

D

E

B

A

T

■ **Monogràfic**

Tuitar, *postejar*, bloguejar:
ciberactivismes feministes
contra violències sexistes
per la pau i la igualtat

- **Articles de** María Antonia García de León, Carmen Magallón Portolés, Ana M. González Ramos, Beatriz Revelles-Benavente, Verònica Gisbert-Gracia, Maria Teresa García Català, Blessing Datiri, Macarena Hanash Martínez i Germán Llorca Abad

S

DEBATS — Revista de cultura, poder i societat

Vol. **134/2**
2020

President de la Diputació de València

Antoni Francesc Gaspar Ramos

Vicepresidència

Maria Josep Amigó Laguarda

Director de la Institució Alfons el Magnànim. Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Vicent Flor

Les opinions expressades en els articles i altres escrits publicats a *Debats. Revista de cultura, poder i societat* són responsabilitat exclusiva dels seus autors/es i no expressen l'opinió de *Debats* o de la Institució Alfons el Magnànim – Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació. Alhora, els autors es comprometen a respectar les normes d'ètica en la publicació de la revista, així com a assegurar la veracitat en la declaració d'autoria, l'originalitat en la publicació, el no enviament a altres revistes i la declaració de conflictes d'interessos en relació amb els articles. Per tant, malgrat que *Debats* fa tots els esforços possibles per assegurar les bones pràctiques en la publicació de la revista i detectar males pràctiques o plagi, la revista *Debats* declina qualsevol responsabilitat sobre els possibles conflictes derivats de l'autoria dels treballs que s'hi publiquen. Els autors poden trobar les normes per als autors i una guia de bones pràctiques i ètica al final de la revista i a la seua pàgina web.

Tots els articles de la secció monogràfica (Quadern) i de la secció d'articles de recerca (Articles) han passat un filtre inicial de l'editor i, posteriorment, un rigorós examen d'avaluació d'experts amb cegament doble d'almenys dos acadèmics especialistes en la matèria.

Debats. Revista de cultura, poder i societat es publica sota el sistema de llicències Creative Commons segons la modalitat: Reconeixement - NoComercial (by-nc): Es permet la generació d'obres derivades sempre que no se'n faça un ús comercial. Tampoc es pot utilitzar l'obra original amb finalitats comercials.

Correspondència, subscripció i venda / Send correspondence, subscription and orders

Debats. Revista de cultura, poder i societat

Institució Alfons el Magnànim – Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

C/ Corona, 36 / 46003 València / Tel. 963 883 169

secretaria.debats@dival.es

www.revistadebats.net

www.alfonselmagnanim.net

Subscripció anual en format imprès (dos números a l'any, preus amb IVA i despeses d'enviament incloses). Pagament per transferència bancària a nom de *Debats. Revista de cultura, poder i societat* / Institució Alfons el Magnànim.

Subscripció anual: 10 euros

Número solt: 6 euros

Distribució / Distribution

Sendra Marco, distribució d'edicions, SL

C/ Taronja, 16 / 46210 Picanya / Tel. 961 590 841

sendra@sendramarco.com

Impressió / Printing

ISSN 0212-0585 (imprés)

ISSN 2530-3074 (digital)

Dipòsit legal: V-978-1982

Debats. Revista de cultura, poder i societat

La revista *Debats* va nàixer el 1982 com una revista de la Institució Alfons el Magnànim (i, tot seguit, de la IVEI, Institució Valenciana d'Estudis i d'Investigació) de la Diputació de València amb la voluntat de promoure i actualitzar els grans debats de les ciències socials a València, donant peu a la participació d'importants figures en aquests camps. Actualment, la revista *Debats* és una revista semestral i té l'objectiu d'aglutinar les reflexions actuals en el camp intel·lectual entorn de la cultura —en el sentit ampli de pràctiques culturals i també en el sentit restrictiu de les arts— i la seua relació amb el poder, la política, la identitat, el territori i el canvi social. El marc de referència de la revista se situa en les temàtiques que són rellevants en la societat valenciana i el seu entorn, però amb intenció de convertir-se en un referent a nivell europeu i internacional. La revista parteix de la perspectiva de les ciències socials, però pretén al mateix temps connectar amb les anàlisis i els debats contemporanis de les humanitats així com dels estudis de comunicació i dels *cultural studies*. Així mateix, es reclama metodològicament plural al mateix temps que pretén incentivar la innovació en l'adopció de noves tècniques de recerca i de comunicació dels resultats a un públic ampli. És a dir, pretén convertir-se en un instrument d'anàlisi de les problemàtiques emergents al voltant de la cultura i la societat contemporànies des d'una perspectiva àmplia i multidisciplinària combinant una voluntat d'incidència social amb el rigor científic de les publicacions i els debats científics a nivell internacional.

Director / Chair of the Editorial Board

Joaquim Rius Ulldemolins

(Universitat de València / Institució Alfons el Magnànim)

Secretària de redacció / Editorial Assistant

Verònica Gisbert (Universitat de València)

Consell de redacció / Editorial Board

Luis Enrique Alonso (Universidad Autónoma de Madrid)

Antonio Ariño (Universitat de València / Institució Alfons el Magnànim)

Lluís Bonet (Universitat de Barcelona)

Maria del Mar Griera (Universitat Autònoma de Barcelona)

Anacleto Ferrer (Universitat de València / Institució Alfons el Magnànim)

Pedro García (Universitat de València)

Ana M. González (Universidad Pablo de Olavide)

Gil-Manuel Hernández (Universitat de València)

Carlos Jesús Fernández (Universidad Autónoma de Madrid)

Albert Moncusí (Universitat de València)

Dafne Muntanyola (Universitat Autònoma de Barcelona)

Sandra Obiol (Universitat de València)

Vicent Olmos (Universitat de València)

Arturo Rubio (Universidad Antonio de Nebrija)

Igor Sádaba (Universidad Complutense de Madrid)

Ismael Saz (Universitat de València / Institució Alfons el Magnànim)

Comité científico / Scientific Committee

Ana Aguado (Universitat de València)

Macià Blázquez Salom (Universitat de les Illes Balears)

Salvador Cardús (Universitat Autònoma de Barcelona)

Enric Castelló (Universitat Rovira i Virgili)

Josepa Cucó (Universitat de València)

Dolors Comas d'Argemir (Universitat Rovira i Virgili)

Jaume Franquesa (SUNY: University at Buffalo)

Alain Gagnon (Université du Québec à Montréal)

Ernest García (Universitat de València)

Clive Gray (University of Warwick)

David Inglis (University of Helsinki)

Omar Lizardo (University of California Los Angeles - UCLA)

Jordi López-Sintas (Universitat Autònoma de Barcelona)

Michel Martínez (Université Toulouse I Capitole 2)

Matilde Massó (Universidade da Coruña)

Joan Francesc Mira (Universitat de València)

Emmanuel Négrier (Université de Montpellier)

Montserrat Pareja (Universitat de Barcelona)

Adrian Scribano (Universidad de Buenos Aires - CONICET)

Alain Quemén (Université Paris 8)

Philip Schlesinger (University of Glasgow)

Joan Subirats (Universitat Autònoma de Barcelona)

Joan-Manuel Tresserras (Universitat Autònoma de Barcelona)

Ramon Zallo (Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco)

Disseny / Design

Estudio Juan Nava gráfico

Il·lustracions / Illustrations

Marta Pina

Administració / Management

Enric Estrela (Subdirector)

Vicent Berenguer (Cap d'Unitat de Publicacions)

Mary Luz Ivorra (Publicacions)

Manel Pastor (Publicacions)

Robert Martínez (Publicacions)

Pere Gantes (Publicacions i web)

Xavier Agustí (Publicacions / Difusió)

Altea Tamarit (Difusió)

Beatriz Hernández (Difusió)

Iván Navarro (Difusió)

Luis Solsona (Distribució)

Consuelo Viana (Cap de Negociat d'Administració)

María José Villaiba (Administració i subscripcions)

Coordinació i assessorament lingüístic / Coordination and language consulting

Eva Peñarrocha Centelles, Aglaia Montoya Melià,

Anna Sanchís Muñoz, Neus Crisol Milian (Leyenda

Traducciones)

GLAS Gabinet Lingüístic

Maquetació / Layout

Fàbrica Gràfica Coop V

Bases de dades i directoris / Databases and directories

— Compludoc

— Dialnet

— Directory of Open Access Journals (DOAJ)

— Emerging Sources Citation Index

— ERIH PLUS

— ISOC – Revistas de CC. Sociales y Humanidades

— Red de Bibliotecas Universitarias (REBIUN)

— Red Iberoamericana de Innovación y Conocimiento Científico (REDIB)

— Periodical Index Online

Sistemes d'avaluació / Evaluation systems

— Scopus

— CARHUS+ 2014

— CIRC (Clasificación Integrada de Revistas)

— DICE. Difusión y Calidad Editorial de las Revistas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas

— IN-RECS (Índice de Impacto de Revistas Españolas de Ciencias Sociales)

— Latindex

— MIAR (Matriz de Información para el Análisis de Revistas)

— Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades (RESH)

Sumari/Contents

Monogràfic: **Tuitar, *postejar*, bloguejar: ciberactivismes feministes contra violències sexistes per la pau i la igualtat**

Special Issue: *Tweeting, Posting, Blogging: Feminist features in the battle against sexist violence and for peace and equality*

Coordinat per / *Guest Editor*

Ana M. González Ramos, Universidad Pablo de Olavide

Verònica Gisbert-Gràcia, Universitat de València

Ana M. González Ramos i Verònica Gisbert-Gràcia	Presentació del monogràfic. Tuitar, <i>postejar</i>, bloguejar: ciberactivismes feministes contra violències sexistes per la pau i la igualtat <i>Introduction to the Special Issue. Tweeting, Posting, Blogging: Feminist features in the battle against sexist violence and for peace and equality</i>	— 06 / 10
María Antonia García de León	Nosotras nunca estuvimos allí	— 13
		
Carmen Magallón Portolés	L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista <i>Violent Extremism: A Challenge for Pacifist Feminism</i>	— 15 / 28
Ana M. González Ramos, Beatriz Revelles-Benavente i Verònica Gisbert-Gràcia	Ciberactivisme contra les violències sexuals: #BringBackOurGirls <i>Cyber-Activism Against Sexual Violence: #BringBackOurGirls</i>	— 29 / 41
Beatriz Revelles-Benavente	Discursos polítics feministes en l'era digital: anàlisi del discurs dels nous materialismes de la cibercampanya #BringBackOurGirls <i>Feminist Political Discourses in the Digital Era: A new materialist discursive analysis of the #BringBackOurGirls cyber-campaign</i>	— 43 / 59
Maria Teresa García Català	Anàlisi <i>big data</i> de la cibercampanya #BringBackOurGirls <i>Big Data analysis of the #Bringbackourgirls cyber-campaign</i>	— 61 / 70
Blessing Datiri	Activisme en línia contra la violència de gènere: com el feminisme africà utilitza Twitter per a progressar <i>Online Activism Against Gender-Based Violence: How African Feminism is Using Twitter for Progress</i>	— 71 / 88
Macarena Hanash Martínez	La ciberresistència feminista a la violència digital: sobreviure al Gamergate <i>Feminist Cyber-resistance to Digital Violence: Surviving Gamergate</i>	— 89 / 106

PUNTS DE VISTA

- Maria Patricio Mulero**
i Caroline Achouri És feminista la dansa oriental? Transferències culturals entre l'empoderament femení i l'imaginari orientalista — 109 / 122
Is Oriental Dance Feminist? Cultural transfers between women's empowerment and the Orientalist imaginary

ENTREVISTES

- Begonya Enguix Grau** Entrevista a Obiageli Ezekwesili — 125 / 132
Interview with Obiageli Ezekwesili

ARTICLES

- Germán Llorca Abad** *Vaga-xarxa*: una proposta per a reorientar les lluites socials en el segle xx — 135 / 150
Network Strike: A Proposal for Re-orienting Social Struggles in the 21st Century

RESSENYES

- Aarón Hocasas de Blas**
i Clara Cortés Tasa NOGUERA FERNÁNDEZ, Albert — 153 / 158
La ideología de la soberanía. Hacia una reconstrucción emancipadora del constitucionalismo

Presentació del monogràfic. Tuitar, *postejar*, *bloguejar*: ciberactivismes feministes contra violències sexistes per la pau i la igualtat

Coordinat per

Ana M. González Ramos

UNIVERSIDAD PABLO DE OLAVIDE

Verònica Gisbert-Gracia

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Les eines digitals han inaugurat una nova era per als moviments socials (Castells, 2012; Rovira, 2017), la lluita dels col·lectius organitzats en favor de la defensa dels seus drets, la igualtat i la salvaguarda dels drets humans. En el camp dels feminismes, el hacktivisme, concepte que designa l'activisme a través de les xarxes socials, persegueix a consciència la violència de gènere i l'assetjament que pateixen, sobretot, les dones i les persones menors d'edat. Les eines digitals connecten la societat civil, l'articulen i difonen els missatges per demanar atenció i exigir-ne una reparació (Dean i Aune, 2015; Friedman, 2015; Chamberlain, 2017). En un món global i connectat a partir de molts trets en comú i distincions a causa de les diverses situacions de desigualtat i violències estructurals (Massey, 1994; Sassen, 2007, 2015), les xarxes socials i la seua agilitat de comunicació amenacen la contextualització, l'experiència situada i l'empatia de qui acumula un posicionament condicionat per la relacionalitat interseccionada (Haraway, 1988; Creswley, 1989; Collins, 2000).

La mobilització social internacional ha sigut una constant des dels primers tractats internacionals —el Tractat de Roma o la Conferència de Pequín, entre d'altres—, però cobra més força en l'era de la globalització. D'una banda, les qüestions locals són exposades més fàcilment per la societat civil mobilitzada; de l'altra, la ciutadania global té coneixement de qualsevol situació de violència succeïda a qualsevol racó del món. En conseqüència, l'una i l'altra poden aliar-se per a generar onades d'indignació i pressionar els poders públics perquè reparen la situació. Aquest mecanisme de mobilització s'ha activat moltes vegades en les últimes dècades, particularment en defensa de drets humans fonamentals i com a resposta a la necessitat d'organitzar-se contra les violències estructurals (amb cibercampanyes que van des del #MeToo fins al #YoSoy123, passant per #BringBackOurGirls, #OccupyWallStreet, #BlackLivesMatter...). Les tecnologies de la informació i la comunicació, i en especial les xarxes socials, canalitzen les demandes de la població civil i proporcionen múscul a les revoltes ciutadanes.

Si bé la interseccionalitat és un instrument teòric i polític fonamental per a la construcció del coneixement científic i per a l'articulació de l'activisme polític, també pressuposa un repte intel·lectual. I és que caldria plantejar-se preguntes com ara: poden les

experiències situades, fruit de les coordenades locals socioculturals, tindre un efecte de translació global? Es perden matisos importants de l'element polític local en la translació cap a la mobilització internacional? Hi ha aspectes que se simplifiquen o que es malinterpreten? Inclús quan s'aconsegueix l'adhesió massiva i la protesta unànime, ¿quins efectes produeixen? Quins processos de canvi s'activen? I quan la situació és d'extrema complexitat política com, per exemple, en contextos socials marcats per conflictes armats i de convivència en situacions de violència extrema (Bunch, 2001; Friedman, 2005; Magallón, 2010, 2012; Bloom, 2011; Leatherman, 2014; Anderlini, 2018), ¿quines conseqüències poden derivar-se'n? Cal preguntar-se si les cibercampanyes són liderades per agències internacionals o per líders locals, i en qualsevol cas, ¿quins efectes tenen sobre l'agenda política local, sobre la resolució del conflicte i sobre la quotidianitat de les persones locals? També caldria valorar si expressen el sentiment d'un dels grups de pressió en conflicte o si tenen en compte la complexitat del problema i el sentiment global de la població (Hooks, 1986; Mohanty, 1984, 1991; Khoja-Moolji, 2015; Maxfield, 2016).

Aquestes qüestions constitueixen la base de la nostra proposta d'investigació, que té el seu origen en el projecte d'investigació «Les xarxes socials com a eina de lluita contra les violències de gènere» (2017, RICIP0000), finançat per l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP). Alguns dels articles ací reunits estan relacionats amb aquesta investigació, com és el cas dels articles de Carmen Magallón, Beatriz Revelles-Benavente i Maite García, així com el de les editores d'aquest número especial de la revista Debats. Amb motiu de la finalització d'aquest projecte es va dur a terme el seminari «Paz y Derechos Humanos: #enREDadas en la lucha contra las violencias de género», cofinançat per l'Instituto de la Mujer. El monogràfic que teniu a les mans culmina el treball proposat en aquest projecte, a saber, establir una xarxa d'investigació amb les persones dedicades a aquest àmbit del coneixement. Per a aconseguir-ho, de febrer a abril de 2019 vam establir un període de recepció de treballs per a completar aquest monogràfic i difondre el treball internacional elaborat per altres investigadores en aquest àmbit científic. La participació va ser molt satisfactòria i ens va permetre sumar-hi articles i punts de vista diferents sobre els ciberactivismes més recents des

d'una perspectiva de gènere i de promoció d'un espai lliure de violències sexistes. A aquesta xarxa les editores hi afegirem altres investigadores de l'àrea com a revisores externes, que en aquell moment en van fer una avaluació cega, però que no per això han de quedar en l'anonimat. Agraïm el seu temps i l'excel·lent treball a Patricia Peña (Universidad de Chile), Jessie Bustillo (London Metropolitan University), Lola S. Almendros (Centre Superior d'Investigacions Científiques, CSIC), Sandra Martínez Domingo (Institut Català Internacional per la Pau, ICIP), Nataly Buslon (Barcelona Supercomputer Center, BSC), Josemira Reis (Universidade Federal da Bahia), Raquel Vañó (Universitat de València), Elisa García-Mingo (Universidad Complutense de Madrid), Esther Torrado Martín-Palomino (Universidad de La Laguna), Mónica Paz (Universidade Federal da Bahia), Gabriela Loureiro (University of West London), Kemly Camacho (Sulá Batsú, Costa Rica).

El monogràfic està format per sis articles, més altres materials de què parlarem a continuació. En primer lloc, Carmen Magallón, en «L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista», planteja el rol de les dones en les societats violentes, del reconeixement com a subjectes víctimes i de l'agenda política internacional que comença a establir marcs de protecció per al paper de les dones com a constructors de pau. En les seues pròpies paraules, «líders destacades del feminisme pacifista estan passant de la crítica a la proposta de noves estratègies», i, guiades per la mirada de les dones, aporten solucions i no únicament una anàlisi sobre la violència.

L'article firmat per Ana M. González Ramos, Beatriz Revelles-Benavente i Verònica Gisbert-Gracia presenta el conflicte armat nigerià i l'objectivització del cos de les xiquetes i dones en zones de conflicte extrem. Les autores descriuen el paper complex que exerceixen les dones en una posició d'interseccionalitat en la societat nigeriana, segons els seus contextos religiosos i socioculturals.

L'article de Beatriz Revelles-Benavente, en tercer lloc, aprofundeix en l'anàlisi del paper de les xiquetes en el conflicte i la manera en què la campanya #BringBackOurGirls va poder instrumentalitzar la mobilització política des d'una postura feminista afirmativa. L'autora assenyala l'elasticitat del concepte d'infància si el mirem des de les categories culturals imbricades en les distintes societats, i també temporalment, en el cas de Chibok, en què van ser segrestades sent xiquetes, però que ja han deixat de ser-ho.

María Teresa García-Català ha realitzat una anàlisi a partir de l'extracció de dades de l'API Twitter del període comprés entre la creació del *hashtag*, el 19 de maig de 2014, i el 16 de maig de 2019, a fi de comprendre les bases de l'èxit internacional d'aquesta campanya. Els resultats apunten a una verdadera campanya local amb impacte global, perquè la majoria de missatges provenen de persones de nacionalitat nigeriana, i a la importància dels esdeveniments concrets per a entendre l'activitat en les xarxes socials.

En cinquè lloc, l'article de Blessing Datiri obri la discussió sobre la manera en què les cibercampanyes contribueixen a la lluita feminista per al progrés en l'eradicació de la violència contra les dones, per la qual cosa analitza les campanyes #BringBackOurGirls,

#JusticeForNoura i #JusticeForOchanya. Aquest article respon a una de les qüestions plantejades anteriorment, que no és altra que la necessitat de contextualitzar les mobilitzacions en la realitat local i de constatar-ne l'efecte produït. En aquest cas s'analitzen les condicions masclistes i de violència domèstica suportades per les dones africanes, que han aconseguit mobilitzar i articular el moviment feminista africà amb l'objectiu d'exigir una agenda de gènere als seus països.

Finalment, Macarena Hanash Martínez presenta, des d'un altre angle, la violència patriarcal suportada per les dones feministes quan actuen en l'espai virtual, i utilitza, com a estudi de cas, l'atac del moviment Gamergate, amb Anita Sarkeesian i Zoë Quinn com a desafortunades protagonistes, produït l'agost de 2019. L'autora també mostra els moviments autoorganitzats de les pròpies activistes per a gestionar la ciberviolència «allà on les plataformes es neguen a imposar termes d'ús i servei que protegiscuen col·lectius en risc de violència contra l'assetjament masclista, racista, trànsfob i homòfob».

Els documents que componen aquest número especial es complementen amb dos documents especials. En primer lloc, l'entrevista de Begonya Enguix Grau a l'activista i exministra Obiageli Ezekwesili, realitzada el 20 de setembre de 2019, en la qual ens mostra el punt de vista d'una de les persones responsables de la cibercampanya #BringBackOurGirls. Obiageli Ezekwesili relata la manera com es va articular la campanya internacional i ens ofereix la seua valoració sobre l'èxit de la campanya i l'impacte sobre la política nacional de Nigèria. L'entrevistada emfatitza la capacitat de produir un estat general d'opinió que posa en marxa diversos recursos per a avançar en la igualtat de gènere de les xiquetes i les dones africanes. Finalment, connectant amb el tema inicial, és a dir, la cultura de la pau i el feminisme, presentem el poema de Maria Antonia García de León titulat «Nosotras nunca estuvimos allí».

No volem deixar de mostrar el nostre agraïment a l'advocada Fatima Imam, a la periodista Chika Oduah i a l'activista Rosa Muñoz, així com a totes les persones que han contribuït a generar un cos de coneixement, començant per les autores i revisores d'aquest monogràfic. Finalment hem de mencionar Sandra Martínez Domínguez en qualitat de tècnica de l'ICIP pel seu temps i la seua inestimable ajuda durant tot el temps que ha durat aquest projecte.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Anderlini, S. N. (2018). Challenging Conventional Wisdom, Transforming Current Practices: A Gendered Lens on PVE, Transforming Current Practices. En B. Austin i H. J. Giessmann (ed.), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berlin: Berghof Foundation.
- Bloom, M. (2011). *Bombshell: Women and Terrorists*. Londres: Hurst.
- Bunch, C. (2001). Women's Human Rights: The Challenges of Global Feminist and Diversity. En M. DeKoven (ed.), *Feminist Locations: Global and Local, Theory and Practice*. New Brunswick: Rutgers.

- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope*. Londres: Cambridge Polity Press.
- Crenshaw W., K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989, article 8.
- Collins, P. H. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*. Nova York: Routledge.
- Chamberlain, P. (2017). *The Feminist Fourth Wave: Affective Temporality*. Palgrave Macmillan.
- Dean, J. i Aune, K. (2015). Feminism Resurgent? Mapping Contemporary Feminist Activisms in Europe. *Social Movement Studies*, 14(4): 375-395.
- Friedman, E. J. (1995). Women's Human Rights: The Emergence of a Movement. En J. S. Peters i A. Wolper (1995), *Women's Right, Human Rights* (p. 18-35). Nova York: Routledge.
- Friedman, E. J. (2015). The Reality of Virtual Reality: The Internet and Gender Equality Advocacy in Latin America. *Latin American Politics and Society*, 47, 1-34.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
- hooks, b. (1986). *Ain't I a Woman: Black Women's Rights Feminism*. Londres: Pluto Press.
- Khoja-Moolji, S. (2015). Becoming an 'Intimate Public': Exploring the Affective Intensities of Hashtag Feminism'. *Feminist Media Studies*, 15(2), 347-350.
- Leatherman, J. L. (2014). *Violencia sexual y conflictos armados* (Ana i Maria Villellas, trad.). Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Magallón, C. (2010). Decidir en los procesos de paz, un derecho de hombres y mujeres. ¿Qué ha aportado la resolución 1325 del Consejo de Seguridad? *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 109, 45-56.
- Magallón, C. (2012). *Contar en el mundo. Una mirada sobre las relaciones internacionales desde las vidas de las mujeres*. Madrid: Horas y horas.
- Massey, D. B. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Maxfield, M. (2016). History Retweeting Itself: Imperial Feminist Appropriations of 'Bring Back Our Girls'. *Feminist Media Studies*, 16(5), 886-900.
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333-358.
- Rovira, G. (2017). *Activismo en red y multitudes conectadas: Comunicación y acción en la era de Internet*. Barcelona: Icaria.
- Sassen, S. (2007). *Una sociología de la globalización*. Buenos Aires: Katz Editores.
- Sassen, S. (2015). *Expulsiones*. Buenos Aires: Katz Editores.
- Segato, R. (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de sueños.

Nosotras nunca estuvimos allí

María Antonia García de León

Leo la historia cruel del Siglo Veinte, su barbarie.
Veo hoy, las imágenes de Egipto, Libia y Siria.
Siempre la misma guerra,
siempre los mismos hombres
brincos, agresivos, vociferantes.
De un bando o de otro, siempre el olvido de la vida,
siempre el adiós a la paz.
Nosotras nunca estuvimos allí,
en aquella locura,
en aquella crueldad,
en aquella sinrazón, en aquel desperdicio,
en aquel odio,
en aquella tremenda destrucción,
en aquella ruindad,
en aquel arrasamiento de vida,
en aquella baldía bancarrota del amor.
Nosotras nunca estuvimos allí.
Nosotras, hiedras fuertes,
inmensas enredaderas, salvamos escollos,
trepamos por paredes imposibles,
agarramos clavos ardientes.
Salvamos la Vida.
¡Oh sagrado posibilismo de las mujeres!
Nosotras no apostamos por el todo o nada,
ni al blanco o negro, ni al jaque mate del poder.
Jugamos a la vida,
creemos en la vida,
y la vida no es dogma.
Nosotras, las valientes,
hacemos la vida posible en un mundo de hombres.

UADERN

L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista

Carmen Magallón Portolés

FUNDACIÓN SIP (SEMINARIO DE INVESTIGACIÓN PARA LA PAZ)

cmagallon@seipaz.org

Rebut: 15/09/2019

Acceptat: 20/01/2020

RESUM

Seguint els passos de les iniciatives i el pensament antibel·licistes de pensadores i grups de dones molt diversos que van arrancar fa més d'un segle i constitueixen una tradició de feminisme pacifista, el dret de les dones a participar en els processos de pau va ser finalment reconegut i impulsat per la comunitat internacional en la Resolució 1325/2000 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides. L'impacte positiu d'aquesta participació es tradueix en diversos èxits: l'inici de la negociació o la represa després de l'estancament, la duració de l'acord, l'ampliació dels temes abordats en la negociació i el fet que es tinga en compte el gènere en els assumptes abordats. En les últimes dècades, la violència armada contra la població ha adquirit noves característiques: la majoria dels conflictes armats actius en el món són interns i l'extremisme violent (EV) afecta tant el Nord com el Sud Globals. L'article aborda el canvi que suposa per al feminisme pacifista la irrupció de l'EV, els reptes que planteja i els nuclis de debat, estratègies i acció que creixen en un escenari de ciberactivisme globalitzat.

Paraules clau: extremisme violent, pau, feminisme pacifista.

ABSTRACT. *Violent Extremism: A Challenge for Pacifist Feminism*

The right of women to participate in peace processes was finally recognised and promoted by the international community in Security Council Resolution 1325/2000. This victory for reason was a long time coming. Diverse women thinkers and groups began pondering the issue over a century ago and they followed the path of anti-war initiatives. It is they who sowed the seeds of Pacifist Feminism. This participation has led to various achievements when it comes to: starting negotiations; resuming negotiations after stalemate; extending agreements; broadening the issues addressed in the negotiation; taking gender into account. Over the last few decades, armed violence against the population has widened and shifted in scope: most of the active armed conflicts in the world involve home-grown Violent Extremism (VE), which affects both the global South and North. The paper discusses what the emergence of VE means for Pacifist Feminism, the challenges it poses and the core of the debate, strategies and action within the context of growing globalised cyber-activism.

Keywords: violent extremism, peace, Pacifist Feminism.

SUMARI

El feminisme va nàixer contra la violència

Violència, guerra i extremismes

És moment de reprendre la conversació sobre dones i pau?

El repte de pensar l'EV des d'una perspectiva feminista

- Un canvi de discurs i de llenguatge
- Un aprofundiment en el coneixement dels extremismes violents
- Gènere i extremisme violent

Nous enfocaments i estratègies

La vulnerabilitat, concepte clau per a abordar la seguretat

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Carmen Magallón Portolés. Fundació SIP, Centro Pignatelli. Pº de la Constitució, 6, 50008, Zaragoza (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: Magallón Portolés, C. (2020) L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 15-28. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.2>

EL FEMINISME VA NÀIXER CONTRA LA VIOLÈNCIA

El feminisme va nàixer com un moviment social iniciat per dones que es van rebel·lar contra la discriminació de què eren objecte. Es va recolzar en el potencial alliberador de les idees d'igualtat i universalitat de la Il·lustració i va reclamar l'estatus d'igualtat de les dones en el terreny dels drets. La carència de drets del sexe femení col·locava les dones en condicions materials i simbòliques constitutives de violència: violència estructural, violència simbòlica i violència física. Podem afirmar que el feminisme va nàixer i va créixer per erradicar la violència viscuda en la pròpia pell, és a dir, la violència contra les dones. En aquest sentit, i encara que no s'utilitzava aquesta etiqueta, el feminisme va ser, des del principi, pacifista. Amb l'esdevenir històric, el feminisme a poc a poc va interioritzar la convicció que el sistema de domini patriarcal es desplejava en un contínuum de violències i que, per aconseguir la igualtat plena —expressada com el reconeixement d'equitat— enmig d'una diversitat que té la voluntat de no ignorar ni discriminar la diferència, calia enfrontar-se a la violència¹ en totes les seues expressions (Galtung, 1996; Magallón, 2005).

Al llarg de la història és possible identificar una genealogia de dones que van desenvolupar iniciatives i accions contra la guerra. Si ens circumscriuim, i en seguim el fil, a les grans organitzacions internacio-

nals d'inspiració feminista nascudes en la darrerria del segle XIX i al principi del XX, trobem desenvolupaments i concrecions del caràcter de la lluita feminista visibles en la creació de les successives organitzacions internacionals que van suposar altres tants passos definitoris: de l'International Council of Women (ICW), de vastes pretensions de caire sociocultural, es va passar a reivindicar la ciutadania política expressada en el dret al vot, objectiu de la International Woman Suffrage Alliance (IWSA), i, després, a perseguir l'erradicació dels sistemes de guerra amb la fundació de la Women's International League for Peace and Freedom (WILPF). Aquest recorregut, que comprén metes diferenciades, va ser la plasmació organitzativa transnacional d'un moviment internacional de dones (Rupp, 1997) que va perseguir l'eliminació de tota discriminació, de tota violència.

Com a moviment i com a paradigma per a pensar el món, el feminisme es va diversificar paulatinament de forma coherent amb les diferents circumstàncies de vida de les dones, en les quals intervenen factors addicionals que se superposen al sexe i al gènere (cultura, pertinença ètnica, ubicació, edat, creences, ideologia). Les actores que es reclamaven feministes van créixer en geografia i colors. Les diferents veus latents a l'inici es van desplegar i es van afegir adjectius al moviment inicial: feminisme liberal, feminisme radical, feminisme postcolonial, feminisme negre, feminisme islàmic... També la noció d'igualtat perseguida va esdevenir més complexa. Algunes feministes van incloure en les seues pràctiques i discursos sobre la igualtat, el dret a participar en la presa de decisions sobre la guerra i la pau, fet que va donar lloc al naixement d'un feminisme pacifista,

1 Tot i que la violència a què es fa referència en el conjunt del text és la violència física o violència directa, en aquest paràgraf es fa al·lusió als diversos tipus de violència segons la tipologia de Galtung. Si apliquem aquesta tipologia a les dones, les violències van des de la feminització de la pobresa fins als biaixos de gènere en la ciència o la desconsideració social.

en el sentit estricte. Va ser en el Congrés de la Haia (1915) quan es va fundar la WILPF, ja que en el si del feminisme havia sorgit una branca antibel·licista que havia impregnat de valors i compromís pacifista el moviment existent. El feminisme pacifista va nàixer per acabar amb la guerra i va proposar canvis en la política internacional, un entramat institucional i legislatiu que possibilitara canalitzar els conflictes d'interessos entre països per vies de diàleg i negociació (Magallón, 2006; Magallón i Blasco, 2015).

Després d'anys de moviment i d'iniciatives dels grups de dones organitzades contra la guerra i per la pau, la comunitat internacional va concedir un lloc en les seues institucions a la veu del feminisme pacifista, ara enriquit i conformat per múltiples organitzacions i lideratges, i va aprovar la Resolució 1325/2000 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, origen de l'agenda sobre dones, pau i seguretat. Aquesta resolució advocava per la perspectiva que emergeix de les vides de les dones (agència i protecció) quan s'aborda la negociació i la construcció de la pau en els conflictes internacionals (Magallón, 2008; Mesa, 2011; Villellas, 2015). L'impacte positiu d'aquesta participació es fa palés, entre d'altres, quan s'aconsegueix que s'iniciï la negociació o que es desencalle, que l'acord siga més durador o que es tinga en compte l'enfocament de gènere i l'ampliació de la problemàtica negociada (O'Reilly, Ó Súilleabháin i Paffenholz, 2015).

Alguns governs, conscients de la potencialitat que albergaven les dones, van decidir convidar-les a ampliar el seu rang d'acció i van proposar una nova resolució dins de la sèrie que desenvolupa la 1325: la resolució 2242/2015, del 9 d'octubre de 2015, en què el Consell de Seguretat fa una crida «als estats membres i al sistema de les Nacions Unides perquè assegurin la participació i el lideratge de les dones, així com les organitzacions de dones, en l'elaboració d'estratègies de lluita contra el terrorisme i l'extremisme violent que pot desembocar en terrorisme». Aquesta resolució va ser presentada per Espanya i el Regne Unit, dos països en què els atacs terroristes van colpejar moltes vegades la població i van causar

morts, ferits, patiment generalitzat i commoció social. Dins del sistema de Nacions Unides, ONU Dones va recolzar aquesta crida i va subratllar el paper que podien exercir les dones des de la seua posició en la comunitat per previndre l'extremisme violent.²

Què pensem les dones organitzades en el feminisme pacifista d'aquesta invitació? Pot considerar-se el terrorisme un nou tipus de guerra i la lluita en contra, una nova dimensió de la construcció de pau al món actual? És el mateix «terrorisme» que «extremisme violent»? Quines crítiques, reptes i propostes es poden aportar per tal de contribuir a l'erradicació d'aquestes violències? Pot l'eclosió del feminisme de denúncia sexual col·laborar en l'erradicació d'altres violències que també impacten en les dones, com és el cas de les produïdes per moviments extremistes?

VIOLÈNCIA, GUERRA I EXTREMISMES

La màxima expressió de violència ocorre en les guerres, una via institucionalitzada en la pràctica per mitjà de la qual els humans es maten els uns als altres per aconseguir diferents objectius: aconseguir el poder sobre un territori, imposar una ideologia o unes creences a una població, separar-se d'un estat, destituir un règim... Segons les dones del Congrés de la Haia (1915), en la guerra es destrueixen els èxits que la humanitat ha aconseguit a través dels segles —com ara ciutats, monuments, símbols— i, sobretot, es destrueixen les vides d'éssers humans que han vingut al món des del cos de les dones i que han estat criats majoritàriament per elles: amb el temps, l'atenció i l'amor d'elles.

En les últimes dècades, la facilitat amb què les dades i la informació es mouen pel món a causa del desenvolupament de les tecnologies de la comunicació (TIC) ha donat lloc a la intensificació de les interconnexions polítiques, econòmiques, militars i

² Vegeu <http://asiapacific.unwomen.org/en/focus-areas/peace-and-security/preventing-violent-extremism> [Consulta: 22 d'octubre de 2018]

culturals a escala mundial. L'existència d'una economia de guerra globalitzada ha facilitat la realimentació dels conflictes i l'esclat del conflicte armat. La violència als escenaris locals ha passat a tindre una repercussió violenta en el conjunt global i viceversa. La descentralització de la violència i la seua fragmentació en múltiples i diversos escenaris va fer difícil el reconeixement dels espais bèl·lics i el control de la violència mateixa; les expressions de violència van esdevenir més complexes i van difuminar les fronteres entre la guerra i la pau: la guerra es va convertir en quelcom molt diferent de l'experiència del passat (Kaldor, 2001). La violència està present en escenaris abans segurs, com és el cas de les ciutats, cosa que ha donat lloc a situacions que algunes autores conceptualitzen com a «novíssimes guerres» (Moura, 2010). Matances que un dia es van emmarcar en una guerra ara sorgeixen en contextos en què la guerra no ha sigut declarada o es lliura d'una manera diferent però igualment letal. En les últimes dècades, el 79 % dels conflictes armats actius al món (26 de 33) són interns internacionalitzats (Escola de Pau, 2018). En alguns llocs, el cos de les dones ha passat a prendre's com una nova territorialitat, un territori en què es lliura la pugna entre poders que busquen marcar, a través del feminicidi, la seua hegemonia econòmica i política (Segato, 2016). Aquesta multiplicitat d'escenaris violents s'ha vist afavorida per la proliferació d'armes lleugeres, que continuen sent un negoci pròsper. Malgrat l'aprovació —per primera vegada en 2012!— d'un tractat que regula internacionalment el comerç d'armes, aquest negoci letal encara és capaç d'esquivar els controls i protocols establerts per a evitar que les armes arriben a llocs on es puguen emprar per a violar els drets humans. La incidència que té la proliferació d'armes lleugeres sobre la violència de gènere és evident (Santos, 2014).

Una d'aquestes «noves» —o potser no tant, però hui més visibles— formes de violència es plasma en atemptats contra persones o comunitats, edificis sencers replets de gent o trens atapeïts, vianants en una ciutat o persones que ballen en una discoteca, dones que caminen de nit per arribar a casa i desapareixen... en definitiva, contra la població en general

que no forma part d'un grup combatent. Aquest nou univers de violències —al qual no dubtem a anomenar patriarcal, fins i tot havent reconegut que una quantitat significativa de dones també hi participa com a actores i responsables— està sustentat per ideologies fanàtiques que donen lloc a moviments extremistes, en què es justifica l'ús de la violència per assolir els seus objectius i que, genèricament, poden ser conceptualitzats com a extremisme violent (EV).

En la comunitat internacional no s'ha aconseguit acordar una definició d'extremisme violent ni tampoc de terrorisme. No hi ha un acord per a identificar quins grups són terroristes o extremistes: allò que per a uns és un moviment extremista, per a d'altres pot ser un moviment d'alliberament. Les matances, atemptats, feminicidis, segrestos i tirotejos massius en escoles o centres comercials l'autoria dels quals prové de moviments extremistes cauen en el camp del terrorisme, motiu pel qual EV i terrorisme s'utilitzen sovint de manera indistinta. En un estudi encarregat pel Parlament Europeu es parla de l'EV com «la disposició a utilitzar la violència, o recolzar-ne l'ús, per a impulsar unes creences particulars de naturalesa política, social, econòmica o ideològica» (De Leede, Hauptfleisch, Korolkova i Natter, 2017).

Des de l'any 2001, l'activitat violenta de caràcter extremista ha crescut, s'ha diversificat i ha impactat en més llocs al món. Segons l'Índex Global de Terrorisme (IGT), que en recull informació quantitativa i mostra les tendències projectades al llarg dels anys, les dades de 2017 evidencien que l'Afganistan va patir el major nombre de morts per EV (4.653 víctimes), altres cinc països van patir més d'un miler de morts (l'Iraq, amb 4.271 víctimes, Síria, Nigèria i Somàlia), 19 països van informar d'un centenar de morts aproximadament i 67 països van patir almenys una mort. El nombre de morts per terrorisme ha disminuït des de 2014, però el seu impacte segueix estenent-se i afecta un gran nombre de països: en els últims vint anys, la xifra més elevada de països afectats es va donar l'any 2016, amb 79 països, seguit pel 2017, en què van ser 67 els països afectats (Institute for Economics & Peace,

2018). La situació va fer que el secretari general de les Nacions Unides proposara un Pla d'Acció per a Previndre l'Extremisme Violent, que es va presentar a l'Assemblea General el gener de 2016, en què es parlava d'EV com «el conducte cap al terrorisme»:

1. L'extremisme violent és un greuge als propòsits i principis de les Nacions Unides. Soscava la pau i la seguretat internacionals, els drets humans i el desenvolupament sostenible. Cap país ni regió és immune als seus efectes. 2. El present Pla d'Acció per a Previndre l'Extremisme Violent considera i aborda l'extremisme violent com un conducte cap al terrorisme. L'extremisme violent és un fenomen divers, sense una clara definició. No és ni nou ni exclusiu de cap regió, nacionalitat o sistema de creences. No obstant això, en els últims anys, grups terroristes com l'Estat Islàmic de l'Iraq i el Llevant (ISIL), Al-Qaeda i Boko Haram han configurat la nostra imatge de l'extremisme violent i el debat sobre la manera d'abordar aquesta amenaça. El missatge d'aquests grups, d'intolerància religiosa, cultural, social, ha tingut conseqüències dràstiques per a moltes regions del món.³

ÉS MOMENT DE REPRENDRE LA CONVERSACIÓ SOBRE DONES I PAU?

Pel que fa als nous escenaris i usos de la violència per part de vells i nous actors, algunes autores pensen que és moment de reprendre i replantejar la conversació sobre «dones, conflicte i pau» (Saeedi i Fransen, 2018). Creuen que és temps de pensar i actuar davant de fets i fenòmens socials, la definició dels quals, tal vegada, encara no està acordada, però que, igual que la guerra, són productors de mort i patiment, tant en poblacions del nord com del sud globals. Entre les preguntes que cal plantejar-se, una en fa referència a la violència mateixa: cal preguntar-se si hi ha diferències —i quines— entre bombardejar Gernika durant la Guerra Civil espanyola

o qualsevol ciutat europea en la II Guerra Mundial i esfondrar les Torres Bessones de Nova York i matar milers de persones (2001), posar bombes a l'estació d'Atocha de Madrid (2004), atropellar vianants a les Rambles de Barcelona (2017), assassinar i fer desaparèixer dones a Ciutat Juárez o raptar i esclavitzar centenars de xiquetes a Nigèria, per citar només alguns casos ben coneguts d'accions terroristes perpetrades per moviments extremistes.

Partim de la constatació que sumar-se a l'estratègia contra l'extremisme violent que desemboca en terrorisme és una qüestió controvertida per a les organitzacions de dones que treballen des del feminisme pacifista en l'agenda de dones, pau i seguretat.

Un primer distanciament o primera sospita té a veure amb l'autonomia de les organitzacions de dones i el perill que els estats coopten i manipulen les seues iniciatives. En el compromís contra la guerra, l'estat no va animar les dones a construir un moviment per la pau, sinó que elles es van organitzar per iniciativa pròpia en veure la deriva irracional de les decisions dels seus governs. És més, les feministes pacifistes es van enfrontar a la guerra plantant cara als seus governs, que eren en últim terme els responsables de declarar-la; es van distanciar i van encarar el sistema establert que entén la guerra com «la política per altres mitjans» (Clausewitz, 1999). Des d'aquest distanciament, van detectar els buits polítics i van proposar crear una arquitectura de legislació internacional encaminada a resoldre les disputes amb la llei, la diplomàcia, l'arbitratge i la negociació, i no amb les armes; es van enfrontar al sistema militar industrial que encoratja la derivada violenta dels conflictes per a més honor i glòria de l'enriquiment de productors i venedors d'armes.

La diferència és que hui són les institucions internacionals i alguns estats els que es plantegen atraure les dones cap a la tasca de la lluita contra la violència extremista. No és estrany que el salt fet per la Resolució 2242, que involucra l'agència de les dones en la prevenció de l'EV, es mire amb reserves. És realment una crida seriosa a la corresponsabilitat en termes

3 <https://undocs.org/es/A/70/674>

d'igualtat? D'acord amb l'assignació de fons per a sostenir de manera eficaç el treball de les organitzacions de dones compromeses amb l'erradicació de l'EV, no ho sembla. S'escoltarà a les dones en el moment de planificar estratègies? Com se salva el risc de ser cooptades i manipulades?

Un segon distanciament, en aquest cas per clar desacord, es produeix per les reaccions dels governs als atemptats terroristes: és el cas del govern dels Estats Units després dels atemptats de les Torres Bessones de Nova York l'any 2001 o del govern francès després dels de París el 2015. El 2001, la resposta del govern dels Estats Units es va materialitzar en els bombardejos sobre l'Afganistan, país que suposadament donava refugi als responsables dels atacs terroristes. En el cas de París, van ser els bombardejos intensius sobre les zones dominades per l'anomenat Estat Islàmic (ISIS) a Síria. Amb aquestes reaccions, els innombrables «danys col·laterals» (eufemisme emprat per a referir-se a les morts de la població civil) ocasionats per les bombes van servir per a augmentar l'espiral de violència i aprofundir encara més l'esclatxa que encoratjava els terroristes. Va permetre, això sí, la continuïtat i l'increment dels negocis del complex militar industrial que es beneficia de les accions armades.

L'avanç de l'enfocament de seguretat en detriment de l'enfocament de pau és una pèrdua qualitativa que assenyala el feminisme pacifista, perquè mentre que la pau és expansiva i no tanca portes, sinó que les obri, la seguretat construeix murs. Tal vegada per això les teòriques feministes s'han ocupat poc del terrorisme:

És notable que el terrorisme i l'antiterrorisme porten molt de temps suscitant escàs interès entre les teòriques legals feministes majoritàries, i si bé s'ha prestat molta atenció a dones, pau i seguretat, no s'han sotmés al mateix tipus d'escrutini analític els discursos del terrorisme, el radicalisme i l'antiterrorisme. (Aoláin, 2016: 277)

En resum, les raons d'aquest distanciament serien la falta d'acord internacional sobre la definició de ter-

rorisme; la «securització» (forta càrrega de militarització i menyspreu pels drets humans) i els trets de masculinitat dominant en l'estratègia dels estats en la lluita contra el terrorisme; els interessos dels actors polítics a l'hora de conceptualitzar un grup com a terrorista, i el fet que, fins fa ben poc, el gènere no s'haja contemplat en les anàlisis i estratègies utilitzades i que, quan s'ha tingut en compte, ha sigut des d'una visió estereotipada de les dones (només com a mares i esposes), sense reconèixer-ne l'agència i els rols diversos. Es tem que sumar-se als esforços contra el terrorisme afecte negativament l'agenda de dones, pau i seguretat. Al mateix temps, quedar-se'n fora, pensa Fionnuala Ní Aoláin (2016), és també perdre la possibilitat d'influir sobre decisions i accions que afecten milions de dones que viuen sota l'EV, per la qual cosa, després de fer les crítiques pertinents, l'autora proposa explorar les possibilitats de les dones per a contribuir a reduir aquesta violència.

EL REPTA DE PENSAR L'EV DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

Hi ha una continuïtat entre la lluita per la pau i la lluita contra l'EV? Quin paper poden exercir les dones, que han tingut i tenen un protagonisme tan important com a agents de pau, davant la violència extremista? Quines reflexions se susciten en el feminisme davant de l'EV? Quines propostes civilitzadores fa o podria fer? És difícil alinear-se amb les estratègies armades des d'un feminisme que critica i persegueix el desarmament, tant nuclear com convencional. No obstant això, el repte persisteix i s'aborda amb noves estratègies per part de grups de dones que en pateixen les conseqüències en la seua vida quotidiana. D'elles emergeixen propostes que aposten per un canvi de discurs i de llenguatge, per un aprofundiment en el coneixement dels EV i per actuar-hi amb nous enfocaments.

Un canvi de discurs i de llenguatge

La falta d'acord per a definir terrorisme i extremisme violent, així com el fet que en molts casos ambdós termes s'usen de manera indistinta, continua sent un

Figura 1

Font: Anderlini, 2018: 27.

obstacle que impedeix situar el problema en un context més holístic. En parlar d'EV, el problema se situa en un moment previ a l'acció, en un pla més profund, el de les arrels, la ideologia i les motivacions. Des d'una perspectiva que ací anomenem feminista pacifista, la diferenciació entre ambdós termes és preferible perquè permet aprofundir de forma més precisa en allò que està en joc en diferents plans, permet distingir entre universos ideològics i accions violentes, així com i la tipificació de diferents extremismes amb les seues arrels i motivacions característiques. L'EV es projecta en violència i reflecteix així una impotència latent en la ideologia o les creences que el sustenten (personal-grupal en el cas del feminicidi; social, en el cas de fanatisme religiós o polític). Pensat com a moviment, l'EV permet comprendre expressions diferents al gihadisme, ser conscients de l'ascens d'ideologies d'odi, de moviments racistes, supremacistes blancs, perpetradors de feminicidis i tirotejos. Amb aquesta visió concorda la diferenciació de Chikodiri i Ezeibe: l'extremisme violent es refereix a la ideologia que justifica la violència per a aconseguir els objectius d'un grup, el terrorisme és l'acte de violència perpetrat per a la consecució d'un objectiu» (Chikodiri i Ezeibe, 2019: 2).

La necessitat d'«un canvi conceptual que permeta anar més enllà de les limitacions de la terminologia i el discurs actuals» (Anderlini, 2018: 23) naix del convenciment que aquest canvi genera noves estratègies que poden ajudar a afrontar el problema de manera més eficaç. Això ja ha succeït i el relatiu fracàs de les estratègies ha conduït a una evolució: del contrterrorisme (CT) es va passar a la lluita

contra l'extremisme violent (CEV) i a la prevenció de l'extremisme violent (PEV). Com exposem més endavant, la xarxa de dones més involucrada en el problema proposa pensar-hi des d'altres claus —pau, resiliència, igualtat i pluralisme (PRIP)— que obriuen noves estratègies.

Un aprofundiment en el coneixement dels extremismes violents

Dins d'un EV genèric hi ha molts tipus d'extremismes. Coincideixen en la justificació de la violència, però les arrels des d'on creixen es troben en un nivell més profund que l'acció i són diverses (ideològiques, polítiques o religioses), de manera que conèixer-les en la seua diferenciació és un pas necessari per a erradicar-les. Ben sovint persegueixen moure un actor (estat, govern, institució) a actuar o a admetre determinades línies d'actuació (instalar la xaria o tornar a les dones al seu «lloc natural»). Els seus mètodes són d'una violència indiscriminada i els seus universos virtuals no es queden en la virtualitat, sinó que es tradueixen en agressions individuals o massives al món de la realitat física. Els distints EV emergeixen i «estan impulsats per complexes configuracions de factors històrics, polítics, econòmics, culturals, socials i psicològics» (Schwoebel, 2017: 3). No és el mateix l'EV d'estil gihadista que l'EV de tipus racista supremacista blanc o l'EV de tipus hipermasculinista.

D'altra banda, la violència extremista no és nova: emprar la violència per a aconseguir objectius, més que una excepció, és una constant històrica. Pensem en l'antiga Iugoslàvia, on la violació sistemàtica de les dones es va utilitzar com una arma de guerra que

perseguia la «neteja ètnica». Activistes feministes com Stasa Zajović, de Dones de Negre de Belgrad, que van viure eixes violacions, van aconseguir que l'any 1993 a Viena la comunitat internacional categoritzara jurídicament aquesta agressió a les dones com a crim de lesa humanitat. També en els noranta, l'Exèrcit de Resistència del Senyor d'Uganda raptava xiques i xics, els allistava en les seues files i els obligava a matar els seus familiars i veïns; en la primera dècada del segle XXI, amb la invasió de l'Iraq, la destrucció i la mort es van enquistar a la zona. Els extremitismes no han cessat de sacsar-nos, però és cert que no totes aquestes violències han sigut considerades com EV. En l'escenari internacional, les reaccions depenen de qui siga el perpetrador i d'on ocorrega la violència: «els polítics dicten quins crims, en quins llocs i quines formes de violència s'etiqueten com a extremisme violent i d'aquesta manera mereixen atenció i recursos» (Abu-Nimer, 2018: 22).

Actualment sí que hi ha dos factors de diferenciació respecte de les violències del passat. En primer lloc, el pes de la identitat, i en segon lloc, l'existència de les tecnologies de la comunicació (TIC). Les identitats abans arrelades en comunitats homogènies són més làbils i fluides, cosa que les fa també més fràgils. En un món globalitzat, la identitat s'ha convertit en camp de batalla. Els moviments de població ens porten a viure en societats plurals, ens espen ten cap a identitats conformades per una interseccionalitat de referents com el gènere, la cultura, la religió, l'orientació sexual, l'ètnia o l'habilitat física. Els moviments extremistes actuals es caracteritzen per manipular les identitats humanes (religió, ètnia, gènere...) i per créixer en xarxes globals virtuals facilitades per les TIC. En les societats multiculturals actuals es viu la tensió entre la fragilització de la percepció de pertinença i la riquesa que suposa l'acceptació de la pluralitat. En aquesta tensió, l'EV naix sovint en defensa d'una identitat que es presenta com a superior, ja siga una religió (musulmana, cristiana, hindú...), el color d'una pell (la blanca) o un sexe (el masculí); una identitat —negadora de les altres d'una manera rígida— que d'aquesta manera proporciona seguretat als seus adeptes i els uneix

amb més força. La por de perdre la identitat porta a debatre sobre la identitat nacional, sobre els continguts dels currículums escolars, sobre «allò que som» i pot conduir a actituds de protecció defensiva i a la defensa de pràctiques tradicionals restrictives i estàtiques (succeeix en els grups de diàspora o població desplaçada, així com en els de supremacistes blancs o de nostàlgics d'un passat de supremacia masculina). A Europa, els immigrants de segona o tercera generació poden sentir que la seua inclusió queda coixa si a l'escola no es du a terme una revisió crítica del colonialisme. Si els orígens de la teua família no estan presents ni en l'art ni en els mitjans, acabes per sentir que no hi tens cabuda. Si l'educació formal no proporciona mitjans per a comprendre i acceptar el pluralisme o debats sobre les similituds i les diferències, es produeix un buit, un buit que altres forces no dubtaran a omplir: l'EV n'és una.

En l'era de les tecnologies de la comunicació, els mons de l'EV són sovint virtuals, persones distribuïdes pel món vinculades per ideologies que justifiquen la violència per a aconseguir els seus objectius, una violència considerada una eina alliberadora; creixen en xarxes socials en què els discursos generen espais per a reafirmar-se i en què les expressions d'odi poden encriptar-se i emparar-se sota l'anonimat. A través de les connexions virtuals poden crear-se comunitats entorn d'identitats fortes. És el cas de l'anomenada *mansphere*, xarxa virtual de blocs, fòrums i llocs web, en la que individus que rebutgen la llibertat i els drets de les dones aboquen els seus plantejaments antifeministes. D'índole semblant són els supremacistes blancs, l'objectiu dels quals són els migrants, i que propaguen que la supremacia blanca es troba amenaçada pel fet que hi ha més naixements en els grups minoritaris.

Conceptes clau en l'EV són les motivacions, la radicalització, el reclutament o la propaganda, així com els oposats (prevenció, desradicalització i reintegració), sense oblidar l'anàlisi del fons del problema. Entre els mòbils que condueixen a adscriure's a moviments extremistes de caràcter gihadista destaquen una governança pobre i negativa, amb especial men-

ció de la corrupció, greuges històrics sense resoldre o abusos contra els drets humans, en particular els comesos per les forces de seguretat estatals (Holmes, 2017). Altres fonts corroboren l'existència d'una correlació entre les pràctiques de brutalitat i abús per part de membres de la seguretat de l'estat i el creixement de l'EV i els incidents violents (Institute for Economics & Peace, 2018; Anderlini, 2018). Sobre la radicalització hi ha estudis i models que assenyalen tres components importants: l'emocional o recerca de la significació personal, l'ideològic i el procés social de construcció de xarxes i dinàmica dels grups (Kruglanski et al., 2014).

Gènere i extremisme violent

Si la identitat s'ha convertit en una clau important de radicalització, el gènere —entès com el comportament i les actituds normatives atribuïdes a homes i dones i que varien històricament, geogràficament i culturalment— és un factor identitari crucial amb gran impacte en la generació de moviments extremistes. Alguns homes es veuen amenaçats pel canvi de rols de gènere i la competència que suposen les dones preparades a l'hora d'aconseguir una feina, i bolquen la seua inseguretat atacant el feminisme i elaborant discursos hipermasculinistes que defensen la tornada de les dones a la domesticitat. Al mateix temps, combinen els atacs a la llibertat de les dones amb actituds de paternalisme cap a elles, ja que volen complir amb el rol de gènere d'home protector i proveïdor, sobretot de les dones blanques, enfront de les agressions d'«altres» homes.

En els últims anys, la perspectiva de gènere sobre l'EV ha anat guanyant terreny en el discurs acadèmic i també en els mitjans. En una revisió de literatura sobre dones i EV, les troballes de Becky Carter (2013) es resumeixen de la manera següent. En primer lloc, pel que fa a la promoció de l'EV per part de les dones, hi ha un reconeixement creixent que entre els complexos rols de les dones poden incloure's l'impuls i el suport a l'EV, abans subestimats. Quant a la participació de les dones en l'EV, en els últims vint anys s'ha produït un increment en la comissió d'accions violentes extremistes, especialment d'atacs suïcides,

per part de dones, entre els quals destaca especialment el grup Boko Haram de Nigèria, ja que dels 434 atemptats amb bombes suïcides comesos entre 2011 i 2017, 244 van ser perpetrats per dones (Chikodiri i Ezeibe, 2019). Les raons d'aquestes dones suïcides són múltiples: ho fan per una opció ideològica, per defensar les seues famílies, per acabar amb una vida miserable o per les mateixes complexes raons que els homes. També abunden els fets que uneixen EV i violència contra dones i xiquetes: el segrest, l'esclavitud sexual i la violació són eines comunes dels grups d'EV. També s'ha començat a tindre en compte el gènere des de l'estratègia contra l'EV, que en les intervencions contra el terrorisme tendia a ignorar-se. Quant a l'ús del rol maternal de les dones, hi ha missatges oposats i es tendeix més a explorar el seu paper com a membres de la comunitat, educadores, activistes i perfiladores de polítiques. En general, hi ha més literatura sobre les dones involucrades en l'EV que sobre aquelles que treballen per previndre'l o en contra.

Com a esposes d'extremistes que tenen altres dones per esclaves, algunes confessen que les seues vides milloren a l'interior del grup. Queda clar que un millor coneixement de l'EV exigeix desnaturalitzar el rol que les dones hi exerceixen, visibilitzar els múltiples papers que fan i en quines circumstàncies, així com conèixer els processos que les porten a la radicalització i com previndre-la.

NOUS ENFOCAMENTS I ESTRATÈGIES

Atés que les causes de l'EV són múltiples, es necessiten respostes multisectorials i multidimensionals, però sovint la urgència condueix a teories i pràctiques centrades en l'estat i situades en marcs de seguretat armada. Com a alternativa, Mary Hope Schwobel (2017) i altres autors proposen aproximacions que permeten entendre els reptes que ens planteja l'EV des de les seues arrels, amb l'objectiu de previndre'l a través de la investigació, la política i la pràctica en un terreny en què s'encreuen el desenvolupament, la governança i la construcció de la pau.

El juny de 2018 es va dur a terme la primera Conferència d'Alt Nivell de Nacions Unides sobre Contrataerrorisme amb el títol «Enfortiment de la cooperació internacional per a combatre l'amenaça canviant del terrorisme». Com a part del seu treball per la pau, la llibertat i la justícia de gènere, l'organització més veterana de dones per la pau i feminisme pacifista, WILPF, hi va assistir i en va seguir el desenvolupament. Tot i que la WILPF continua preocupada per l'enfocament hipermasculinitzat de la lluita antiterrorista (Khan, 2018), potser és aquest un primer pas d'acostament a possibles compromisos enfront de l'EV.

Líders destacades del feminisme pacifista estan passant de la crítica a la proposta de noves estratègies. És el cas de Sanam Naraghi-Anderlini,⁴ compromesa des de fa anys amb l'agenda sobre dones, pau i seguretat. A diferència de les estratègies dels estats, que no aprofundeixen en les causes, Anderlini planteja que l'acció no violenta i la pau siguin components importants en l'estratègia de seguretat, per a revertir d'aquesta manera la tendència de substituir la pau per la seguretat. Defensa que la seguretat s'aconsegueix precisament assumint estratègies de no-violència i pau. Afirmar que no és prou actuar-ne en contra (CEV) i previndre'l (PEV), perquè aquestes estratègies continuen estant centrades en el problema, i és necessari apuntar cap a la solució. En aquesta línia, proposa un canvi conceptual que definisca allò a què aspirem, sembrar llavors que donen com a resultat abandonar el fanatisme i el supremacisme, i que facen possible avançar en el reconeixement i l'acceptació de la pluralitat en la convivència. Les claus orientadores de la nova estratègia defensada per Anderlini són la pau, la resiliència, la igualtat i el pluralisme (PRIP) (Anderlini, 2018).

Pau: prioritzar la cohesió social i el desenvolupament, posar per damunt la prevenció i els mitjans no violents i que aquesta prioritització es reflectisca en l'assignació de recursos, i establir limitacions a l'ús de mitjans violents per part de les forces de seguretat.

Resiliència: construir resiliència des de múltiples perspectives, fomentar la formació cultural i religiosa perquè les retòriques extremistes i fanàtiques no troben terreny fèrtil, disseminar interpretacions moderades de la religió i, davant la defensa extremista de la raça o l'ètnia, criticar i abandonar la defensa d'un passat mític, educant des d'una perspectiva històrica múltiple.

Igualtat: fomentar un sentit d'igualtat i respecte per l'altre, que també els estats hauran de complir, no només en els seus discursos sinó en les seues pràctiques, que hauran de ser impecables en el respecte dels drets humans.

Pluralisme: defensar les identitats plurals i criticar els supremacismes de qualsevol tipus.

Aquesta proposta es recolza en el treball de la International Civil Society Action Network (ICAN), que dirigeix Anderlini des de Washington DC i que compta amb una xarxa d'organitzacions de dones, la Women's Alliance for Security Leadership (WASL), present en 30 països. La xarxa treballa per a previndre l'EV per mitjà de la promoció dels drets, la pau i el pluralisme segons l'estratègia PRIP. L'acrònim WASL significa «connectar» en àrab, urdú i persa.

Un cas destacable d'acció alternativa de les dones enfront de l'EV es troba a Nigèria, on nombroses organitzacions liderades per dones desenvolupen un treball constant a través de projectes educatius, socials, polítics i econòmics per tal de previndre la radicalització del jovent. Organitzen també iniciatives d'incidència política, marxes, concentracions, accions simbòliques, rodes de premsa, documentals i campanyes en Twitter. El moviment que va nàixer després del segrest de les xiquetes de l'escola de

4 Sanam Naraghi-Anderlini és fundadora i directora de la International Civil Society Action Network (ICAN), que està connectada amb una xarxa d'organitzacions de dones actives en la prevenció de l'EV i que s'estén per 30 països. L'any 2000 va ser una de les redactores de la societat civil de la resolució 1325 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

Chibok l'any 2014, gràcies a les protestes i pressions al govern perquè recuperara les xiquetes, va aconseguir que l'executiu no fora reelegit per la seua inacció; així mateix, va aconseguir impactar en la comunitat global amb la disseminació del *hashtag* #BringBackOurGirls, que va ser utilitzat milions de vegades. El resultat va ser que, encara que no totes, moltes d'elles van ser alliberades. Altres organitzacions destacades de Nigèria liderades per dones són la Women Without Walls Initiative, la Women Interfaith Council, la Federation of Muslim Women's Association in Nigeria i el National Council of Women Societies (Chikodiri i Ezeibe, 2019).

LA VULNERABILITAT, CONCEPTE CLAU PER A ABORDAR LA SEGURETAT

La pionera a abordar les relacions internacionals des del feminisme, Ann Tickner, va criticar els paradigmes realistes existents en aquest camp per ser disfuncionals i incapaçs de fer front al repte de la seguretat humana i mediambiental. Recolçant-se en el Feminist Standpoint (FS), que defensa que tot coneixement és situat i que les vides de les dones proporcionen un sistema de referència que permet veure coses que no es veuen des d'altres llocs de la realitat (Harding, 1986; Magallón, 2012), afirmava que «unes relacions ecològiques, econòmiques i polítiques de dominació i subordinació no poden coexistir amb una seguretat autèntica» (Tickner, 1992: 129). Des d'un enfocament ètic i multinivell, el feminisme fa anys que desenvolupa teories alternatives sobre la seguretat i proposa direccions més racionals i acords amb l'objectiu buscat (Blanchard, 2003).

Un dels conceptes clau de la nova visió sobre la seguretat que proposa el feminisme és la vulnerabilitat humana. Des de les vides de les dones és possible veure que la vulnerabilitat és una característica radical de l'ésser humà, per haver-se'n fet càrrec històricament de la materialitat de les pràctiques d'atenció a éssers dependents: xicalla, persones ancianes i maltes. Fer-se càrrec de la vulnerabilitat configura un tipus de pensament que va unit a un altre tipus d'ac-

tituds i formes de prioritzar, configura un paradigma en què se sospita i es nega que la millor resposta a una agressió siga la bèl·lica.

Afirmar la vulnerabilitat humana radical és un punt de partida inexcusable que han defensat o pres com a base diverses autores feministes per a reelaborar críticament disciplines i categories. La vulnerabilitat com a característica que fa referència a la fragilitat de la vida humana tant en els seus cicles vitals naturals (dependència en els primers anys, malaltia i vellesa) com davant de possibles amenaces —en especial, la violència— és un tret comú dels éssers humans, a pesar que l'impacte siga diferent en uns grups o en altres, així com les diferents circumstàncies en què es fa present. Els avanços científics i la millora de la qualitat de vida minimitzen aquesta característica, però no poden negar-la. En un sentit radical, l'ésser humà és un ésser vulnerable; tots som vulnerables, no només els grups qualificats com a tal (Magallón, 2015).

Feministes pacifistes que defensen la importància d'assumir la vulnerabilitat humana en la generació de pensament i polítiques de pau van criticar la reacció del govern nord-americà a l'atac a les Torres Bessones de Nova York (Cohn i Ruddick, 2004). Consideraven que recórrer a la guerra constituïa una reacció primària que a la llarga produïria una espiral de violència i un dany major per a tots i que, més que buscar solucions duradores, pareixia encaminada a deixar patent que es responia al terrorisme. El que va succeir més tard potser fou conseqüència d'aquelles estratègies guerrerres. Posteriorment, Carol Cohn va reprendre la noció de vulnerabilitat de Sara Ruddick (1989) en la seua obra seminal *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace* com a eina heurística per a pensar la seguretat. I es va preguntar quin tipus de política de seguretat nacional es reconeixeria com a racional si admetérem que la vulnerabilitat és inevitable (Cohn, 2013). També per a interpel·lar l'estat i aconseguir una societat més justa, Martha Albertson Fineman pensa que la vulnerabilitat és una categoria més potent que la d'igualtat (Fineman, 2008).

Hi ha moltes maneres d'enfrontar-se a la vulnerabilitat. Una és tractant de demostrar que no existeix, que els avanços tecnocientífics poden convertir-nos en invulnerables. Aquesta concepció busca la invulnerabilitat amb el rearmament massiu, la impermeabilització de les fronteres i un ús del poder tal que, atés el cas, no dubte a atacar preventivament, com va ocórrer amb la guerra de l'Iraq. Les guerres de l'Afganistan i l'Iraq es van justificar als ulls de la gent com una forma d'acabar amb la vulnerabilitat. Un enfocament ben diferent naix de l'assumpció de la nostra fragilitat constitutiva, és a dir, acceptar que la vulnerabilitat i la interdependència són trets de la nostra humanitat que ens acompanyen des que naixem fins que morim (Cohn i Ruddick, 2004), encara que es mostre de manera diversa en diferents llocs del món (vulnerabilitat per fam, pandèmies, terrorisme, canvi climàtic...). És assumir que cap estratègia ni arma sofisticada pot interposar-se en la voluntat d'un home o una dona disposats a immolar-se. D'altra banda, desplaçar la vulnerabilitat a determinats grups, entre ells les dones, és manipular la realitat. La vulnerabilitat d'aquests grups ha sigut construïda socialment, en la mesura que pateixen exclusió i explotació.

El feminisme pacifista ha posat en relleu la importància d'assumir en profunditat que la vulnerabilitat individual i grupal no és conjuntural, i que des d'aquesta base és possible extraure'n conseqüències. Acceptar que la vulnerabilitat és inevitable condueix a un altre tipus d'actituds i de polítiques; encara que seguïsquen prenent-se mesures de protecció, les

accions busquen disminuir els motius dels possibles extremistes i crear un entorn en què cada vegada menys gent veja l'EV com la seua única opció política, persegueixen la dissolució de l'enemistat, l'augment de la confiança, la cooperació i la demolició de la por; en definitiva, afavorir unes relacions personals i internacionals orientades a la cooperació, no al domini i la humiliació (Cohn i Enloe, 2003).

I tot i que ser home o dona no implica adscriure's a una o a l'altra opció pel que fa la vulnerabilitat, la recerca de la invulnerabilitat està codificada simbòlicament com a masculina, mentre que el reconeixement de la interdependència i la vulnerabilitat —respondre sense violència— està codificat culturalment com a dèbil i femení. En la mesura que les experiències històriques femenines estan devaluades, es fa difícil per a qualsevol líder polític assumir una certa vulnerabilitat sense, al mateix, perdre valor, sense ser desacreditat per inclinar-se cap a opcions considerades dèbils. Assumir coherentment la vulnerabilitat i proposar altres vies exigeix tindre un lideratge capaç d'esquivar els estereotips.

Finalment, cal afirmar que si hi ha situacions en què tots sentim la vulnerabilitat radical de manera clara és en els atacs terroristes. A partir d'aquesta vivència és possible afrontar l'EV des de les arrels: des de la convicció que la vulnerabilitat és inevitable, moure's cap a polítiques orientades no a la dominació sinó a la cooperació i el suport mutu. Aquesta reflexió és l'aportació més profunda del feminisme pacifista.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Abu-Nimer, M. (2018). *Alternative Approaches to Transforming Violent Extremism. The Case of Islamic Peace and Interreligious Peacebuilding*. En B. Austin i H. J. Giessmann (ed.), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berghof Handbook Dialogue, 13. Berlín: Berghof Foundation.
- Anderlini, S. N. (2018). *Challenging Conventional Wisdom, Transforming Current Practices: A Gendered Lens on PVE, Transforming Current Practices*. En B. Austin i H. J. Giessmann (ed.), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berghof Handbook Dialogue, 13. Berlín: Berghof Foundation.
- Aoláin, F. N. (2016). The 'war on terror' and extremism: Assessing the Relevance of the Women, Peace and Security Agenda. *International Affairs*, 92(2), 275-291.

- Blanchard, E. M. (2003). Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(4).
- Carter, B. (2013). Women and Violent Extremism (GSDRC Helpdesk Research Report 898). Birmingham: GSDRC, University of Birmingham.
- Clausewitz, C. (1999). *De la guerra*. Madrid: Ministeri de Defensa.
- Cohn, C. (2013). Maternal Thinking and the Concept of “Vulnerability” in Security Paradigms, Policies and Practices. *Journal of International Political Theory*, 10(1) 46-49. DOI: 10.1177/1755088213507186.
- Cohn, C. i Enloe, C. (2003). A Conversation with Cynthia Enloe: Feminists Look at Masculinity and the Men Who Wage War. *Signs*, 28(4), 1.187-1.207. DOI: <https://doi.org/10.1086/368326>
- Cohn, C. i Ruddick, S. (2004). A Feminist Ethical Perspective on Weapons of Mass Destruction. En S. Lee i S. Hashmi (ed.), *Ethics and Weapons of Mass Destruction*. Cambridge: Cambridge University Press, 405-435. DOI: 10.1017/CBO9780511606861
- Chikodiri, N. i Ezeibe, Ch. (2019). Femininity is not Inferiority: Women-led Civil Society Organizations and “Countering Violent Extremism” in Nigeria. *International Feminist Journal of Politics*, 21(2), 168-193. DOI: 10.1080/14616742.2018.1554410
- De Leede, S., Hauptfleisch, R., Korolkova, K. i Natter, M. (2017). *Radicalisation and Violent Extremism – Focus on Women: How Women Become Radicalised, and How to Empower them to Prevent Radicalisation (Study)*. Departament Temàtic de Drets dels Ciutadans i Assumptes Constitucionals del Parlament Europeu a petició de la Comissió de Drets de les Dones i Igualtat de Gènere.
- Finemann, M. A. (2008). The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, 20(1), 8-40.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Londres: Sage Publications. [Tota, T. (trad.) (2003). *Paz por medios pacíficos: paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bilbao: Bakeaz.]
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Holmes, M. (2017). Preventing Violent Extremism through Peacebuilding: Current Perspectives from the Field, *Journal of Peacebuilding and Development*, 12(2), 85-89. DOI: 10.1080/15423166.2017.1336111
- Institute for Economics & Peace (novembre de 2018). *Global Terrorism Index 2018: Measuring the Impact of Terrorism*. Disponible en <http://visionofhumanity.org/reports>, accés 28 d'agost de 2019.
- Kaldor, M. (2001). *Les noves guerres: Violència organitzada en l'era global*. Barcelona: Tusquets.
- Khan, S. (2018). An Approach to Prevention and Countering Terrorism and Violent Extremism? <https://www.wilpf.org/a-women-peace-and-security-appr-prevention-oach-to-and-countering-terrorism-and-violent-extremism/>, accés 18 d'agost de 2019.
- Kruglanski, A., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi M. i Gunaratna, R. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Advances in Political Psychology*, 35, 69-93. DOI: 10.1111/pops.12163
- Magallón, C. (2005). Epistemología y violencia: Aproximación a una visión integral sobre la violencia hacia las mujeres. *Feminismo/s*, 6, 33-47.
- Magallón, C. (2006). *Mujeres en pie de paz*. Madrid: Siglo XXI.
- Magallón, C. (2012). *Contar en el mundo: Una mirada sobre las relaciones internacionales desde las vidas de las mujeres*. Cuadernos inacabados, 64. Madrid: Horas y horas.
- Magallón, C. (2015). Más allá de la vulnerabilidad de las mujeres. En F. Arlettaz i M. T. Palacios Sanabria (coord.), *Reflexiones en torno a derechos humanos y grupos vulnerables* (p. 189-214). Bogotá: Universitat del Rosario i Universitat de Saragossa.
- Magallón, C. i Blasco, S. (2015). Mujeres contra la Primera Guerra Mundial: El Comité Internacional de Mujeres por una Paz Permanente (La Haya, 1915). En Y. Gamarra Chopo i C. R. Fernández Liesa (coord.), *Los orígenes del derecho internacional contemporáneo: Estudios conmemorativos del centenario de la I Guerra Mundial* (p. 157-180). Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- Mesa, M. (2011). Las mujeres cuentan: *Informe de seguimiento sobre la aplicación de la resolución 1325 en España*. Documentos de trabajo, 9. Madrid: CEIPAZ, Fundació Cultura de Paz.
- Moura, T. (2010). *Novíssimas guerras. Espaços, espirais e identidades da violência armada*. Coïmbra: Almedina.
- O'Reilly M., Ó Súilleabháin A. i Paffenholz, T. (2015). *Reimagining Peacemaking: Women's Rols in Peace*

- Processes*. Nova York: International Peace Institute. Recuperat de <http://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2015/06/IPI-E-pub-Reimagining-Peacemaking.pdf>
- Ruddick, S. (1989). *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. Boston: Beacon Press.
- Rupp, L. J. (1997). *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.
- Saeedi, N. i Fransen, R. (2018). Violent Extremism Reopens the Conversation about Women and Peace, <http://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2018/violent-extremism-reopens-the-conversation-about-women-and-peace.html>, accés 9 de juliol de 2019.
- Santos, R. (2014). Gendered 'gunwars' in Brazil: Gendered Representations of Armed Violence, Self-defence and (in)Security. Article presentat en *Resisting war in the 20th century*. Lisboa: Instituto de História Contemporânea - Faculdade de Ciências Sociais e Humanas da Universidade Nova, 27 de febrer – 1 de març.
- Schwoebel, M. H. (2017). Peacebuilding Approaches to Preventing and Transforming Violent Extremism. *Journal of Peacebuilding & Development*, 12(2). DOI: 10.1080/15423166.2017.1338860
- Segato, R. L. (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations*. Nova York: Columbia University Press.
- Villellas, M. (2015). *15 anys de la resolució 1325: Una avaluació de l'agenda sobre dones, pau i seguretat*. Barcelona: ICIP.
- Women's Alliance for Security Leadership, WASL (2016). *Uncomfortable Truths, Unconventional Wisdoms: Women's Perspectives on Violent Extremism & Security Interventions*. A Brief on Policy and Practice for Mitigating Extremism and Advancing Sustainable Development..

NOTA BIOGRÀFICA

Doctora en Física i postgrau en Filosofia, habilitada com a professora titular d'universitat de l'àrea d'Humanitats. Catedràtica d'institut i professora associada a la Universidad de Zaragoza, on va cofundar el Seminari Interdisciplinari d'Estudis de la Dona. És presidenta de la Fundació SIP (Seminari d'Investigació per la Pau) i pertany a la xarxa acadèmica de WILPF (Women's International League for Peace and Freedom) i a WILPF Espanya. El seu últim llibre, coescrit amb Sandra Blasco i amb pròleg d'Elena Grau, es titula *Feministas por la paz. La Liga Internacional de Mujeres por la Paz y la Libertad (WILPF) en América Latina y España*, Barcelona: Icaria, 2020. Més informació: https://es.wikipedia.org/wiki/Carmen_Magallón

Ciberactivisme contra les violències sexuals: #BringBackOurGirls

Ana M. González Ramos

UNIVERSIDAD PABLO DE OLAVIDE

amgonram@upo.es

ORCID: 0000-0003-1808-0291

Beatriz Revelles-Benavente

UNIVERSIDAD DE GRANADA

beatrizrevelles@ugr.es

ORCID: 0000-0003-1334-6257

Verònica Gisbert-Gracia

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

veronica.gisbert@uv.es

ORCID: 0000-0003-4867-2167

Rebut: 20/01/2020

Acceptat: 05/10/2020

RESUM

En els últims anys, les campanyes digitals s'han convertit en eines potents de denúncia i defensa de les violències contra les dones. El seguiment massiu en demostra l'èxit. No obstant això, continuem preguntant-nos sobre els límits i les oportunitats d'aquests instruments, especialment en àrees de conflicte i violència extrema. En aquest article, a través d'una etnografia digital i de l'anàlisi de les dades de l'activisme en la xarxa social Twitter, explorem l'impacte de la campanya #BringBackOurGirls, que es va iniciar per a reclamar l'alliberament de 276 xiquetes segrestades pel grup terrorista nigerià Boko Haram a la ciutat de Chibok. Els resultats de la nostra investigació indiquen que la campanya s'ha centrat en un grup de xiquetes (les xiquetes de Chibok) sense tindre en compte la situació vulnerable de moltes altres xiquetes i dones joves al país.

Paraules clau: violència extrema, cibercampanyes, violències de gènere, postcolonial.

ABSTRACT. *Cyber-Activism Against Sexual Violence: #BringBackOurGirls*

Over the last few years, many successful campaigns have both denounced women's vulnerabilities and protested against gender violence. The success of these campaigns can be gauged by the number of their followers, spreading the message and involving celebrities and agencies around the world. Those campaigns have put gender inequality and women's protests against sexual abuse firmly on the agenda. However, this still raises questions as to both the limits to and opportunities for cyber-activism in general and in strife-ridden areas in particular. This paper addresses the influence of digital campaigns against sexual violence, exploring the impact of the #BringBackOurGirls campaign, which covers the kidnapping of a large group of girls in Nigeria by the Boko Haram terrorist group. Among other things, we find that the campaign narrowly focused on a group ('The Chibok Girls'), ignoring the vulnerability of many other girls and young women in Nigeria.

Keywords: extreme violence, digital campaigns, gendered violence, post-colonial.

SUMARI

- Introducció
- Emmarcar els fenòmens: ciberactivismes
- Les dones en zones de conflicte: el context polític
- L'estudi: descripció metodològica
- El ciberactivisme i les veus de les dones en #BringBackOurGirls
- Mirades discrepants: enfocament interseccional del concepte d'infància a Nigèria
- Conclusions
- Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Ana M. González Ramos, Facultad de Ciencias Sociales (Universidad Pablo de Olavide). Conde de Aranda Ctra. De Utrera, Km. 1, 41013, Sevilla (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: González Ramos, A. M., Revelles-Benavente, B., Gisbert-Gracia, V. Ciberactivisme contra les violències sexuals: #BringBackOurGirls. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 29-41. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.3>

INTRODUCCIÓ

Tradicionalment, el dret civil internacional ha sigut un moviment transnacional inclús amb els moviments pels drets de les dones. En els últims anys, la velocitat comunicativa s'ha incrementat per mitjà de campanyes digitals (Bunch, 2001; Riles, 2002), que apareixen com un instrument potent per a la denúncia i la defensa de les violències contra les dones. L'activisme digital contemporani ha creuat les fronteres geogràfiques i culturals de les comunitats locals i ha articulat també els moviments feministes (Cockburn, 1998; Friedman, 2016). Així doncs, moltes campanyes han denunciat les vulnerabilitats de les dones i s'han transformat en una veu unificada contra les violències de gènere.

A tall d'exemple, trobem les campanyes #BringBackOurGirls, #StopRapeInConflict, #NiUnaMenos i #MeToo, l'èxit de les quals queda demostrat per la quantitat de seguidors, l'abast global dels missatges i les celebritats i agents involucrats. Els ciberactivismes feministes han introduït una agenda de gènere que inclou els abusos sexuals en diversos escenaris

(governos, organitzacions, indústria del cine, etc.). No obstant això, desconeixem l'impacte real d'aquestes campanyes en les comunitats locals i en les realitats de les xiquetes i dones que reben el suport de la mobilització global. En aquest article ens interessa particularment conèixer l'impacte de les cibercampanyes en la vida de les dones i xiquetes en àrees de conflicte bèl·lic, a causa de la falta d'informació i la complexitat de les relacions de poder desenvolupades en aquests territoris. En conseqüència, posem el focus en els rols de les dones, en concret, de les xiquetes i dones joves en situacions de violència extrema (Anderlini, 2018) des d'una perspectiva agencial, és a dir, no sols com a cossos vulnerables, sinó també com a agents i activistes digitals.

Cada vegada és més habitual l'emergència pública de trobar adolescents com a models inspiradors tant per a la població juvenil com per a l'adult. Així doncs, Malala Yousafzai, Premi Nobel de la Pau i capdavantera del dret a l'educació de les xiquetes, o Greta Thunberg, activista adolescent sueca contra el canvi climàtic, són figures reconegudes a escala

global. Elles s'han convertit en narradores de les seues realitats, aportant la seua experiència i idees inspiradores que emmarquen la seua generació (Bent, 2016). A més, els canals de difusió de discursos i idees i d'interacció amb els seus seguidors que utilitzen —és a dir, les xarxes socials— són els característics de les generacions que les defineixen.

No obstant això, com a membres de societats patriarcales i malgrat els lideratges descrits, les xiquetes i les joves poden ser víctimes de les pràctiques de persones adultes, especialment en situacions d'especial vulnerabilitat i conflicte. Així mateix, com a dones, són utilitzades com a armes de guerra contra els enemics i els seus cossos són instrumentalitzats pels exèrcits, familiars i parelles. Per aquest motiu sovint les xiquetes suporten situacions de violència diverses segons l'origen social, les arrels geogràfiques i el grup ètnic a què pertanyen, perquè, com va afirmar Braidotti (1994) sobre les adultes, aquestes no són un grup homogeni. Convertir-se en una dona des de la infància també és un factor processal que difereix segons les oportunitats que envolten cadascú.

Aquest article es divideix en quatre seccions. Després d'aquesta introducció, la discussió teòrica presenta el marc de l'activisme digital i el paper de les xiquetes i les dones en àrees de conflicte dins d'eixes campanyes. La següent secció descriu els objectius i la metodologia duta a terme pel grup d'investigació. Les següents seccions relacionen els resultats de la nostra anàlisi, que comprén el paper de la dona en les àrees de conflicte i, específicament, en les campanyes digitals, així com la discussió de les fortaleses i els límits de les campanyes digitals. Finalment, presentem un resum i algunes idees per a guiar les campanyes d'activistes que tracten amb xiquetes en àrees de conflicte. La secció final també inclou algunes idees sobre bones pràctiques per al moviment social en les xarxes socials.

EMMARCAR ELS FENÒMENS: CIBERACTIVISMES

Pel que fa a la participació digital, Claudia Mitchell (2017) explica que «les plataformes de xarxes socials

estan fermament arrelades en la vida quotidiana de molts joves de tot el món». De fet, per a ells tenen múltiples usos, com ara compartir imatges, pensaments o, fins i tot, conèixer la seua sexualitat (Ringrose i Eriksson, 2011; boyd, 2014; Bustillos, 2017). A més, Garrett (2006) i Carter Olson (2016) agreguen que les eines digitals aporten visibilitat, mobilitzen les forces socials i promouen una resposta immediata i àmplia, de manera que es converteixen en instruments influents de les polítiques públiques.

Segons Castells (2011: 11), el ciberactivisme és una extensió dels moviments socials tradicionals, un recurs nou i poderós que permet arribar a una comunitat global que persegueix un objectiu. Per tant, internet es converteix en un fòrum de deliberació que estén els drets civils, però que també experimenta amb aquests drets i amplia els límits entre la llibertat i el discurs, l'arena política i l'activisme. En contra d'això, no podem ignorar algunes crítiques sobre aquestes pràctiques. En aquesta línia, Annelise Riles (2002: 302) adverteix que la sobreexposició a les campanyes de drets civils produeix una audiència insensible, inevitablement perjudicada per nombrosos objectius i una problematització descontextualitzada. L'activisme digital pot convertir-se en una pràctica postcolonial, ja que si no se satisfan les preocupacions de la ciutadania occidental, els actors locals i les seues veus poden passar desapercebuts en aquestes campanyes globals.

A més, Charlotte Bunch (2001: 145) suggereix que l'activisme social no és coherent ni homogeni, ja que l'activisme digital s'emboïca en conflictes i disputes de base, és a dir, hi ha diverses situacions en la societat global que afegeixen complexitats, com les zones de guerra, les zones de pobresa, els conflictes ètnics i religiosos, l'escassa accessibilitat digital i les desigualtats socials (Mohanty, 1991; Khoja-Moolji, 2015; Maxfield, 2016). Atenent a aquestes realitats plurals, la diversitat cultural i els entorns socials diferents, sorgeix la pregunta següent: Qui gestiona el missatge i quina diversitat de veus inclou aquest tipus de campanyes? El debat obert sobre l'articulació internacional i local de les campanyes virtuals és

només una de les dimensions d'aquesta complexa qüestió. Els acadèmics i les acadèmiques —i activistes— han de plantejar-se la realitat de veus incòmodes en un mateix conflicte, l'accés als instruments de comunicació dels grups vulnerables i dels agents locals. En definitiva, qui sustenta els missatges i la direcció de les campanyes digitals? Però, sobretot, quines conseqüències provocaran a llarg termini per a les persones involucrades?

Les xarxes socials també introdueixen un nou concepte de les accions, una «suspensió del present» (Coleman, 2018) que implica una temporalitat diferent en el desenvolupament d'aquestes campanyes. La temporalitat en els mitjans digitals segueix el seu propi procés, que té conseqüències particulars en les causes d'aquestes campanyes. El contínuum entre allò local i allò global es converteix en part de la mateixa moneda en les xarxes socials, com una mescla de passat, present i futur (Coleman, 2018). Aquest «present suspès» determina la vida de les xiquetes i joves de la nostra investigació, les quals es transformen en dones amb el pas del temps. En aquest sentit, la campanya #Bring-BackOurGirls va començar fa cinc anys amb el segrest de xiquetes amb edats compreses entre els 12 i els 16 anys. En aquests moments, les edats d'aquestes joves oscil·len entre els 17 i els 21 anys, fet que associem materialment a la transició de xiqueta a dona en el pensament occidental. No obstant això, en la premsa occidental encara s'hi refereixen com «les xiquetes de Chibok», cosa que perpetua la seua condició de xiquetes i descuida el procés pel qual podrien haver passat durant aquests anys fins a convertir-se en dones. A més, no podem obviar que, als ulls no occidentals, la majoria d'elles ja eren considerades dones el dia del segrest (Mohanty, 1984).

Per tant, és important establir la genealogia d'aquesta campanya digital en particular. La campanya s'inicia amb un tuit de l'advocat nigerià Ibrahim Abdullahi en què fa al·lusió a un discurs públic de la Dra. Oby Ezekwesili, ministra d'educació nigeriana en aquell moment, en el qual reclama l'alliberament de les xiquetes segrestades d'una escola catòlica de Chibok, fet que reforça la idea que un canal masculí

es fa d'eco de les veus de les dones per poder-hi arribar. Aquesta campanya sorgeix de la consciència ciutadana sobre les violències de gènere. En paraules de la Dra. Oby Ezekwesili —en una comunicació personal per a aquesta investigació—, l'èxit de la ciberacció promou l'atenció del govern nacional nigerià i de figures internacionals que fan que la qüestió aparega en les primeres planes dels informatius globals. Desafortunadament, aquesta atenció internacional també té un efecte bumerang, ja que el grup terrorista Boko Haram, després de l'atenció inesperada i la publicitat rebuda en les xarxes socials, reformula el segrest de les xiquetes en les escoles com una estratègia propagandística de la seua causa (Cox et al., 2018). En conseqüència, les joves de Chibok no van ser les últimes desaparegudes. A més, algunes d'eixes xiquetes de Chibok encara romanen amb el grup terrorista i no han tornat a casa.

LES DONES EN ZONES DE CONFLICTE: EL CONTEXT POLÍTIC

El debat sobre els rols de les dones en contextos de conflicte i guerres és ampli (Enloe, 1989; Bloom, 2011; Magallón, 2010; Ponzanesi, 2014). L'assignació tradicional d'un paper passiu a les dones en temps de guerra s'oposa a l'èmfasi que des dels estudis de la pau i els conflictes feministes s'atorga a la importància de les comeses per les dones tant en els processos bèl·lics com en les fases posteriors de restabliment de la pau. Defenen que les dones sempre han actuat activament en les guerres, incloent-ne els rols de soldat o d'infermera, i les vindiquen com a agents imprescindibles per a la construcció de la pau, encara que aquest paper està invisibilitzat en la història. Segons Ponzanesi (2014), l'ocultació de les pràctiques actives de les dones en els conflictes es propicia perquè quan els conflictes acaben, les dones tornen a casa. Aquest enfocament ens ajuda a emmarcar els rols representats per les dones en el context del terrorisme de Boko Haram.

Matfess (2017) ha detallat una pluralitat de comeses complexes exercides per les dones en l'àrea de con-

flicte de Nigèria¹, especialment en els campaments del grup insurgent, que abarquen des de ser les esposes dels combatents fins a la utilització dels seus cossos en operacions suïcides o com a reclutadores i agents d'intel·ligència. Al mateix temps, en algunes ocasions s'ha descrit el grup islàmic com a «amics» de les dones (Matfess, 2017: 57), ja que, aprofitant que es troben en una situació precària, ofereixen suport econòmic a les dones i les seues criatures. Igual que els homes, les dones joves prenen decisions vitals que les ajuden a pujar en l'escala social per a sobreviure i millorar les seues vides i les de les seues famílies. Segurament, als ulls dels occidentals, aquestes estratègies d'ascens social poden considerar-se desviades i incomprensibles, però la visió occidental (Mohanty, 1998) ens impedeix entendre que les dones estan responent (estan actuant per la seua pròpia capacitat de respondre dins d'estos límits opressius) a les seues pròpies circumstàncies de desigualtat de gènere i de violència extrema. No obstant això, la complexitat del conflicte es reflecteix no només en les violències perpetrades contra xiquetes i dones pels insurgents, sinó, sinó també pel mateix exèrcit nigerià. L'abril de 2019, Amnistia Internacional va condemnar la violència sexual i de gènere comesa per soldats nigerians tant en les presons on estan confinades dones de Boko Haram com en els campaments de desplaçats habilitats per a acollir i protegir les persones que fugen del conflicte. Si situem els nostres antecedents teòrics en l'estudi de cas d'aquest article, és important destacar la complexitat de les històries de vida de les xiquetes que són violentades. La vida de les xiquetes a Nigèria varia molt segons la situació geogràfica —rural o urbana— i la religió que professen, ja que la intersecció entre rural i musulmana s'ha identificat com un detriment en el seu desenvolupament vital (Maxfield, 2016).

No obstant això, la situació de les xiquetes a Nigèria va passar desapercebuda a escala mundial fins al

sorgiment de la cibercampanya analitzada en aquest article. Amb una gran difusió internacional, l'any 2014 nombrosos intel·lectuals i polítics van sol·licitar l'alliberament de 214 xiquetes cristianes segrestades a l'escola. Aquest atac violent va desvelar que les xiquetes i joves nigerianes, tant musulmanes com cristianes, són víctimes d'una repressió més àmplia com a resultat dels règims patriarcal i de gènere, així com dels conflictes econòmics, culturals i socials.

Segons Mandrona (2016: 8) «la infància sovint es concep en termes de les implicacions que té per a comprendre la feminitat en comptes de concebre's com una experiència i un tema d'investigació ètica derivada de dret propi». Això esdevé encara més rellevant quan agreguem les interseccions d'ètnicitat i religió a l'equació. No sols hem de pensar que cada dona és diferent (Braidotti, 1994; Yuval-Davis, 2006), sinó que també la infància, com a experiència pròpia, és múltiple i les conseqüències de convertir-se en dona produeixen una complexitat particular. Més enllà d'això, pot considerar-se igual aquesta complexitat en temps de pau i en temps de guerra? Segons hooks (1986) hem d'abordar la interseccionalitat, que en aquest cas concret inclou la raça en el context del moviment de drets civils, la religió els entorns urbans/rurals i els contextos educatius i socioeconòmics com a factors rellevants per a les xiquetes nigerianes.

Per tant, les xiquetes i dones joves involucrades en aquest conflicte poden tindre diferents rols: víctimes (segrestades, víctimes del terrorisme amb bombes i violacions, etc.), protagonistes (membres del grup terrorista, esposes, mares), així com activistes socials contra les violències de gènere i la injustícia social (en el context local i internacional). Però, a més, a causa de l'enrenou internacional provocat per la cibercampanya, els cossos de les xiquetes segrestades s'han convertit en una valuosa moneda de canvi entre el govern federal i Boko Haram (Escola de Cultura de Pau, 2019), al mateix temps que són una peça clau de la política i els activismes feministes per a posar les violències sexuals en zones de conflicte sobre la taula de l'agenda de gènere internacional.

1 Boko Haram sorgeix i s'assenta al nord-oest de Nigèria, a l'estat de Borno. La divisió entre el sud i el nord de Nigèria està marcada per la pobresa i l'analfabetisme del nord respecte del sud del país.

L'ESTUDI: DESCRIPCIÓ METODOLÒGICA

La nostra investigació se centra a realitzar una aproximació a l'impacte de les campanyes digitals contra les violències sexuals contra xiquetes i dones en àrees de conflicte. Amb aquest propòsit, l'estructura metodològica es constitueix en diferents fases: en primer lloc, es planteja un acostament geopolític a les realitats nigerianes i, en concret, als principals esdeveniments sociopolítics succeïts al país des del començament del segrest de Chibok fins al present; a continuació, s'avalua l'impacte de la campanya #BringBackOurGirls pel que fa a les relacions de gènere en el context local i internacional i, finalment, s'analitza la participació femenina en aquesta campanya.

L'acostament al cas d'estudi es va fer a través de dades secundàries —informes, notícies dels mitjans i estudis acadèmics d'aquest conflicte produïts en el context geogràfic corresponent, però també al Nord Global— i per mitjà de l'anàlisi de contingut del *hashtag* de la cibercampanya i d'entrevistes a actors rellevants de Nigèria. Vam analitzar l'activisme en Twitter de #BringBackOurGirls des d'octubre fins a desembre de 2014, i les conseqüències polítiques d'aquest moviment fins a l'actualitat. L'anàlisi del missatge i els discursos polítics al voltant d'aquest *hashtag* es troben en el marc d'aquest estudi, ja que les xiquetes són els temes principals d'aquests missatges. Atés que la campanya va ser creada des de la societat civil nigeriana i àmpliament difosa per la comunitat internacional, també incloem les aportacions d'entrevistes realitzades a Nigèria a activistes locals i globals. Parlem amb ells sobre com lluitar contra les violències de gènere a través de la mobilització digital, sobre la seua participació en la campanya #BringBackOurGirls i l'opinió que en tenen.

A més, oferim un enfocament interseccional perquè el que entenem per xiquetes o dones joves en aquestes àrees conflictives esdevinga més complex. Particularment, en partim de les necessitats de Yuval-Davis (2006: 200) d'incloure:

Diversos tipus de diferències en la nostra anàlisi [per tal que] puguem evitar la combinació de

posicionaments, identitats i valors. També podem evitar atribuir agrupacions d'identitat fixa a la dinàmica de processos de posicionament i ubicació, d'una banda, i a la construcció política controvertida i canviant de límits categòrics, de l'altra.

EL CIBERACTIVISME I LES VEUS DE LES DONES EN #BRINGBACKOURGIRLS

Després de cinc anys de campanya, la història de #BringBackOurGirls, tant en línia com en la vida real, ens aporta lliçons interessants, per la continuïtat de la campanya en el temps i per les conseqüències materials que ha tingut, ja siga a nivell local o global.

Des del nostre punt de vista, representa un cas d'estudi exemplar pel que fa a les protestes d'activistes locals en diferents sentits: per l'àmplia mobilització, el gran impacte internacional i l'elevada participació de figures rellevants de les arts i la política mundial. També és exemplar si atenem als beneficis obtinguts localment, ja que suposa un gran reconeixement. Des del punt de vista geopolític, la campanya provoca un impacte en el govern i l'administració interna de Nigèria: en primer lloc, la pèrdua de la presidència de Goodluck Ebele Azikiwe Jonathan en les eleccions de març de 2015 (Carter Olson, 2016); en segon lloc, la materialització de mesures legislatives i accions militars per a combatre la corrupció i el terrorisme per part del nou president nigerià, Muhammadu Buhari (Comolli, 2015) i, en tercer lloc, una tímida inclusió de polítiques de gènere en l'agenda política nacional, encara que amb un impacte reduït, ja que la bretxa de gènere persisteix (Matfess, 2017).

D'altra banda, #BringBackOurGirls ha promogut reaccions internacionals. Durant el nostre estudi observem aspectes positius i negatius d'aquest focus internacional. Hi ha una atenció creixent als problemes de Nigèria i, en particular, a aquells que tenen a veure amb la infància i les dones en zones de conflicte bèl·lic. Cal mencionar que la infància ha

sigut el centre d'atenció de la comunitat internacional des de la Convenció sobre els Drets de l'Infant (Assemblea General de l'ONU, 2001) i el seu Protocol facultatiu relatiu a la participació d'infants en els conflictes armats. Així mateix, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, per mitjà de les resolucions 1261, 1314, 1379, 1460, 1539, 1612, 1882, 1998, 2068 i 2143, ha contribuït a crear un marc integral per a abordar la protecció de les criatures afectades pels conflictes armats. No obstant això, no és fins la Resolució 2225 del 18 de juny de 2015 (Consell de Seguretat de l'ONU, 2015) quan s'expressa la «greu preocupació pel segrest de xiquets i xiquetes en situacions de conflicte armat». Així doncs, si llegim amb atenció la resolució i l'ubiquem en l'any en què es va aprovar, podríem suposar que el segrest de les xiquetes de Chibok, però, sobretot, l'impacte que va generar l'inici de la campanya digital analitzada en aquest article, va ser un catalitzador de la resolució. Precisament perquè si llegim el text de la resolució, es descriuen de forma anàloga les autories dels segrestos esmentats, els llocs on poden produir-se i els abusos dels drets humans i les violacions del dret internacional humanitari comeses per «grups armats no estatals, en particular grups extremistes violents» (Consell de Seguretat de l'ONU, 2015).

No obstant això, al mateix temps la campanya va generar un efecte propagandístic de les activitats del grup terrorista Boko Haram i, com es menciona en l'epígraf anterior, el valor dels cossos de les joves segrestades s'ha potenciat i les xiquetes s'han convertit en una valuosa moneda de canvi per tal de pressionar el govern federal i negociar amb ell. Cal afegir que, tot i que una gran majoria de les joves segrestades aquell 14 d'abril segueixen desaparegudes, un grup reduït va ser rescatat a canvi de l'alliberament d'alguns membres presos del grup terrorista per part del govern. En conseqüència, les xiquetes i dones nigerianes continuen estant subordinades a les injustícies patriarcal i socials i els seus cossos continuen sent utilitzats i objectificats en el conflicte. Dit això, cal remarcar que #BringBackOurGirls reflecteix les veus femenines del conflicte, ja que el *hashtag* prové del discurs d'una dona nigeriana, Oby Ezekwesili.

Arribats a aquest punt, en aquesta campanya trobem avanços i retrocessos pel que fa a qüestions importants relacionades amb la violència de gènere en àrees de conflicte, conscients del maneig de situacions complexes i la diversitat de grups conflictius. En primer lloc, les joves de Chibok podrien adaptar-se a la situació i convertir-se en dones segons els paràmetres del grup terrorista, per a perpetuar els rols de víctimes en aquest conflicte. En segon lloc, les dones participen en la campanya local i mundial amb un paper actiu, tot i adoptar una postura crítica. Maxfield (2016), junt amb molts intel·lectuals, ha denunciat la sobreexposició de les xiquetes durant la campanya. El missatge #BringBackOurGirls expressa les preocupacions de la ciutadania per la utilització dels cossos de les xiquetes, però, a més, alguns activistes nigerians, com ara l'escriptor Teju Cole, reclamen que el cas de les xiquetes segrestades es recontextualitzi en la política interna i que el poble nigerià pugui recuperar-les, ja que, a causa de la campanya internacional, s'han transformat en símbols passius de la campanya de mobilització internacional. Com déiem en la introducció d'aquest article, les experiències d'aquestes joves són úniques, raó per la qual suggerim un examen ètic de les campanyes digitals que estiga en línia amb el seu propi esdevenir per a evitar un estat de victimització permanent.

Durant aquests cinc anys, algunes persones locals han qüestionat l'abast de la campanya #BringBackOurGirls. Activistes nigerians denuncien que, en posar el focus mediàtic internacional en les xiquetes de Chibok, s'ha invisibilitzat la situació de les xiquetes nigerianes en termes generals. Així mateix, demanen més atenció cap a les xiquetes musulmanes, que corren un risc superior pel fet de procedir de contextos més pobres i vulnerables, majoritàriament comunitats sense educació (Mahmood, 2017). Dos dones de la població civil nigeriana entrevistades en aquest estudi assenyalen que la campanya va marcar una diferència a Nigèria quant a les realitats de les xiquetes i dones, però lamenten que aquesta atenció es limite a les xiquetes de Chibok i reclamen un abast més ampli de la situació de les dones al

país. Per tant, les xiquetes a les quals es defén en les xarxes socials occidentals són les xiquetes de Chibok —que resulten ser cristianes i escolars—, mentre que les xiquetes musulmanes i analfabetes que viuen en zones rurals i pobres són ignorades. L'educació i el reforç del paper de les xiquetes a Nigèria sorgeixen com una acció principal a Àfrica per tal de prevenir la violència i la discriminació de gènere. Però, a més, en el cas concret que ens ocupa, seria una eina efectiva de prevenció per a evitar que elles i els seus familiars se sumen a la causa de Boko Haram.

Un tema addicional en aquesta anàlisi és la neocolonització occidental, ja que la intervenció d'actors occidentals té un impacte directe en la política nigeriana. Una de les informadores s'ha referit a la imatge negativa del president Goodluck al món pel cas Chibok, i com aquest fet va influir en la seua pèrdua de les eleccions. A aquests esdeveniments històrics podem sumar la renúncia d'Oby Ezekwesili —que va ser l'actora més visible de la campanya #BringBackOurGirls— com a candidata a la presidència en les últimes eleccions de 2019 perquè no va obtenir els suports necessaris per a arribar-hi. Sembla que la ciutadania nigeriana exigeix una acció que tinga en compte les realitats particulars i les conseqüències específiques, sense imposició d'ideologies occidentals.

En conseqüència, per a dissenyar campanyes digitals ètiques, hem d'evitar atribuir als subjectes que són el focus d'atenció identitats fixes o —pitjor encara— occidentalitzar-los i ser conscients de les possibles pràctiques postcoloniales. L'anàlisi empírica de #BringBackOurGirls mostra una mirada restringida, ja que els informadors afirmen que només es focalitza en les joves de Chibok i ignora la resta de les xiquetes afectades per aquesta violència extrema.

Pel que fa al discurs postcolonial, aquesta campanya n'és un bon exemple, pel fet que va ser iniciada per part d'agents locals i que la reacció de la comunitat internacional va limitar-se a recolzar l'acció principal. A més, els actors nigerians han advertit en diferents punts de la campanya que els actors no nigeri-

ans tenen una posició subordinada i destaquen el paper principal dels líders i ciutadania nigeriana per a gestionar el problema intern.

No obstant això, en analitzar discursivament el missatge que representa la campanya —torneu-nos les nostres xiquetes— podem observar la reproducció de patrons de protecció en defensa de les víctimes menors. Centrem l'atenció en el fet que han sigut segrestades per ser xiquetes cristianes i educades. Boko Haram vol convertir-les a l'islam perquè arriben a ser bones esposes i mares. Com s'ha indicat anteriorment, aquesta campanya porta cinc anys en marxa i, quan van ser segrestades, tenien entre 12 i 16 anys. De la mateixa manera, els factors interseccionals posen sobre la taula la necessitat d'una definició situacional de les xiquetes en la discussió: són xiquetes per a qui? Són xiquetes per a les seues famílies i comunitats, però no per al grup terrorista? Com es defineixen a elles mateixes? Continuen sent xiquetes després dels intolerables successos que han patit i fins i tot simplement per estar contínuament sota l'amenaça de ser segrestades?

MIRADES DISCREPANTS: ENFOCAMENT INTERSECCIONAL DEL CONCEPTE D'INFÀNCIA A NIGÈRIA

Fins ara, Nigèria no ha avançat massa en igualtat de gènere ni en cap altre tipus d'igualtat, ja que, segons Oxfam International (Mayah et al., 2017), ocupa l'última posició d'entre 152 països en quant a interès per reduir la desigualtat. La pobresa i la desocupació ja s'han definit com a forces impulsores per al reclutament del terrorisme. Botha i Abdile (2019) expliquen que la participació en grups insurgents ofereix algunes recompenses econòmiques i oportunitats de matrimoni per a les persones joves que viuen en situacions de pobresa i violència extrema.

La desocupació s'assenyala com la causa de l'adhesió juvenil a l'extremisme a Nigèria (Comolli, 2015; Ordu, 2017) i les accions militars del govern per a combatre la insurrecció també contribueixen al sentiment d'inseguretat en el context geogràfic

en què opera Boko Haram. Els joves —incloses les xiquetes i les dones joves— que creixen en contextos d'extrema violència i pobresa es transformen en objectius i participants de les accions dels grups insurrectes.

La situació de les xiquetes i dones nigerianes prové de la desigualtat de gènere i la cultura patriarcal. Tot i els recursos naturals i el creixement econòmic en les últimes dècades, la taxa de pobresa no ha disminuït, i més del 62 % (180 milions de persones) encara vivien en situació de pobresa extrema a l'any 2017. El 2013, l'índex de Gini 48,8, va situar Nigèria en la posició 21 en desigualtat entre tots els països del món, i la situació continua empitjorant segons l'informe d'Oxfam esmentat: Nigèria ocupa l'últim lloc en la llista dels 152 països que no tenen compromís per a reduir la desigualtat. Paral·lelament, els indicadors de gènere mostren que ser dona a Nigèria comporta precarietat. L'escolaritat mitjana màxima és de nou anys, però la taxa femenina és de huit. La taxa de mortalitat és de 9,6 per cada 1.000 habitants, però la mortalitat materna és de 917 per cada 100.000 naixements vius (2017). La situació a les zones rurals esdevé més complexa, ja que s'espera que les xiquetes es casen i esdevinguen mares als 16 anys, un matrimoni negociat entre els membres masculins de la família a canvi d'un dot, tradició encara vigent al país africà. Les dones no poden accedir a la propietat de les terres, tot i que són elles qui més les cultiven, fet que limita les seues oportunitats econòmiques i estratègies de supervivència. El valor de les dones i els seus cossos és tan escàs que, per exemple, Matfess (2015: 166) va citar la devaluació del preu de les dones en el mercat del tràfic de persones i la prostitució a Nigèria.

Tanmateix, malgrat les dades exposades, les xiquetes i les dones són un grup heterogeni amb rols diversos. Tenint tot això en compte, una nova pregunta s'afeg al debat sobre la definició d'agència. Segons Mandrona (2016: 3), les xiquetes poden ser «sistèmicament discriminades, però també [...] com a actors socials capaços, que influeixen i són influenciats pel món en què viuen».

No obstant això, com poden dur a terme la seua agència aquestes xiques i dones vivint en llocs violents i foscos? Poden actuar amb autonomia i amb la seua pròpia veu? La vulnerabilitat dels menors pareix autoritzar la visió legítima de l'adult sobre les seues vides, ja que els cuiden i es centren en la seua edat i identitat.

Com s'ha explicat anteriorment, cal abordar l'enfocament interseccional des d'una doble perspectiva: qui pertany a la meua comunitat i com han intervingut els ulls occidentals en aquesta campanya. Per aquest motiu, aquest article també té l'objectiu de «produir [nous] imaginaris i maneres d'ésser humans ètics, sobre drets, alteritat, poder, agència i responsabilitat» (Mandrona, 2016: 3). Aquests imaginaris advoquen per una ètica relacional que incloga els agents locals com a part imprescindible del disseny de les campanyes polítiques per a promoure una agència relacional i la capacitat de resposta a la violència de gènere i erradicar així la cultura patriarcal.

Pel paper principal en la socialització i transmissió cultural que tenen les dones joves, també convé mostrar-les com a agents de consolidació de la pau (Enloe, 1989; Bloom, 2011; Magallón, 2020; Ponzanesi, 2014; Anderlini, 2018) i, per a això, cal examinar el paper de les dones joves en els contextos de violència extrema.

Botha i Abdile (2019) informen que es detecten diferències de gènere en el reclutament de dones com a membres del grup armat Boko Haram. Indiquen que un gran nombre de dones joves es van veure obligades a entrar en l'organització com a mares, esposes i soldats. Així mateix, els autors aconsellen que es tinga en compte l'impacte de la Síndrome d'Estocolm en la implementació posterior dels programes de consolidació de la pau per a la resocialització de les dones. Les dones insurrectes i les xiquetes segrestades estan implicades amb entorns de violència extrema, on desenvolupen estratègies de supervivència per a protegir-se i protegir les seues criatures. Ni tan sols perceben l'alliberament com el final del seu camí, sinó que l'entenen com un pas més: s'enfron-

ten a noves vides que presenten nous desafiaments. Fins ara, la reintegració a la comunitat de les xiquetes rescatades és difícil a causa de l'estigma que els recau a sobre, sobre les seues famílies i sobre les criatures nascudes com a conseqüència de les violacions sofrides durant la captivitat.

Algunes associacions civils, com ara la Federació de Dones Musulmanes (FOMWAN), han llançat un programa d'educació i empoderament de xiquetes inspirat per aquest sentiment de debilitat del règim de gènere a l'Àfrica. Malgrat les opinions diverses expressades per les persones informadores entrevistades en aquest estudi, totes han mostrat la mateixa posició discursiva quant a l'obligació i l'esforç en l'empoderament de les xiquetes per afrontar el futur.

Mentre les dones joves siguen conscients de la seua pròpia situació de precarietat, exerciran rols d'acord amb la violència extrema que viuen i s'hi enfrontaran amb estratègies complexes. Això apunta a un fracàs massiu del context actual en què viuen les xiquetes i les dones provocat pel patriarcat i la precarietat (falta d'educació i oportunitats, atenció del matrimoni i la maternitat com a única fortalesa de les dones).

Per descomptat, no podem —ni devem— desplaçar l'agència completa d'aquestes xiquetes i les seues comunitats, ja que la capacitat de resposta no depèn d'elles individualment, sinó d'un entramat molt complex de poder, prestigi, vulnerabilitat, violència de gènere i, en general, aïllament. Per tant, hauríem de buscar una agència relacional que distingira les representacions polítiques en campanyes massives sobre les xiquetes i joves fins a convertir-se en dones durant temps particularment conflictius. Les campanyes digitals requereixen xarxes d'activistes intergeneracionals, de manera que l'empoderament ètic de les xiquetes implica el reconeixement compartit de les dones i les xiquetes com a «éssers encarnats concrets» (Benhabib, 1992: 189) amb accés limitat a la «intel·ligibilitat» política (Butler, 2009: xi) i al poder.

Així, segons la tesi de Mandrona, es requereixen nous imaginaris a partir de diàlegs intergeneracio-

nals entre tots els actors que participen en aquest procés. Per això, per a concloure, presentem tres punts o recomanacions diferents amb l'objectiu de superar aquest problema: la definició interseccional de la infància, una agència relacional com a estratègia política feminista i un consens per a començar el disseny ètic i feminista glocal (local i global) d'una campanya digital.

CONCLUSIONS

Aquest article ha procurat reflexionar críticament sobre la complexitat de Nigèria i el desafiament de promoure la igualtat de gènere internacionalment i advertir sobre la violència de gènere en àrees de conflicte, especialment quan fa referència a xiquetes i dones joves. L'anàlisi d'aquest fenomen ha combinat enfocaments procedents de l'anàlisi dels esdeveniments històrics (dades secundàries), de la teoria feminista (interseccionalitat), dels estudis de comunicació (anàlisi de xarxes socials i anàlisi de contingut del missatge), del dret internacional (anàlisi discursiva de les legislacions de les Nacions Unides) i, finalment, però no per això menys important, d'un component filosòfic que requereix estendre l'ètica i l'agència més enllà dels ulls postcoloniales.

Els resultats confirmen la utilitat de la campanya digital analitzada per a difondre la veu dels agents locals en general, que es converteixen en narradors de les seues comunitats, però també apareix el risc de simplificar el missatge i ocultar el panorama general que realment reflecteix la situació social.

En primer lloc, les xiquetes de Chibok són una mostra de la població de risc involucrada en el conflicte. El fet que foren xiquetes cristianes posa sobre la taula els interessos i les diverses posicions en els discursos del conflicte nigerià, al mateix temps que ignora i invisibilitza les realitats vitals de les xiquetes i les dones musulmanes al país. En segon lloc, la campanya se centra en aquestes xiquetes, fet que objectiva el seu paper com a víctimes i construeix una categoria dicotòmica (en la qual ens ubiquem

en un dels dos extrems) sobre guerra i pau, cristiana i musulmana, víctima i perpetradora.

No obstant això, l'anàlisi política mostra punts de vista multidimensionals en què, a pesar de les vivències, aquestes joves desenvolupen decisions personals sobre la base de la seua agència relacional i la capacitat que tenen per a respondre a la violència de gènere i a la cultura patriarcal.

La societat patriarcal situa les persones en rols diversos, restringits per les oportunitats en què s'involucren, i la desigualtat de gènere insta les persones a reaccionar amb agència relacional a la competència, la solidaritat i la cooperació, fet que genera adversitat o amistats perilloses. Les xiquetes i les dones poden ser subjectes vulnerables o actors poc influents en el context local, mentre que els actors internacionals poden convertir-se en partidaris dels relators locals (evitant la perspectiva no postcolonial).

Les xarxes socials generen recursos primaris per a la mobilització i originen una agenda de gènere per a combatre la violència i la sexualització. Necessitem un feminisme global, situat i encarnat en el moviment de base que identifique els problemes estructurals i els esdeveniments puntuals. Així doncs, les campanyes digitals han d'incloure experts locals i

internacionals que analitzen l'enfocament del problema i construeixen l'estratègia de la missió principal de la campanya. L'observació dels efectes a llarg termini marcarà les accions futures. La campanya digital és només una part de la mobilització que crea consciència, reclama atenció i recursos, però la implementació de les polítiques i canvis estructurals són prioritaris per a la seua resolució.

Pel que fa a les dones i la interseccionalitat, les noves necessitats al món superen la victimització i el paternalisme cap als subjectes involucrats en el tema. En primer lloc, necessitem desconstruir el paper de les dones i els seus cossos com a instrument de la mirada masculina (universalitzat), evitant la sobreexposició dels cossos femenins en els espais públics (i, en l'àmbit digital). En segon lloc, les xiquetes, com a part del grup de dones i part de la població no adulta, són actores dels seus propis futurs. Els models a seguir de les xiquetes són importants per a guiar la població cap a missatges nous i decidir què faran els joves, cosa que reflecteix la diversitat de la població juvenil. A més, en aquest treball hem inclòs una definició crítica d'infància fundada en la prevenció de la identitat fixa i única de la seua subjectivitat, sense occidentalitzar la idea de la infància en els rols exercits per les xiquetes i joves en contextos socials d'extrema violència.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Anderlini, S. N. (2018). Challenging Conventional Wisdom, Transforming Current Practices: A Gendered Lens on PVE, Transforming Current Practice. En B. Austin i H. Giessmann Berghof (ed.) (2018), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berlín: Berghof Foundation.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the Self: Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics*, Oxford: Polity Press.
- Bent, E. (2016). Making It Up Intergenerational Activism and the Ethics of Empowering Girls. *Girlhood Studies*, 9(3), 105-121. DOI: 10.3167/ghs.2016.090308
- Bloom, M. (2011). *Bombshell: Women and Terrorists*, Londres: Hurst.
- Botha, A. i Abdile, M. (2019). Reality Versus Perception: Toward Understanding Boko Haram in Nigeria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(5), 493-519. DOI: 10.1080/1057610X.2018.1403152
- Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- boyd, d. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. New Haven: Yale University Press.
- Bunch, C. (2001). Women's Human Rights: The Challenges of Global Feminist and Diversity. En M. Dekoven (ed.) (2001), *Feminist Locations: Global and Local, Theory and Practice* (p. 129-146). New Brunswick: Rutgers.
- Bustillo, J. (2017). The Case of Tumblr: Young People's Mediatized Responses to the Crisis of Learning about Gender at School. En B. Revelles-Benavente i A. M. González Ramos (ed.), *Teaching Gender: Feminist Pedagogy and Responsibility in Times of Political Crisis* (p. 163-177). Londres: Routledge.
- Butler, J. (2009). *Frames of War: When is Life Grievable?* Nova York: Verso.
- Carter Olson, C. (2016). #BringBackOurGirls: Digital Communities Supporting Real-World Change and Influencing Mainstream Media Agendas. *Feminist Media Studies*, 16(5), 772-787. DOI: 10.1080/14680777.2016.1154887
- Castells, M. (2011). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Boston (MA): Polity Press.
- Cockburn, C. (1998). *The Space Between Us: Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. Londres i Nova York: Zed Book.
- Coleman, R. (2018). Theorizing the Present: Digital Media, Pre-emergence and Infra-structures of Feeling. *Cultural Studies*, 32(3), 1-23. DOI: 10.1080/09502386.2017.1413121
- Comolli, V. (2015). *Boko Haram: Nigeria's Islamism Insurgency*. Londres: Hurst & Company.
- Cox, K. et al. (4 de novembre de 2018). *Social Media in Africa: A Double-Edged Sword for Security and Development*. United Nations Development Programme. <https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/library/reports/social-media-in-africa-.html>
- Enloe, C. (1989). *Bananas, Beaches, Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Londres: Pandora Press.
- Escola de Cultura de Pau (2019). *Alert 2019! Report on Conflicts, Human Rights and Peacebuilding*. Barcelona: Icaria.
- Friedman, E. (2016). *Interpreting the Internet: Feminist and Queer Counterpublics in Latin America*. California: University of California Press.
- Garret, K. (2006). Protest in an Information Society: A Review of Literature on Social Movements and New ICTs. *Information, Communication and Society*, 9(2), 202-224. DOI: 10.1080/13691180600630773
- hooks, b. (1986). *Ain't I a Woman: Black Women's Rights Feminism*. Londres: Pluto Press.
- Khoja-Moolji, S. (2015). Becoming an 'Intimate Publics': Exploring the Affective Intensities of Hashtag Feminism. *Feminist Media Studies*, 15(2), 347-350. DOI: 10.1080/14680777.2015.1008747
- Magallón Portolés, C. (2010). Decidir en los procesos de paz, un derecho de hombres y mujeres. ¿Qué ha aportado la resolución 1325 del Consejo de Seguridad? *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 109, 45-56.
- Magallón Portolés, C. (2020). L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista. *Debats: Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 15-28. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats-134-2.2>.
- Mahmood, O. S. (28 de març de 2017). *More than Propaganda: A Review of Boko Haram's Public Messages*. En ISS -Institute for Security Studies, *West Africa Report*. <https://issafrica.org/research/west-africa-report/more-than-propaganda-a-review-of-boko-harams-public-messages>
- Mandrona, A. (2016). Ethical practice and the Study of Girlhood. *Girlhood Studies*, 9(3), 3-19. DOI: 10.3167/ghs.2016.090302
- Matfess, H. (2017). *Women and the War on Boko Haram: Wives, Weapons, Witnesses*. Londres: Zed Book.
- Maxfield, M. (2016). History Retweeting Itself: Imperial Feminist Appropriations of 'Bring Back Our Girls. *Feminist Media Studies*, 16(5), 886-900. DOI: 10.1080/14680777.2015.1116018
- Mayah, E., Mariotti, C., Mere, E. i Okwudili Odo, C. (2017). *Inequality in Nigeria: Exploring the Drivers*. Oxfam International. <https://www.oxfam.org/en/research/inequality-nigeria-exploring-drivers>
- Mitchell, C. (2017). Technological Nonviolence and Girls: Creating a Counter Discourse. *Girlhood Studies*, 10(2), 5-6. DOI: 10.3167/ghs.2017.100201.
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333-358. DOI: 10.1007/978-1-137-07412-6_5.
- Mohanty, C. T. (1991). Cartographies of Struggle: Third World Women and the Politics of Feminism. En Mohanty, C. T. (ed.) (1991). *Third World Women and the Politics of Feminism* (p. 51-80). Bloomington: Indiana Press.
- Ordu, G. E. (2017). Trends and Patterns of Boko Haram Terrorist and Militants' Aggression in Nigeria. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 35-41. DOI: 10.1016/j.avb.2017.08.006
- Ponzanesi, S. (ed.) (2014). *Gender, Globalization, and Violence Postcolonial Conflict Zones*. Nueva York: Routledge.

- Ringrose, J. i Eriksson, K. (2011). Gendered Risks and Opportunities? Exploring Teen Girls' Digital Sexual Identity in Postfeminist Media Contexts. *International Journal of Media and Cultural Politics*, 7(2), 121-138. DOI: 0.1386/macp.7.2.121_1
- Riles, A. (2002). Rights Inside Out: The Case of the Women's Human Rights Campaign. *Leiden Journal of International Law*, 15(2), 285-305. DOI: 10.1017/S0922156502000146
- Consell de Seguretat de l'ONU (2015). *Security Council resolution 2225*. 18 de juny de 2015. [https://undocs.org/en/S/RES/2225\(2015\)](https://undocs.org/en/S/RES/2225(2015))
- Assemblea General de l'ONU (2001). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. A/RES/54/263*. 16 de març de 2001. <https://undocs.org/es/A/RES/54/263>
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and Feminist Politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193-209. DOI: 10.1177/1350506806065752

NOTA BIOGRÀFICA

Ana M. González Ramos

És professora contractada doctora a la Universidad Pablo de Olavide. Llicenciada en Sociologia per la Universidad de Granada l'any 1994 i doctora per la Universidad de Cádiz el 2004 (Departament d'Estadística i Investigació Operativa). Ha dirigit el grup d'investigació GENTIC: Relacions de Gènere i les Tecnologies de la Informació i la Comunicació, grup consolidat de la Generalitat (2014-2017).

Beatriz Revelles-Benavente

És professora ajudant doctora del departament de Filologies Anglesa i Alemanya de la Universidad de Granada i professora del Màster Erasmus Mundus GEMMA: Estudis de les Dones i de la Literatura de Gènere de la Universitat de Granada. És coeditora de la revista científica *Matter: Journal of New Materialist Research* i del llibre titulat *Teaching Gender: Feminist Responsibilities and Pedagogies in Times of Political Crisis*, publicat per l'editorial Routledge (2017).

Verónica Gisbert-Gracia

És doctora en Ciències Socials per la Universitat de València. Va cursar el Màster Erasmus Mundus GEMMA: Estudis de les Dones en les Universitats de Granada i Utrecht (2010). Les seues àrees principals d'investigació inclouen les accions col·lectives de dones, els estudis culturals i les polítiques dels afectes. És autora de diversos articles en revistes nacionals i internacionals, així com de capítols de llibre.

Discursos polítics feministes en l'era digital: anàlisi del discurs des dels nous materialismes de la cibercampanya #BringBackOurGirls

Beatriz Revelles-Benavente

UNIVERSIDAD DE GRANADA

beatrizrevelles@ugr.es

ORCID: 0000-0003-1334-6257

Rebut: 01/04/2019

Acceptat: 29/01/2020

RESUM

Les cibercampanyes digitals són un fenomen utilitzat per moviments socials i grups polítics amb una freqüència cada vegada més notable. No obstant això, aquesta popularitat sempre ve acompanyada d'algunes conseqüències que poden no ser beneficioses per a moviments socials com el feminisme contemporani o el conflicte que denuncien. Així doncs, algunes mobilitzacions digitals provoquen escissions entre els àmbits físic i digital que, de vegades, es tradueixen en l'homogeneïtzació de categories socioculturals com el gènere, la raça o l'edat. En aquest article analitzarem la campanya #BringBackOurGirls, nascuda fa cinc anys, el desenvolupament de la qual s'ha utilitzat per a comprovar l'èxit d'aquestes cibercampanyes dins del feminisme contemporani. A través d'una anàlisi del discurs crític feminista (FCDA) amb un enfocament genealògic feminista dels nous materialismes, l'article pretén analitzar el desenvolupament temporal i espacial de l'esmentada campanya per a reconfigurar una política feminista afirmativa, que consisteix a reconfigurar nocions preestablides com les de «xiqueta», «agencialitat» i «alteritat» per a aconseguir moviments amb capacitat de resposta. Així doncs, realitzarem una etnografia del *hashtag* (Bonilla i Rosa, 2015) per a comparar l'inici de la campanya i la seua situació actual. Els resultats intentaran localitzar el pas de l'àmbit local al global, on es dilueixen els poders estructurals, les agències individuals i les polítiques afirmatives feministes globals.

Paraules clau: FCDA, etnografia del *hashtag*, #BringBackOurGirls, feminismes nous materialistes, agència.

ABSTRACT. *Feminist Political Discourses in the Digital Era: A new materialist discursive analysis of the #BringBackOurGirls cyber-campaign* Increasing use of cyber-campaigns is being made by social movements and political groups. Nevertheless, this popularity is often accompanied by the undesirable consequences for social movements such as the violence denounced by contemporary feminism. Thus, some digital mobilisations create a rift between the physical and digital worlds — something that often gives rise to homogenisation of socio-cultural categories such as gender, race, and age. In this paper, we analyse the #BringBackOurGirls campaign, which sprang to life five years ago. Its path reveals the success of these cyber-campaigns in the field of contemporary feminism. This paper adopts Feminist Critical Discourse Analysis (FCDA), taking a feminist genealogical approach of new materialisms. In doing so, it examines the temporal and spatial trajectory of the campaign to reshape affirmative Feminist politics. These politics involve reconfiguring pre-established notions such as 'girl', 'agency', and 'otherness' to provide social movements with the capacity to respond. We therefore undertake an ethnographic examination of the hashtag (Bonilla & Rosa, 2015) to compare the beginning of the campaign with the situation now. We draw on these results to localise the shift from the local scale to the global one, in which structural powers, individual agency, and 'glocal' [local-global] and Feminist affirmation policies become diluted.

Keywords: FCDA, hashtag ethnography, #BringBackOurGirls, new materialist kinds of Feminism, new kinds of materialism, agency.

SUMARI

Genealogia del conflicte: contextualització de l'origen de #BringBackOurGirls
 Intraseccionalitat: Pensar a través del concepte de xiqueta en les xarxes socials
 Twitter: Un espai empoderador de polítiques afirmatives?
 L'anàlisi del conflicte: Qui cal recuperar?
 El conflicte hui: Qui cal recuperar?
 Desenvolupar polítiques afirmatives feministes
 Conclusions
 Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Beatriz Revelles-Benavente. Campus de la Cartuja, Universidad de Granada, Calle del Prof. Clavera, s/n, 18011 Granada (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: Revelles-Benavente, B. (2020) Discursos polítics feministes en l'era digital: anàlisi del discurs des dels nous materialismes de la cibercampanya #BringBackOurGirls. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 43-59. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.4>

El 14 d'abril de 2014, 276 xiquetes van ser segrestades pel grup terrorista¹ Boko Haram quan assistien a una escola —catòlica— de la regió de Chibok, a Nigèria. De les 276 xiquetes, a hores d'ara², 112 xiquetes encara segueixen segrestades. No obstant això, malgrat la magnitud del conflicte, fins a finals d'abril o principis de maig de 2014 el succés no comença a tindre una repercussió global, gràcies a la ciber-

campanya #BringBackOurGirls. L'advocat Ibrahim Abdullahi va ser qui va fer viral la campanya en tuitejar les paraules pronunciades per Oby Ezekwesili el 23 d'abril de 2014 durant el discurs inaugural de la conferència del partit polític nigerià APC (All Progressive Congress)³ en la UNESCO (Maxfield, 2016). Durant els últims cinc anys, la intensitat del *hashtag* ha variat enormement, motiu pel qual la repercussió mediàtica ha disminuït de forma considerable. El desenvolupament d'aquesta campanya ha fet dubtar alguns i algunes acadèmiques i activistes, que l'han qualificat de «política social del clic» (Maxfield, 2016), segons la qual ens conformem amb prémer un botó, però també anul·lem la capacitat d'acció política fora d'eixa digitalitat. Altres crítiques fan referència als efectes postcolonials que poden tindre aquest tipus de pràctiques i al fet que països com els

1 Les investigadores del projecte estan al corrent del debat ontoepistemològic a què apunten fonts tant acadèmiques com de polítiques públiques pel que fa a la diferenciació entre grup terrorista i extremisme violent. No obstant això, atés que aquesta part es cobrirà amplament en altres articles d'aquest monogràfic, les autores del present article han decidit optar pel concepte grup terrorista per qüestions semàntiques. Considerem que la violència —ja siga física o psíquica— és sempre extrema, però Boko Haram és un grup de persones que està marcant una política del terror (Massumi, 2005) a escala global i ha incidit directament en un grup de xiquetes que —prèviament— no tenien res a veure amb el conflicte violent (polític, sociològic, econòmic i religiós) que es produeix a Nigèria.

2 Les referències temporals d'aquest article corresponen al 27 de gener de 2020.

3 Es pot accedir al discurs complet en els enllaços següents: <https://www.youtube.com/watch?v=ePeMkCA-5nU> (part 1) i <https://www.youtube.com/watch?v=KUPBA6MZV2I> (parte 2). Últim accés: 01/09/2019.

Estats Units veuen una estratègia política que deslegítima el poder de l'actual govern nigerià (Informador⁴; Chiluwà i Ifukor, 2015).

No obstant això, és important tindre en compte certs aspectes que aquestes crítiques menyspreen sovint, com ara «el context en què la campanya es va iniciar, així com també pressuposar que aquesta campanya manté un únic significat estable dels conceptes raça i nació» (Maxfield, 2016: 886). En aquest article, i en aquest projecte en general, ens interessa molt conèixer el desenvolupament d'aquestes ciber campanyes i l'efecte que tenen en el fenomen sociològic. Així mateix, en l'article analitzarem la campanya #BringBackOurGirls prestant atenció al context en què s'inicia i a l'enfocament interseccional (o més aviat intraseccional) que ens permeta trobar un fil conductor dins de l'etnografia digital. Per a això, ens centrarem en els conceptes de «nació» i «raça», però també en els de «gènere» i «edat», ja que ens sembla un requisit essencial per a comprendre aquesta campanya en concret.

La metodologia que seguirà aquest article és una etnografia digital (Pink et al., 2016), tot i que, més concretament, estarà perfilada per allò que Bonilla i Rosa (2015: 5) identifiquen com una «etnografia del *hashtag*». L'ús de l'etnografia esmentada ens permet analitzar els diferents patrons pels quals es generen discursos associats a un fenomen concret, ja que el *hashtag* categoritza i indexa un contingut específic (Xu i Zhou, 2020). Així doncs, és més fàcil establir una relació entre contingut freqüent en una plataforma digital concreta i patrons discursius com els que assenyalaria una crítica del discurs. Com a cas

d'estudi, Bonilla i Rosa (2015) presenten el cas de Ferguson: un jove negre indefens assassinat per la policia dels Estats Units, i com aquest fet va desencadenar una sèrie de protestes i de moviments socials en aquest país, succés que algunes personalitats públiques relacionen amb el cas del nostre article malgrat la distància dimensional (Maxfield, 2016). No obstant això, és important assenyalar que les dos ciber campanyes digitals demostren que «l'increment de l'ús i la disponibilitat d'aquestes tecnologies proporciona noves eines de documentació» així com un contradiscurs de la representació que se'n fa respecte en els mitjans (Bonilla y Rosa, 2015: 5). Sassen (2016: 173) afirma que «les noves TIC conviden [...] a una nova conceptualització de l'àmbit local que es puga adaptar a casos que s'aparten dels patrons dominants». Per aquest motiu, cal dissenyar campanyes ciberactivistes des dels moviments feministes que «aspir[en] una pràctica política transfronterera, fins i tot, quan es tracta d'actors vinculats a un espai local i sense mobilitat» (Sassen, 2016: 173). Quan explica el funcionament de les noves TIC, Sassen apunta a l'origen de determinades ONG actives en l'actualitat i afig: «El tipus de pràctiques polítiques que es debaten no són la via d'accés cosmopolita a l'àmbit global. Es fan globals amb la multiplicació internacional de les pràctiques locals.» D'aquesta manera, per a conèixer el desenvolupament de la campanya #BringBackOurGirls caldria arribar al començament i conèixer quines són les pràctiques que s'han multiplicat des de la seua localització, situant el punt de partida metodològic en un *hashtag* determinat i en com s'ha multiplicat o, més aviat, transformat cinc anys després. Per tant, en aquest article utilitzarem un mostreig qualitatiu que inclou el primer mes en què es va iniciar el compte —maig de 2014— a través de la literatura acadèmica, com explicarem més endavant, i l'activitat de l'últim mes fins a la data de la primera versió d'aquest article, agost de 2019. Ens trobem, per tant, davant d'una etnografia del *hashtag* asincrònica que analitzarà patrons discursius, ja que «plataformes com Twitter contribueixen intercanviant informació i proporcionant debats vibrants que possibiliten profundes crítiques de les relacions de poder. Aquests debats són

4 La metodologia qualitativa del projecte que desenvolupa aquest article inclou entrevistes semiestructurades d'experts i expertes locals com ara periodistes, advocades o activistes socials amb una alta participació en aquest conflicte en concret. Aquestes entrevistes tenen una duració d'una hora i han sigut gravades després de firmar un consentiment informat sobre la utilització de les dades. No obstant això, per tal de garantir l'anonimat, utilitzarem el terme «informador». Hi ha un total de cinc entrevistes semiestructurades, però en aquest article s'utilitzaran les dades aportades per una periodista d'origen nigerià.

essencials per a projectar discursos de resistència de coneixement públic que abans eren inaccessibles per a experiències marginades» (Xu i Zhou, 2020: 88).

Per mitjà d'aquesta comparativa intentarem veure quines són les pràctiques que es continuen multiplicant i quines apareixen amb més freqüència per a comprovar l'impacte que pot continuar tenint —o no— l'esmentat compte. Els resultats ens ajudaran a comprendre com s'inicia una cibercampanya i quins són els seus possibles resultats al llarg del temps (en aquest cas, després de cinc anys). Aquestes pràctiques estaran incloses en un marc ètico-ontopistemològic dels nous materialismes (Van der Tuin, 2015; Colman, 2020) per a poder definir provisionalment els que considerem com a conceptes clau per tal d'entendre el funcionament d'aquest cas en concret: l'alteritat, l'agència i la responsabilitat, categories analítics empíriques que mobilitzen l'anàlisi discursiva i etnogràfica que desenvoluparem més endavant. Entendre l'evolució digital i analògica ens ajudarà a produir el que definirem com a accions

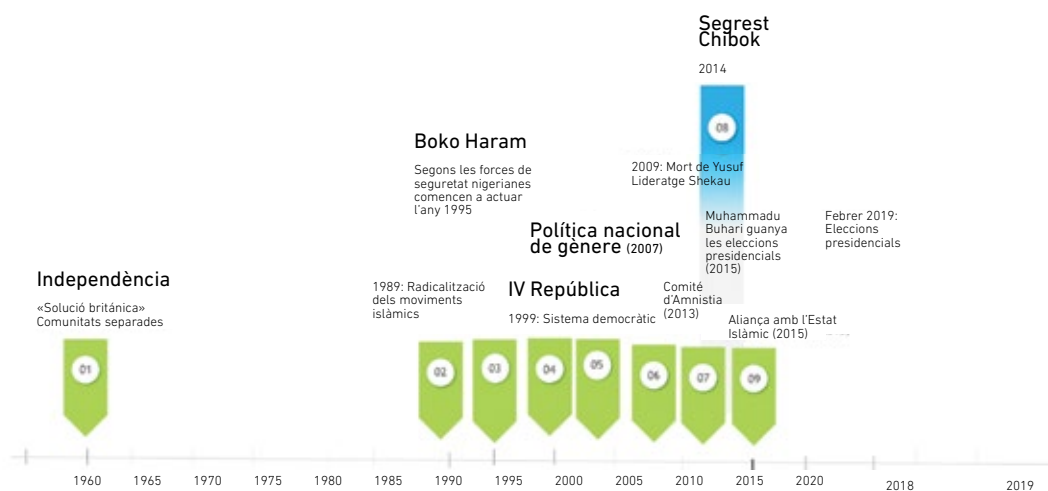
polítiques feministes afirmatives capaces de donar respostes locals en problemes estructurals.

GENEALOGIA DEL CONFLICTE: CONTEXTUALITZACIÓ DE L'ORIGEN DE #BRINGBACKOURGIRLS

Per a entendre el desenvolupament de la cibercampanya digital cal fer referència a una possible cronologia del conflicte prenent, principalment, dos punts de partida que cal tindre en compte en l'anàlisi. D'una banda, s'hauria de contextualitzar la història de Nigèria com a país per a comprendre exactament quin és el moment contemporani (Figura 1).

El gràfic desenvolupat per l'equip d'investigació del projecte que dona vida a aquest número especial i al present article explica la història recent de Nigèria i la successió de presidents democràtics, així com la connexió d'una política local que ha hagut de gestionar un conflicte armat que comença l'any 1995. No obstant això, no és fins el 2009, amb la mort del

Figura 1 Història de Nigèria.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades secundàries.

principal líder de Boko Haram, Yusuf Shekau, quan la tensió entre el govern i el grup terrorista comença a augmentar.

A continuació es mostra un altre gràfic que descriu la genealogia del segrest (Figura 2).

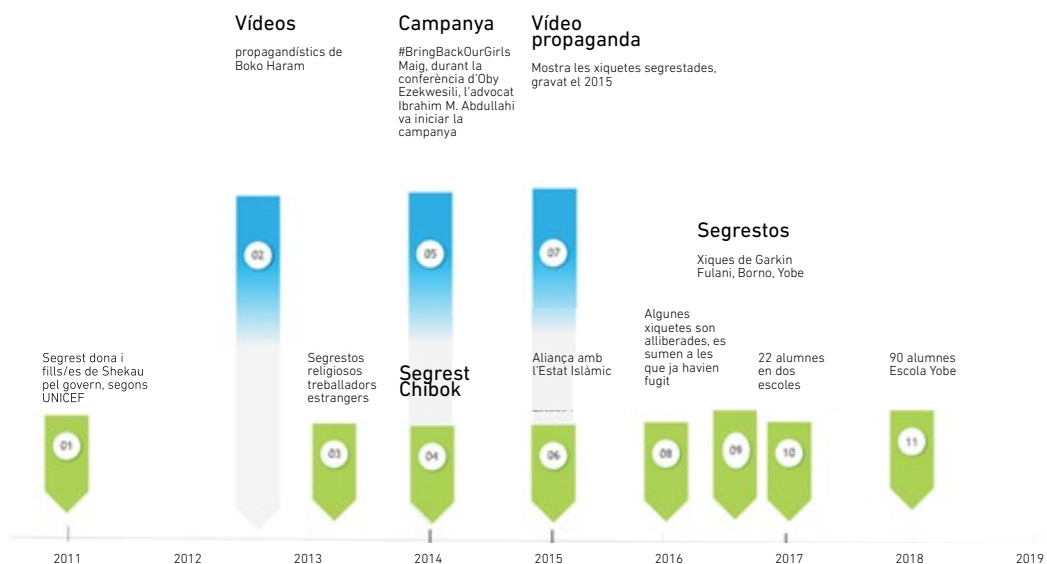
Aquest gràfic mostra el que podria considerar-se una genealogia del segrest, en què s'inclou el moment que dins del projecte d'investigació considerem clau: el vídeo propagandístic de 2015 que mostra les xiquetes que encara seguien segrestades. Aquest vídeo es fa viral i propaga una ecologia dels mitjans que provoca un salt qualitatiu en la disseminació de la propaganda del grup terrorista, fet que demostra la influència de les xarxes socials i els mitjans de comunicació globals en fenòmens locals, un tema que exploraran altres articles d'aquest monogràfic.

Així doncs, ambdós gràfics mostren com el segrest es produeix entre dos moments clau dins de la història de Nigèria: després que el comitè d'Amnistia

Internacional (2013) situe la política local —fins aquell moment més privada o interna del país— en el panorama global i un any abans de la celebració de noves eleccions al país, és a dir, a l'inici de la campanya electoral. El setembre de 2014, Oby Ezekwesi va concedir una entrevista als Estats Units en la qual va exposar els beneficis de la cibercampanya i de la continuïtat física que ella considerava necessària perquè aquesta campanya tinguera un efecte real (Channels Television, 2014a i 2014b). Segons el seu criteri, aquesta cibercampanya aconseguia entrar en els «dormitoris»⁵ de molta gent que es considerava «propietària» i la feia global, i ajudava així a recolzar la causa (min. 9). Així mateix, també va defensar que aquestes cibercampanyes no poden treballar

5 Les paraules que apareixen entre cometes són traduccions literals de les paraules de l'anterior ministra d'educació de Nigèria. Les paraules sempre tenen un significat simbòlic i material i la seua elecció dins d'un discurs polític —encara que siga una entrevista— no és casual. L'entrevista completa es pot trobar a <https://www.youtube.com/watch?v=cRTVEkBnoCk>. Últim accés: 01/09/2019.

Figura 2 Genealogia del segrest.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades secundàries.

soles sinó que necessiten actes físics que les acompanyen. Per a Ezekwesili (Ajoke's Diary, 2014, min. 10), l'acte físic que havia d'acompanyar aquesta campanya era el «rescat» de les «xiquetes», que era⁶ una «responsabilitat» del govern federal de Nigèria. El mateix govern que anys després (2019) decidiria no donar publicitat internacional a la celebració de les següents eleccions, ja que considerava que obria una porta a la intromissió de països occidentals en la gestió política local del país (Informador).

Segons April Mandrona (2016: 3), necessitem «produir nous imaginaris i enteniments de l'ésser ètic, drets, alteritat, poder, agència i responsabilitat» per a poder pensar en uns estudis coherents sobre la situació de les xiquetes arreu del món. És cert que alguns d'aquests conceptes són autorreferencials i no sempre tenen una definició coherent ni transversal que es corresponga amb la societat en què s'insereixen o el tipus de discurs (ja siga institucional, mediàtic, acadèmic, etc.). D'una banda, l'especificitat que resideix en cada fenomen sociocultural afecta de manera causal els processos que el desenvolupen. D'altra banda, el fet de no poder localitzar una estructura metodològica conceptual més àmplia que permeta una àrea d'acció i intervenció afirmativa —concepte que desenvoluparem més endavant— també bloqueja les possibilitats d'una transformació social, o el que Colman (2014) defineix com a canvi social, diferenciat d'una concepció de progrés més occidental per les possibilitats transformatives que produeix en el fenomen sociològic concret.

Per tant, abans d'endinsar-nos més en l'objectiu de l'article, ens agradaria partir d'allò que Donna Haraway (1988) defineix com «coneixement situat», que també es pot considerar com un coneixement que parteix d'una experiència relacional concreta per a difractar-se —o interaccionar— amb una

situació més global. És a dir, voldríem oferir una definició provisional de tres conceptes que considerem clau per a entendre la complexitat que afecta el projecte en què ens hem embarcat, que són els conceptes d'alteritat, agència i responsabilitat. Dur a terme una anàlisi etnogràfica del *hashtag* requereix aquesta mobilització epistemològica-empírica —plasmada en aquests tres conceptes concrets—, ja que la seua ontologia es defineix com «la creació d'espais discursius per a individus que participen en creacions culturals de significats que desenvolupen temes variats» (Xu i Zhou, 2020: 89). Per tant, cal identificar quines categories analítiques mobilitzen el tema que ens preocupa en aquest article.

Com podem veure en les paraules d'Ezekwesili, és important identificar qui és el responsable per a poder rescatar les xiquetes. Aquest tipus de discurs ja identifica tres nivells d'anàlisi que fan més complex el conflicte sociocultural, però que, al mateix temps, ens faciliten partir de l'anàlisi d'un agent local amb influència política en el conflicte. Rescatar les xiquetes implica pensar:

- 1 Qui és l'altre? És el govern de Nigèria? És el grup terrorista? És la gent que està en aquests «dormitoris»? Són les persones que estan darrere del clic?
- 2 Qui té l'agència per a poder promoure aquest rescat? Factor íntimament lligat al concepte d'altre i de responsabilitat que definirem més endavant, ja que l'agència és compartida entre la realitat de la cibercampanya i les accions físiques singulars que aquesta figura política identifica.
- 3 I, finalment, qui és responsable i en quin sentit per a poder «rescatar»? Què implica la noció de «rescat» per a les xiquetes que segueixen desaparegudes? Al mateix temps, aquests conceptes formen les columnes sobre les quals se sostenen els enfocaments que utilitzarem per a les conclusions finals.

No obstant això, totes aquestes categoritzacions responen a conceptes autorreferencials que no són

6 Ací és important destacar el temps verbal de les accions, ja que des del conflicte fins a l'actualitat aquesta figura política ha passat de ser ministra d'Educació a candidata a la Presidència del govern. En el moment d'aquesta entrevista, no ocupava cap d'aquests dos càrrecs però era assessora del govern de Nigèria.

fàcilment transferibles fora del context local en què s'emmarca el conflicte. Un enfocament interseccional (Cho, Crenshaw i McCall, 2013) ens mostra la necessitat d'integrar diverses dimensions per a poder produir definicions que ens facen partir d'una base comuna: gènere, edat, religió, sexualitat, etnicitat, procedència... entre altres molts factors que analitzarem després. Malgrat això, entendre el concepte de xiqueta dins de la realitat nigeriana requereix una contextualització que va més enllà d'un enteniment occidental comú i que dista de ser una perspectiva integracionista de diversos factors. De la mateixa manera, pensar en el concepte de xiqueta ens fa pensar automàticament en els conceptes d'alteritat i d'agència en aquest cas concret, ja que l'enunciat de la campanya ens demana que «tornen les xiquetes». Uns «altres» han de reconèixer el lloc de procedència d'unes xiquetes que són propietat d'altres i portar-les allà.

Podem argumentar que potser l'enfocament inicial de la cibercampanya es va dissenyar amb un propòsit concret, però amb el temps es va convertir un reclam mediàtic representacionista. Així doncs, proposem el concepte d'«intra-seccionalitat» nou materialista (Geerts i Van der Tuin, 2013), si entenem l'agència dins de la relacionalitat digital que ofereix el nostre cas d'estudi, i la responsabilitat com a «capacitat de donar resposta» (Haraway citada per Revelles Benavente y González, 2018) al conflicte en la temporalitat política compartida que té el conflicte actualment. Així doncs, l'article es desenvoluparà en una primera part teòrica, seguida del disseny metodològic i d'una anàlisi del cas d'estudi segons una etnografia del *hashtag* (Rosa i Bonilla, 2015), enfocada principalment en una anàlisi material-discursiva guiada pels tres conceptes empírics-metodològics mencionats més amunt. L'article conclou amb unes propostes d'intervenció afirmativa que puguin proporcionar capacitats de resposta que no colonitzen el cas de #BringBackOurGirls. La política afirmativa de Rosi Braidotti (2015) és una estratègia posthumana que insta a la recerca de llocs de resistència activa, però no destructiva. Una resistència on es materialitzen espais empoderadors

i no la capacitat de «donar agència» a determinats elements (humans i no humans) d'un conflicte concret. Una política afirmativa que persegueix una transformació social i ètica basada en la relació mútua i no en una disrupció jeràrquica que derive en noves ontologies jeràrquiques.

INTRASECCIONALITAT: PENSAR A TRAVÉS DEL CONCEPTE DE XIQUETA EN LES XARXES SOCIALS.

L'any 1990, Rosi Braidotti ens explica que la diferència, entesa com a multiplicitat i no com a absència d'alguna cosa respecte d'un model binari (vegeu la dona com a «no home»), té dos nivells diferents: diferència entre homes i dones, i diferència entre les dones, cosa que trenca amb la conceptualització unívoca del concepte de «dona» dins de la teoria feminista i per al moviment polític en general. No obstant això, com assenyala Mandrona (2016), les xiquetes són també diferents de les dones, motiu pel qual podríem afegir un nivell més a la proposta de Braidotti per a entendre les diferències ontològiques que existeixen entre xiquetes i dones. Segons Chilwa i Ifukor (2015), les xiquetes segrestades a l'escola de Chibok tenien entre 14 i 18 anys, i en el context en què es troben això suposa que per a la seua cultura algunes ja siguen considerades com a mares en potència. Infantilitzar la situació d'aquestes dones —que des d'un patró occidental continuarien sent xiquetes— permet el contradiscurs que ataca per igual el govern de Nigèria i el grup terrorista: cal rescatar aquestes xiquetes. No obstant això, no podem entendre el discurs viral de la campanya des d'aquesta lògica occidental, ja que estariem victimitzant i postcolonitzant les xiquetes que són el centre de la campanya mediàtica des de tres nivells diferents:

- 1 Per a les feministes i ONG que promouen el seu alliberament
- 2 Per al govern de Nigèria que les necessita per a poder recuperar la legitimitació perduda davant la cultura global

3 Per al grup terrorista que les utilitza com a moneda de canvi dins la representació mediàtica internacional.

La teoria feminista contemporània s'empara en el concepte d'interseccionalitat per a poder analitzar i explicar aquestes diferències. No obstant això, més que com una eina capaç d'assenyalar diferències clarament categoritzades, la teoria contemporània intenta anar un pas més enllà. Segons Cho, Crenshaw i McCall (2013: 788), la interseccionalitat és «una eina analítica que captura i es relaciona amb dinàmiques de poder contextuals [...] és un punt nodal que reuneix investigacions amb finals oberts de les següents dinàmiques (considerades conflictives i superposades): raça, gènere, classe, sexualitat, nacionalitat i altres desigualtats». Així doncs, la defineixen com un punt de partida per a fer més complexes les dinàmiques socials en què diferents factors d'opressió interfereixen en el desenvolupament del fenomen sociològic en qüestió.

Adicionalment, l'enfocament interseccional també possibilita l'opció de començar pel treball empíric per a poder teoritzar sobre les dades esmentades (Cho, Crenshaw i McCall, 2013: 792). Així doncs, si tenim en compte la suspensió temporal del present que implica l'anàlisi de les xarxes socials (Coleman, 2018), partir des d'una teoria prèvia que expliqui el marc en què es produeixen uns resultats sense colonitzar-los pareix, si més no, paradoxal. No obstant això, com hem avançat per mitjà de la genealogia discursiva de la campanya, la representació lingüística és unívoca, una crítica a la perspectiva interseccional prou comuna dins de la teoria feminista contemporània. Per exemple, Evelien Geerts i Iris Van der Tuin denuncien que aquest enfocament pot caure en trampes representacionalistes (2013) en què la intersecció de determinades categories socials es presenta com un component actiu de la investigació, mentre que els subjectes participants es converteixen en components passius.

Potser aquesta campanya digital podria considerar-se un exemple clar de les conseqüències d'aquesta lec-

tura interseccional representacionalista. Els tres nivells mediàtics que es concentren en el concepte de xiqueta per a desenvolupar la campanya cauen precisament en aquesta representacionalitat i promouen unes pràctiques polítiques molt concretes en la cibercampanya, com veurem més endavant. Part del projecte que presentem en aquest monogràfic consisteix a desenvolupar entrevistes semiestructurades sobre el tema amb agents experts i expertes locals. Una dels nostres informadors ens va comentar que campanyes digitals com #BringBackOurGirls també havien convertit el cos de les xiquetes de Chibok en un element material i simbòlic imprescindible per al grup terrorista, ja que eren una «moneda de canvi» amb la premsa internacional, de manera que no alliberarien mai les xiquetes que encara seguien i segueixen segrestades. Per tant, com a part de la metodologia d'investigació d'aquest projecte, i part de la metodologia d'aquest article, sospesem la possibilitat de considerar principis actius de la interseccionalitat (vegeu la interrelació de diferents identitats per a definir un determinat grup) entrelaçats amb el node (o la plataforma) en la qual se sosté l'enfocament interseccional de Crenshaw. Aquest node seria la campanya digital i una noció de xarxes socials com a suspensió del present. D'altra banda, el nostre enfocament també s'allunyaria d'enfocaments relacionats amb els coneixements subjugats de Sandra Harding (1986) per a poder activar coneixements situats (Haraway, 1988) que tinguen com a punt de partida l'agència relacional d'aquestes xiquetes i no només una posició com a víctimes que han de ser protegides per les feministes blanques.

D'aquesta manera, proposem explicar les expressions corporals i afectives de la campanya des d'una perspectiva que advoque per les relacions —físiques i digitals— i no per les personificacions o cosificacions de determinades imatges. Maxfield (2016: 885) ens adverteix que «les expressions digitals van formar part d'una realitat més àmplia, i que, per tant, estaven implicades en les seues pròpies històries i sistemes de poder». Així doncs —continua Maxfield (2016: 885)— en determinades ocasions la genealogia del conflicte i la presentació que se'n fa en els

mitjans de comunicació atorga l'agencialitat a figures del Nord Global, com la directora de cine Ramaa Moseley, ja que les persones nigerianes entraven en el nostre imaginari com «les xiquetes del pòster» en compte de com a altaveus de les seues pròpies paraules (Maxfield, 2016: 891). Aquesta intraseccionalitat proposa l'anàlisi de moments concrets, la relació que tenen per a alterar els conceptes prèviament descrits i com aquesta anàlisi ofereix una intervenció afirmativa dins del disseny i la difusió de les cibercampanyes amb objectius feministes. És una intervenció afirmativa perquè en compte de centrar-nos en els possibles obstacles que aquest tipus de campanyes poden suposar per al feminisme (vegeu Maxfield, 2016, per exemple), analitzarem moments relacionals que siguin capaços d'oferir respostes (responsabilitat segons Haraway).

TWITTER: UN ESPAI EMPODERADOR DE POLÍTQUES AFIRMATIVES?

Segons Sassen (2016: 173), «els mitjans digitals són fonamentals per als [i les] activistes arrelades en espais físics determinats i centrats en assumptes locals que es connecten amb grups semblants d'altres parts del món». Una de les funcions principals dels tuits que identifiquen Xu i Zhou (2020: 89) és la demarcació ideològica d'una persona individual dins d'un espai discursiu, que —afegim— és col·lectiu. Així, podem comprovar com espais físics i espais discursius convergeixen en determinats patrons que proporcionen explicacions locals i globals de determinats fenòmens contemporanis. En aquest sentit, Twitter actua com un catalitzador on convergeixen diverses identitats amb posicions geopolítiques diferents. A l'hora de l'aproximació metodològica d'aquesta xarxa social, se solen utilitzar enfocaments quantitativs ajudats per programaris tecnològics (per exemple, Xu i Zhou, 2020; Rosa i Bonilla, 2015, etc.). No obstant això, en el present article volem emfatitzar dos moments concrets de Twitter per a poder establir patrons discursius representacionalistes que vertebren una concepció occidental i postcolonial dels conceptes empírics i epistemològics abans indicats.

Amb aquest objectiu, no només analitzarem els tuits més recurrents dels períodes mencionats, sinó que també ens endinsarem en les imatges que es produeixen. La visualitat i la discursivitat són dos components fonamentals de la plataforma, ja que les imatges tendeixen a desenvolupar un perfil determinat sobre allò que representen (Whitty et al., 2018) i ho fan d'una manera més ràpida que el text i potser amb un marge d'interpretació més ampli.

Quan hem contextualitzat el conflicte, hem presentat el suggeriment de Mandrona (2016) que ens instava a canviar els imaginaris per a poder afrontar les múltiples relacions patriarcals que naixien entre violència, xarxes socials, terrorisme i xiquetes. En aquest article presentem aquesta campanya per a poder proposar nous imaginaris precisament perquè aquest moment «va canviar el col·lectiu imaginari del públic global i va afavorir el suport a la campanya, que va adquirir una ràpida visibilització» (Njoroge, 2016: 312). La campanya va nàixer gràcies als pares, mares i activistes nigerians i nigerianes que percebien una falta d'acció per part del govern nigerià (Njoroge, 2016: 312). Així doncs, ens demostra que aquesta campanya va nàixer a l'àmbit local, a partir de l'agència relacional d'un grup de persones unides per vincles afectius, generalment centrats en vincles familiars i de gènere. Quan la campanya va saltar a l'àmbit global, l'agència local va desaparèixer i es va convertir en una arma de doble tall per al grup terrorista, que la va utilitzar com a moneda de canvi amb el govern nigerià, la premsa i l'atenció internacional. Aquesta atenció internacional va posar de manifest dos factors fonamentals: en primer lloc, la incapacitat del govern nigerià per a gestionar les seues pròpies crisis (Njoroge, 2016: 321); i en segon lloc, la necessitat d'una intervenció postcolonialista per part d'altres països (com podrien ser els Estats Units), fet que va deslocalitzar el problema per complet. Quan deslocalitzem el problema, ens centrem en els factors lingüístics representacionals dels mitjans de comunicació i perdem de vista l'agència que podria comportar un enfocament relacional que destacara l'experiència individual i incloguera la veu de les dones sobre les quals recau la campanya.

Facebook i Twitter —junt amb Instagram— són dos xarxes socials prou connectades, ja que el *hashtag* (#) permet publicar al mateix temps en Facebook i Twitter, tot que en aquest últim hi haja una limitació de 140 caràcters. Njoroge (2016) fa una anàlisi discursiva prou exhaustiva dels orígens de la cibercampanya —i es centra més en Facebook— que ens permet identificar els quatre punts temàtics que ella considera més importants al començament: «Educatió per a xiquetes, denúncia del tràfic humà, opressió religiosa i el poder femení (*womenpower*)» (Njoroge, 2016: 320). Aquesta tematització busca identificar un discurs feminista en la cibercampanya i, malgrat això, l'autora identifica importants obstacles, com ara el fet que la manera d'empoderar les xiquetes siga a través de l'educació, per proporcionar-los un pensament crític. No obstant això, no és una educació occidental, sinó una educació en què el context és una regió concreta de Nigèria que està molt lluny de ser la capital del país o la zona sud (més desenvolupada segons els paràmetres occidentals). En lloc de pretendre empoderar les xiquetes víctimes del conflicte, caldria trobar espais agencials —físics, polítics i simbòlics— que proporcionen a les xiquetes del nord de Nigèria una capacitat de resposta en el dia a dia. La cibercampanya ha d'estar acompanyada per una anàlisi dels moments del present —suspès, entesa aquesta suspensió com la relació entre passat, present i possible futur que puguen tindre aquestes xiquetes— que puguen relacionar-se amb accions afirmatives per a aquestes xiquetes.

L'ANÀLISI DEL CONFLICTE: QUI CAL RECUPERAR?

El compte oficial de Twitter de la campanya que aporta el focus empíric d'aquest article és #BringBackOurGirls i, en lloc de per una anàlisi quantitativa, hem optat per una anàlisi qualitativa de dos moments concrets al compte per a apreciar el dinamisme i les diferents intensitats que es produeixen en el que podria constituir una personalitat virtual que activa el moviment de protesta per a rescatar aquestes xiquetes. El setembre de 2019 el compte tenia un tuit fixat —que és el primer tuit que apareixerà en el

mur de notícies cada vegada que s'entre a la pàgina oficial— del 14 d'abril de 2019, coincidint amb el cinquè aniversari del segrest de les xiquetes de Chibok. En el tuit podem llegir el següent:

It is now 5 years since the abduction of 276 #ChibokGirls from school. For #5YearsTooLong, 112 #ChibokGirls have remained in captivity. This tragedy is the #ShameOfANation. Our demand today is the same as it was 5 years ago - #BringBackOurGirls now & alive.⁷

Aquest tuit ens informa de la temporalitat del segrest, l'origen i del fet que quasi la mitat de les joves —112 de 276— encara segueixen segrestades, cosa que suposa «la vergonya d'una nació» (*shame of a nation*). La recopilació de tuits pot desaparèixer en funció de l'abast (Rosa i Bonilla, 2015) i aquest compte oficial de Twitter té més de 3.400 seguidors, de manera traçar el seu inici i poder recopilar els tuits que s'han publicat seria impossible. Una etnografia del *hashtag* que ens mostre els passos inicials de la campanya no seria viable.

No obstant això, hi ha una segona opció per a poder marcar l'ontologia d'aquesta cibercampanya: discursos institucionals —acadèmics, dels mitjans, literaris— que tracen paral·lelismes entre la repercussió de l'inici de la campanya i la campanya a hores d'ara. Així doncs, hem desenvolupat una crítica del discurs feminista (FCDA) (Lazaar, 2007) que ens

7 Tal i com fan Yarimar Bonilla i Jonathan Rosa (2015) en la nota a peu de pàgina 1 de llur article, aquest article inclourà publicacions i tuits procedents del compte oficial de Twitter #BringBackOurGirls. A causa de la llei de protecció de dades, se sotmetran a un procés d'anonimització per a evitar incloure el nom d'usuàries i usuàries. Utilitzarem els noms reals únicament en el cas que s'hagen fet virals o siguin reproduïts pels mitjans o per personatges públics. Com bé expliquen aquests autors, de vegades els tuits s'eliminen, però això no els eximeix de contribuir al coneixement científic. També fan referència a la naturalesa d'aquestes dades, que sovint s'utilitzen amb objectius comercials per part de corporacions com Facebook o Twitter de forma qüestionable des del punt de vista ètic. Aquest article i aquest projecte no tenen una finalitat comercial, sinó que el seu únic objectiu és contribuir a la producció de coneixement amb un objectiu social. https://twitter.com/bbog_nigeria?lang=es. Últim accés: 01/09/2019.

ajude a analitzar tots els tuits acumulats durant l'últim mes de recull d'anàlisi d'aquest projecte, que és l'agost de 2019. La FCDA és una tècnica qualitativa que ens permet analitzar discursos —visuals, lingüístics, contextuals, etc.— posant com a eix transversal un concepte de gènere que emmarca les jerarquies de poder amagades en els discursos. Poder contrastar la genealogia del discurs (analògica i digital) amb l'actualitat (situació actual) ens permet veure el desenvolupament de la campanya per a dissenyar una línia d'actuació efectiva en la planificació de l'ús de xarxes socials amb l'objectiu de fomentar l'activisme social.

En el següent epígraf durement a terme una anàlisi qualitativa que ens permeta identificar l'origen del moviment que explicava Oby Ezekwesili anteriorment, contextualitzat per la genealogia del conflicte. Per a poder atendre eixa suspensió del present, serà necessari intercalar una FCDA del tuit fixat, ja que estableix l'origen del conflicte dins de la cibercampanya, així com de l'activitat en aquesta plataforma en concret durant l'últim mes, composta per trenta-nou tuits procedents de dos perfils públics molt concrets. Com a mostra dels tuits originats en prendrem un de cada perfil per a identificar quin és el punt de partida teòric i metodològic que segueix el compte de Twitter actualment, cinc anys després del conflicte.

EL CONFLICTE HUI: QUI CAL RECUPERAR?

Seguint la tècnica de la FCDA, cal posar com a eix vertebrador de la nostra anàlisi el concepte de gènere, que en el nostre cas concret està clarament demarcat per la simbolització o representació lingüística que es fa de les xiquetes, de manera que es converteix en una plataforma, però no en l'objecte del «rescat» que identificàvem en la introducció d'aquest article. Han passat cinc anys des que es va produir el segrest i encara hi ha xiquetes que segueixen desaparegudes i que segurament ja no seran xiquetes. No només han passat prou anys com per a superar l'edat oficial occidental d'adolescent a adulta (18 anys), sinó que també

han viscut una sèrie d'experiències afectives que les allunyen del moment del segrest.

Si prenem com a mostra els últims 39 retuits que acumula aquest compte durant el mes d'agost de 2019, podem dir que l'activitat del compte podria ser mitja-alta, ja que genera més d'un tuit diari, i que la gran majoria dels tuits provenen de dos personalitats d'origen i interessos molt diferents: Rosa Muñoz i Frederica Wilson. Si pensem en l'origen del conflicte i en el gran nombre de personalitats que es van sumar al principi, podem veure diverses cares conegudes. Com indicava Sassen al començament d'aquest article, les cibercampanyes s'originen a través d'accions locals i es converteixen en globals a causa de la multiplicació de determinats actes. No obstant això, la multiplicació dels actes d'aquesta campanya ha estat fortament marcada per la individualització del conflicte, és a dir, pel suport a la campanya per part de personatges públics reconeguts del Nord Global. Tot i així, «tindre gent com Michelle Obama o David Cameron sostenint un eslògan amb cara de preocupació no soluciona res. Nosaltres, la gent, utilitzem un *hashtag* perquè no tenim el poder que aquests líders tenen. Vull gent que influeixi per a actuar i no gent que actualitzi el seu estat» (Chiluwa i Ifukor, 2015: 285).

Frederica Wilson, representant del congrés pel partit demòcrata a Califòrnia, utilitza aquest conflicte i de vegades el compara amb el moviment #BlackLives-Matter. No obstant això, no podem oblidar que la diferència religiosa, geogràfica i de gènere —és a dir, la diferència interseccional entre el dos casos— provoca una escissió difícilment superable per a dur a terme una anàlisi exhaustiva d'ambdós conflictes. Frederica Wilson, com a dona afrodescendent representant de la classe política dels Estats Units del partit polític encapçalat pel primer president afrodescendent del país, necessita una causa política que no la identifique amb el focus del conflicte. Les situacions són completament distintes, però la representació mediàtica d'ambdós conflictes és molt paral·lela. Utilitzar aquesta campanya contra el que ella defineix com «una crisi humanitària» li permet posicionar-se dins

Figura 3 Captura de pantalla del compte oficial del 25 d'agost de 2019.

d'uns valors d'esquerres que no comprometen la política del seu país. És a dir, pot actualitzar el seu estatus sense necessitat de comprometre's amb la causa. És un exemple del criticat *slaktivisme* i d'un enfocament interseccional representacionista per part dels mitjans de comunicació i del funcionament d'aquestes xarxes socials.

D'altrabanda, la figura més activa de #BringBackOurGirls és Rosa Muñoz, que publica quasi diàriament quants dies han passat des que van desaparèixer aquestes xiquetes. En aquest cas no ens trobem davant una persona que podria ostentar el poder del qual parlàvem, però sí d'una persona que perpetua el mateix discurs des de fa cinc anys i representa el cos d'unes xiquetes que actualment tenen entre 15 i 23 anys, cosa que reproduceix la suspensió del present que causen les xarxes socials (Coleman, 2018).

Si relacionem l'activitat contemporània de la xarxa amb les teories que emmarquen aquest article, trobem una interseccionalitat representacionista dins del concepte occidental de xiqueta i una ma-

nifestació bastant pronunciada del criticat *slaktivisme*. Per tant, podríem dir que el present de la cibercampanya no és molt procliu a trobar una solució al conflicte. Les xarxes socials són eines de difusió que catalitzen una informació determinada, com ja hem analitzat anteriorment, però cal situar eixa informació que catalitzem per tal de promoure capacitats de resposta relacionals.

DESENVOLUPAR POLÍTIQUES AFIRMATIVES FEMINISTES

Tenint en compte la complexitat del fenomen descrit, com dissenyar cibercampanyes que siguin feministes i que no caiguen en les xarxes del neoliberalisme, del postcolonialisme, o fins i tot, del terrorisme?

Aïllar l'estructura de les xarxes socials com a tal no és una tasca fàcil ja que, en el moment en què fem viral un tuit —i això s'aconsegueix a través de la individualització amb figures públiques— correm el risc de potenciar també l'adversari, o l'«altre» que estem intentant denunciar. Com bé afirma Sassen

Figura 4 Captura de pantalla del compte oficial del 27 d'agost de 2019.

(2016: 177), «els resultats no són unidireccionals i homogenis, sinó que es mesclen, es contradueixen i presenten ressaltos».

Així doncs, proposem un marc ontoepistemològic, metodològic i polític des del qual enquadrar les nostres aproximacions per a poder fer front a la complexitat des de la multiplicitat i no des de la lògica de causa i efecte que ens limita. Els principals elements destacables que pareixen sustentar el nostre estudi són el feminisme occidental, la categorització del concepte de xiqueta, i la política com a proposta dualista negativa. Necessitem el feminisme com a plataforma en la conceptualització d'aquestes campanyes, però necessitem un feminisme global, situat i que s'adherisca als problemes estructurals a què ens enfrontem. Njoroge (2016) adverteix que el postfeminisme creat des d'Occident fa que de vegades s'eliminen els assumptes de gènere per estar ja «aconseguits» i promou un feminisme neoliberal il·lusori en què la dona ja pot fer el que vulga. Evidentment, aquest feminisme no és només il·lusori a Orient i al sud, sinó també al Nord Global i a Occident. Aquest

feminisme naix de la lògica dualista que predica sobre la norma, motiu pel qual es converteix en el reforç de la norma, com ja advertia Butler els anys noranta amb *Gender Trouble*.

El mateix ocorre amb el concepte d'empoderament. De nou, Njoroge (2016) es pregunta què implica realment aquesta noció d'empoderament. Considerem que aquesta noció té, almenys, dos conseqüències importants. En primer lloc, de nou la lògica dualista oposicional que insta a buscar l'una i l'altra, és a dir, a una feminista que pugui empoderar una dona o xiqueta (ja definida pel feminisme postcolonial de Spivak o Mohanty, 1988), i, en segon lloc, estructuralment, col·locar les dones o xiquetes en una posició de víctimes o botxines i ens assurem que aquesta categoria existeix com a tal en un problema que és estructuralment patriarcal: les xiquetes no poden rebre una educació i seran moneda de canvi internacionalment i localment.

El segon element destacable és el concepte de xiqueta i la necessitat d'enfocar-lo des del marc intra-

seccional apuntat abans. Primerament, cal contextualitzar aquestes dones en la seua situació geogràfica i religiosa concreta. És a dir, hi ha determinades lleis que són diferents al nord-est de Nigèria, ja que, per exemple, els matrimonis polígams d'un home amb diverses dones estan permesos i les dones no poden posseir terres. No obstant això, troben altres mitjans per a ser suports econòmics dins la llar (International Crisis Group, 2016). A més, un informe creat pel grup International Crisis també confirma que, tot i que el cos de les dones és un territori actiu en conflictes internacionals, religiosos i bèl·lics, el nord-est de Nigèria es va negar a firmar que els 18 anys foren l'edat legal perquè les dones puguen casar-se (International Crisis Group, 2016: 3).

Així doncs, el concepte de xiqueta dista molt de la nostra concepció occidental, ja que, tenint en compte que tenien entre 14 i 18 anys quan es va produir el segrest i que ja han passat cinc anys des de l'origen del conflicte, la realitat que tinguen ara pot ser molt diferent. Restaurar aquest discurs a través de les xarxes socials infantilitza un conflicte que en aquest moment va més enllà del segrest inicial de 2014. Ara mateix aquestes xiquetes ja són dones que s'han adaptat a les transformacions de la seua situació inicial i que s'han d'analitzar utilitzant un enfocament distint. Les ciber campanyes feministes que es prolonguen en el temps no poden fer-ho representacionalment, necessiten modificacions. Perpetuar la infantilització del conflicte restaura les estructures patriarcales d'eixa zona de Nigèria i del feminisme en general.

En aquest article proposem un feminisme afirmatiu basat en les estratègies de polítiques afirmatives que apunta Braidotti (2015) i que s'implique en la genealogia del conflicte utilitzant una relacionalitat agencial que diluïska el passat amb el present. Aquestes polítiques afirmatives posen com a punt de partida una relació en què les dones no són ni heroïnes ni víctimes de la seua situació, sinó que comparteixen una sèrie d'espais on poder efectuar actes de resistència contra un poder opressor glocalment situat. És a dir, situant la genealogia del conflicte (com hem fet anteriorment) i atenent a una ecologia de la cultura que

comprenga els elements físics i analògics d'aquesta ciber campanya, cal contrastar constantment els nostres marcs conceptuals des d'Occident tant com la temporalitat del conflicte i les situacions que genera. Fins i tot el govern nigerià va arribar a afirmar que temia que agents de Boko Haram s'hagueren introduït en l'estructura política (Njoroge, 2016). Aquest conflicte ha situat el govern de Nigèria en el punt de mira per la seua incompetència, fet que, al mateix temps, provoca que es tanque a una ajuda internacional per por a polítiques intervencionistes. No obstant això, el conflicte patriarcal de Chibok ha posat de manifest la necessitat de trobar marcs globals per a poder ajudar en aquestes situacions. Potser caldria reorientar les nostres estratègies per a centrar el disseny de la ciber campanya en les distintes dones que conformen el nord-est de Nigèria, ja siguin figures polítiques, literàries, mediàtiques o fins i tot dins del grup terrorista Boko Haram per a intentar partir des de la seua experiència de vida i no des de la nostra conceptualització occidental.

Aquest disseny de campanya ha permès que tinguera una repercussió internacional, però també ha dificultat la resolució del conflicte en el moment en què es va fer viral de l'àmbit local al global. És ací on el feminisme contemporani ha d'extremar la precaució per tal d'evitar aquest tipus d'errors en el desenvolupament de les ciber campanyes. El fet d'individualitzar el conflicte en determinades cares públiques (Michelle Obama, David Cameron) per a promoure veus i de sostindre la imatge occidental de xiqueta a través de la seua individualització amb els pòsters ha emfatitzat eixa simbolització de la moneda de canvi. Una aposta relacional posaria en marxa mecanismes que eviten aquestes individualitzacions, que manifesten interseccionalitats representacionalistes i que, en definitiva, promouen un conflicte social deslocalitzat que deslegitima els agents locals.

CONCLUSIONS

Ezekwesili (2014, min. 13) ens explica que quan hi ha problemes estructurals calen solucions estruc-

turals. La violència de gènere en zones de conflicte és un problema estructural que depèn de múltiples capes socioculturals i que no es pot simplificar amb lògiques de causa i efecte. Les xarxes socials poden ser agents de canvi social sempre que les estratègies i el disseny s'enfoquen des d'una perspectiva de gènere. Al llarg d'aquest article hem vist la necessitat de fugir d'enfocaments generalistes i mirades occidentals per a poder entendre un conflicte que, lluny de ser un fet aïllat que es va produir fa cinc anys, es perpetua davall diferents estètiques en la societat contemporània.

El cos de les dones continua sent una moneda de canvi per als grups terroristes, les institucions polítiques i fins i tot per als mitjans de comunicació. La violència de gènere contra dones, xiquetes i cossos que s'identifiquen amb el gènere femení és una constant en la nostra societat, ja siga occidental, oriental, del nord o del sud. El panorama mediàtic contemporani ofereix un ventall de casos prou alarmants que s'incrementen amb l'extensió d'una ideologia extremista de dretes de llarg a llarg del globus terraquí.

A través del recorregut que ens ha oferit el projecte i de l'oportunitat d'aquest article, emfatitzem la idea que sosté Maxfield (2016: 889), segons la qual «les expressions digitals van ser [i són] part d'una

realitat més àmplia, i que, per tant estan implicades en sistemes i històries de poder». Conèixer un conflicte implica situar-lo geogràficament, espacialment i temporalment i poder relacionar-lo amb els subjectes que són el punt de partida del conflicte. Les cibercampanyes són bones plataformes per a alçar la veu, però aquestes veus no haurien de ser més fortes que la pròpia història de les persones que estan involucrades. Així doncs, cal tindre en compte elements com la individualització de la campanya, la representació mediàtica del cos femení, la categorització de les persones implicades que pateixen el catalitzador del conflicte i una estratègia política que es base en l'afirmació i no en la negació o en els poders duals d'empoderament postcolonial.

D'altra banda, aquest recorregut també ens mostra diferents camins per a poder fer front al problema de la violència de gènere a través de les xarxes socials. El desenvolupament d'aquesta campanya i els successos geopolítics que han tingut lloc mentrestant ofereixen resultats que, lluny de ser clarificadors, poden fer l'assumpte més complex. Si pensem en futures cibercampanyes per a previndre la violència contra les dones, haurem de pensar en les estratègies que cal seguir per a donar el pas de l'àmbit local al global i en com i què fem viral en el moment del seu origen, així com en una revisió mediàtica la campanya si el conflicte es prolonga en el temps.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ajoke's Diary (17 de setembre de 2014). *Oby Ezekwesili Talks on #Bringbackourgirls*. [Video] <https://www.youtube.com/watch?v=cRTVEkBnoCk>
- Bonilla, Y. i Rosa, J. (2015): #Ferguson: Digital Protest, Hashtag Ethnography, and the Racial Politics of Social Media in the United States. *American Ethnologist. Journal of the American Ethnological Society*, 42(1), 4-16.
- Braidotti, R. (2015). Posthuman Affirmative Politics. En S. Wilmer i A. Zukauskaité, (ed.), *Resisting Biopolitics: Philosophical, Political and Performative Strategies* (p. 30-56). Londres: Routledge.
- Braidotti, R. (1990). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Nova York: Columbia University Press.
- Compte oficial de Twitter de #BringBackOurGirls [@BBOG_Nigeria] (n.d). Recuperat l'1 de setembre de 2019 https://twitter.com/BBOG_Nigeria

- Chiluwa, I. i Ifukor, P. (2015). 'War against Our Children': Stance and Evaluation in #BringBackOurGirls Campaign Discourse on Twitter and Facebook. *Discourse and Society*, 26(3), 267-296.
- Cho, S., Crenshaw, K. i McCall, L. (2013). Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications and Praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785-810.
- Coleman, R. (2018). Theorizing the Present: Digital Media, Pre-emergence and Infra-structures of Feelings. *Cultural Studies*, 32(4), 600-622.
- Colman, F. (2020). Feminising Politics: Notes on Material and Temporal Feminist Modal Logics in Action. *Matter: Journal of New Materialist Research*, 1(1), 1-22. DOI: 10.1344/jnmr.v1i1.29895
- Colman, F. (2014). Feminidad digital: Predicación y medida, informática materialista e imágenes. *Artnodes: Revista de arte, ciencia y tecnología*, 14, 7-17.
- Channels Television (15 de març de 2014a). *Documentary: Oby Ezekwesili at the APC National Summit. Pt1*. [Video] <https://www.youtube.com/watch?v=ePeMkCA-5nU>
- Channels Television (15 de març de 2014b). *Documentary: Oby Ezekwesili at the APC National Summit. Pt2*. [Video] <https://www.youtube.com/watch?v=KUPBA6MZV2I>
- Geerts, E. i Van der Tuin, I. (2013). From Intersectionality to Interference: Feminist onto-Epistemological Reflections on the Politics of Representation. *Women's Studies International Forum*, 41(3), 171-178. DOI: 10.1016/j.wsif.2013.07.013
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca i Londres: Cornell University Press.
- International Crisis Group (2016). *Nigeria: Women and the Boko Haram Insurgency*. Africa Report, 242. Recuperat de <https://www.crisisgroup.org/file/4073/download?token=EDOh-MNR>
- Mandrona, A. (2016). Ethical Practice and the Study of Girlhood. *Girlhood Studies*, 9(3), 3-9.
- Massumi, B. (2005). Fear (the spectrum said). *Positions: East Asia Cultures Critique*, 13(1), 31-48.
- Maxfield, M. (2016). History Retweeting Itself: Imperial Feminist Appropriations of "Bring Back Our Girls". *Feminist Media Studies*, 16(5), 886-900.
- Mohanty, S. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, 30(1), 61-88.
- Lazaar, M. (2007). Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*, 4(2), 141-146.
- Njoroge, D. (2016). Global Activism or Media Spectacle? An Exploration of 'Bring BackOurGirls' Campaign. En B. Mutsvairo (ed.), *Digital Activism in the Social Media Era: Critical Reflections on Emerging Trends in Sub-Saharan Africa* (p. 311-325). Suïssa: Pallgrave MacMillan.
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T. i Tacchi, J. (2016). *Digital Ethnography: Principles and Practice*. Londres: Sage Publications.
- Revelles-Benavente, B. i González, A. M. (eds.) (2017) *Teaching Gender: Feminist Pedagogies and Responsibilities in Times of Political Crisis*. Londres i Nova York: Routledge.
- Sassen, S. (2017). Interaccions d'allò tècnic i d'allò social. Formacions digitals dels poderosos i dels sense poder. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 131(1), 163-180.
- Van der Tuin, I. (2015). *Generational Feminism: A new Materialist Introduction to a Generative Approach*. Londres: Lexington Books.
- Whitty, M., Doodson, J., Creese, S. i Hodges, D. (2018). A Picture Tells a Thousand Words: What Facebook and Twitter Images Convey about our Personality. *Personality and Individual Differences*, 103, 109-114.
- Xu, S. i Zhou, A. (2020). Hashtag Homophily in Twitter Network: Examining a Controversial Cause-related Marketing Campaign. *Computers in Human Behaviour*, 102, 87-96.

NOTA BIOGRÀFICA

Beatriz Revelles-Benavente és professora ajudant doctora del departament de Filologies Anglesa i Alemanya de la Universidad de Granada i professora del Màster Erasmus Mundus GEMMA: Estudis de les Dones i de la Literatura de Gènere de la Universitat de Granada. És coeditora de la revista científica *Matter: Journal of New Materialist Research* i del llibre titulat *Teaching Gender: Feminist Responsibilities and Pedagogies in Times of Political Crisis*, publicat per l'editorial Routledge (2017).

Anàlisi *big data* de la cibercampanya #BringBackOurGirls

Maria Teresa García Català

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

mgarciacat@uoc.edu

Rebut: 15/09/2019

Acceptat: 25/03/2020

RESUM

Amb l'objectiu d'analitzar la cibercampanya #BringBackOurGirls de denúncia del segrest de 276 xiquetes a la població de Chibok, al nord-est de Nigèria, per part del grup gihadista Boko Haram el 14 d'abril de 2014, hem emprat una eina web per tal d'extraure dades de l'API de Twitter del període comprès entre la creació del *hashtag*, el 19 de maig de 2014, i el 16 de maig de 2019. Amb aquesta extracció hem obtingut dades quantitatives agregades de caràcter anònim, com ara el nombre, el contingut i la cronologia dels comentaris, les dades sobre les àrees geogràfiques i el nivell de rellevància dels usuaris que hi comenten, dades sobre els seus seguidors, el grau de repercussió i d'acceptació dels comentaris gràcies a la informació sobre retuits i «m'agrada» que ens ofereix l'eina, dades demogràfiques en funció del gènere dels usuaris que interactuen amb el *hashtag* o dades referents a paraules clau. Tota aquesta informació de caràcter massiu proporcionada en obert per l'API de Twitter ha sigut ordenada i analitzada per a realitzar-ne posteriorment un estudi qualitatiu per part de l'equip d'investigació i obtindre, així, informació rellevant sobre la cibercampanya.

Paraules clau: *hashtag*, #BringBackOurGirls, Boko Haram, Chibok, gihadisme, Àfrica.

ABSTRACT. *Big Data analysis of the #Bringbackourgirls cyber-campaign*

We used a web tool to extract Twitter API data to analyse the #Bringbackourgirls cam-paign, which focused on the kidnapping of 276 girls in the Northern Nigerian town of Chibok on the 14th of April 2014. The kidnappings were carried out by a bloody Jihadist group led by Boko Haram. The data on the hashtag spanned the period between the 19th of May 2014 and the 16th of May 2019. The data obtained was in aggregate form thus render-ing users and readers anonymous. It contained information on the number and content of the comments made by users, the chronology of those comments, general geographic data, and the ranking of users making comments. It also contained anonymous information on numbers of 'followers', the impact of posts, and the number of 're-tweets' and 'likes' given by those accessing hashtags, data on keywords, and so forth. The information from the 'Big Data' furnished by the Twitter API was then ordered and analysed as a prelude to the qualitative study, for which the research team gleaned additional information on the cyber-campaign..

Keywords: *hashtag*, #Bringbackourgirls, Boko Haram, Chibok, jihadism, Africa.

SUMARI

- Introducció
- Metodologia
- Conclusions
- Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Maria Teresa García Català. Universitat Oberta de Catalunya (UOC), Av. del Tibidabo, 39, 08035, Barcelona (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: García Català, M.T. (2020). Anàlisi *big data* de la cibercampanya #BringBackOurGirls. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 61-70. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.5>

INTRODUCCIÓ

Com ja hem comentat, aquesta anàlisi de dades s'ha fet a partir del *hashtag* de Twitter #BringBackOurGirls (torneu-nos les nostres xiquetes). Aquest *hashtag* va ser creat el 23 d'abril de 2014 per l'advocat nigerià Ibrahim M. Abdullahi amb la finalitat de cridar l'atenció del món sobre el segrest de 276 xiquetes perpetrat pel grup islàmic insurgent Boko Haram el 14 d'abril de 2014 en una escola de la població de Chibok, a l'estat de Borno, al nord-est de Nigèria. Nombrosos personatges públics de diferents àmbits socials a tot el món es van unir a la campanya, des de personalitats com Michelle Bachelet, Michelle Obama o l'activista pakistanesa Malala Yousafzai fins a persones de l'àmbit de l'espectacle com Ellen DeGeneres o Angelina Jolie, que van ser clau per a externalitzar i difondre la cibercampanya de Twitter, a més de fer visible la seua situació i reivindicar l'alliberament de les xiquetes segrestades. Després d'aquesta cibercampanya, en altres conflictes també s'han emprat les xarxes socials com a eina per a fer-los visibles, com és el cas de la crisi anglòfona del Camerun l'any 2016 (Oriola, 2017).

Per a contextualitzar els fets del segrest que motivà aquesta cibercampanya, primer cal comprendre les circumstàncies geosocials de la zona. Nigèria és el país del sud d'Àfrica amb el producte interior brut (PIB) més elevat de la zona gràcies als seus recursos naturals (com ara el petroli, el gas natural, els jaciments de carbó, l'estany, l'or, la bauxita, el mineral de ferro o altres productes agropecuaris). A més, és el país més poblat d'Àfrica i el seu creixement demogràfic és molt alt, ja que la població ha passat de

46.000.000 habitants en els anys 60 del segle passat a quasi 196.000.000 actualment (Nganji i Cockburn, 2020). Malgrat les seues riqueses naturals, el gran augment demogràfic en tan poc de temps juntament amb la corrupció i un govern incapaç de gestionar equitativament el país han provocat enormes problemes de desigualtat social i econòmica, pobresa, inseguretat i falta d'assistència social, entre d'altres. Quant a la distribució demogràfica de la població, a la zona sud del país es concentra el 50,8 % de la població de religió cristiana i el 1,4 % d'altres religions; mentre que a la zona nord del país es concentra el 50,4 % de la població de religió islàmica, fruit de l'expansió de l'islam des del nord d'Àfrica cap al sud. És en aquesta àrea del nord de Nigèria on, des de 2002, actua el grup gihadista Boko Haram, aliat d'Estat Islàmic, l'objectiu del qual és crear un estat fonamentalista islàmic (Banc Mundial, 2019) sota la llei de la xaria i desplaçar cap al sud del país la població pertanyent a altres grups religiosos. Des de 2009 les tensions a la zona han desembocat en un conflicte armat que ha deixat més de 20.000 morts i, només en els últims 5 anys, més de 10.000 dones i xiquetes segrestades, d'acord amb Human Rights Watch (HRW). Segons un informe del 30 d'abril de 2014, moltes d'elles van ser obligades a casar-se amb membres del grup terrorista, mentre que d'altres van ser venudes per 2.000 naires (12,50 dòlars) i traslladades a països limítrofs amb Nigèria, com ara el Txad o el Camerun. Per tant, tot i que el segrest d'aquestes 276 xiquetes a Chibok no ha sigut un acte aïllat, ha suposat un punt d'inflexió que ha fet reaccionar la societat civil nigeriana i l'ha mobilitzada, a més de donar a conèixer al món el conflicte de violència contra la dona que viu el país (Celso, 2015).

Figura 1 Tuïts concrets per dies

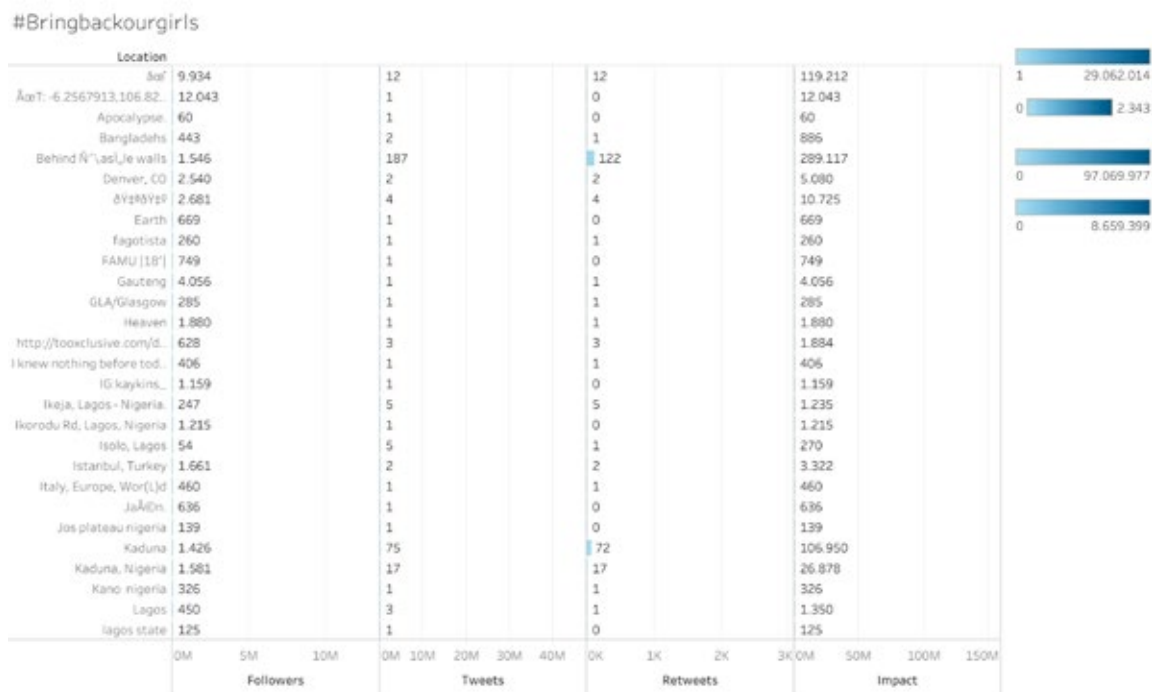

METODOLOGIA

En el proyecto «La comunicación digital como herramienta de lucha contra las violencias de género en zonas de conflicto», del qual forma part aquest article, hem analitzat el *hashtag* #BringBackOurGirls des de la seua creació, el maig de 2014, fins al maig de 2019. Per a preservar l’anonimat dels usuaris, hem basat la nostra anàlisi, d’una banda, en valors estadístics relacionats amb la repercussió quantitativa dels comentaris en Twitter —la reacció dels usuaris per mitjà de retuits a determinats comentaris, vídeos, enllaços o continguts dels tuïts en períodes concrets— i, de l’altra, en la localització geogràfica dels usuaris, per a conèixer la repercussió

que han tingut aquests esdeveniments en l’àmbit mundial i, així, detectar conductes significatives.

En la Figura 1 veiem l’impacte de certs tuïts en un període concret —del 4 al 12 d’agost de 2016—, en què es pot observar l’activitat o reacció dels usuaris a tuïts concrets; d’altra banda, en la Figura 2 podem veure el nombre de seguidors, retuits i tuïts i l’impacte del *hashtag* #BringBackOurGirls per àrea geogràfica en aquest mateix període; una informació que, com ja hem comentat, ens permet veure com es transmet o es difon el *hashtag* des de l’àmbit local fins al global per zones geogràfiques concretes.

Figura 2 Nombre de seguidors, impacte, tuits i retuits per zona geogràfica

En la Figura 2 es mostren el nombre de seguidors, els tuits emesos, els retuits i l'impacte d'aquesta informació per zones geogràfiques, dades amb què obtenim el mapa de propagació de la campanya d'acord amb l'activitat dels usuaris en diferents àrees geogràfiques.

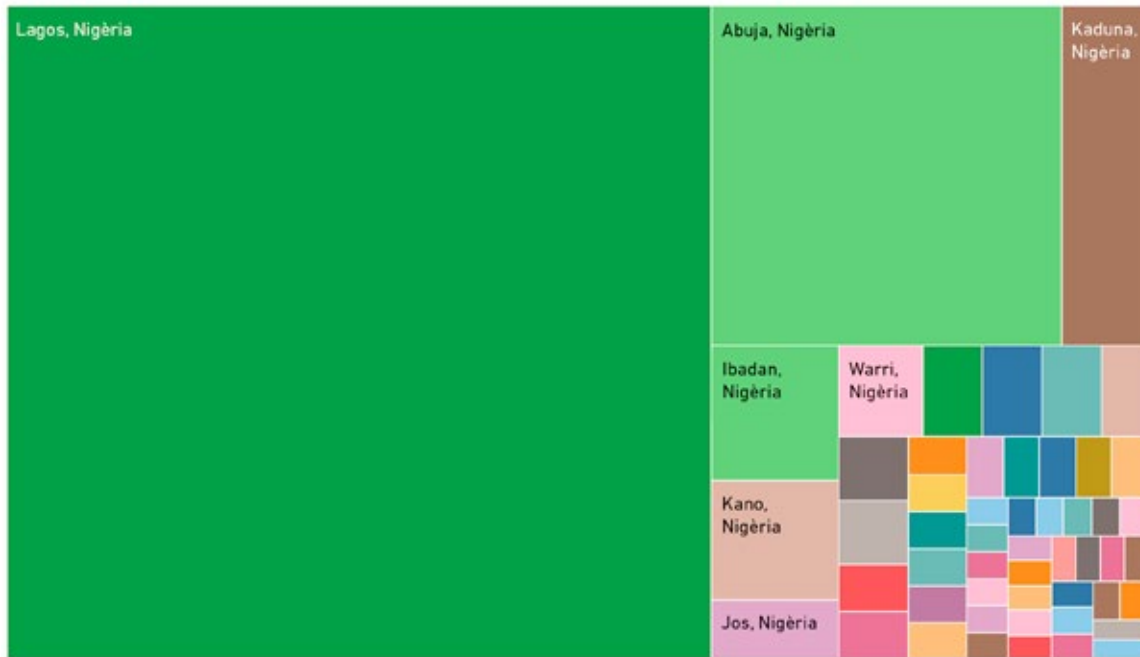
Les dades de localització ratifiquen que la campanya s'ha dut a terme de l'àmbit local a l'internacional, ja que la major repercussió va ser gràcies a la participació dels ciutadans de Nigèria. No obstant això, tot i que la zona nord del país (Kaduna, Katsina, Kano) concentra aproximadament el 50,4 % de la població total del Nigèria, només 572 dels 4.729 tuits publicats al país provenen d'aquesta zona, de manera que s'observa una major mobilització a la zona sud. Ara bé, va ser allí on es va produir l'incident? Ho examinarem en la següent anàlisi.

Atés que les dades de geolocalització no s'obtenen per sensors GPS, sinó que provenen de la informació que hi inclouen voluntàriament els usuaris, molts dels quals poden haver emprat informació de localització falsa —com ara països inexistents— o inclús haver deixat aquest camp en blanc —amb la qual cosa pretenen mantindre l'anonimat o expressar-se sense córrer el risc de ser localitzats físicament—, la informació aportada és poc fiable, de manera que no s'incorpora en aquesta anàlisi.

A pesar que la xarxa social no geolocalitza els seus usuaris, hem detectat que molts dels usuaris que publiquen comentaris de suport als segrestadors opten per l'anonimat, o bé fan servir noms i dades de països inexistents en la informació sobre la seua ubicació. També hem detectat que molts usuaris inclouen en les seues dades de localització tots els països en què han viscut, una informació

Figura 3 Gràfic de participació dels ciutadans de Nigèria per ciutats

Localització Nigèria per zones

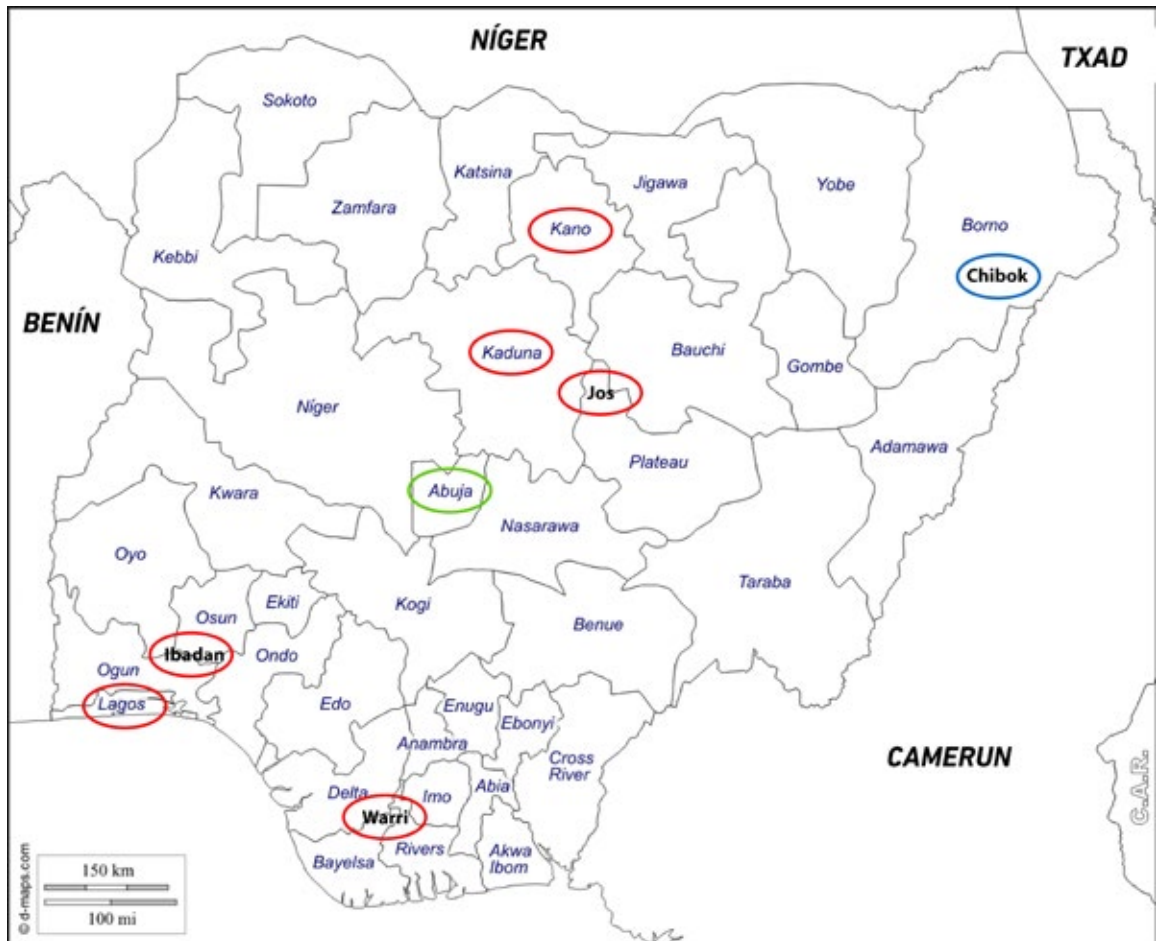

que ha servit per identificar els usuaris originaris de Nigèria residents a altres països que han difós la campanya des dels seus països d'acollida. Per tant, per mitjà de la marca geogràfica dels seus tuïts podríem arribar a determinar com ha influït realment aquesta cibercampanya en la ciutadania d'origen africà que resideix fora del país, així com conèixer en detall quants usuaris d'origen no africà hi han intervingut; és a dir, com s'ha estès la campanya per la resta del món, on, en principi, es desconeix la realitat de la zona.

D'acord amb aquesta anàlisi, el país que registra un major nombre de tuïts és Nigèria. El segon país en nombre d'usuaris que han participat en la cibercampanya ha sigut els Estats Units, possiblement gràcies a la difusió mediàtica de la cibercampanya

per part de les celebritats polítiques i del món de l'espectacle nord-americanes.

En les figures 3 i 4 podem veure les ciutats concretes de Nigèria on hi ha hagut una major participació en la cibercampanya, així com la seua situació geogràfica. En el mapa de la Figura 4 també s'assenyala amb color blau la ciutat en què es va produir el segrest de les xiquetes, Chibok, i amb color verd la capital de Nigèria, Abuja. Lagos, on s'ha publicat la major quantitat de tuïts, és la ciutat més gran i el centre financer del país. En la Figura 4 podem observar com es disposen geogràficament —al nord o al sud del país— les poblacions de Nigèria representades en el gràfic de la Figura 3. A les ciutats del sud del país, com ara Lagos, Abuja o Ibadan, és on es concentra majoritàriament la població nigeriana

Figura 4 Mapa de participació de la ciutadania nigeriana per ciutats

de la mateixa ètnia religiosa que les xiquetes segregades i, com podem veure, on la participació en la campanya ha sigut més important, fins i tot més que a la ciutat de Chibok, on es va produir el segrest i d'on eren originàries les xiquetes segregades.

La Figura 5 mostra la intervenció dels usuaris per països i àrees geogràfiques, i registra tant la repercussió nacional com internacional de la campanya. Segons la informació obtinguda, la campanya està protagonitzada tant per persones procedents de Nigèria com per persones de països del continent

africà —com ara de Sud-àfrica i Kènia— i per activistes internacionals que reaccionaren a la notícia del segrest als Estats Units, Espanya o el Canadà.

Una altra dada analitzada en la investigació del *hashtag* #BringBackOurGirls ha sigut la contribució en tuïts realitzada per cada compte, és a dir, la mitjana de tuïts enviats per usuari, obtinguts de manera agregada per no violar-ne l'anonimat. Aquesta informació ens permet obtindre una aproximació sobre la difusió de la informació i la reacció dels usuaris davant els esdeveniments.

Figura 5 Gràfic de participació de la ciutadania per zones i països

#Bringbackourgirls localització i retuits

Localització per zona

Localització per país

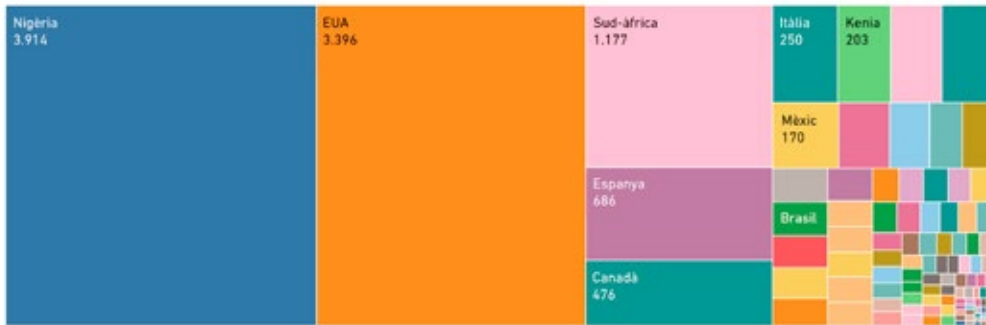

Figura 6 Gràfic del nombre de contribucions per usuari

#Bringbackourgirls Tuits per usuaris

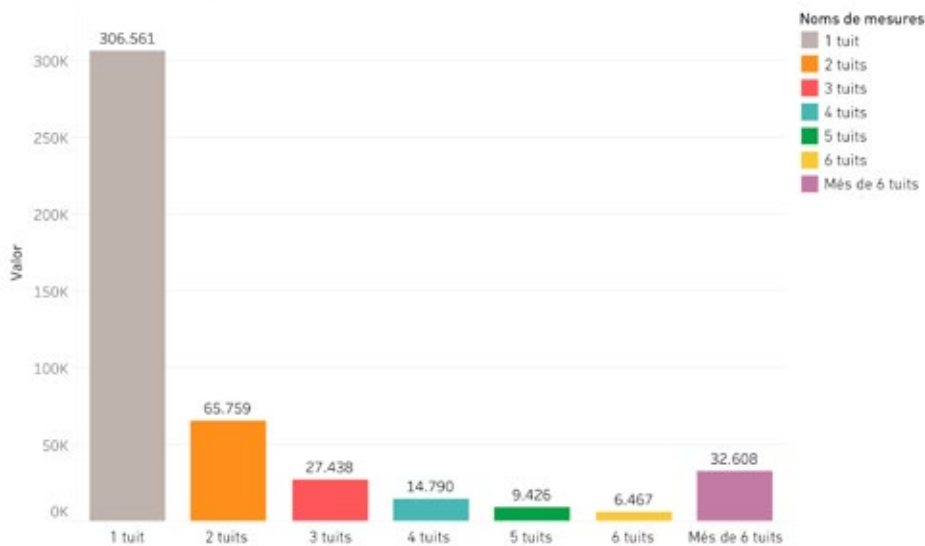
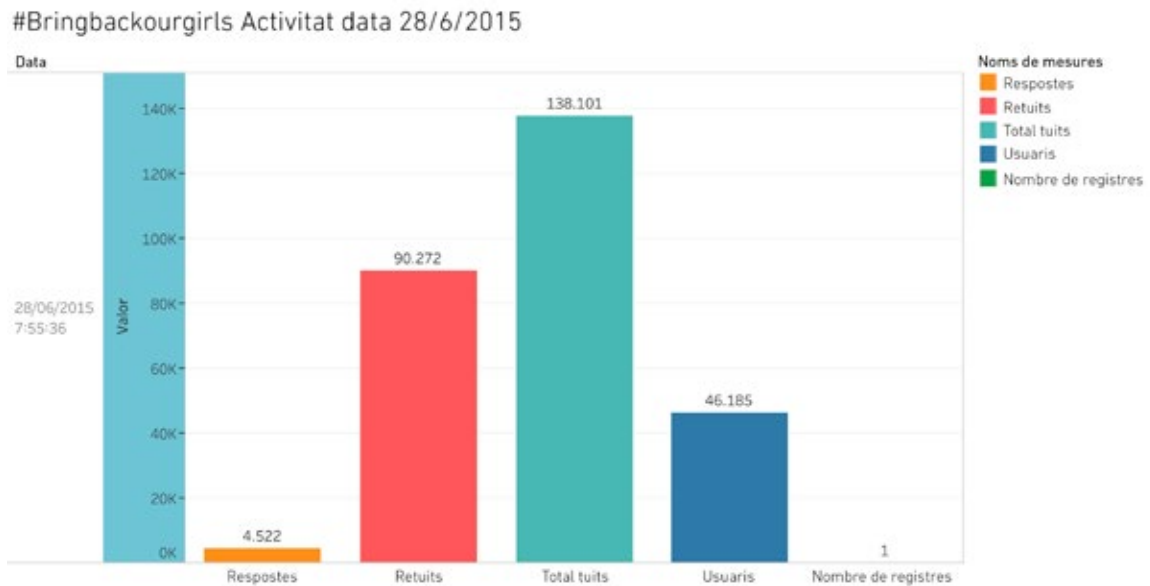

Figura 7 Gràfic d'activitat del *hashtag* el 28 de juny de 2015

En la Figura 7 es mostra l'evolució de l'activitat del *hashtag* des de la seua creació, el 19 de maig de 2014, fins al dia 28 de juny de 2015. En el gràfic podem observar el nombre de respostes a un tuit, la quantitat de retuits, la mitjana de tuits enviats per usuari i el total de tuits. Aquesta informació ens permet contextualitzar el *hashtag* i conèixer quina ha sigut la reacció dels usuaris.

La Figura 8 mostra, entre d'altres, la quantitat de retuits del total de tuits publicats pels usuaris en el període considerat (del 19 de maig de 2014 al 16 de maig de 2019), la qual cosa ens permet determinar la velocitat de difusió de la informació —mesurada en temps— entre els usuaris durant aquest període. Aquesta velocitat també suggereix la importància que donen els usuaris a determinades informacions contingudes en els tuits. L'anàlisi de l'evolució dels tuits durant aquest període també ofereix informa-

ció sobre el mode de difusió de la notícia. Quan sorgeix un nou esdeveniment, hi ha un període d'interès en què l'activitat és major i un període posterior en què l'interès s'esvaeix. La persistència dels usuaris en el temps determina el grau d'implicació social i la rellevància dels fets succeïts.

En la Figura 9 s'analitza el primer any de vida del *hashtag* (2014), durant el qual es registra un nombre considerable de retuits, que coincideix amb la publicació per part de la BBC de la notícia que Boko Haram obligava les xiquetes segrestades a anar al front com a militants del grup terrorista. Aquesta notícia va fer reaccionar els usuaris i augmentà, per tant, el nombre de tuits o retuits lligats al *hashtag* #BringBackOurGirls. En aquesta línia, trobem articles d'investigació que analitzen com els mitjans de comunicació tracten la utilització de les dones com a armes de guerra per part dels terroristes (La i Pickett, 2019).

Figura 8 Gràfic d'activitat del *hashtag* en general des de la seua creació, el 19 de maig de 2014, fins al 16 de maig de 2019

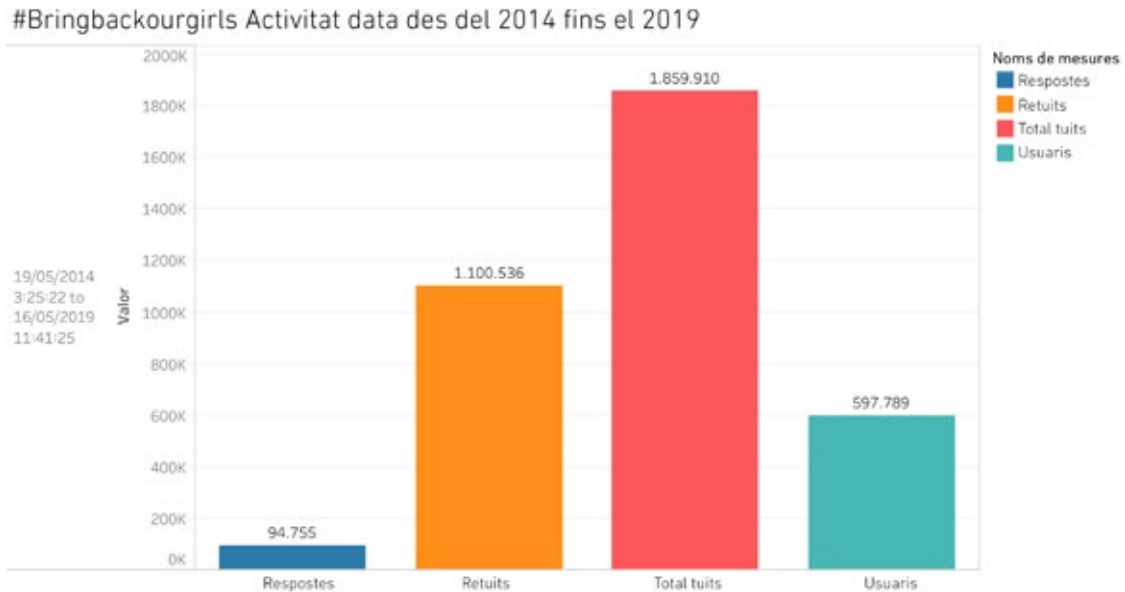
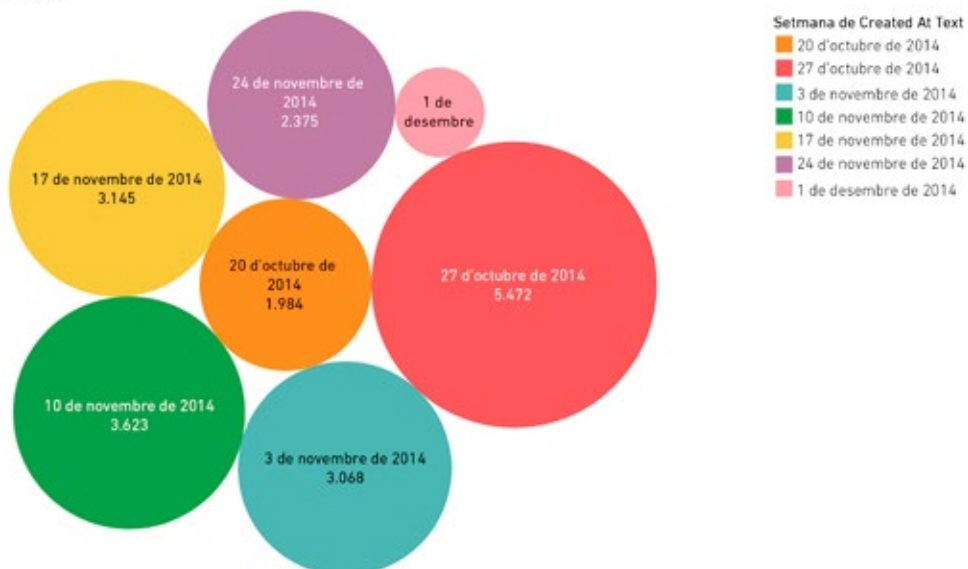

Figura 9 Gràfic d'activitat de retuits en general durant el primer any del *hashtag* (2014)

Data - Retuits

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquesta anàlisi s'han utilitzat dades secundàries del conjunt de tuits generats en la ciber campanya #BringBackOurGirls amb l'objectiu de conèixer la repercussió de la campanya a escala mundial.

Els resultats ratifiquen que la campanya s'ha dut a terme des de l'àmbit local i ha repercutit en l'àmbit internacional. És a dir, la ciutadania de Nigèria és la que més ha participat en la ciber campanya, sobretot a l'àrea sud del país, on resideix majoritàriament la població de la mateixa ètnia religiosa que les xiquetes segrestades. També s'ha observat que les dades de geolocalització, com que no són dades obtingudes per sensors GPS sinó informació inclosa voluntàriament pels mateixos usuaris de la xarxa social, aporten informació poc fiable, ja que molts usuaris poden emprar informació de localit-

zació falsa —com ara països inexistents—, en especial aquells usuaris que publiquen comentaris que donen suport als segrestadors.

Pel que fa a les dades estadístiques, el fet que el volum de tuits es mantinga al llarg del temps ratifica l'interès que ha suscitat el cas de les xiquetes de Chibok, tant entre els usuaris nigerians com entre els de la resta del món. L'impacte de la ciber campanya ha permès mesurar-ne l'evolució, sobretot en aquells moments clau en què s'ha produït algun pic en el nombre de retuits al llarg del període analitzat que consta en la Figura 8 (de maig de 2014 a maig de 2019). Així mateix, hem analitzat els valors en moments concrets per veure en detall què estava passant en aquell període en la ciber campanya, com si férem una espècie de *zoom*, emprant una analogia fotogràfica.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Oriola, T. B. (2017). «Unwilling Cocoons»: Boko Haram's War Against Women. *Studies in Conflict & Terrorism*, 40(2), 99-121. DOI: 10.1080/1057610X.2016.1177998
- Nganji, J. T. i Cockburn, L. (2019). Use of Twitter in the Cameroon Anglophone Crisis. *Behaviour & Information Technology*, 39 (3). DOI: 10.1080/0144929X.2019.1620333
- Banc de dades mundial. (2019). <https://datos.bancomundial.org>, accés 11 d'octubre de 2019.
- Celso, A. N. (2015). The Islamic State and Boko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups. *Orbis*, 59, 249-268. DOI: 10.1016/j.orbis.2015.02.010
- La, Hien i Pickett, S. (2019). Framing Boko Haram's Female Suicide Bombers in Mass Media: An Analysis of News Articles post Chibok abduction. *Critical Studies on Terrorism*, 12(3), 512-532. DOI: 10.1080/17539153.2019.1599530

NOTA BIBLIOGRÀFICA

Maria Teresa García Català (2020) és graduada en Multimèdia per la UOC i l'any 2016 va cursar el màster en Aplicacions Multimèdia a la UOC. Entre els seus interessos d'investigació actuals es troba l'anàlisi de *big data*.

Activisme en línia contra la violència de gènere: com el feminisme africà utilitza Twitter per a progressar

Blessing Datiri

INSTITUT D'ESTUDIS LITERARIS I CULTURALS. UNIVERSITY OF DEBRECEN

blessingdatiri@gmail.com

Rebut: 15/09/2019

Acceptat: 18/05/2020

RESUM

L'objectiu principal del feminisme africà ha estat millorar les condicions de vida extremes de les dones africanes en una societat predominantment patriarcal. No obstant això, en els últims cinc anys sembla que les coses estan canviant gràcies a l'ús que les feministes estan fent de les plataformes en línia per transformar aquesta realitat. Aquest article analitza com les dones africanes estan emprant Twitter per protestar contra el terrible maltractament que pateixen i que va des del matrimoni infantil i forçat fins a l'esclavitud, passant per la violència domèstica, el segrest, l'agressió sexual i altres formes de violència de gènere. A través de tres campanyes de *hashtag* (#BringBackOurGirls, #JusticeForNoura i #JusticeForOchanya) analitzarem l'impacte de Twitter sobre l'activisme de gènere africà. De l'anàlisi crítica del discurs (ACD) de tuits seleccionats es desprenen tres narratives clau construïdes per les activistes que van participar en les campanyes: solidaritat en sororitat feminista, igualtat de gènere i clam per la justícia. Els tuits s'analitzen sota aquests tres temes per mostrar que els missatges construïts per les activistes han contribuït a fer créixer la causa feminista africana. L'article tanca amb les lliçons que podem extraure de les campanyes, les quals mostren la capacitat dels mitjans socials per a promoure els objectius del feminisme africà.

Paraules clau: #BringBackOurGirls, #JusticeForNoura, #JusticeForOchanya, feminisme africà, activisme.

ABSTRACT. *Online Activism Against Gender-Based Violence: How African Feminism is Using Twitter for Progress*

The chief goal of African feminism has been to better African women's dire conditions in a mainly patriarchal society. Over the last five years however, the tide appears to be turning as feminists across the continent make greater use of online platforms to work change. This paper discusses the ways in which African women are using Twitter to protest against the abusive conditions women face including early and forced marriages, domestic abuse, abduction, sexual assault, slavery and other forms of gender-based violence. Through the lens of three hashtag campaigns (#BringBackOurGirls, #JusticeforNoura and #JusticeForOchanya), the paper examines the impact of twittering on African gender activism. Through Critical Discussion Analysis of selected tweets three key narratives emerged, constructed by the online activists who took part in the campaigns: *Solidarity in Feminist Sisterhood*; *Gender Equality*; and *A Call for Justice*. The tweets are analysed under these themes showing that the meanings constructed by the activists helped advance the African feminist cause. The paper concludes with the lessons to be drawn from the campaigns, which show social media's scope for advancing the goals of African feminism.

Keywords: #BringBackOurGirls, #JusticeForNoura, #JusticeForOchanya, african feminism, activism.

SUMARI

- Introducció
- Metodologia
- L'anàlisi del discurs de les campanyes
 - Les característiques lingüístiques i retòriques dels tuits
 - Solidaritat en sororitat feminista
 - La igualtat de gènere també és un dret humà
 - La promoció de la justícia
- Els resultats de les campanyes
- Conclusions
- Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Blessing Datiri, Institute of Literary and Cultural Studies (University of Debrecen) H-4032 Debrecen, Egyetem tér 1 (Hongria).

Citació suggerida / Suggested citation: Datiri, B. (2020). En línia contra la violència de gènere: com el feminisme africà utilitza Twitter per a progressar. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 71-88. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.6>

INTRODUCCIÓ

Els moviments feministes d'arreu del món s'enfronten a reptes derivats del context polític, social, econòmic, geogràfic i cultural que envolta les dones. El feminisme africà, exponent de la teoria feminista, s'ocupa de l'experiència de les dones en aquest continent (Ihle, 2009) i dels seus greus problemes existencials, que van des de la dificultat per a accedir a una educació fins a la violència domèstica i el risc de mort per conflictes, passant per la mutilació dels genitals femenins i el matrimoni infantil (Mutume, 2005). El projecte de les feministes africanes, independentment de la seua ètnia o nacionalitat, se centra en Àfrica i en la situació concreta de les dones que viuen o són del continent (Toure et al., 2003). Durant l'última dècada, la qüestió clau que destaquen les dones africanes és la violència de gènere, una situació que han posat en relleu nombroses campanyes en línia sorgides espontàniament. Aquest article presenta un estudi de cas de tres d'aquestes campanyes i defensa que l'activisme en línia, mitjançant els temes i les narratives que exposa, té un gran potencial per a fomentar el progrés en l'anhel de les feministes africanes d'eradicar

la violència de gènere. Investiga la construcció social dels significats que envolten les tres campanyes i les seues implicacions per a futures campanyes.

Les activistes feministes en general fa molt de temps que lluiten pels drets polítics, electorals i legals, la cura reproductiva i parental, els contractes i la titularitat de la propietat, la protecció contra la violència domèstica, la violació i l'assetjament o la violència sexual, així com pels drets laborals, com ara la igualtat salarial i la baixa maternal, i altres formes de discriminació social i cultural que pateixen les dones (Drucker, 2018). A l'Àfrica, el feminisme no és només una disciplina filosòfica i acadèmica, sinó que es viu de manera pràctica i experiencial (Ahikire, 2014). El feminisme africà pretén fer palès com és la vida quotidiana de la dona africana dins d'un context hiperpatriarcal i conflictiu. Ahikire (2014) apunta que el feminisme africà pretén dotar els moviments de dones del continent d'una estratègia política i d'un esquelet intel·lectual.

Després que molts països africans aconseguiren la independència en les dècades de 1960 i 1970, el

moviment feminista en aquest continent va emergir com un conjunt de lluites anticolonialistes que prioritzaven el nacionalisme per davant del feminisme (Ahikire, 2014). Des de finals dels anys 80 i al llarg dels 90, el moviment feminista africà es va centrar a lluitar contra la pobresa, la desnutrició i la mortalitat de les mares i els infants (Maerten, 2004). Aquest període va coincidir amb un nivell creixent de teorització i creació de coneixement al continent (Mama, 2005) que va redundar en una major producció d'estudis de la dona en les facultats del continent. El feminisme africà té una important trajectòria de mobilització de les dones per a encarar les necessitats, condicions i aspiracions específiques de les dones del continent (Nkealah, 2016; Baderoon i Decker, 2018). Aquesta mobilització ha tingut les seues limitacions, entre les quals hi ha la pèrdua d'entusiasme pels ideals feministes, fins i tot dins dels moviments de les dones (Ahikire, 2014).

En les albrors del segle XXI van sorgir noves oportunitats perquè el moviment feminista africà es revitalitzara i creara noves estratègies. El novembre de 2006 més de cent líders intel·lectuals feministes es van reunir a Accra (Ghana) per redactar una carta de principis feministes per a feministes africanes (African Feminist Forum, 2006). Aquesta carta defineix les feministes africanes com a dones que viuen, treballen o són d'Àfrica i «lluiten pels drets de les dones» i «se centren en les vides de les dones del continent» (African Feminist Forum, 2006: 3). A més, estableix els principis feministes per a les dones africanes, perfila l'ètica institucional de les organitzacions dels moviments de dones al continent i eleva el lideratge feminista. L'arribada de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), combinades amb l'augment de les taxes d'al·fabetització entre les dones africanes en el segle XXI ha brindat grans oportunitats, eines i plataformes que es poden aprofitar per millorar els ideals de la carta feminista africana.

Les xarxes socials han donat a les dones una nova veu per a redreçar les condicions en què viuen. Mitjançant *hashtags*, ara poden denunciar qüestions

importants que arriben a milions d'internautes de tot el món. La seua simplicitat ha permès que l'activisme del *hashtag* es convertisca en una de les formes de protesta més poderoses per als moviments feministes. El mecanisme consisteix a anteposar el símbol del *hashtag* (#) a una paraula o frase que identifica un concepte o tema d'interès clau. Dixon (2014) afirma que, gràcies als algorismes de les xarxes socials, els *hashtags* faciliten la cerca de temes relacionats, de manera que amplifiquen el discurs entre les persones usuàries d'internet.

La següent secció d'aquest article exposa les tres campanyes de *hashtag* en Twitter en què està basat aquest estudi: #JusticeForNoura, #JusticeForOchanya i #BringBackOurGirls. Tot seguit, després de presentar les víctimes en què es van inspirar, l'article analitza els temes i les narratives comunes que en van sorgir. Per fer-ho, s'empra l'anàlisi crítica del discurs (ACD) per a examinar tuits seleccionats de les campanyes, classificats en tres temes comuns: (i) solidaritat i sororitat; (ii) els drets humans inclouen la igualtat de gènere; i (iii) una crida a la justícia. D'altra banda, aquest article també destaca els resultats més importants dels moviments, com ara l'impacte que han tingut en les víctimes, els governs i la societat. La part final explica com aquests tres moviments poden influir en futures campanyes i en el moviment feminista a Àfrica en general.

Noura Hussein

El maig de 2018 una jove sudanesa de 19 anys anomenada Noura Hussein Hammad fou sentenciada a la força per apunyalat el seu home, Abdel Rahman Mohamed Hammad, de 35 anys. El govern acusà Noura d'assassinat a sang freda, però ella al·legà que havia actuat en defensa pròpia durant la intensa baralla que va tindre lloc quan Abdel intentava violar-la per segona vegada. La seua família l'havia obligada a casar-se amb 15 anys, fet que va enfonsar l'esperança de Noura d'acabar els seus estudis per a ser mestra. Noura va fugir i es va refugiar a casa de la seua tia, on es va quedar tres anys, fins que son pare, que havia firmat el contracte de matrimoni amb Abdel, la va enganyar perquè tornara

a casa i la va lliurar a Abdel contra la seua voluntat (Mackintosh i Elgabir, 2018).

Com que Noura es va negar a consumir el matrimoni forçat, Abdel va violar Noura amb violència en presència de tres familiars homes, que el van ajudar subjectant-la. L'endemà, Abdel va intentar tornar a violar Noura, que s'hi va tornar. La baralla que va esdevenir va acabar amb les ganivetades fatals que va rebre Abdel (Amnesty International UK, 2018). Noura tornà immediatament amb la seua família i els explicà el que havia passat: la van lliurar a la policia i la van rebutjar. Les proves presentades en el judici, entre les quals hi havia exàmens mèdics, van corroborar la versió de Noura que afirmava que hi havia hagut una baralla entre ella i el difunt. No obstant això, el jutge la va declarar culpable d'assassinat aplicant una llei arcaica que no reconeix la violació conjugal, la va condemnar per assassinat amb premeditació i la va sentenciar a mort (Mackintosh i Elgabir, 2018; Amnesty International UK, 2018).

Imatge 1

#JusticeForNoura

Quan es va dictar la sentència de Noura el 30 d'abril de 2018, ella ja portava a la presó si fa no fa un any. La història de la seua condemna va començar a escampar-se entre el poble sudanès a través de WhatsApp, l'aplicació de missatgeria encriptada. L'1 de maig de 2018, Sarah Elhassan, una escrip-

tora *freelance* sudanesa-estatunidenca, va compartir la història en la plataforma social Instagram (CNN, 2018). El seu apunt inspirà el *hashtag* #JusticeForNoura, que es va fer viral en Twitter en qüestió de dies.

La sentència de Noura Hussein va fer palesa la desigualtat extrema del sistema jurídic sudanès, en el qual abusos com ara el matrimoni infantil, el matrimoni forçat i la violació del marit estan permesos tant socialment com legalment (Amnesty International UK, 2018). Quan la història es va compartir per primera vegada en Twitter, de seguida va cridar l'atenció i va provocar una protesta mundial i un allau de peticions per salvar la vida de Noura. El *hashtag* #JusticeForNoura es va viralitzar en les plataformes d'internet i es va convertir en el punt de trobada d'altres campanyes com #JusticeForIsraa i #NouraHussein.

Elizabeth Ochanya Ogbanje

Elizabeth Ochanya Ogbanje, de 13 anys, va morir l'octubre de 2018 com a conseqüència d'una fístula vesicovaginal i altres complicacions resultants de la violació continuada durant cinc anys (començà quan només en tenia huit) per part del seu oncle Andrew Ogbuja i el fill d'aquest, Victor Ogbuja (Adaoyichie, 12 d'octubre de 2018; Ameh, 23 d'octubre de 2018). Ochanya era una xiqueta brillant, apassionada per aprendre i anar a escola des de ben xicoteta. Com que allà on vivia no hi havia opcions educatives adequades, els pares d'Ochanya la van enviar a viure amb el seu oncle a Markudi, una ciutat de la Nigèria central (Adaoyichie, 2018). Els abusos sexuals van començar amb Victor, el seu cosí, qui l'havia amenaçat perquè no explicara a ningú el que estava passant. Quan la seua germana el va enxampar i ho va explicar al seu pare, aquest només va renyar Victor. Poc després, va ser també el pare qui va començar a abusar de la xiqueta (Adaoyichie, 2018).

La salut d'Ochanya començà a empitjorar el mes de gener de 2018. La van ingressar a l'hospital, on va explicar a uns periodistes el turment que havia estat vivint: «Quan tenia huit anys, el fill (Victor)

començà a dormir amb mi, i quan sa germana el va enxampar, ho va explicar al seu pare, qui només el va renyar. Des d'aquell moment, el pare també començà a dormir amb mi... Li ho he explicat a ma mare; per això, hem portat aquest cas fins ací. Vull recuperar la meua salut.» (Rape Case: Justice for the Late Ochanya, 2018). Lamentablement, va morir pocs mesos després.

Imatge 2

#JusticeForOchanya

La notícia de la mort d'Ochanya va enfurismar la població nigeriana i va desencadenar una onada de protestes en les xarxes socials. En línia amb la campanya #JusticeForNoura, els nigerians van crear el *hashtag* #JusticeForOchanya per exigir la detenció immediata i el processament penal dels seus violadors. La tràgica història d'Ochanya va aparèixer en Facebook quan un usuari que en coneixia el referons la va compartir. Al cap de poc, la història començà a eixir en blocs nigerians el mes d'octubre de 2018. Aquestes entrades de bloc van ser compartides després en Twitter, acompanyades del *hashtag* corresponent.

Segrest de Chibok

La nit del 14 d'abril de 2014, membres del grup terrorista Boko Haram van segrestar 276 xiques de 14 a 17 anys mentre dormien a l'internat de l'escola

d'educació secundària a Chibok, una petita ciutat al nord-oest de Nigèria (Omeni, 2017; Fox News, 2014). Segons que van informar, les xiques havien passat el dia estudiant, preparant-se per als exàmens finals. Boko Haram, una organització islàmica radical, es va atribuir la responsabilitat del segrest (Omeni, 2017; Smith, 2015). Un vídeo publicat pel grup terrorista es referia a les xiques segrestades com les «esclaves de la secta» (Smith, 2015: 186), la qual cosa va provocar el govern nigerià, les organitzacions de drets humans i la comunitat internacional (Hill, 2014; Smith 2015; Sahara TV, 2014). Boko Haram té la base operativa principal al nord-oest de Nigèria, però també ha estat actiu al Txad, el Níger i el Camerun (Bureau of Counterterrorism, 2014).

Aquest grup terrorista s'oposa rotundament a l'educació i a la democràcia occidental, i es recolza en el gihadisme per establir un califat islàmic a Nigèria i els països veïns (Azumah, 2015). El segrest col·lectiu de les estudiants de Chibok pretenia mostrar l'oposició de la secta a l'educació occidental, especialment per a les dones (Chiluwa, 2015).

#BringBackOurGirls

El poble nigerià va quedar escandalitzat en veure la indiferència i inacció del govern durant els dies que van seguir el segrest de les 276 xiques de Chibok (Pendergrass, 2015). Els fets van ocórrer durant una onada creixent d'atacs terroristes de Boko Haram. Boko Haram s'havia descontrolat cada vegada més en atacs anteriors, que havia arribat a saquejar pobles,

Imatge 3

matar gent, destruir propietats. El segrest de Chibok va ser el seu acte més bàrbar fins aquell moment. Indignada per la lenta resposta del govern nigerià, Obli Ezekwesili, exministra d'Educació del país, convocà una roda de premsa per exigir-hi accions. En el seu discurs, va demanar al govern que «fera que tornen les nostres xiquetes» («bring back our girls») (Maxfield, 2015). Aquesta frase va inspirar un tuit d'un advocat nigerià amb el *hashtag* #BringBackOurGirls, que ràpidament es va fer viral. Aquesta campanya també va utilitzar altres *hashtags*, com ara #RealMen-Don'tBuyGirls (els homes de veritat no compren xiquetes), #BringBackOurDaughters (torneu-nos les nostres filles), #ChildNotBride (xiqueta, no promesa) i #BokoHaram.

METODOLOGIA

Els *hashtags* són una característica que tenen pràcticament totes les xarxes socials. Una campanya de *hashtag* pot originar-se des de qualsevol de les plataformes, segons la preferència del promotor. Els tres *hashtags* analitzats en aquest estudi van destacar en tres plataformes importants: Facebook, Instagram i Twitter. L'article analitza com es va dur a terme cada una de les campanyes en Twitter, perquè aquesta va ser la xarxa social en què els tres *hashtags* van tindre més impuls.

Per a l'anàlisi s'han fet servir eines de seguiment de *hashtag* en línia (principalment de www.socialert.net) per tal d'afegir milers de tuits per a cada *hashtag*, depenent de quantes vistes i impressions van generar durant un període de temps determinat i les àrees temàtiques que van cobrir, entre les quals hi havia feminisme, feminitat, drets humans, igualtat de gènere i violència de gènere. Utilitzant les funcions de cerca en l'escriptori de Twitter, es van seleccionar a l'atzar algunes dotzenes d'aquests tuits per cada *hashtag* i es van analitzar. Les paraules clau que es van buscar van ser triades per a garantir que la mostra fora representativa de les opinions generals en la població de tuits seleccionada. Encara que es van triar a l'atzar, els tuits analitzats es van seleccionar deliberada-

ment d'un grup que cobria les narratives dominants de la campanya. Els tuits de cada campanya es van codificar de la manera següent: TWTJN representa les publicacions de Twitter relacionades amb #JusticeForNoura; TWTJO es refereix a les publicacions de Twitter amb el *hashtag* #JusticeForOchanya i TWTBBOG són publicacions de Twitter de la campanya #BringBackOurGirls. S'han numerat trenta-quatre tuits en sèrie en l'ordre en què apareixen en l'article, sense fer referència a l'autoria: TWTJN 1-14; TWTJO 1-10 i TWTBBOG 1-10. Cal assenyalar que també es van utilitzar altres idiomes per a les tres campanyes, com ara l'àrab, l'espanyol, l'alemany i l'anglès nigerià pidgin. No obstant això, només s'han analitzat les publicacions de Twitter en anglès, perquè la majoria dels participants en la campanya tuitaren en anglès.

Per a cada *hashtag* es va establir una línia de temps utilitzant les eines en línia abans esmentades, tal com es mostra en la taula de la pàgina següent.

L'anàlisi crítica del discurs (ACD) proporciona el marc teòric per a analitzar els tuits seleccionats, que es presenten ací exactament com els usuaris els van publicar, sense cap correcció. Un enfocament interdisciplinari per a l'anàlisi del discurs pot incloure l'examen d'interaccions col·lectives, textos o pràctiques socials a nivell local, institucional, cultural, polític i social (Hansen i Machin, 2013). L'ACD considera el llenguatge com una forma de pràctica social que permet investigar com s'estableixen les relacions de poder, i en destaquen la retòrica i els problemes de les desigualtats estructurals, l'explo-tació, la discriminació i les asimetries de poder entre estrats socials perquè proporcionen informació sobre la forma en què el discurs resisteix a la desigualtat sociopolítica (Wodak i Meyer, 2001).

L'ANÀLISI DEL DISCURS DE LES CAMPANYES

Des del primer moment, les tres campanyes compartien una comunitat de víctimes, xiquetes i dones que viuen a l'Àfrica. Les seues històries reflecteixen les experiències predominants de milions de

Taula 1 Presentació de les dades

	#JusticeForNoura	#JusticeForOchanya	#BringBackOurGirls
Cronologia	21 de maig de 2018 – 12 de maig de 2019	29 d'octubre de 2018 – 13 de maig de 2019	31 de maig de 2014 – 15 de maig de 2019
Tuits seleccionats durant el període	5.766	2.971	33.664
Usuaris seleccionats durant el període	4.341	1.996	17.749
Abast*	3.479.693	17.587.494	177.622.591
Impressions**	43.067.940	36.537.351	525.663.669
Tuits seleccionats analitzats	14	10	10

* Es refereix al nombre total de persones que van veure aquests *hashtags* dins del període establert.

** Les impressions representen el nombre total de vegades que els *hashtags* van ser tuitats i retuitats.

Font: www.socialert.net

congèneres en tot el continent. El que Stolz i Faure (1997) anomenen «el patiment secret de les dones africanes» ha deixat de ser secret, en certa manera. Les històries de violència sexual i altres formes d'abús domèstic apareixen pràcticament cada dia en els principals mitjans de comunicació africans, així com en blocs i xarxes socials. Quan les històries de les xiques de Chibok, de Noura i Ochanya van eixir a la llum, estaven dirigides essencialment a un públic que ja estava al corrent d'aquest horrible abús. Elles van ser les llavors per a les activistes de cada campanya. Abans que les xarxes socials existiren i tingueren un ús tan generalitzat, podem suposar que les activistes en línia actuals podrien haver-se sentit impotents per a fer alguna cosa contra

les terribles històries que escoltaven en els mitjans. Però en els temps que corren, amb un telèfon intel·ligent a les mans, s'han convertit en les veus, tot i que fluixetes, que han inflammat la coral de l'univers Twitter (Ingerson i Bruce, 2013). Així com cada gota d'aigua ajuda a formar un oceà, la veu de cada activista ajuda a construir significats i discursos en una campanya de *hashtag*.

Les característiques lingüístiques i retòriques dels tuits

Gràcies a Twitter, una multitud de persones han adquirit el poder de construir significats, establir narratives i dirigir el cicle de les notícies, lluny dels nodes centrals que fins ara controlaven els mitjans tradicionals (Poster, 2009). Altres acadèmics i aca-

dèmiques han qüestionat el potencial de les plataformes de xarxes socials en línia (Jenkins, 2006; Mason, 2008; Shirky, 2009), argumentant que aquestes han sostingut i inclús enfortit les estructures de poder anteriors, que continuen imposant la narrativa. No obstant això, les activistes de Twitter se senten empoderades per a donar la seua opinió. Anteriorment, Twitter estava limitat a només 140 caràcters. Ara, els seus usuaris tenen el doble d'espai (280) per a publicar les seues opinions de manera breu. Aquestes opinions no estan subjectes a cap restricció editorial ni als capritxos de cap «policia gramatical».

Els milers de tuits per als tres *hashtags* són de 280 caràcters o menys, ja que aquesta xifra és la màxima permesa. Excepte per als tuits agafats de cartells institucionals, la majoria dels tuits comparteixen un context comú i generalment s'expressen en llenguatge col·loquial, amb errors gramaticals i de puntuació. Sorprenentment, en la majoria dels cartells, els substantius i pronoms utilitzats es refereixen a les víctimes. A vegades s'hi fa referència pels seus noms (Noura o Ochanya) o col·lectivament (xiques de Chibok), però cada vegada que es refereixen a «ella» o «elles» en els cartells, el nom de la víctima és inherent. Els cartells generalment eren modestos i usaven pronoms en primera persona que sempre servien per a ressaltar la seua pròpia solidaritat o identificació amb la difícil situació de la víctima.

Encara que les activistes deixaven clara la seua forta desaprovació pels danys ocasionats a les víctimes, els adjectius que expressen commoció no van abundar en cap de les tres campanyes, la qual cosa evidencia que aquest tipus d'experiències els resulten familiars. No obstant això, la forta desaprovació expressada també va mostrar que la familiaritat de les activistes amb aquests actes de violència no les havia fet insensibles al dolor de les víctimes.

En general, els cartells dels tres *hashtags* van emprar un estil expressiu, aparentment sense valor retòric. En la majoria dels cartells, l'objectiu principal no és persuadir altres persones perquè s'unisquen a la

campanya. Més aïna mostraven simplement punts de vista personals sobre els «fets». Generalment, parafrasegen com entenen la situació i fan una crida que insta a l'acció. Encara que pot semblar que els cartells eviten persuadir els lectors i les lectores, és ben cert que apel·len a les emocions quan empen termes personalitzats per a mostrar la situació de la víctima.

Mitjançant els tuits seleccionats, la part següent d'aquest article aprofundirà en les narratives i els significats construïts pels cartells a través de tres temes: la solidaritat, la igualtat de gènere i el clam per la justícia.

Solidaritat en sororitat feminista

La sororitat és un vincle entre dones que comparteixen l'objectiu comú d'elevat, emancipar i empoderar altres dones unint-se per tal de fomentar el canvi social. Com en la solidaritat emfatitzada pels moviments obrers, la solidaritat feminista és fonamental en la lluita per la igualtat de gènere i el desenvolupament social. També és important, dins de la política local, fusionar els moviments i les dones activistes d'una banda, i l'avanç feminista internacional de l'altra. La sororitat va ser emfatitzada en l'era primerenca del «feminisme de la segona onada» (Morgan, 1970), però va ser cada vegada més criticada en el «feminisme de la tercera onada». A través de la seua experiència com a dones xicanes, Moraga i Anzaldúa (1981), van qüestionar les idees de solidaritat dins del moviment feminista, ja que van considerar les feministes blanques com a part d'una jerarquia racial que dominava les dones de color. Altres acadèmiques han desafiat les relacions verticals que existeixen entre dones i han qüestionat la possibilitat de sororitat dins de tals estructures socials.

Fent referència a allò que algunes estudioses han denominat «la quarta onada del feminisme» (Munro, 2013), que internet i les xarxes socials han fet possible, pot valdre la pena revisar els ideals per enfortir els llaços de solidaritat entre les dones. Els conceptes de solidaritat i sororitat són particular-

ment rellevants per a les dones africanes que viuen en una cultura supremacista masculina on s'espera que depenguin totalment dels homes. A través de les xarxes socials poden desafiar aquesta cultura i protestar pel canvi social. Poden unir-se a aquest esforç les «germanes» de tot el món a mesura que el vincle de sororitat vaja més enllà de les fronteres. Les dades obtingudes per socialert.net mostren que les tres campanyes van involucrar activament dones de països d'Àfrica, Europa, Amèrica del Nord i Australàsia.

El tema més comú en les tres campanyes va ser la identificació de cada una de les víctimes com a «germanes» per part de persones que no les coneixien. En la campanya #JusticeForNoura, les activistes feministes van demanar clemència i es van solidaritzar amb la víctima, a qui es van dirigir com la seua «germana en la humanitat», independentment de la seua nacionalitat i la seua història:

TWTJN 1: Han sentenciat Noura a mort per apunyalat i matar un home amb qui la seua família la va obligar a casar-se i que volia violar-la per segona vegada. Jo estic amb la meua **germana**.

TWTJN1 rebutja la idea que Mohamed Hammad fora l'espòs de Noura. Tot i que la història oficial la retrata com una assassina a sang freda que li va llevar la vida al seu «espòs», aquest tuit rebutja aquesta narrativa; en canvi decideix dirigir-se a Hammad com «un home» que intentava violar-la per segona vegada. Quan empra el determinant en primera persona «meua», subratlla la solidaritat feminista que sent amb Noura. L'ús de determinants en primera persona (en formes singulars i plurals) és una manera poderosa de transmetre solidaritat dins d'un tuit. La cerca de cada un dels *hashtags* junt amb la paraula «germana» produeix desenes de milers de resultats que contenen moltes variacions, incloent-hi «la meua germana» (com en TWTJN 2, TWTJN 3, TWTJO 4 i TWTBBOG 2), la «nostra germana» (com en TWTJN 3, TWTJN5, TWTJO 1, TWTJO 2, TWTJO 3, TWTJO 4, TWTJO 5, TWTBBOG 1, TWTBBOG 3, TWTBBOG 5) i «sororitat» (com en TWTBBOG 3, TWTBBOG 4 i TWTBBOG 7).

TWTJN 2: La manifestació #JusticeForNoura DC serà aquest dissabte!!! Noura, una jove sudanesa, és víctima de violació i està sent sentenciada a mort després de matar el seu atacant! Es realitzarà una concentració paral·lela a Sidney, Austràlia (confirmat) i una a Londres que s'anunciarà en breu!

Encara que Noura era major d'edat en aquell moment (19 anys), la majoria de les activistes en la campanya van triar conscientment referir-se a ella com una «xiqueta», una tàctica retòrica clau per a fer que els que lligen el tuit pensen en un home de mitjana edat que viola una menor (vegeu TWTJN 2 i TWTJN 3). Així doncs, centenars de tuits es van referir a Noura com una «xiqueta sudanesa» o una «xiqueta». Sorprenentment, les activistes que van participar en la campanya #JusticeForOchanya no van confiar massa en aquesta tàctica a pesar que Ochanya era en realitat una menor i que els abusos que va patir van començar quan tenia només huit anys. Solament uns pocs tuits (com en TWTJO 5 i TWTJO 7) emfatitzaven que Ochanya era menor d'edat. La campanya #BringBackOurGirls destacava les «xiques» dins del *hashtag*, i enfrontava el lector o la lectora amb imatges inquietants de centenars de col·legiales a qui arrossegaven des del seu dormitori fins a campaments terroristes.

TWTJN 3: Noura és una xiqueta sudanesa que ha sigut condemnada a mort per assassinar un home que va intentar violar-la per segona vegada en defensa pròpia. Soc dona i recolze la meua germana africana. #JusticeForNoura

Per a moltes activistes feministes africanes que participaven en aquestes campanyes, era important subratllar l'herència africana comuna que comparteixen amb les víctimes. En el TWTJN3 s'identifica amb Noura una «germana africana com jo». Les cerques dirigides en els tres *hashtags* van donar milers de resultats amb aquests identificadors (també representats en TWTJN 5). Les activistes feministes africanes que van expressar aquesta solidaritat regional es van veure a elles mateixes com a part d'un moviment de dones, en solidaritat amb altres dones, que lluitaven i desafiaven les estructures de poder existents.

TWTJN 4: En paraules de Zaynub, Noura Hussein és la nostra «germana en la humanitat». No podem deixar-la morir per defensar de l'home que la va violar. #JusticeForNoura Peticions actives: <https://change.org/p/justice-for-noura-maritalrape-deathsentence-sudan>

TWTJN 5: La meua germana africana, eres un símbol per a moltes dones... #JusticeForNoura

Els tuits TWTJN 4 i TWTJN 5 consideren el tema de la seua campanya no sols com una víctima sinó també com un objecte de la seua humanitat compartida i d'un símbol, una mostra representativa dels enormes desafiaments diaris a què s'enfronten milions de dones africanes. Les participants s'identifiquen amb la situació de la víctima i a l'instant creen un vincle amb ella. Les tres campanyes poden veure's com a part del vincle del feminisme africà en línia.

TWTJO 1: #JusticeForOchanya Exigim justícia per a la nostra germana OCHANYA. De fet, tant l'home com el fill, la seua esposa i qualsevol persona involucrada han de retre comptes. Açò també ens diu que totes hem d'estar atentes a les activitats a les cases dels veïns. #observa

L'activista de TWTJO 1 està cridant a l'acció per la justícia en nom de «la nostra germana Ochanya», el nom de la qual està en majúscula. El tuit indica que la societat té la responsabilitat de vigilar i denunciar altres casos d'abús que puguen estar ocorrent dins del veïnat, i hi inclou un *hashtag* secundari #observa. En essència, la societat està en deute amb Ochanya perquè ella és «la nostra germana».

TWTJO 2: Ochanya és la nostra germana! No ens detindrem fins que escoltem la nostra veu. #JusticeForOchanya

TWTJO 3: Tenia somnis, aspiracions i un futur brillant. Però li'l van trancar. És la nostra germana. #JusticeForOchanya

TWTJO 4: Ochanya és la meua germana, la teua germana, la meua veïna, la teua veïna. Es mereix justícia. #JusticeForOchanya

Els tuits TWTJO 2, TWTJO 3 i TWTJO 4 continuen la narració de TWTJO 1. Atés que Ochanya és «la nostra germana», ens correspon assegurar-nos que les nostres veus la representen, a ella i a moltes com ella. La presenten com qualsevol de nosaltres, una germana amb «somnis, aspiracions i un futur brillant» que desafortunadament no viuria per a complir-los. El mateix sentiment s'expressa en TWTJO 5 a continuació.

TWTJO 5: Per favor, unim-nos i obtinguem #JusticeForOchanya. Digues no a la violació. Digues no a l'abús infantil. Aquest pare i aquest fill haurien d'estar a la presó tota la vida o morir penjats. Cap ser humà hauria de passar pel que va passar Ochanya. Ella també era una filla, una germana.

La solidaritat que va unir la campanya #BringBackOurGirls va ser tan efectiva que va influir en moltes campanyes de *hashtags* feministes posteriors, com es pot veure en les anàlisis de #JusticeForNoura i #JusticeForOchanya. El discurs feminista sobre les estudiants desaparegudes està marcat per referències a l'afecció emocional de les 276 xiquetes, a qui es refereix com a germanes.

TWTBBOG 1: Pensa-ho detingudament: un any després, les nostres germanes encara no han tornat a casa. EL MÓN LES HA OBLIDADES SENSE MÉS NI MÉS #BringBackOurGirls

TWTBBOG 1 expressa la seua decepció que el món haja oblidat les xiques de Chibok un any després del seu segrest. Han passat més de sis anys des de llavors, i moltes activistes de Twitter encara plantegen aquesta preocupació en cada aniversari del segrest de les xiquetes (14 d'abril). Algunes celebren el rescat o la fuga d'algunes de les seues «germanes», però continuen unint les seues veus per evidenciar la necessitat de rescatar totes les altres. Com diu TWTBBOG 2, 70 de les xiquetes s'han reunit amb les seues famílies: la «fe» ha de posar-se en acció «ARA» per a alliberar les altres.

TWTBBOG 2: Dempeus amb la meua germana en solidaritat... alçant les nostres veus. FE EN ACCIÓ! # 70 de les 219 #BringBackOurGirls ARA!

En TWTBBOG 3, TWTBBOG 4, TWTBBOG 5, TWTBBOG 6 i TWTBBOG 7, val la pena destacar la sororitat que uneix les activistes amb les víctimes i altres dones «de tot el món». TWTBBOG 5 ofereix oracions per la tornada segura de «les nostres germanes», mentre que TWTBBOG 6 tuita sobre les dones del Congrés dels Estats Units que van anar amb pancartes de #BringBackOurGirls per mostrar la seua solidaritat amb el moviment «mundial». En el tuit, mostra en primer lloc les dones parlamentàries d'un país poderós que recolza el moviment, la qual cosa simbolitza la força necessària per a enfrontar-se a les estructures de poder que van permetre que ocorreguera el segrest de Chibok.

TWTBBOG 3: La nostra sororitat és mundial.
#BringBackOurGirls #bambiepower

TWTBBOG 4: #BringBackOurGirls Açò va de sororitat.

TWTBBOG 5: #Sisterhood #BringBackOurGirls Resant perquè les nostres germanes tornen sanes i estàlvies.

TWTBBOG 6: Les dones del Senat que lluiten per #BringBackOurGirls: Sororitat del Congrés, una veu poderosa per a les que no tenen veu <http://cnn.it/1gnQ9Q6>

TWTBBOG 7: Parle des del cor de la **sororitat**. Des de la sensibilitat de ser dona i la transparència de l'empatia. #BringBackOurGirls

Aquestes estructures de poder perpetuen les atrocitats contra la «feminitat» en negar-los «protecció» i poden impedir el progrés socioeconòmic, segons TWTBBOG 8.

TWTBBOG 8: Mira el que et dic: un país que no ofereix protecció per a la dona mai s'alçarà.
#BringBackOurGirls

Amb narratives deliberades que emfatitzen els llaços comuns, les dones van emprar els mitjans en línia per a anunciar un renaixement del feminisme africà, i les xarxes socials les van ajudar a forjar vincles per tot el món. En principi, les feministes africanes són germanes que poden viure en diferents països o continents, però estan vinculades per la comunitat en

línia per celebrar la seua feminitat i expressar els seus punts de vista contra les formes més comunes d'abús i injustícia. Com podem veure en TWTJN 6, l'acte de solidaritat i sororitat no sols es va expressar en les xarxes socials, on s'han pres mesures pragmàtiques per a donar suport a una de les víctimes:

TWTJN 6: He creat un compte de correu electrònic on podeu enviar missatges de suport moral a Noura. Imprimirem els correus i li'ls donarem. Envia la teua carta de suport per correu electrònic a justicefornoura@gmail.com. Les cartes haurien d'estar en àrab, però si no és possible, envia-les en anglés. #JusticeForNoura

Centenars de persones usuàries van respondre a TWTJN 6, i moltes es van oferir a traduir les cartes de l'anglès a l'àrab i viceversa, així com a ajudar en el procés de compilació perquè Noura sentira que les seues germanes de tot el món valoraven la seua vida. Altres activistes van mostrar el seu suport enviant-li fotos d'elles amb un cartell de #JusticeForNoura o firmant la petició change.org per instar les autoritats sudaneses a alliberar Noura.

A vegades, l'estigma de la victimització descoratja les dones maltractades a compartir les seues experiències en públic (Kennedy i Prock, 2016; Berkey et al., 2000). Aquestes tres campanyes troben formes de revertir aquesta narrativa en referir-se a les víctimes com a «germanes» i «heroïnes» que haurien de ser admirades per ser dones fortes. Noura, per exemple, és elogiada per moltes activistes en Twitter per lluitar contra una multitud d'enemics. Ella es va enfrontar al sistema («el seu opressor») segons TWTJN 7, qui expressa l'«esperança» que vença.

TWTJN 7: #JusticeForNoura Noura Hussein és una heroïna feminista per enfrontar-se al seu opressor. Espere que guanye el recurs.

El TWTJN 7 no defineix què és una «heroïna feminista», sinó que ho vincula directament al fet d'«enfrontar-se» a un opressor. Això implica que les dones que lluiten diàriament contra les estructures de poder i s'hi giren són heroïnes que han de ser elogiades pels seus esforços.

La igualtat de gènere també és un dret humà

Les aspiracions del feminisme estan alineades amb els principis bàsics dels drets humans (Parisi, 2010). Els moviments de dones pressionen per aconseguir la llibertat, la protecció contra la violència de gènere, la fi de la discriminació, el dret a l'educació i l'atenció mèdica, el dret al vot, la participació en el lideratge polític, la possessió de propietats, la igualtat salarial, etc. Les víctimes que van inspirar els tres *hashtags* són dones o xiquetes que han patit vulneracions tràgiques dels seus drets humans bàsics. A Noura li van negar l'accés a l'educació i es va veure obligada a casar-se amb un home quan encara era menor d'edat. Va ser brutalment violada. Ochanya va fer el sacrifici de viure lluny dels seus pares només per obtenir una educació, que hauria d'haver sigut el seu dret. Els homes a qui va ser confiada la van violar reiteradament durant més de cinc anys, començant quan tan sols tenia huit anys. Al final, ella va perdre el seu dret a la vida. Les 276 xiquetes de Chibok van ser segrestades a l'escola i arrossegades a la captivitat en campaments terroristes. Són tres casos que simbolitzen la força necessària per a denunciar el matrimoni forçat, la violació, l'obligació de canviar de religió i la tortura psicològica.

El feminisme africà entén que l'alliberament de les dones al continent no es pot aconseguir sense uns canvis radicals en la forma en què s'aborden els seus drets (African Feminist Forum, 2006). Aquesta constatació ve donada pel gran interès suscitat per les tres campanyes de *hashtag* i les vulneracions dels drets humans que van abordar.

L'abús sexual d'adolescents a Nigèria és un delictes penal, en virtut del capítol 21 del Codi Penal de la nació, segons el qual l'edat de consentiment és de 18 anys (Llei del Codi Penal de Nigèria, 1990). No obstant això, segons el Fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF, 2014), una de cada quatre xiquetes experimenta algun tipus d'abús sexual abans de complir els 18 anys. L'informe d'UNICEF afirma, a més, que sis de cada deu xiquets i xiquetes a Nigèria pateixen una o més formes d'abús (físic,

emocional o sexual) abans d'arribar a l'edat de consentiment. Quan expressaven la seua indignació per l'abús que va patir la jove Ochanya, les activistes en línia declararen amb vehemència que totes les xiquetes tenen «dret al seu cos» i han de ser protegides de ser violades.

Per a TWTJO 6, el discurs sobre Ochanya va més enllà d'ella com a única víctima. En cridar a la «lluita» per altres «Ochanya del món», l'activista assumeix que hi ha altres xiquetes i dones els drets de les quals sobre el seu «cos», «pensaments» i «somis» estan sent vulnerats. Si bé Ochanya no viurà per a gaudir-los, les activistes han de lluitar per protegir aquests drets bàsics de les dones. TWTJO 7 subratlla de manera semblant el fet que moltes altres xiquetes, com Ochanya, estan sent violades i maltractades, alhora que expressa l'esperança que aquestes víctimes ho denuncien.

TWTJO 6: Ella té dret al seu cos, als seus pensaments, als somnis que no va poder viure per complir... Lluita per les altres Ochanya del món: podrien ser la teua filla, la teua germana, la teua amiga. Lluita contra la VIOLACIÓ...

TWTJO 7: Moltes persones estan passant pel que va passar Ochanya durant 5 anys de la seua vida. El primer pas que cal prendre per a reduir les agressions sexuals a infants és ajudar les víctimes a tindre el coratge de parlar obertament sobre les seues experiències. #JusticeForOchanya

Segons la narrativa establida per aquestes activistes, la cultura de la violació està molt estesa i ha de ser afrontada. En el cas de Noura, la violació ocorre, fins i tot dins del matrimoni, i és inacceptable. TWTJN 8 i TWTJN 9 es fan ressò d'aquesta narrativa per a afirmar que cap forma de violació hauria de ser acceptable, inclús quan es comet sota l'aparença de «matrimoni». Quan un suposat «espòs» té relacions sexuals forçant la seua «esposa», continua sent violència sexual, continua sent una vulneració dels drets de la dona. Aquestes narracions simples estan imbuïdes d'un fort discurs retòric que aclareix quins són els drets de les víctimes i com han de protegir-se.

TWTJN 8: És humana, és dona i va oposar resistència. La violació no està bé, siga dins o fora del matrimoni. Està malament!

TWTJN 9: Noura Hussein va ser víctima de violència sexual greu. Han de respectar-se els seus drets i mereix atenció, suport i protecció...
#JusticeForNoura

Segons TWTJN 10, les narracions establides per les participants del «moviment» que van mostrar «solidaritat» amb la víctima van ajudar a alliberar Noura. Expressant-se amb delicadesa política, l'autora agraeix a les que «van defensar» la justícia i «van fer que els drets humans comptaren».

TWTJN 10: Els moviments importen. La solidaritat importa. L'organització col·lectiva funciona. L'organització feminista fa del món un lloc millor. Gràcies a totes les dones que van defensar #JusticeForNoura i van fer que els drets humans comptaren.

A les 276 xiquetes Chibok els van vulnerar els seus drets de forma col·lectiva i individual i per a moltes d'elles, encara en captivitat, aquestes vulneracions continuen. TWTBBOG 9 es refereix a la «condició de dona» de les xiquetes segrestades que romanen en captivitat, una referència subtil a la quantitat de temps que han estat segrestades. Encara que les van segrestar quan eren «xiquetes», moltes d'elles són ara «dones» i els xafen la dignitat amb els interminables abusos sexuals.

TWTBBOG 9: Les 234 xiquetes que encara estan retingudes com a ostatges ploren en silenci la humiliació del seu orgull i de la seua condició de dona. Hem de #BringBackOurGirls

En vincular l'abús i les violacions de les víctimes als drets humans, les activistes aconseguen atraure i mantindre el nivell d'indignació necessari per aconseguir el canvi. Açò crea una coalició que va més enllà del gènere. Els homes es van convertir en participants importants en la defensa de les xiques de Chibok, presentant els seus propis mini *hashtags* com #RealMenDon'tBuyGirls (els homes de veritat no compren dones). Atés que els drets de les dones són

drets humans (Clinton, 1995), els homes també tenen un interès a unir-se a les feministes per a defensar aquests drets.

La promoció de la justícia

Dos dels tres *hashtags* fan servir prominentment la paraula «justícia», una virtut comunament acceptada per la societat. Les activistes feministes reconeixen que la justícia no sempre és el que decideix el sistema judicial existent. La distinció destaca en molts tuits, particularment en la campanya #JusticeForNoura, on les lleis locals arcaiques encara prevalen en el sistema legal sudanès. Pel fet que el sistema legal no contempla la possibilitat de violació dins del matrimoni, la defensa de Noura va ser desestimada pel jutge. En compte de considerar-la una víctima de violació que intentava defensar-se d'un segon intent de violació, Noura va ser tractada com una assassina a sang freda. El moviment insisteix en el fet que s'ha de fer justícia verdadera. Per al TWTJN 11, el cas de Noura no s'ha de veure a través dels ulls de la jurisprudència sudanesa. Quan el sistema legal permet matrimonis precoços forçats amb el «consentiment» dels pares d'una xiqueta, qui escriu el tuit considera el matrimoni «il·legal». Per tant, Noura no va ser qui va exercir la violència, sinó qui la va patir. Ella no sols va ser víctima d'aquest matrimoni il·legal; també va ser víctima d'un sistema d'«injustícia». L'abús que va patir li va deixar cicatrius físiques i mentals.

TWTJN 11: #JusticeForNoura Víctima de violació, víctima de matrimoni infantil il·legal, víctima d'abús físic i mental. I quan es va defensar, es va convertir en víctima de la injustícia

TWTJN 12 plasma l'intent frenètic d'una activista de mantindre la força del moviment, instant la comunitat a unir-se a l'esforç i mostrar la seua «solidaritat». El tuit també refusa el reconeixement legal atorgat al «marit» de Noura, referint-se a ell polèmicament com el «violador» de Noura.

TWTJN 12: La gent de tot el món està demanant #JusticeForNoura. Només queden dos dies per a recórrer la seua sentència d'execució per apunyalat el seu violador. Continueu enviant les vostres

fotos de solidaritat i signeu ací: <http://change.org/JusticeForNoura> #JusticeForNoura #Justice4Noura

TWTJN 13: Com a subjecte de violació i abús sexual, Noura ha de ser tractada com una víctima i no com una criminal, i se li ha de fer justícia ja que ha sobreviscut al matrimoni infantil, el matrimoni forçat i la violació marital. #JusticeForNoura

TWTJN 13 s'uneix a altres tuits per subratllar aquest punt. L'acusada, Noura, no ha de ser tractada com a agressora o criminal, sinó que és víctima d'un sistema que permet el matrimoni forçat de xiquets i xiquetes. Noura va sobreviure al sistema i hauria de rebre «justícia». La justícia ací no significa el que determina la llei sudanesa, sinó el que significa en termes de drets humans internacionals que protegeixen les víctimes.

La promoció de la justícia (econòmica, política i cultural) probablement continuarà sent un tema clau del feminisme africà en els pròxims anys. Mentre que les peticions exigien clemència i perdó per a Noura, les activistes van condemnar la sentència inicial que decretava la força per la víctima, a qui sovint es descrivia com una «supervivent de violació» (com en TWTJN 14). Els tuits expressaven el desig que la sentència de mort fora revocada, atés que les dones que sobreviuen a la violació són víctimes i no han de ser jutjades.

TWTJN 14: Jo... inste el govern sudanès a perdonar la víctima de violació Noura Hussein i mostre al món que les dones brutalment violades són les verdaderes víctimes. #JusticeForNoura

Altres activistes van instar persones influents a ajudar a mantindre el moviment en marxa i a mantindre la narrativa a mesura que s'acostava la data del recurs de Noura.

TWTJN 15: Totes podem donar suport creant consciència, parlant amb les autoritats i mantenint el tema en primer pla mentre l'equip lluita pel seu recurs #JusticeForNoura

La verdadera justícia requereix que els violadors no queden lliures. El moviment activista, centrat

en la xiqueta Ochanya, va emfatitzar fortament la necessitat de protegir les víctimes de l'agressió sexual i d'assegurar que els abusadors de xiquets siguen jutjats (com en TWTJO 8).

TWTJO 8: Els pederastes/abusadors de xiquets han de ser jutjats. Cap infant ha de ser víctima d'abús sexual... #JusticeForOchanya

TWTJO 9 transmet l'impacte que va tindre la història d'Ochanya en Twitter. Centenars de tuits dels tres *hashtags* revelen aquesta identificació personal amb la difícil situació de la víctima. El tuit destaca l'absurd d'una societat que jutja les víctimes en compte dels seus abusadors.

TWTJO 9: Aquesta història enforteix la meua determinació de ser part de la lluita contra l'abús infantil a Nigèria. És una gran part de la nostra societat, però està ocult perquè jutgem la víctima i no l'autor. #JusticeForOchanya

TWTJO 10 humanitza la víctima, les llibertats de la qual han sigut arrabassades pels perpetradors, als quals cal impedir que evadisquen contínuament la justícia.

TWTJO 10: Ella també tenia somnis, com totes i cada una de nosaltres [cors trencats]. Per Ochanya i per cada víctima d'agressió sexual, ha de fer-se justícia. Aquests vils violadors no poden continuar amb les seues vides com si res. #JusticeForOchanya

La defensa de la justícia funciona si les dones s'uneixen per parlar contra la violència i la injustícia. #BringBackOurGirls va galvanitzar el suport a la guerra contra Boko Haram com a única forma d'obtenir justícia per totes les atrocitats que van cometre. El TWTBBOG 10 argumenta que les dones quan s'organitzen són capaces d'exercir un poder col·lectiu significatiu. Les publicacions emeten un crit de guerra per a les activistes feministes per haver-se enfrontat a la violència.

TWTBBOG 10: #BringBackOurGirls mostra el poder que tenen les dones quan s'organitzen. Posa-li fre a la violència i recolza l'activisme feminista ara #sensepor...

Un dels desafiaments més comuns a què s'enfronten les dones, independentment de la seua raça, classe o procedència, és l'abús sexual. Durant dècades, els homes, poderosos i no tan poderosos, s'han eixit amb la seua després d'agredir i assetjar sexualment les dones. A mesura que més i més dones han reunit el valor per a contar les seues històries, ha sorgit una nova era en la qual s'espera justícia contra els perpetradors. Un *hashtag* comú que ha fomentat aquest moviment és #MeToo, a través del qual les dones comparteixen les seues històries, es recolzen mútuament i s'enfronten juntes la misogínia (Mendes et al., 2018).

ELS RESULTATS DE LES CAMPANYES

Aquestes tres campanyes, com un altre activisme de gènere dut a terme en les plataformes de les xarxes socials, han tingut un impacte real en les víctimes que les van inspirar, així com en la societat local i en les polítiques governamentals. Les campanyes de *hashtag* van cridar l'atenció sobre els problemes crucials per a aconseguir que els mitjans dominants se n'adonaren. Les històries sobre els *hashtags* arriben als titulars tant a nivell local com internacional, la qual cosa genera prou pressió perquè els governs actuen (Segun i Muscati, 2015).

El 2018 #JusticeForNoura va suposar una revolució en l'emancipació femenina a Sudan, ja que les campanyes d'acció van conduir a revisar algunes de les lleis arcaïques utilitzades per a condemnar Noura. Les estadístiques d'igualtat de gènere de l'ONU i l'índex de desenvolupament humà encara classifiquen Sudan en el lloc 165 de 188 països en termes de tracte a les dones i infants de tan sols 10 anys d'edat, als quals encara els poden obligar a casar-se. No obstant això, el moviment #JusticeForNoura ha obligat Sudan a modernitzar la Llei de Dret de Família amb canvis que inclouen elevar l'edat del matrimoni a 18 anys, requerir el consentiment de la dona abans del matrimoni i denunciar la violació conjugal. La pressió des de diversos llocs va assegurar que la condemna de Noura fora commutada per homicidi involuntari, amb una reducció de la pena

màxima a cinc anys de presó, a més d'una multa de 337.500 lliures sudaneses.

#JusticeForOchanya va ser una campanya per una víctima amb un final tràgic. L'objectiu era garantir que els perpetradors del seu abús foren portats davant de la justícia. Va aconseguir assegurar que els presumptes violadors foren detinguts i processats en els tribunals per mitjà de protestes massives. La campanya també va atraure novament l'atenció sobre l'aplicació de la Llei de Drets Infants de Nigèria, que té com a objectiu millorar la investigació, l'enjudiciament i el tractament de l'assetjament infantil, l'abús sexual infantil, la negligència, l'exploració, etc. d'una manera que evite més traumes per als xiquets i les xiquetes.

#BringBackOurGirls va ser la més viral de les tres campanyes. Va tindre un impacte de gran abast no sols en el cas de les xiquetes de Chibok, sinó també en l'estat de governança a Nigèria, el dret de les xiquetes a una educació segura i la realització d'altres campanyes feministes en línia. L'acció governamental impulsada per la protesta de la campanya va conduir al rescat i l'alliberament de dotzenes de xiquetes, algunes de les quals han rebut asil en nacions occidentals per a completar la seua educació.

Aquestes tres campanyes de *hashtag* van ser punts d'inflexió per al feminisme africà. Les tres, ocorregudes en els últims cinc anys, transmeten lliçons de com es pot avançar de forma efectiva en la causa feminista per a beneficiar les dones de tota Àfrica. Superar els prejudicis culturals profundament arrelats és difícil; no obstant això, els canvis provocats per aquests *hashtags* mostren que no és en cap cas impossible.

CONCLUSIONS

L'activisme i el moviment social impliquen l'ús de l'acció per a aconseguir un canvi polític o social. Amb el creixement d'internet a l'Àfrica, les activistes feministes del continent han aconseguit una nova arma

per a la seua lluita; una arma que simplifica la mobilització del moviment de dones. Els tres *hashtags* analitzats (#JusticeForNoura, #JusticeForOchanya i #BringBackOurGirls) han demostrat l'enorme abast que té l'activisme *hashtag* per a les feministes africanes per tal de fomentar, participar i realitzar protestes. Les activistes han aprofitat les noves oportunitats que brinden les xarxes socials i internet per a difondre les seues causes, ja que han pres el control de la construcció social de significats i narratives entorn dels temes que els interessin. Les tres campanyes de *hashtag* van conduir a la discussió pública a través de tres temes clau, que van ser (1) solidaritat en sororitat feminista, (2) donar importància a la igualtat de gènere, (3) reclamar justícia per a les víctimes d'abusos. Gràcies als èxits relatius d'aquests *hashtags*, el feminisme africà disposa ara d'un poderós mitjà per a donar veu a les que abans patien en silenci.

En els tres *hashtags* analitzats, l'activisme feminista en les xarxes socials va exercir dos papers. Primer, va servir com a gos guardià de la societat. El govern

i el sistema judicial als països afectats van ser instats a impartir justícia, mostrar clemència o brindar seguretat a la ciutadania. Una bona part de la població en línia va participar exigint democràcia i un bon govern, dir la veritat, fer eixir a la llum la corrupció i enfrontar-se a la injustícia. En segon lloc, va fer que el món fora conscient de les condicions de vida que pateixen les dones a l'Àfrica. L'ús massiu dels *hashtags* a les xarxes socials va canviar la cobertura de les campanyes que els van inspirar per part dels mitjans generalistes de tot el món.

Les tres campanyes mostren que per tal que una causa es convertisca en acció, els temes han de generar empatia. Quan els usuaris i usuàries en línia poden trobar automàticament una connexió amb la causa, la promouen. Açò assegura que fins i tot els homes participen en la lluita feminista i exigeixen un millor tracte a les dones. L'entorn cultural i tradicional a l'Àfrica converteix l'home en el cap de la llar i la comunitat. Els homes han d'estar convinguts de la necessitat d'empoderar les dones per a fomentar l'avanç de la societat en el seu conjunt.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Adaoyiche, G. (12 d'octubre de 2018). The Untold Story of How 13-yr-old Ochanya Died while Seeking an Education. *Pulse Nigeria*. Recuperat de <https://www.pulse.ng/the-untold-story-of-how-13-yr-old-ochanya-died-while-seeking-an-education/b06tw0z>
- African Feminist Forum (2006). *Charter of Feminist Principles for African Feminists*. Recuperat de <http://awdf.org/wp-content/uploads/AFF-Feminist-Charter-Digital-%C3%A2%C2%80%C2%93-English.pdf>
- Ahikire, J. (2014). African Feminism in Context: Reflections on the Legitimation Battles, Victories and Reversals. *Feminist Africa*, 19, 7-23.
- Ameh, C. G. (23 d'octubre de 2018). Nigerians Demand Justice for 13-yr-old Ochanya Ogbaje Allegedly Raped to Death by Father, Son in Benue. *Daily Post Nigeria*. Recuperat de <https://dailypost.ng/2018/10/23/nigerians-demand-justice-13-yr-old-ochanya-ogbaje-allegedly-raped-death-father-son-benue/>
- Amnesty International UK (27 de juny de 2018). *Justice for Noura Hussein*. Recuperat de <https://www.amnesty.org.uk/justice-noura-hussein>
- Azumah, J. (2015). Boko Haram in Retrospect. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 26(1), 33-52. DOI: 10.1080/09596410.2014.967930.
- Baderoon, G. i Decker, A. C. (2018). African Feminisms Cartographies for the Twenty-First Century. *Meridians*, 17(2), 219-231. DOI:10.1215/15366936-7176384
- Berkey, L., Franzen, T. i Leitz, L. (2000). Feminist Responses to Stigma: Building Assets in African American Adolescent Girls. *Feminist Teacher*, 13(1), 35-47. Recuperat de www.jstor.org/stable/40545930

- Bureau of Counterterrorism (2014). *Country Reports on Terrorism 2013*. Departament de l'Estat d'EUA. Recuperat de <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/index.htm>
- Chatterjee, S. (2016). What Does It Mean to Be a Postcolonial Feminist? The Artwork of Mithu Sen. *Hypatia*, 31(1), 22-40. DOI: 10.1111/hypa.12225
- Chiluwa, I. i Ifukor, I. (2015). War against our Children: Stance and Evaluation in #BringBackOurGirls Campaign Discourse on Twitter and Facebook. *Discourse & Society*, 26(3), 267-296. DOI: 10.1177/0957926514564735
- Dixon, K. (2014). Feminist on line Identity: Analyzing the Presence of Hashtag Feminism. *Journal of Arts and Humanities*, 3(7), 34-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.18533/journal.v3i7.509>
- Drucker, S. A. (27 d'abril de 2018). Betty Friedan: The Three Waves of Feminism. *Ohio Humanities*. Recuperat de <http://www.ohiohumanities.org/betty-friedan-the-three-waves-of-feminism/>
- Elhassan, S. (21 de juny de 2018). Sara Elhassan: In Sudan, the #JusticeForNoura Campaign Gave a Voice to the Voiceless. *CNN*. Recuperat de <https://edition.cnn.com/2018/06/21/opinions/noura-hussein-social-media-campaign-elhassan-asequals-intl/index.html>
- Gamble, S. (ed.) (2001). *The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism*. Nova York: Routledge.
- Hansen, A. i Machin, D. (2013). *Media and Communication Research Methods*. Palgrave Macmillan.
- Hill, J. N. C. (2014). Boko Haram, the Chibok Abductions and Nigeria's Counterterrorism Strategy. *CTC Sentinel*, 7(7). Recuperat de <https://ctc.usma.edu/boko-haram-the-chibok-abductions-and-nigerias-counterterrorism-strategy/>
- Ihle, A. (2009). *A Critical Discourse of African Feminism as an Exponent of Feminist Theory*. Munic: Grin Verlag.
- Ingerson, K. i Bruce, J. (2013). Leadership in the Twitterverse. *Journal of Leadership Studies*, 7(3), 74-83. Recuperat de https://www.researchgate.net/publication/271814511_Leadership_in_the_Twitterverse/citations
- Kennedy, A. i Prock, K. (2016). «I Still Feel Like I Am Not Normal»: A Review of the Role of Stigma and Stigmatization Among Female Survivors of Child Sexual Abuse, Sexual Assault, and Intimate Partner Violence. *Trauma, Violence and Abuse*, 19(5), 512-527.
- Mackintosh, E. i Elbagir, N. (24 de maig de 2018). Bites and a Broken Bed: New Details in Case of Sudan Teen who Killed Rapist Husband. *CNN*. Recuperat de <https://edition.cnn.com/2018/05/24/africa/noura-hussein-sudan-appeal-intl/index.html>
- Maiangwa, B. i Agbiboa, D. E. (2013). Boko Haram, Religious Violence, and the Crisis of National Identity in Nigeria Towards a Non-killing Approach. *Journal of Developing Societies*, 29(4), 379-403. DOI: 10.1177/0169796X13503198.
- Maerten, M. (2004). African Feminism. *Factsheet*, 34, 1-8.
- Mama, A. (2005). Gender Studies for Africa's Transformation. En T. Mkandawire (ed.), *African Intellectuals: Rethinking Politics, Language, Gender and Development*. Dakar: CODESRIA.
- Maxfield, M. (2015). History Retuiting Itself: Imperial Feminist Appropriations of "BringBack Our Girls". *Feminist Media Studies*, 16(5), 886-900. DOI: 10.1080/14680777.2015.1116018
- McEwan, C. (2001). Postcolonialism, Feminism and Development: Intersections and Dilemmas. *Sage Journals*, 1(2), 93-111. DOI: 10.1177/146499340100100201
- Mendes, K., Ringrose, J. i Keller, J. (2018) #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*; 25(2), 236-246. DOI: 10.1177/1350506818765318
- Morgan, R. (1970). *Sisterhood is Powerful: An Anthology of Writings the Women's Liberation Movement*. Nova York: Vintage Books.
- Munro, E. (2013). Feminism: A Fourth Wave? *Sage Journal*, 4(2), 22-25.
- Mutume, G. (juliol de 2005). African Women Battle for Equality. *Africa Renewal*. Recuperat de <https://www.un.org/africarenewal/magazine/july-2005/african-women-battle-equality>
- Nigeria: Criminal Code Act, Cap C38 LFN 2004, 1 de juny de 1916 (versió esmenada el 1990), Recuperat de <https://www.refworld.org/docid/49997ade1a.html>
- Nkealah, N. (2016). (West) African Feminisms and Their Challenges. *Journal of Literary Studies*, 32(2), 61-74. DOI: 10.1080/02564718.2016.1198156.
- Omeni, A. (2017). *Counter-Insurgency in Nigeria The Military and Operations against Boko Haram, 2011-2017*. Londres: Routledge Publications.
- Oyewole, S. (2016). Rescuing Boko Haram's Schoolgirl Victims. *New Zealand International Review*, 41(1), 25-28.

- Parisi, L. (2010). *Feminist Perspectives on Human Rights*. *International Studies Association and Oxford University Press*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190846626.013.48
- Pendergrass, W. S. (2015). #NotAllMen, #BringBackOurGirls & #YesAllWomen: Three Months of Gender Discussion in the Age of Twitter. *Issues in Information Systems*, 16(1), 60-68.
- Poster, M. (2009). Global Media and Culture. *New Literary History*, 39, 685-703.
- Rape Case: Justice for the Late Ochanya (12 de novembre de 2018). *Punch Nigeria*. Recuperat de <https://punchng.com/rape-case-justice-for-the-late-ochanya>
- Segun, M. i Muscati, S. (2015). #BringBackOurGirls but Also #HelpTheEscaped. *Human Rights Watch*. Recuperat de <https://www.hrw.org/news/2015/04/14/bringbackourgirls-also-helptheescaped>.
- Statista (2019). Fastest Growing Online Populations Based on Relative Year-on-year User Growth as of January 2019. Recuperat de <https://www.statista.com/statistics/292488/fastest-growing-internet-populations/>
- Stolz, J. i Le Faure, P. (1997). The Secret Suffering of African Women. *Riv Infirm Oct-Dec 1997*, 16(4), 241-243.
- Smith, M. (2015). *Boko Haram: Inside Nigeria's Unholy War*. Londres: I. B. Tauris.
- Tomchak, A. (6 de maig de 2014). #BBCtrending: How a Million People Called to #BringBackOurGirls. *BBC*. Recuperat de <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-27298696>
- UNICEF (2014). A Statistical Snapshot of Violence Against Adolescent Girls. Recuperat de https://www.unicef.org/publications/files/A_Statistical_Snapshot_of_Violence_Against_Adolescent_Girls.pdf
- UN Women (2018). Statement: Appeal for Clemency for Noura Hussein. Recuperat de <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/5/statement-appeal-for-clemency-for-noura-hussein>
- Wodak, R. i Meyer, M. (ed.) (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Londres: SAGE Publications. DOI: 10.4135/9780857028020

NOTA BIOGRÀFICA

Blessing Datiri és doctoranda en l'Institut d'Estudis Literaris i Culturals de la University of Debrecen, Hongria. Les seues investigacions analitzen l'impacte dels nous mitjans en l'activisme de gènere a l'Àfrica subsahariana, evaluant per què i com la campanya #BringBackOurGirls es va gestionar a les xarxes socials després que més de 270 xiques nigerianes foren capturades per Boko Haram el 2014. Altres centres d'interés dels seus estudis són la comunicació de masses, els nous mitjans i la resolució de conflictes. Abans de començar els seus estudis de doctorat, Blessing va treballar com a docent i assessora de comunicació a Nigèria. És graduada en Comunicació de Masses per la University of Jos a Nigèria i té un màster en Comunicació per la Universitat de Bedfordshire, Regne Unit.

La ciberresistència feminista a la violència digital: sobreviure al Gamergate

Macarena Hanash Martínez

UNIVERSIDAD PABLO DE OLAVIDE

hanashmacarena@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3859-920X

Rebut: 15/09/2019

Acceptat: 20/03/2020

RESUM

Les dones que habiten en el ciberespai no s'escapen de la violència patriarcal i són objecte d'un estricte control social exercit a través de mitjans tecnològics. La ciberviolència afecta particularment dones amb presència explícitament feminista en l'espai virtual. La seua participació i la reivindicació dels valors feministes en aquest entorn es consideren una transgressió del mandat patriarcal que dicta l'exclusió o marginació de les dones en els espais públics. Per això, cada dia són l'objectiu de campanyes d'intimidació, assetjament i amenaces de gran magnitud. Paral·lelament, les xarxes digitals han multiplicat els espais de col·lectivitat i acció política i social disponibles per a les dones. Així, l'activitat en línia ha exercit un paper fonamental en el ressorgiment i la revitalització de les comunitats i els debats feministes. L'objectiu d'aquest article és analitzar els projectes llançats per Zoë Quinn i Anita Sarkeesian, dos dels principals objectius de l'atac del moviment Gamergate. Estudiarem *Crash Override* i *Speak Up & Stay Safe(r)*, una línia d'assistència i una plataforma de recursos per a víctimes de ciberviolència, respectivament, com a projectes de ciberresistència feminista en el marc dels ciberfeminismes i de l'actual canvi de paradigma de la cultura de protesta i organització feministes.

Paraules clau: ciberfeminisme, ciberviolència, *mansphere*, Gamergate.

ABSTRACT. *Feminist Cyber-resistance to Digital Violence: Surviving Gamergate*

Women who inhabit cyberspace do not escape patriarchal violence and are subject to strict social control exercised through technological means. Cyber-violence especially affects women with an explicitly Feminist presence in virtual spaces. Their participation in and advocacy of Feminist values are considered a transgression of patriarchal rules. This leads to women's exclusion from or marginalisation in public spaces. That is why they are the targets of intimidation, harassment and grave threats. At the same time, digital networks have multiplied the spaces for collective, political and social action available to women. Thus, online activity has played a key role in the resurgence and revitalisation of Feminist communities and debates. This paper analyses the projects launched by Zoë Quinn and Anita Sarkeesian, two of the main targets of the Gamergate movement. We will study *Crash Override* and *Speak Up & Stay Safe(r)*, respectively a helpline and a resource platform for cyber-violence victims covered by Feminist cyber-resistance projects and their place within the framework of Cyber-Feminism and the current paradigm shift to the culture of protest and Feminist organisation.

Keywords: Cyber-Feminism, cyber-violence, *mansphere*, Gamergate.

SUMARI

Introducció

Ciberviolència: un fenomen per definir

El ciberfeminisme: habitar els espais en línia

Gamergate: els casos d'Anita Aarkeesian i Zoë Quinn

- Ciberresistències feministes: vida més enllà del Gamergate

Reflexions finals

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Macarena Hanash Martínez. Departamento de economía, métodos cuantitativos e historia económica. Universidad Pablo de Olavide - Ctra. de Utrera, km. 1 41013, Sevilla (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: Hanash Martínez, M. (2020) La ciberresistència feminista a la violència digital: sobreviure al Gamergate. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 89-106. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.7>

INTRODUCCIÓ

L'agost de 2019 va fer cinc anys de l'inici del denominat Gamergate, una campanya massiva d'assetjament contra dones feministes amb el pretext de defensar l'ètica periodística en la indústria tecnològica i dels videojocs. El Gamergate va ser un moviment nascut l'agost de 2014 que va iniciar una guerra cultural que encara continua avui dia. D'una banda, trobem crítics i creadors independents de videojocs —majoritàriament dones— que demanaven més inclusió en la indústria. De l'altra, un variat grup d'opositors: periodistes, grups antifeministes, *youtubers*, *influencers*, trols i, fins i tot, teòrics de la conspiració. Però, en realitat, el Gamergate va ser —valga l'argot informàtic— una guerra subsidiària d'una batalla cultural superior per l'espai, la visibilitat i la inclusió de les dones en internet.

Els successos emmarcats en el Gamergate no van ser la primera mostra de la violència cap a les dones que és capaç d'albergar internet. Durant els anys previs a aquesta macrocampanya d'assetjament s'havien registrat atacs semblants als que veuríem més tard, especialment contra dones racialitzades. L'any 2013, per exemple, en l'anomenat Donglegate, la consultora Adria Richards va tuitejar una broma sexista que havia sentit en una conferència de tecnologia a la qual assistia. El tuit es va fer viral, va ser acomiadada, va sofrir *doxing* i va rebre amenaces de mort i imatges manipulades del seu cos decapitat o el seu rostre en el cos d'actrius pornogràfiques. Fins i tot, uns mesos abans del Gamergate, usuaris de 4chan es van organitzar per a fingir ser dones feministes en línia i convertir en tendència *hashtags* de falses campanyes feministes com #EndFathersDay (acabem amb el dia del pare) o #WhitesCantBeRaped (els blancs no poden ser violats)

(Warzel, 2019). En l'actualitat, podríem anomenar aquests *hashtags* «campanyes de desinformació», però aquest no és l'únic precedent de l'escenari polític i social actual. Les estratègies de manipulació i violència posades en pràctica durant el Gamergate van marcar el full de ruta per a l'arribada de Donald Trump a la presidència dels Estats Units, gràcies a la mobilització en línia de la dreta alternativa. De fet, figures rellevants de la nova dreta americana com Milo Yiannopoulos, Mike Cernovich o inclús Steve Bannon van saltar a la fama i van refermar els seus fans durant l'apogeu del Gamergate. Les discussions sobre teories de la conspiració dels seguidors de Trump com ara Pizzagate i QAnon s'alberguen en les mateixes pàgines web en què es van organitzar en aquell moment —i s'organitzen avui dia— els atacs antifeministes. Així mateix, 8chan, una pàgina web que va tindre un paper prominent en el Gamergate, ha sigut tancada després d'aparèixer en els titulars perquè tres dels tirotejos massius de 2019 —El Paso (Texas, EUA), la mesquita de Christchurch (Nova Zelanda) i la sinagoga de Poway (Califòrnia, EUA)— van ser anunciats prèviament en el fòrum pels mateixos perpetradors. La radicalització cap a la dreta i la dreta alternativa d'homes blancs *cishetero* en webs com YouTube o Reddit (Horta Ribeiro et al., 2019; Habib et al., 2019) és una evidència d'allò que les feministes porten anys denunciant per ser víctimes de violència digital, és a dir, el potencial destructor en el món fora de línia de l'odi contra les dones, contra les persones racialitzades o de certes confessions religioses, i contra la comunitat LGBTQ que existeix en el que es coneix com a *mansphere*. La *mansphere* és un conjunt indefinit de blogs, fòrums, pàgines web, *subreddits* i comptes de Twitter, YouTube i Facebook units per l'odi i el ressentiment cap a les dones, en general, i cap a les feministes, en

particular. La *mansphere* va passar de la perifèria al centre de la cibercultura entre el 2010 i el 2014, des de l'arribada de la cultura de les xarxes socials fins als successos del Gamergate (Jane, 2018). Els *incels* (cèlbes involuntaris), els activistes pels drets dels homes, la comunitat de seducció (*pick-up artists*) i els criptonazis (nazis que utilitzen simbologia en codi per a expressar les seues creences i, al mateix temps, negar la seua afiliació al nazisme) comparteixen una subcultura, un conjunt d'objectius, un mateix llenguatge i una filosofia que combinen antifeminisme, racisme i principis de la psicologia evolutiva i de l'economia neoliberal.

Atesa la magnitud, la rellevància mediàtica i les ramificacions actuals del Gamergate, es considera un exemple paradigmàtic per a l'estudi de la violència en línia contra les dones. Encara que en aquest article ens centrem en els casos de més transcendència, els de Zoë Quinn i Anita Sarkeesian, és important assenyalar que els ciberatacs emmarcats en el Gamergate es van estendre contra dones de tot el món, especialment contra dones professionals de l'àmbit dels videojocs i les tecnologies i escriptores o periodistes feministes que van cobrir els esdeveniments o es van pronunciar en contra del moviment, com ara Jenn Frank, Mattie Brice, Brianna Wu, Jessica Valenti, Ijeoma Oluo o Ellen Pao, entre moltes altres. En particular, el nostre objectiu és estudiar els casos de Quinn i Sarkeesian i les estratègies feministes de ciberresistència que ambdues van posar en pràctica després de sobreviure al Gamergate. Per a això, ens servim d'una metodologia qualitativa centrada en la netnografia (González Gil i Servín Arroyo, 2017), en entendre internet no només com un espai on es (re)produeix la cultura, sinó també com un producte cultural resultant de la pràctica social.

Aquest mètode se centra a estudiar els espais en línia, és a dir, les relacions humanes, les comunitats digitals i la cultura digital. La netnografia, per tant, ens proporciona pràctiques ideals per a la recopilació, la producció i l'anàlisi de dades tant de la *mansphere* com de les formes de ciberresistència

feministes. En ambdós casos apliquem una de les quatre formes de fer netnografia determinades per Kozinets (2015), la netnografia simbòlica, que consisteix a buscar de forma artesanal webs i perfils clau per comprendre els sistemes de significació en l'espai en línia. Com indica Christine Hine (2004: 60): «L'etnografia a internet no implica necessàriament moure's de lloc. Visitar llocs en la xarxa té com a primer propòsit viure l'experiència de l'usuari, i no desplaçar-se». Així, en traslladar les eines etnogràfiques tradicionals a l'escenari digital, dediquem un període inicial a familiaritzar-nos culturalment per facilitar l'entrada al camp. Navegant i llegint el contingut de la *mansphere*, així com les respostes ciberfeministes que es van anar organitzant, vam compilar els llocs web més pertinents i rellevants per al nostre estudi. Després, vam recopilar una sèrie de casos sobre violència digital contra feministes, a partir dels quals es van seleccionar els dos ací estudiats i es va dur a terme un seguiment de l'empremta digital que van deixar els actes de ciberviolència contra Quinn i Sarkeesian, així com les respostes als actes esmentats i els seus efectes. Així mateix, com indiquen Pink et al. (2016), en l'etnografia digital, el contingut digital no és l'element central, és a dir, encara que les relacions en línia es donen en espais digitals, no són purament digitals, sinó que responen també als entorns fora de línia i als seus condicionaments i patrons socioculturals. Açò significa que el que ens interessa és l'entramat persones-tecnologies i com interrelacionen mirades en els espais en línia-fora de línia, en oposició a perspectives merament dicotòmiques. Amb aquest objectiu, ens plantegem atendre els esdeveniments que es van succeir tant dins com fora de la xarxa per donar compte de l'efecte disciplinari de la ciberviolència més enllà de les pantalles.

CIBERVIOLÈNCIA: UN FENOMEN PER DEFINIR

La conceptualització unànime de les violències masclistes en l'espai digital està suposant tot un repte per a la literatura feminista, la qual utilitza diversos termes per a referir-se a aquest fenomen,

com ara «ciberviolència», «ciberassetjament», «ciberabús», «violència en línia contra dones i xiques», «violència de gènere facilitada per les tecnologies», «odi en línia», «*e-bile*», «*gender trolling*», «misogínia en línia», «misogínia en xarxa» o «*rape-glish*» (Banet-Weiser i Miltner, 2016; Citron, 2014; Ging, 2017; Ging i Siapera, 2018; Jane, 2014, 2018). Alguns són conceptes amplis que serveixen com a termes paraigua, altres són neutrals pel que fa al gènere. En general, els termes solen mostrar alguna limitació en funció dels casos a què els apliquem, la naturalesa de les víctimes, els agressors o les estratègies de violència utilitzades. Siga com siga, aquesta falta de consens evidencia la complexitat i novetat del fenomen, però també l'ampli ventall d'opcions des d'on analitzar-lo. Així mateix, és important destacar que la violència masclista en línia pot tindre una dimensió racista, homòfoba o trànsfoba si les dones que la patixen estan racialitzades, pertanyen al col·lectiu LGBTQ o a altres minories marginades.

En un estudi d'Amnistia Internacional (2017) sobre violència en línia contra dones dut a terme en huit països, el 23 % de les dones enquestades va afirmar haver experimentat alguna forma d'abús o assetjament en línia, entre les quals, quasi la meitat (46 %) va reconèixer que la violència era de naturalesa sexista o misògina. Quant als perpetradors de la violència, per al 60 % de les dones eren desconeguts. El tipus de violència detectada en el Gamergate que discutirem més endavant presenta una sèrie de característiques comunes: té lloc en internet, fa ús de propaganda antifeminista i té permanència en el temps, un caràcter col·lectiu i anònim i, fins i tot, la possibilitat de la professionalització de l'assetjament. Així mateix, la violència digital fa ús de diferents estratègies per assolir els objectius mencionats, com ara insults sexistes, discursos d'odi, *flaming* (instigar discussions amb missatges ofensius, usualment en fòrums), missatges no sol·licitats amb contingut sexual, monitoratge i assetjament, amenaces, suplantació o robatori d'identitat, difamació, porno venjatiu, sextorsió, *doxing* (publicació d'informació privada que serveix per a identificar una persona), *swatting* (fer cridades sobre una ame-

naça falsa a serveis d'emergència), *hackeig*, atacs Dos/DDoS (atacs de denegació de servei), *pharming* (redirigir el nom d'un domini a una altra pàgina), *outing* (revelar la identitat sexual d'una altra persona), *deadnaming* (utilitzar el nom de naixement d'una persona trans), *Google bombing* (alterar els resultats en l'índex de recerca en Google), *shock trolling* (exposar les víctimes a contingut pertorbador per provocar reaccions de xoc), etc. D'una banda, cal assenyalar que no totes les persones que han patit violència digital s'han enfrontat a totes les estratègies ací enumerades, encara que sí que és freqüent que se n'utilitzen diverses al mateix temps i que no siga possible distingir on acaben unes i on comencen les altres, cosa que en dificulta l'estudi. Així, el *raiding* (un atac coordinat a escala massiva) va ser molt comú en època del Gamergate per ser un mètode típic de fòrums anònims com 4chan. Com a part d'aquests atacs s'enviaven insults, amenaces o imatges manipulades per correu electrònic, missatge de text o xarxes socials.

D'altra banda, l'objectiu d'aquest tipus de violència és silenciar, i marginar o expulsar les dones de l'espai públic (en línia i fora de línia). En el nostre cas d'estudi, els objectius la violència són específicament dones amb un perfil explícitament feminista en un món altament masculinitzat, el dels videojocs i la tecnologia. Així, entre els efectes de la ciberviolència es troben el *chilling effect* (inhibició de l'exercici dels drets per amenaces de sancions legals), la hipervigilància, l'autocontrol, l'ansietat, la desconfiança, el pànic, l'estrès posttraumàtic, l'anhel d'altres mesures de seguretat, etc. Segons l'informe d'Amnistia Internacional (2017), en el 41 % dels casos, les dones van témer per la seua seguretat física fora de línia. Quant als efectes de la violència, de mitjana, el 58 % de les dones va sentir aprensió per tornar a utilitzar internet o les xarxes socials després d'haver sigut víctimes de violència en línia, el 56 % va afirmar ser menys capaç de concentrar-se en les tasques del dia a dia, i el 55 % va experimentar estrès, ansietat o atacs de pànic. Així mateix, dos de cada tres dones van afirmar sentir-se impotents davant la violència. El 76 % de les dones va fer can-

vis en l'ús de les xarxes socials, com augmentar la seguretat i la privacitat, canviar el tipus de contingut publicat o les expressions utilitzades, és a dir, es van autocensurar com a resposta a la violència. És ací on entren en joc les estratègies de resistència ciberfeministes per desafiar i sobreviure al control de les violències digitals.

EL CIBERFEMINISME: HABITAR ELS ESPAIS EN LÍNIA

El patriarcat —ens diu Sadie Plant (1996)— no és una construcció, un ordre o una estructura, sinó una economia en la qual les dones són les primeres mercaderies i les més fonamentals. És un sistema en què els intercanvis es realitzen exclusivament entre homes. Les dones, els signes, les mercaderies i la moneda sempre passen d'un home a un altre, i s'assumeix que les dones existeixen «només com a possibilitat de mediació, transacció, transició, transferència entre l'home i els seus semblants, entre l'home i ell mateix» (Irigaray, 1985b: 193; citat en Plant, 1996: 341). Aquesta «economia especular» depèn de la capacitat del patriarcat per assegurar que totes les eines, els productes bàsics i els mitjans de comunicació coneguen el seu lloc i no tinguen aspiracions d'usurpar o subvertir el paper governant d'aquells als quals serveixen. El patriarcat necessita contindre i controlar el que s'entén com a «dona» i «femení».

No obstant això, a mitjan anys noranta, l'espai digital va prosperar i la xarxa es va convertir en el principal lloc on van col·lapsar les velles identifications. El gènere pot doblegar-se i desdibuixar-se i les coordenades espai-temps tendeixen a perdre's. Els mons virtuals no són rellevants només perquè van obrir a les dones espais ja existents dins d'una cultura ja establida, sinó també perquè van debilitar tant la visió del món com «la realitat material de dos mil anys de control patriarcal» (Plant, 1996: 340). Plant valora el potencial creatiu del ciberespai, un lloc que transgredeix i desafia l'economia del patriarcat i amenaça la dissolució de la subjectivitat (Kennedy, 2007).

Per a Plant, la «tecnologia és bàsicament femenina» (A. Guil Bozal i J. Guil Bozal, 2006: 84) i esta cooperació entre dones, màquines i noves tecnologies és, segons Plant, la base del ciberfeminisme. En les seues pròpies paraules: «El ciberfeminisme és una insurrecció per part de les mercaderies i materials del món patriarcal, una emergència dispersa i distribuïda composta per vincles entre dones, dones i ordinadors, ordinadors i enllaços de comunicació, connexions i xarxes de connexió» (1996: 349).

D'altra banda, no podem parlar de ciberfeminisme sense parlar de Donna Haraway. En la seua obra *Ciencia, cyborgs y mujeres: la reinvencción de la naturaleza*, l'autora es preocupa per la posició que ocupen els cossos de les dones en el que denomina «informàtica de la dominació», un sistema mundial de producció, reproducció i comunicació on les dones es troben, en diferent mesura, integrades i explotades (1995: 279). Seguint a Rachel Grossman (1980), Haraway situa les dones en un «circuit integrat», un món reestructurat per les relacions socials científiques i tecnològiques, les quals, lluny de manifestar un determinisme tecnològic, representen un «sistema històric que depèn de relacions estructurades entre la gent» (1995: 283). Així, en major o menor mesura, les noves tecnologies influeixen —però no les determinen— en les relacions socials de sexualitat i reproducció. Per a Haraway, el sexe, la sexualitat i la reproducció són les tecnologies fonamentals que estructuren les nostres possibilitats personals i socials.

La teoria feminista, i el ciberfeminisme en particular, deuen a Haraway la conceptualització del cibernò. «Les tecnologies de les comunicacions i les biotecnologies —diu l'autora— són les eines decisives per construir els nostres cossos» (1995: 279). Haraway utilitza la imatge del cibernò com a metàfora, símbol i representació per a escapar dels dualismes de gènere, classe o raça. El cibernò es defineix com un «organisme cibernètic, un híbrid de màquina i organisme, una criatura de realitat social i també de ficció» (1995: 253). Un discurs central utòpic sobre la tecnologia és el potencial que

ofereixen els ordinadors perquè els éssers humans escapen del cos (Lupton, 1995). La idea del cibernò és el més pròxim a aquest ideal com a cos virtual idealitzat.

Dins del ciberfeminisme espanyol destaca el treball de Remedios Zafra, que és fonamental per a comprendre internet com un espai per ocupar i les possibilitats del cos «genderitzat»¹ per a habitar-hi. L'autora es pregunta com es pot habitar un lloc que és més aviat un no-lloc, un transitar continu i inestable, un mitjà aparentment desjerarquitzat on tota interacció i realitat està mediada —i manipulada— per una interfície. Habitar a internet és, per a l'autora, més que navegar per la xarxa. Habitar implica conèixer i apropiarse de l'espai, així com interaccionar amb l'entorn, passar de «viatjant-espectador» a «habitant-actor» (2004: 15). Així mateix, com que l'espai de què parlem és virtual, la possibilitat de desmaterialització i independència del cos ofereix oportunitats increïbles per a construir noves subjectivitats. És a dir, la desconstrucció del subjecte suposa un valor afegit per a les dones i «tots aquells “altres” exclosos fins fa poc de la història oficial» (2004: 15-16). Així, la xarxa és un mitjà que ens permet viure —ocupant un estat sempre temporal i reversible— i repensar el que som. Encara que adverteix: «no per això menys suculent per als qui vulguen repetir i accentuar els vells models de jerarquització social» (2004: 16).

Per a les dones, aquest habitatge en línia suposa una revolució per diferents motius. En primer lloc, les esferes públiques i privades convergeixen en un mateix espai, les pantalles creen fissures en les parets de la llar, el domini masculí del públic s'erosiona i se'n obliga a habitar espais versàtils, camps d'acció públics entre les parets de la casa. En segon lloc, perquè les dones perdem «en el gest virtual el rostre que en un altre temps ens marcava un futur predicable» (Zafra, 2004: 17). Igual que el cibernò de

Haraway, internet ens permet prescindir del cos sexual i canviar-lo per una interfície alterable, independent dels llaços biològics i els òrgans corporals.

Segons Plant (1998), els cossos són contínuament dissenyats pels processos en què es troben immersos. No obstant això, a internet aquests processos no tenen limitacions materials. El ciberespai és, d'acord amb Plant, un espai sense cossos que promet una zona de total autonomia, un lloc «sense límits quant al nombre de noms que es poden utilitzar, un individu pot convertir-se en una explosió demogràfica en la xarxa: molts sexes, moltes espècies» (1998: 52). La possibilitat de no portar el cos amb nosaltres ens acosta un pas més a la consecució d'un món postgènere, cap a l'ideal de cibernò.

Aquesta es considera una posició utòpica dins del ciberfeminisme, ja que no importa com de virtual puga arribar a ser el subjecte, sempre hi ha un cos adjunt, tot i que puga estar en un altre lloc (Stone, 1992). Això s'evidencia especialment en el cas de les feministes que ací analitzem: per més que desenvolupen les seues activitats professionals en el ciberespai, els seus cossos físics genderitzats estan sempre presents. Encara que es desenvolupen noves formes per deixar els cossos en el món fora de línia, és important recordar que la comunitat virtual s'origina en el físic i ha de tornar-hi: «Fins i tot en l'era del subjecte tecnosocial, la vida es viu a través de cossos» (Stone, 1992: 452). Oblidar-se del cos té conseqüències negatives per als cossos ja oblidats en els marges, usualment dones racialitzades i minories.

D'altra banda, Zafra (2004) també ens ensenya a entendre el ciberespai com un nou mitjà per a crear comunitats. És un mitjà interactiu i multidireccional, on els usuaris poden ser simultàniament espectadors, productors i distribuïdors d'informació. A més, atès el caràcter horitzontal i desjerarquitzat, el mateix mitjà ens permet fer un ús emancipador i creatiu de l'espai, cosa que possibilita la desterritorialització i reterritorialització de les experiències i en reivindica el localisme o globalització.

1 De l'anglès *gendered*, el terme *genderitzat* posa l'èmfasi en el component de gènere que limita, determina i construeix els cossos humans.

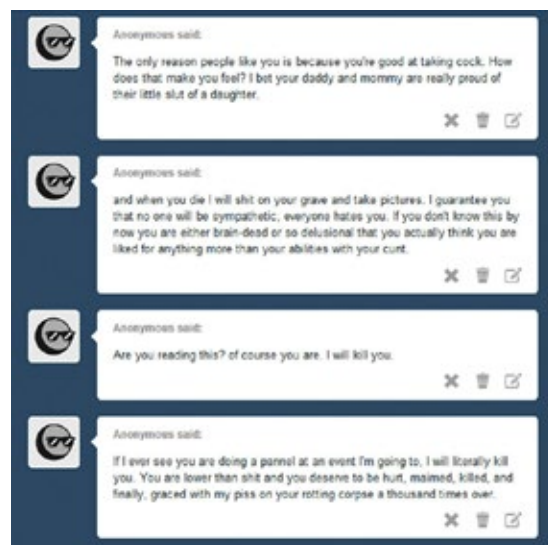
Així mateix, «internet com a espai polític ha suggerit a molts la idea d'una col·lectivitat utòpica constituïda com a esfera pública composta per tots els éssers humans, tots connectats a una gran xarxa» (Zafra, 2004: 65). No obstant això, no està exempt del perill de repetir o reforçar els patrons sociosimbòlics del patriarcat. Per a les dones, un col·lectiu històricament desplaçat de l'esfera pública, l'ús d'internet amb un propòsit políticofeminista presenta nombrosos reptes i possibilitats. Les ciberfeministes són les primeres a reconèixer en les TIC «un potencial rellevant amb un impacte personal, educatiu i polític que ofereix noves oportunitats per a la dissidència de la dona respecte dels rols definits tradicionalment, així com per a la infracció de l'organització imposada pel passat» (2004: 74-75). Com en els grups d'autoconsciència feminista dels anys 70, en la xarxa conflueixen espais públics i privats. Des del ciberfeminisme, repensar les dones en línia suposa concebre noves maneres de producció del subjecte i noves formes de constitució de col·lectivitat. D'una banda, subjectes amb cossos o sense —projectats o inventats— que poden desfer-se d'eixes identitats construïdes a les quals totes obeïm. D'altra banda, els espais de col·lectivitat en línia —que Zafra (2004: 99) denomina «microespais d'acció» —, que permeten la superació de fronteres espacials i, amb això, la confluència de cultures i contextos diferents. Siga com siga, aquesta ciberreestructuració social de col·lectius i subjectivitats requereix una feminització —com a sinònim d'acció desjerarquitzadora i deconstructiva (2004: 95)— de les formes de pensament patriarcal i hegemòniques que mantenen el poder.

GAMERGATE: ELS CASOS D'ANITA SARKEESIAN I ZOË QUINN

El febrer de 2013, Zoë Quinn, una dissenyadora de videojocs independents, va llançar *Depression Quest*, un joc interactiu que conta la història de la depressió d'una persona jove. En un primer moment, el joc va obtenir relativament poc èxit, però va donar peu a una discussió en Wizardchan (un fòrum per a

homes verges adults) sobre la pèssima qualitat del joc i sobre el fet que una dona no pot saber què és una «vertadera» depressió. Alguns dels usuaris van trobar el seu número de telèfon i van començar a cridar-la. Quinn va documentar l'assetjament dirigit contra ella —i no contra el coautor del joc, que era un home— en les xarxes socials (Malone, 2017). L'agost de 2014, el seu exnòvio Eron Gjoni va crear el bloc thezoepost.wordpress.com, en el qual descrivia detalls íntims de la seua relació, i l'acusava d'haver mantingut relacions sexuals amb periodistes de la indústria dels videojocs a canvi de crítiques positives del joc (Totilo, 2014). Un d'aquests homes era Nathan Grayson, un escriptor de la prominent web Kotaku. I encara que, en realitat, ni Grayson ni Kotaku van publicar ressenyes del joc de Quinn, en poc temps, desenes de milers d'usuaris van començar a inundar-li els seus perfils a les xarxes (Figura 1) amb missatges del tipus: «Si alguna vegada et veig en un panel d'un congrés on jo vaja, et mataré, literalment. Estàs per davall de la merda i et mereixes

Figura 1 Missatges anònims rebuts per Quinn el 2014 en el seu Tumblr

Font: Malone (2017).

que et facen mal, et mutilen, et maten i, finalment, et done l'honor de pixar-me sobre el teu cadàver putrefacte mil vegades» (Malone, 2017).

El primer impuls al ciberassetjament massiu contra Quinn va començar a /pol/Politically Incorrect, un tauler de discussió del fòrum anònim 4chan. Allí es va triar «ethics in game journalism» (en valencià, «ètica en el periodisme dels videojocs») com a escut davant de possibles crítiques. La idea era utilitzar la falta d'ètica de la premsa per crear un suposat moviment reformista i així criticar per censura o mala moderació la possible eliminació del subfòrum. Es va convidar l'exnòvio de Quinn al subfòrum i, de fet, «Quinnspiracy» va ser el primer nom pel qual es va conèixer el Gamergate. Així, era evident que les protestes poc tenien a veure amb els codis ètics que suposadament s'havien trencat. Al contrari, al poc de temps de les acusacions de Gjoni, uns *hackers* van doxear informació personal i fotografies de Quinn nua. La seua pàgina de Viquipèdia es va modificar, la seua data de defunció va aparèixer primer com «prompte» i després com la data de la seua següent aparició pública. A més, es va filtrar l'adreça de son pare, que va rebre el que es coneix com «*cum tributes*», fotografies de la seua filla cobertes de semen (Malone, 2017). Quinn va aconseguir una ordre d'allunyament. No obstant això, atesa la severitat i credibilitat de les amenaces de violació i de mort, es va veure obligada a abandonar sa casa (Dewey, 2014). Com a conseqüència d'aquests atacs, Quinn va ser diagnosticada amb estrés posttraumàtic complex, un problema que s'afegia a un historial previ de problemes de salut mental, fet que Gjoni va usar en contra seua. La tardor de 2016, Quinn va retirar els càrrecs penals d'assetjament contra Gjoni, tot i que la justícia li ha prohibit publicar sobre ella. No obstant això, per al sistema judicial és pràcticament impossible controlar la cibermultitud que continua assetjant-la. Durant una de les vistes, un jutge que no veia fonaments per a càrrecs d'assetjament va suggerir a Quinn que busqués una feina que no involucrara internet si ho passava tan malament: «És vosté una xica llesta [...] dedique's a una altra cosa» (Malone, 2017).

D'altra banda, el cas d'Anita Sarkeesian, una crítica cultural canadenco-estatunidenca, tal vegada siga el més conegut en relació amb el Gamergate. L'any 2009 va crear Feminist Frequency, una web i una sèrie de vídeos en què analitza i critica la representació estereotípica de les dones en la cultura popular i en els espais en línia i de joc. Anys més tard, el 2012, va decidir llançar una campanya de *crowdfunding* en Kickstarter per finançar *Tropes vs. Women*, una sèrie de vídeos de YouTube que tenen com a objectiu investigar els trops aplicats als personatges femenins en la cultura popular, com ara els de la donzella en perill, la «*manic pixie dream girl*» o les «dones en la nevera».² El projecte va recaptar més de 150.000 dòlars, molt més dels 8.000 dòlars plantejats inicialment com a objectiu, la qual cosa va permetre sumar una temporada més a la sèrie (Campbell, 2017). La reacció de la *mansphere* a aquest èxit va ser acusar-la de frau i d'apoderar-se de part dels diners recaptats. Des de 4chan i el *subreddit* The Red Pill es van organitzar les campanyes de *raiding* en contra seua, que incloïen inundar els seus perfils a les xarxes socials amb amenaces de mort i violació (Figura 2) i imatges manipulades que la representaven sent abusada sexualment. Així mateix, Benjamin Daniel, un autodenominat «humiliador de feministes», va crear *Beat Up Anita Sarkeesian*, un videojoc que permetia colpejar una imatge del rostre de Sarkeesian (Ging, 2017).

El setembre de 2014, els organitzadors dels Game Developers Choice Awards van rebre amenaces de bomba si concedien a Sarkeesian el premi d'ambaixadora. En aquesta ocasió, l'esdeveniment es va celebrar amb mesures especials de seguretat. No obstant això, el mes següent Sarkeesian es va veure obligada a cancel·lar una conferència a la Universitat de Utah per amenaces. En un correu electrò-

2 La «*manic pixie dream girl*» és un personatge femení que només existeix per a ser l'interès romàntic que inspira el protagonista a aconseguir la seua meta, la felicitat, l'amor, etc. La «dona en la nevera», d'altra banda, fa referència als personatges femenins que són assassinats o violentats per fer avançar la història dels personatges masculins.

Figura 2 Exemples dels tuits rebuts per Sarkeesian

Font: Sarkeesian (2015).

nic firmat per algú que afirmava ser un estudiant s'amenaçava de cometre el tiroteig més mortífer de la història dels Estats Units. «D'una manera o una altra, m'asseguraré que morguen», declarava l'autor, amenaçant amb una massacre contra les assistents a la conferència, el personal i el centre de dones de la universitat (McDonald, 2014).

Més recentment, en el VidCon —el congrés anual de la indústria dels videojocs en línia més gran del món, que reuneix milers de persones— de juny de 2017, Sarkeesian va participar en el panel «Women Online» (Kane, 2017). A les primeres files de la conferència es trobava Carl Benjamin —*youtuber* britànic conegut en línia com a Sargon of Akkad— junt amb un grup de seguidors seus. Podem considerar Benjamin un dels assetjadors professionals de què hem parlat prèviament, ja que va arribar a guanyar més de 5.000 dòlars al mes —a través del seu Patreon, una plataforma web de subscriptors o «patrons»— fent vídeos que ataquen, entre altres

persones, a la mateixa Sarkeesian. Com ell, hi ha nombrosos *youtubers* que es beneficien econòmicament creant vídeos que insulten i es burlen de feministes com Sarkeesian i trauen profit d'un nou espai de mercat: la indústria de l'assetjament en línia i l'antifeminisme. En conjunt, són milions de persones qui segueixen aquests comptes, seguidors als quals s'anima regularment a través de vídeos i tuits a reproduir conductes i continuar l'assetjament cap a aquestes dones.

En el moment de redactar aquest article, Benjamin³ compta amb 963.000 subscriptors en YouTube. Al

³ Recentment, Benjamin es va presentar a les llistes d'UKIP a les eleccions europees de 2019. Durant la seua campanya va protagonitzar titulars per defensar que es facen «bromes» sobre violar la parlamentària laborista Jess Phillips (MacDonald, 2019), convidar els seus seguidors a un xat replet de missatges de supremacistes blancs i antisemites (Di Stefano i Wickham, 2019) i perquè un manifestant li va llançar un batut durant un acte de campanya en què parlaria junt amb Milo Yiannopoulos (Cockburn, 2019).

Figura 3 Exemples de vídeos del canal de Carl Benjamin.

Font: Compte de YouTube de l'usuari Sargon of Akkad

seu canal s'hi ofereixen continguts de diferents temàtiques: política als EUA i al Regne Unit, el moviment Black Lives Matter, racisme, terrorisme, llibertat d'expressió, etc. La major part dels vídeos es dediquen a vituperar els mals del feminisme, les elits liberals, els mitjans de comunicació i la correcció política; en definitiva, allò que ell considera atacs a la llibertat d'expressió per part de la denominada «esquerra reaccionària» (Campbell, 2017). A més, a l'estil de la propaganda antifeminista, utilitza imatges de Sarkeesian alterades amb Photoshop en els seus vídeos (Figura 3) i, abans de ser expulsat de Twitter, tenia com a imatge de portada

una foto d'ells dos representats com Bella i Bèstia, els personatges de la clàssica pel·lícula d'animació de Disney (Figura 4).

El fet de presentar-se amb una càmera i un seguici d'acompanyants en un panel del congrés VidCon, que incloïa diverses dones —entre elles Sarkeesian, així com Kat Blaque i Franchesca Ramsey, ambdues activistes i *youtubers*— a les quals ell assetja professionalment, ja no és només un intent d'envair i protagonitzar les seues narratives, sinó un acte d'assetjament i intimidació en si mateix.

El panel es va iniciar amb la pregunta: «Per què cal discutir sobre feminisme en línia i en els videojocs?», a què Sarkeesian va respondre: «Perquè un dels meus assetjadors està assegut en primera fila». Després de l'esdeveniment, Benjamin va penjar un vídeo en què es queixava dels insults rebuts —Sarkeesian el va anomenar «fem humà» i «imbècil»— perquè infringien la política del VidCon i es lamentava que Sarkeesian evitara debatre amb ell. Després del vídeo, van augmentar els insults violents cap a totes les panelistes. La mateixa Sarkeesian va escriure en el seu web: «És una acció deliberada per a crear un ambient hostil que ens done a entendre que quan ens atrevim, si ens atrevim, a aparèixer en públic per expressar les idees que com-

Figura 4 Portada de Twitter de Carl Benjamin

Font: Compte de Twitter de l'usuari Sargon of Akkad.

partim en línia, l'assetjament també ens perseguirà en el món físic» (Sarkeesian, 2017).

En el vídeo dels successos del VidCon, Benjamin afirma que les tres primeres files estaven ocupades pels seus aliats —els autodenominats *shitlords* («senyors de la merda» en valencià), els enemics dels SJW⁴— i declara que la seua intenció no era maliciosa, sinó «juganera»: «Ens ho passem bomba. Va ser una pujada d'adrenalina estar allí en eixa situació per a fer *shitposting* i trolejar» (citada en Campbell, 2017). Sobre això, Sarkeesian va declarar que eixes afirmacions validaven allò que ella portava anys afirmant: «Ho estan fent per diversió. Per a ells és emocionant usar el poder que tenen gràcies al patriarcat per a intentar posar a les dones en el seu lloc, intentar intimidar o silenciar les que s'atreveixen a alçar la veu i reivindicar la seua humanitat i el seu dret a existir com a éssers humans complets en aquests espais» (citada en Campbell, 2017).

Tanmateix, Sarkeesian assegura que, per a ella i per a la resta de dones, ser l'objectiu d'aquestes campanyes d'assetjament en línia és una experiència traumàtica i inquietant, fins al punt d'haver de requerir seguretat extra durant la resta del congrés. Enfrontant-se a Benjamin, Sarkeesian diu haver volgut desafiar la noció que les dones han d'evitar la confrontació i romandre passives davant les agressions, ja que forçar les dones al silenci perpetua una cultura de normalització de l'assetjament. «I crec que per a algunes dones que entenen per què he passat o que ho han viscut personalment, va ser alliberador veure que no em quedava callada, com el desafiava directament d'eixa manera i reconèixer davant de tota eixa gent el que ha fet» (citada en Campbell, 2017).

Ciberresistències feministes: vida més enllà del Gamergate

L'any 2015, Anita Sarkeesian va crear junt amb Jaclyn Friedman i Renee Bracey Sherman la web *Speak Up & Stay Safe(r)* (en valencià, «alça la veu i viu (més) segura»), una guia en línia per a autoprotegir-se de l'assetjament en línia. Friedman es defineix a ella mateixa com una «agitadora feminista» i és activista i autora dels llibres *Yes Means Yes: Visions of Female Sexual Power and a World Without Rape* (2008) i *What You Really Really Want: The Smart Girl's Shame-Free Guide to Sex and Safety* (2011). Així mateix, és la fundadora i exdirectora de Women, Action & the Media (WAM!), una organització sense ànim de lucre centrada en la lluita per la justícia de gènere en els mitjans de comunicació. Renee Bracey Sherman, per la seua banda, és una activista per la justícia reproductiva, membre de la junta directiva de l'organització pro drets reproductius NARAL Pro-Choice America i autora de l'obra *Saying Abortion Aloud: Research and Recommendations for Public Abortion Storytellers and Organizations*.

Speak Up & Stay Safe(r) es va crear amb l'objectiu explícit de compartir el que aquestes tres dones havien après després de ser víctimes de violència digital durant anys: «Sabem com d'intimidador, aterridor i aclaparador pot ser l'assetjament en línia i desitgem que aquest document ajude a empoderar les lectores i lectors a l'hora de prendre les decisions informades sobre seguretat i prevenció adequades per a elles i ells» (Friedman et al., 2017). La web es troba disponible en tres idiomes, anglès, espanyol i àrab, tot i que la majoria de recursos només estan disponibles en anglès. És un projecte en constant construcció; en el moment de redacció d'aquest article, l'última actualització data de juliol de 2018. Així mateix, és un document obert a la col·laboració de terceres persones, especialment pel que fa a la traducció a altres idiomes. Els documents i recursos disponibles en la web es van recopilar amb l'ajuda de col·legues dels seus respectius àmbits de treball i persones expertes en seguretat en línia. Segons la mateixa Sarkeesian, encara que aquesta guia és per a qualsevol persona que tinga por de ser o estiga sent víctima de qualsevol ciberatac, va ser, de

4 SJW és l'abreviatura de «social justice warriors» o «guerrers de la justícia social», un terme despectiu emprat per criticar aquelles persones que defenen ideologies o perspectives progressistes o d'esquerres, inclòs el feminisme.

fet, dissenyada especialment per a dones, persones racialitzades, persones transgènere o *genderqueer* i per a persones amb opressions que es veuen agreujades per la violència digital (Sarkessian, 2019).

Cal destacar que Sarkeesian, Friedman i Bracey Sherman reconeixen que aquesta guia no és infal·libre, ni està lliure de biaixos. En la seua pròpia declaració d'intencions assenyalen:

Desitjaríem no haver d'escriure açò. Prendre algunes d'aquestes mesures per a garantir la teua seguretat en línia et costarà temps real i, de vegades, diners. És una sanció imposada a les dones, la gent racialitzada, *queer* i transgènere i a altres grups oprimits per atrevir-nos a expressar les nostres opinions en públic. [...] També volem reconèixer que la gent amb més privilegis econòmics i temps per a l'oci tindrà facilitats a l'hora d'implementar aquestes estratègies de forma exhaustiva, una injustícia estructural que subratlla com és d'injust l'assetjament en línia. També és cert que cap d'aquestes mesures és infal·libre; podries emprar-les totes i així i tot convertir-te en objectiu d'un assetjament. (Friedman et al., 2018)

La guia és fàcil d'utilitzar i no es necessiten habilitats especialitzades, tan sols un coneixement bàsic d'ordinadors i internet. Així mateix, el document aclareix al començament que és una guia per a protegir-se d'«individus, grups poc organitzats i cibermasses (*cyber mobs*) en línia»; si els atacants són governs, grans empreses o institucions altament organitzades, recomanen l'ús de la guia de Front Line Defenders, una organització centrada en la defensa i la protecció d'activistes pels drets humans que es troben en situacions de risc o en perill.

La guia es divideix en onze apartats principals:

- Mesures de prevenció recomanades: inclou mesures per a previndre el *doxing* com ara accedir a les pàgines de «buscadors de persones»

o *data brokers*⁵ per comprovar quina informació personal està disponible al públic i retirar-la, ja siga a través d'una petició formal o creant un compte per a eliminar la teua informació d'aquests llistats. Així mateix, atés que els atacs de *doxing* solen afectar persones de l'entorn de la víctima per augmentar les vies d'assetjament, aconsellen recomanar a familiars i éssers estimats que també seguiscuen aquestes mesures per a protegir les seues dades.

- Contrasenyes i accés segurs: en aquest apartat recomanen tindre moltes contrasenyes diferents, canviar-les sovint, utilitzar un administrador en línia de contrasenyes, crear claus llargues i difícils, no guardar-les en el núvol, activar la verificació de doble factor, emprar preguntes de seguretat i utilitzar diferents adreces de correu electrònic per a diferents comptes.
- Seguretat en llocs web: inclou consells de seguretat per protegir els dominis web i la secció de comentaris, així com per protegir-se dels atacs DDoS i de les vulnerabilitats que comporta descarregar-se i utilitzar certs *plug-ins* i *widgets*.
- Xarxes socials: atés que moltes dones feministes utilitzen les xarxes com a complement a les seues carreres professionals, aquesta secció recopila recomanacions sobre com usar-les, com ara desactivar la geolocalització, vigilar què es publica sobre tu a través d'alertes i notificacions com les que ofereix Google Alerts, realitzar cerques inverses d'imatges si et preocupa alguna imatge en concret o crear comptes amb el teu nom en les grans plataformes. A més, inclou consells i altres guies per navegar en Facebook i Twitter i usar-los de forma segura.
- Seguretat per jugar en línia: recullen recomanacions sobre les contrasenyes, *gamertag*, perfils,

5 Els *data brokers* són empreses que recullen informació sobre persones de fonts públiques o provades, l'agreguen en perfils individuals anonimitzats i després la venen a empreses de màrqueting o publicitat, agències governamentals, d'assegurances o altres organitzacions.

comptes, ajustaments de privacitat, descàrregues i retransmissions en *streaming* per a *gamers*.

- Correu físic: com hem assenyalat prèviament, els atacants també poden optar per estratègies que amenacen la integritat física en els espais fora de línia. Per això, les autores es preocupen per afegir recomanacions per a protegir el correu físic i les adreces postals, com l'ús d'apartats de correus o les anomenades «bústies virtuals».
- Miscel·lània: aquest apartat inclou consells variats sobre la creació d'àlies, la seguretat en càmeres, videocridades i xats o l'enciptació de dispositius electrònics com mòbils, portàtils i tauletes tàctils.
- Documentar i reportar: les autores subratllen la importància de documentar l'assetjament i de denunciar-lo a les xarxes socials i plataformes on té lloc la violència, i també davant les autoritats competents.
- Estratègies centrades en la persona: aquesta secció suggereix la creació de plans de comunicació i suport tant per a amistats i familiars com per a empresaris i companys de feina. Així mateix, inclou un subapartat sobre la importància de l'autoatenció i la salut mental.
- Recursos: atès que aquesta guia no és una recopilació exhaustiva de tots els recursos existents sobre el tema, en aquest apartat s'introdueixen nous recursos, inclosos els de la web Crash Override —que tractem a continuació— per a suplir les carències i així oferir una antologia més completa per a les persones que ho requereixen.
- Comprendre l'assetjament en línia: finalment, s'enllacen una sèrie de llibres, vídeos i articles que expliquen en què consisteix el fenomen de la violència en línia.

Per la seua banda, també arran de les seues experiències com a objectius de ciberviolència, Zoë Quinn i Alex Lifschitz, un altre desenvolupador de videojocs també víctima del Gamergate, van fundar l'any 2015 Crash Override, una línia d'assis-

tència, organització sense ànim de lucre i centre de recursos per a gent que ha patit o pateix violència en línia. Crash Override ha format una xarxa de persones expertes i supervivents que treballen directament amb víctimes, empreses tecnològiques, legisladors, mitjans de comunicació, experts en seguretat i salut mental i forces de seguretat per a educar i proveir assistència directa amb l'objectiu d'eliminar les causes de la violència en línia. Per raons de privacitat i del risc que corren en combatre la violència d'aquesta naturalesa, els agents que treballen en Crash Override mantenen un perfil anònim de portes enfora. L'organització destaca que s'especialitzen a combatre els aspectes següents: imatges íntimes no consensuades (porno venjatiu), hackeig i seguretat en línia, assetjament i vigilància (*stalking*), *doxing*, *swatting*, suplantació d'identitat, amenaces i assetjament, cibermasses i grups que promouen el discurs d'odi. Crash Override ofereix recursos per a persones individuals, grups, empreses i funcionaris públics. Per als primers, l'organització acompanya les víctimes abans, durant i després d'episodis de violència, utilitzant recursos públics, assistència privada i en col·laboració amb altres institucions. Així, posen a disposició de les persones, grups i institucions usuàries guies, eines interactives i material educatiu per aprendre sobre violència en línia i mesures de protecció i seguretat per combatre-la. Aquests recursos cobreixen les bases que comparteixen els successos de violència; no obstant això, cada cas posseeix unes particularitats contextuais que fan que sembla únic als ulls de les víctimes i el seu entorn, fet que augmenta la sensació de soledat i impotència. Per això, Crash Override disposa d'una línia d'assistència privada i gratuïta per acompanyar les persones i atendre les peculiaritats de cada cas individual. L'ajuda personalitzada inclou un espai segur on persones expertes o que han sobreviscut una situació semblant de violència escolten, comprenen i assisteixen les víctimes; consells per a previndre o enfrontar-se a la violència; assistència a l'hora de vigilar, documentar i denunciar els comptes abusius en les xarxes socials; labors de supervisió i suport continuat una vegada finalitzada la consulta i remissió a altres es-

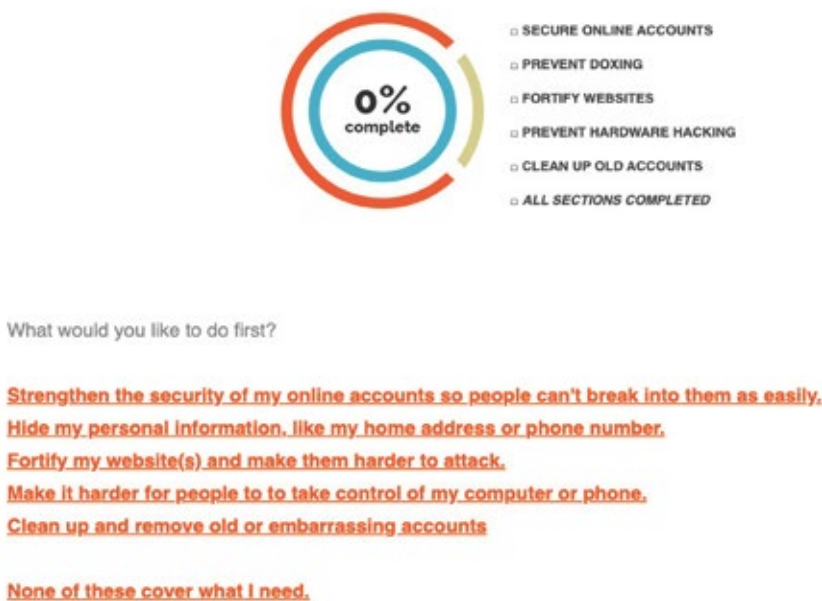
pecialistes i organitzacions quan els casos superen els recursos, habilitats o coneixements de l'equip disponible. Cal destacar que aquesta xarxa està composta per persones voluntàries.

Treballen amb les companyies tecnològiques per a establir canals de comunicació amb l'objectiu d'agilitzar i fer més efectives les denúncies dels usuaris i així reduir els temps de resposta davant els abusos en les seues plataformes. A més, aquesta col·labo-

ració ofereix beneficis mutus: la xarxa aprén com funcionen internament les companyies, la qual cosa, al seu torn, els serveix per ajudar millor les persones que ho sol·liciten, i, a canvi, les plataformes usen el *feedback* de Crash Override per millorar els termes d'ús i servei i els procediments que imposen el seu compliment. En el cas de funcionaris públics, agències governamentals, legisladors i forces de seguretat, s'ofereixen com a experts per a aconsellar en la creació de polítiques que protegissen

Figura 5 C.O.A.C.H: Crash Override's Automated Cybersecurity Helper

COACH: CRASH OVERRIDE'S AUTOMATED CYBERSECURITY HELPER

efectivament les persones víctimes de violència en línia, especialment en casos de violència de gènere en la parella. A més d'estar oberts a la col·laboració amb empreses, organitzacions activistes i institucions governamentals i legals, les persones poden col·laborar a títol individual amb la xarxa donant a conèixer la seua labor i participant en un estudi informal i a llarg termini que investiga com combatre la violència en línia.

Finalment, en el centre de recursos s'ofereixen guies de seguretat, *doxing* i comunicació amb la policia i l'entorn pròxim; materials educatius per a empresaris; guies de tercers, entre les quals s'inclou, per exemple, Speak Up & Stay Safe(r), i una útil llista d'eines i aplicacions per a completar la protecció en línia dels usuaris, com ara administradors de contrasenyes i d'autenticació de doble factor. Així mateix, inclou C.O.A.C.H: Crash Override's Automated Cybersecurity Helper (Figura 5), una eina interactiva que acompanya i instrueix els usuaris pas a pas per protegir els diferents aspectes de la seua presència en línia.

D'altra banda, cal destacar que el 2016 Feminist Frequency es va convertir en el patrocinador fiscal de Crash Override (Sarkeesian, 2016). No obstant això, en l'informe anual de 2018 es va fer saber que l'equip de Crash Override passaria a formar part d'altres grups, encara que la pàgina web i C.O.A.C.H. segueixen operatius (Feminist Frequency, 2018).

REFLEXIONS FINALS

A manera de conclusió, podem considerar el Gamergate com un exemple paradigmàtic de la violència digital contra les feministes. El moviment va suposar un punt d'inflexió, ja que va atraure considerable atenció mediàtica i social, especialment als EUA, i va comportar un abans i un després en el tractament i anàlisi dels casos de violència contra les dones, en general, i les feministes, en particular, no només per la magnitud, sinó per l'àmbit en què

s'exercia la violència, l'espai digital. Açò va conduir a discussions més àmplies sobre la responsabilitat de les plataformes web i les eines i protocols de què disposen el sistema judicial i la policia per perseguir aquest tipus de violència. Encara que des dels esdeveniments de 2014, certes webs com Twitter, Spotify o Paypal han posat en marxa noves polítiques i han expulsat importants figures de la *mansphere*,⁶ altres, com ara Facebook, YouTube o Reddit, continuen albergant i protegint comunitats i persones dedicades a propagar l'odi i la violència.

El ciberfeminisme es troba davant un repte en múltiples fronts: d'una banda, les plataformes que avancen tímidament o que segueixen estancades en l'escenari pre-Gamergate; de l'altra, les noves estratègies de violència digital com els programaris d'intel·ligència artificial per a la creació de *deepfakes*.⁷ La velocitat dels avanços tecnològics i la impassibilitat de les grans companyies i els governs no deixa cap altra solució que l'autodefensa.

Els projectes posats en pràctica per Anita Sarkeesian i Zoë Quinn són només dos de les innombrables iniciatives ciberfeministes disponibles en internet. Des d'aplicacions i webs per a denunciar l'assetjament com les de Take Back The Tech!, fins els *bots* feministes per a respondre en massa els trols; no hi ha una única forma superior de resistència a les violències en línia. Les comunitats feministes virtuals representen adaptacions flexibles, vives i pràctiques a les circumstàncies reals de les persones que busquen una comunitat després de patir una o l'altra

6 Carl Benjamin, per exemple, va ser expulsat de Twitter l'any 2017 i de nou el 2019 després d'ocultar-se darrere d'un altre nom. YouTube va desmonetitzar el seu canal el maig de 2019 però no el va expulsar i, més recentment, va desmonetitzar el seu segon canal «Akkad Daily», el març de 2020. Patreon també li va prohibir utilitzar la seua plataforma el 2018. Actualment, el seu compte de Facebook segueix actiu.

7 Es tracta d'una tècnica que emprava algorismes d'aprenentatge no supervisats per produir vídeos manipulats però hiperrealistes. Van esdevenir populars en emprar-se en casos de porno venjatiu i per afegir rostres de dones famoses en vídeos pornogràfics.

forma de violència masclista, ja siga en l'espai en línia o fora de línia. Speak Up & Stay Safe(r) i Crash Override són dos mostres d'una varietat de solucions innovadores i enginyoses per a habitar internet i dissenyar «microespais d'acció» (Zafra, 2004) que oferisquen suport i recursos a dones que pateixen un tipus de violència social i jurídicament infravalorata o desestimada per no ser «real», és a dir, per dur-se a terme en el món en línia.

Així, allà on les plataformes es neguen a imposar termes d'ús i servei que protegissen col·lectius en risc de violència enfront de l'assetjament masclista, racista, trànsfob i homòfob de les masses de la *mansphere*, les dones feministes estan liderant la creació d'arxius i comunitats per a assegurar no sols la seua supervivència en línia i un habitat dignes, segur i en ple dret, sinó el futur de la xarxa en la seua totalitat, una internet, en definitiva, feminista.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Amnistia Internacional (20 de novembre de 2017). Unsocial Media: The Real Toll of Online Abuse against Women. En *Medium*. <https://medium.com/amnesty-insights/unsocial-media-the-real-toll-of-online-abuse-against-women-37134ddab3f4>, accés 10 de setembre de 2019.
- Banet-Weiser, S. i Miltner, K. M. (2016). #MasculinitySoFragile: Culture, Structure, and Networked Misogyny. *Feminist Media Studies*, 16(1), 171-174.
- Campbell, C. (27 de juny de 2017). Anita Sarkeesian's Astounding 'Garbage Human' Moment. En *Polygon*. https://www.polygon.com/features/2017/6/27/15880582/anita-sarkeesian-garbage-human-vidcon-interview?utm_campaign=polygon&utm_content=chorus&utm_medium=social%20&utm_source=twitter, accés 4 de setembre de 2017.
- Citron, D. (2014). *Hate Crimes in Cyberspace*. Cambridge: Harvard University Press.
- Crash Override (2019). Coach: Crash Override's Automated Cybersecurity Helper. <http://www.crashoverridenetwork.com/coach.html>, accés 4 de setembre de 2019.
- Cockburn, H. (14 de maig de 2019). Milkshake thrown at Ukip Candidate Who Made Rape Remarks about Labour MP. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/carl-benjamin-milkshake-thrown-totnes-ukip-european-elections-a8912926.html>, accés 10 de setembre de 2019.
- Dewey, C. (14 d'octubre de 2014). The Only Guide to Gamergate You Will Ever Need to Read. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2014/10/14/the-only-guide-to-gamergate-you-will-ever-need-to-read/>, accés 4 de setembre de 2017.
- Di Stefano, M. i Wickham, A. (2019). A YouTuber Standing as a UKIP Candidate Invited Supporters to a Gaming Community That Has Chatrooms Filled with White Supremacist and Anti-Semitic Content. En *BuzzFeed*. <https://www.buzzfeed.com/markdistefano/sargon-akkad-discord-ukip-mep-campaign>, accés 10 de setembre de 2019
- Feminist Frequency (2018). Annual Report. <https://femfreq2.files.wordpress.com/2019/01/2018femfreqannualreport-4.pdf>
- Ging, D. (2017). Alphas, Betas, and Incels: Theorizing the Masculinities of the Manosphere. *Men and Masculinities*, 22(4), 638-657. DOI: 10.1177/1097184X17706401
- Ging, D. i Siapera, E. (2018). Special Issue on Online Misogyny. *Feminist Media Studies*, 18(4), 515-524.
- González Gil, L. J. i Servín Arroyo, A. (2017). Métodos cualitativos digitales: Un acercamiento a la antropología digital y otras posturas de investigación. *Virtualis*, 8(15), 61-80.
- Grossman, R. (1980) "Women's place in the integrated circuit", *Radical America*, 14(1), 29-50.
- Guil Bozal, A. i Guil Bozal, J. (2006). Tejiendo redes: De la mitología al ciberfeminismo. En E. Bosch, V. A. Ferrer Pérez i C. Navarro Guzmán (comp.), *Los feminismos como herramientas de cambio social* (I) Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Habib, H., Bin Musa, M., Zaffar, F. i Nithyanand, R. (2019). *To Act or React? Investigating Proactive Strategies for Online Community Moderation*. Recuperat de <https://arxiv.org/pdf/1906.11932.pdf>

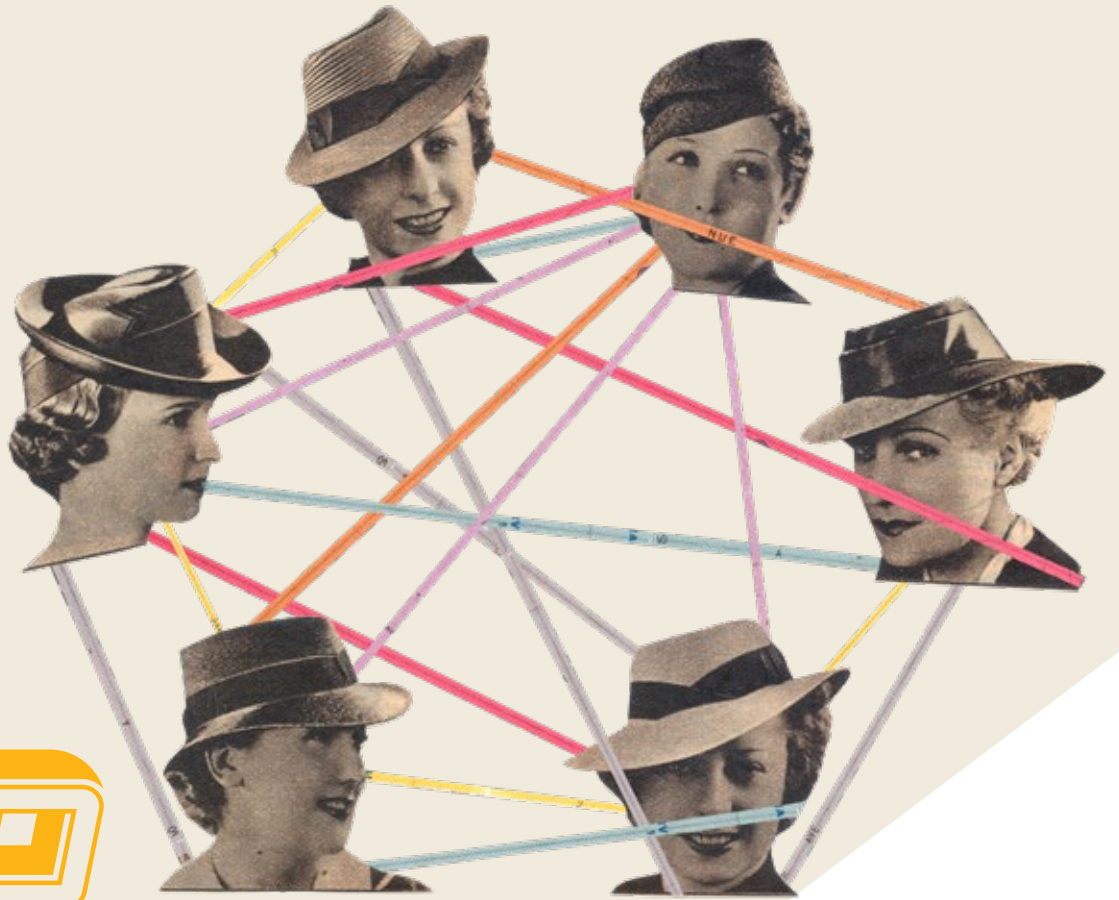
- Haraway, D. J. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres: La reinención de la naturaleza*. Madrid: Cátedra.
- Hine, C. (2004). *Etnografía virtual*. Barcelona: Editorial UOC.
- Horta Ribeiro, M., Ottoni, R., West, R., Almeida, V. A. F. i Meira, W. (2019). Auditing Radicalization Pathwayson on YouTube. *FAT* '20: Proceedings of the 2020 Conference on Fairnes, Accountability, and Transparency, January 2020*, 131-141. DOI: 10.1145/3351095.3372879
- Jane, E. A. (2014). "Your a Ugly, Whorish, Slut": Understanding E-bile. *Feminist Media Studies*, 14(4), 531-546.
- Jane, E. A. (2018). Systemic Misogyny Exposed: Translating Rapeglisch from the Manosphere with a Random Rape Threat Generator. *International Journal of Cultural Studies*, 21(6), 661-680.
- Kane, V. (26 de juny de 2017). When Serial Harassers Try to Hijack Conversations About Harassment. En *The Mary Sue*. <https://www.themarysue.com/sarkeesian-v-garbage-humans>, accés 4 de setembre de 2017.
- Kennedy, B. (2007). Introduction Part Five. En D. Bell i B. Kennedy (ed.), *The Cybercultures Reader* (p. 331-339). Londres: Routledge.
- Kozinets, R. (2015). *Netnography: Redefined*. Londres: Sage Publications.
- Lupton, D. (1995). The Embodied Computer/user. En D. Bell i B. Kennedy (ed.) (2007), *The Cybercultures Reader* (p. 423-432). Londres: Routledge.
- MacDonald, K. (9 de maig de 2019). We've Seen Carl Benjamin's Rank Misogyny before – Remember Gamergate? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/09/gamergate-carl-benjamin-ukip-mep>, accés 10 de setembre de 2019.
- Malone, N. (24 de juliol de 2017). Zoë and the Trolls. *New York Magazine*. <http://nymag.com/selectall/2017/07/zoe-quinn-surviving-gamergate.html>, accés 4 de setembre de 2017.
- McDonald, S. N. (15 d'octubre de 2014). "Gamergate": Feminist Video Game Critic Anita Sarkeesian Cancels Utah Lecture after Threat. *The Washington Post*. 4 de setembre de 2019. <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/10/15/gamergate-feminist-vídeo-game-critic-anita-sarkeesian-cancels-utah-lecture-after-threat-citing-police-inability-to-prevent-concealed-weapons-at-event/>
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T. i Tacchi, J. (2016). *Digital Ethnography: Principles and Practice*. Londres: Sage Publications.
- Plant, S. (1996). On the Matrix: Cyberfeminist Simulations. En D. Bell i B. Kennedy (ed.) (2007), *The Cybercultures Reader* (p. 340-351). Londres: Routledge.
- Plant, S. (1998). *Ceros + Unos: Mujeres digitales + la nueva tecnocultura*. Barcelona: Ediciones Destino.
- Sargon of Akkad. (n.d). Inici [Compte de Twitter]. Recuperat de https://twitter.com/Sargon_of_Akkad
- Sargon of Akkad. (n.d.). Inici [Canal de YouTube]. Recuperat de <https://www.youtube.com/c/SargonofAkkad/featured>
- Sarkeesian, A. (20 de gener de 2015). One Week of Harassment on Twitter. En *Feminist Frequency*. <https://femfreq.tumblr.com/post/109319269825/one-week-of-harassment-on-twitter>, accés 4 de setembre de 2019.
- Sarkeesian, A. (3 de març de 2016). Feminist Frequency and Crash Override Partnership. En *Feminist Frequency*. <https://feministfrequency.com/2016/03/03/feminist-frequency-and-crash-override-partnership>, accés 4 de setembre de 2019.
- Sarkessian, A. (26 de juny de 2017). On VidCon, Harassment & Garbage Humans. En *Feminist Frequency*. <https://feministfrequency.com/2017/06/26/on-vidcon-harassment-garbage-humans>, accés 4 de setembre de 2018.
- Sarkeesian, A. (2019). Anita Sarkeesian. <https://web.archive.org/web/20191018200522/http://www.anitasarkeesian.com:80/projects>, accés 7 de setembre de 2019.
- Friedman, J., Sarkessian, A. i Sherman, R. B. (5 de juliol de 2018). *Speak Up & Stay Safe(r): A Guide to Protecting Yourself From Online Harassment*. [Consulta: 7 de setembre de 2019]. <https://onlinesafety.feministfrequency.com/en/>
- Stone, A. R. (1992). Will the Real Body Please Stand up? Boundary Stories about Virtual Cultures. En D. Bell i B. Kennedy (ed.) (2007), *The Cybercultures Reader* (p. 433-455). Londres: Routledge.
- Totilo, S. (2014). Another Woman In Gaming Flees Home Following Death Threats. En *Kotaku*. <http://kotaku.com/another-woman-in-gaming-flees-home-following-death-thre-1645280338>, accés 4 de setembre de 2019.
- Warzel, C. (15 d'agost de 2019). How an Online Mob Created a Playbook for a Culture War. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/08/15/opinion/what-is-gamergate.html>, accés 1 de setembre de 2019.
- Zafra, R. (2004). *Habitar en (punto) net: Estudios sobre mujer, educación e internet*. Còrdova: Universidad de Còrdova.

NOTA BIOGRÀFICA

Graduada en Sociologia i Ciències Polítiques i Màster en Gènere i Igualtat per la Universidad Pablo de Olavide, on actualment és doctoranda en el programa de Ciències Socials. Les seues principals línies d'investigació són les violències digitals contra les dones, el ciberfeminisme i les estratègies de resistència feminista contra la ciberviolència.

PUNT DE VISTA

És feminista la dansa oriental? Transferències culturals entre l'empoderament femení i l'imaginari orientalista

Maria Patricio Mulero

UNIVERSITÉ TOULOUSE JEAN JAURÈS

maria.patricio-mulero@univ-tlse2.fr

ORCID: 0000-0001-5333-9727

*Caroline Achouri**

UNIVERSITÉ TOULOUSE JEAN JAURÈS. PROFESSORA DE DANSA ORIENTAL

caroline.achouri@free.fr

Rebut: 04/06/2019

Acceptat: 04/09/2020

RESUM

La dansa oriental és un dels símbols més importants de la identitat d'Egipte com a atracció turística, i la seua pràctica s'ha estès per tot el món des de les últimes dècades del segle xx. No obstant això, aquesta dansa ha tingut diferents recepcions depenent del període històric i dels públics. Amb un origen encara incert, la popularització de la dansa oriental va arribar amb el colonialisme, per representar-se després en les pel·lícules de l'era daurada de Hollywood, construïda com una fantasia oriental. Durant el segle xx i fins hui, mentre els mons de l'art egipciis neguen la inclusió de la dansa oriental en el concepte d'art, la disciplina segueix ensenyant-se per tot el món i ha evolucionat en noves disciplines, com l'ATS o la Tribal Fusion. Aquesta primera contradicció entre la recepció egípcia i l'estrangera és crucial, especialment per a les artistes de dansa oriental en el món àrab. Però una altra ambigüitat estableix una altra qüestió global sobre el gènere: mentre que els ballarins consideren la dansa oriental com una expressió feminista d'empoderament i alliberament, el públic d'Occident percep els espectacles com a objectificació de la dona. És la dansa oriental una disciplina que ha de ser experimentada per a exercir el feminisme? Quines són les condicions que permeten la recepció de la dansa oriental com a empoderadora per a les dones? És la recepció ambigua de la dansa una conseqüència de les diferents explicacions sobre els seus orígens i un imaginari particular d'Orient?

Paraules clau: dansa oriental, feminisme, orientalisme, Egipte, violència, empoderament.

ABSTRACT. *Is Oriental Dance Feminist? Cultural transfers between women's empowerment and the Orientalist imaginary*

Belly-dancing is one of the things we associate with Egypt and it has become a major tourist attraction. The dance has spread round the world since the late 20th Century. Nevertheless, the dance has been received differently depending on tastes at the time and audiences. Belly-dancing's origins remain murky but we know that it became popular during colonial times. It became much more widely known during Hollywood's 'Golden Age' when it was used as an Orientalist fantasy. From the 20th Century to the present, the Egyptian art world has refused to include belly-dancing as an art form. However, that has not stopped it spreading world-wide. Belly-dancing is now taught all over the globe and has even evolved into new disciplines such as ATS and Tribal Fusion. This first contradiction between home and foreign reception is a crucial one, especially for belly-dancers in the Arab world. Yet another ambiguity arises from the global issue of gender: while dancers consider belly-dancing as a Feminist expression of empowerment and liberation,

* **Agraïments.** A les meues mentores i mentors, Leila Haddad, Diana Tarkhan, Rachel Brice, Mahmoud Cala i Ibrahim Akef.

average audiences in the Western world see the shows as objectifying women. Is belly-dancing a discipline that must be experienced if one is to put Feminism into action? What conditions must be met so that belly-dancing can be seen as something that empowers women? Is the varied reception of belly-dancing a result of different explanations of its origins and a particular imaginary of The East?

Keywords: belly-dancing, Feminism, Orientalism, Egypt, violence, empowerment.

SUMARI

- La dansa oriental, un fantasma occidental entre dominació cultural, transculturació i apropiació cultural
- La posició problemàtica de la dansa oriental en el camp cultural egipci i la violència contra les ballarines
- La recepció de la dansa oriental a Occident: una reapropiació d'allò femení a través del cos
- Conclusions
- Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Maria Patricio Mulero, 23 rue des salenques, apt 107. 31000 Toulouse (França).

Citació suggerida / Suggested citation: Patricio Mulero, M. y Achouri C. (2020). És feminista la dansa oriental? Transferències culturals entre l'empoderament femení i l'imaginari orientalista. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 109-122. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.8>

LA DANSA ORIENTAL, UN FANTASMA OCCIDENTAL ENTRE DOMINACIÓ CULTURAL, TRANSCULTURACIÓ I APROPIACIÓ CULTURAL

L'objecte d'aquest article és el solo ballat femení professional, denominat dansa oriental a Espanya i França, *belly dance* en els països anglosaxons i *raqs el shaqî* (dansa d'Orient) a Egipte. Les característiques que hui coneixem del solo femení van sorgir als anys 20 en els cabarets del Caire, equipaments d'oci a l'europea, i actualment el *raqs el shaqî* es troba present en festes, a la televisió i en les manifestacions públiques i privades d'Egipte (Henni-Chebra i Poché, 1996: 65). Si decidim observar en primer lloc la història de la construcció d'aquesta dansa és per demostrar el vincle inextricable que hi ha entre Orient i Occident al llarg de la seva evolució.

De fet, la dansa oriental es va construir, desenvolupar i professionalitzar —fins a convertir-se d'alguna

manera en un símbol d'Egipte — a través de la mirada i la influència de la presència occidental a Egipte, des dels inicis del segle XIX: «Els orígens de la dansa oriental es troben en una complexa xarxa d'intercanvis interculturals des del segle XIX, dinàmiques globals de gènere i poder, i imatges reïficades creades per la mirada masculina colonial» (Burnam, 2012: 12). Paral·lelament, la influència de la dansa oriental s'ha sembrat a Occident, aportant una nova visió del cos femení i dels codis de feminitat, fins a influir en les coreògrafes pioneres de la dansa moderna del segle XX¹ —Loïe Fuller (2016), Ruth Saint Denis, Isadora Duncan (1999) — qui tenien

1 «De fait, Loïe Fuller (car la Danse Serpentine était en essence une réinterprétation de la "danse des voiles") tout comme Ruth St. Denis (dont le chef d'œuvre Radha. La danse des cinq sens mettait en scène une déesse indienne), recourent largement à l'imaginaire orientaliste» (Uffreduzzi, 2018).

com a principal inquietud l'alliberament del cos femení.²

En el canvi de segle, lluny de la tradició del ballet, Loie Fuller (1862 – 1928) i Isadora Duncan (1878 – 1927) van assentar les bases d'un nou art, produint estètiques singulars, teories sobre la dansa, les arts i el món. Amb elles s'inicia una era en què les dones dominaran la creació coreogràfica. Elles disposen del seu cos i de les seues representacions, qüestionen els estereotips vinculats a la dansa, controlen l'espai, gestionen la seua carrera personal i la seua companyia, pensen noves pedagogies. (Marquié, 2008)³

La dansa oriental es va construir a Egipte i a Occident de forma paral·lela segons els diferents processos d'intercanvis culturals, entre dominació cultural, transculturació i apropiació cultural: «Les idees globals sobre la dansa oriental i les pràctiques que s'hi associen es van construir transnacionalment a Egipte i als Estats Units en un entorn cultural d'explotació imperialista i les polítiques nacionalistes» (Burnam, 2012: 11).

El 1798, el general Bonaparte dirigeix la campanya d'Egipte, acompanyat no només de militars, sinó també d'escriptors, pintors i nombroses personalitats de la societat civil, majoritàriament homes. Ells seran els primers reporters de la societat egípcia de l'època. Com en tota relació entre una civilització dominant

i una altra de dominada, la mirada dels homes cap a la societat egípcia no va ser neutra ni estrictament informativa. Les primeres imatges de les ballarines orientals constituïen representacions exagerades de la sexualitat que van justificar l'ocupació colonial, a través d'una percepció patriarcal colonialista (Burnam, 2012: 12-13) i d'una suplantació de les seues veus a través dels artistes orientalistes:

La relació entre Orient i Occident és una relació de poder i dominació [...]. Prenguem com a exemple la trobada de Flaubert amb una cortesana egípcia. [...] És ell qui parla per ella i qui la representa. No obstant això, és estranger, relativament ric, és un home, fets històrics que li permeten posseir-la no sols a nivell físic, sinó també parlar per ella i dir als seus lectors de quina manera ella és típicament oriental. (Said, 1978: 36)⁴

La mirada occidental era extremadament ignorant cap a una societat que descobrien com a colons, i sota la lògica de la dominació, no es tractava senzillament de conèixer una nova societat, sinó de sotmetre-la als postulats i als objectius de conquesta per part del dominant: «L'Oest era representat com a canviant, progressista, actiu, racional i auster; l'Est era rígid, estancat, passiu, irracional i sensual» (Van Nieuwerk, 1995).

El descobriment de la dona oriental i de la dansa va formar part d'aquest procés. Entre les fantasies sobre els harems —als quals no havia pogut entrar cap viatger estranger, fora pintor, escriptor, soldat o polític—⁵ i la visió de les dones sense corset, en oposició total a un Occident purità on el cos de la dona era sovint «rigiditzat», es va generar una incomprensió

2 «In Europe and North America at the end of the nineteenth and beginning of the twentieth centuries, a few dancers, of whom Ruth St. Denis and Maud Allan are among the best known, performed their interpretations of oriental dancing. Rather than using actual dances, they "brought to life" movements from iconic sources from the ancient Middle East. Throughout the twentieth century major film stars Theda Bara, Dolores Gray, Hedy Lamarr, and Rita Hayworth performed Broadway and Hollywood versions of this dance in biblical sagas, "Arabian Nights" films, and "Kismet" musicals from the earliest periods of the film industry. These productions helped to create the widespread icon of exotic dance as a representation of the Middle Eastern woman» (Shay i Sellers-Young, 2012).

3 Citacions traduïdes al valencià per l'equip de traducció de la revista a partir de les traduccions al castellà realitzades per les autores.

4 Edward Said es refereix a Koutchouk, cèlebre ballarina *almée* que va ser amant de l'escriptor francès Gustave Flaubert durant els seus viatges a Egipte.

5 «Les Occidentaux n'ont en tête que des harems élaborés à partir d'images que leurs artistes ont fabriquées – des tableaux et des films surtout (...). Mon harem se référait à une réalité historique. Le leur tire sa vitalité des images créées par des peintres comme Ingres, Delacroix, Matisse ou Picasso, qui prenaient plaisir à faire des femmes des odalisques (...). Images peintes ou images filmées, voilà le territoire du harem occidental (...).» (Mernissi, 2000: 20–21).

enfront del sentit de les danses que podien veure en els carrers durant les festes tradicionals i socials, i el malentès es va generar ràpidament, reforçat per una convicció: l'erotisme era un dels aspectes principals de l'Orient exòtic» (Van Nieuwerk, 1995). Ràpidament, les danses van ser qualificades com a «voluptuoses, vergonyoses, estúpides, abjectes o salvatges» (Van Nieuwerk, 1995).

Cal precisar que, en arribar a Egipte, els occidentals van identificar dos tipus de ballarines. D'una banda, hi havia les *a'oualem*, que no actuaven en públic sinó en les cases de les classes acomodades i sobretot als harems, sense contacte amb els homes (Henni-Chebra i Poché, 1996: 68)⁶. D'altra banda, les *ghawazi* actuaven sense vel als carrers i davant dels cafés, per la qual cosa eren més accessibles als estrangers (Van Nieuwerk, 1995). Aquesta segona categoria de ballarines és l'única que els occidentals van poder observar de primera mà. Les *ghawazi* eren poc valorades per les classes altes locals, per la qual cosa rarament ballaven en cases particulars, fet que també va influir en la valoració que en feren els estrangers: «En el seu *Description de l'Égypte* (1821-1829), G. A. Villoteau va qualificar aquesta dansa com a indescriptible i va jutjar els moviments que la componien com a perfectament obscens» (Henni-Chebra i Poché, 1996: 67).

Aquest binomi de fascinació i repulsió per les dones que ballaven va trastornar completament la forma de representar la dansa. La mirada masculina occidental va transformar la dansa, d'una banda, cosificant la ballarina i sexualitzant-ne tots els moviments, i d'altra banda, professionalitzant-la d'alguna manera, ja que els occidentals van començar a pagar les ballarines per veure-les ballar i posseir-les. En contrapartida, tot i tindre una reputació escandalosa, les

ballarines van trobar la forma de guanyar-se la vida i emancipar-se: van començar a modificar la dansa per adaptar-la a les expectatives de l'home occidental. Aquest moviment no va parar d'intensificar-se durant la dominació anglesa d'Egipte en el segle XIX. La societat egípcia, per la seua banda, deplorava aquest entusiasme i condemnava frontalment la dansa oriental com a contrària a la seua cultura, la seua religió i els seus costums.⁷

Els orientalistes van tornar a Europa carregats de dibuixos, quadres, assajos i llibres que exposaven una visió errònia d'Orient, oblidant la realitat d'una àrea conquistada i sotmesa. Les obres orientalistes van fomentar a Europa la fantasia d'un Orient lasciu, passiu, entregat, amb una imatge de la feminitat i de la dansa que va calar en l'imaginari col·lectiu occidental. Els primers dies de la dansa oriental van aparèixer en oposició a la societat de la qual va sorgir i sota la influència d'una mirada occidental totalment fascinada per la fantasia d'Orient.

L'harem dels occidentals, segons pareix, és una espècie de lloc orgiàstic on els homes aconseguixen un miracle impossible en Orient: disfrutar sense traves de la multitud de dones que han reduït a l'esclavitud! En el seu harem, les dones no intenten venjar-se per haver sigut agredides, sotmeses, rebaixades a l'humiliant estatut de captives. [...] D'aquesta manera he actualitzat el segon tret distintiu de l'harem occidental: l'intercanvi intel·lectual, obstacle per al plaer, és inútil. [...] Hi havia, entre altres fantasies, la dona muda, passiva tant intel·lectualment com físicament. (Mernissi, 2000: 36-37)

A finals del segle XIX, els occidentals van poder finalment gaudir d'aquesta fantasia oriental en els seus països. Les exposicions colonials a Europa i Estats Units (1866 – 1948) van portar les primeres ballarines orientals als pavellons d'Egipte, però també

6 «Conformément aux coutumes locales, le maître de maison et ses invités écoutaient chanter les a'oualem depuis une pièce voisine du harem, ou depuis la cour de la maison. A l'arrivée des Français au Caire, ces dernières refusant de chanter devant des hommes et en particulier devant des soldats français, s'éloignèrent de la capitale» (Henni-Chebra i Poché, 1996: 68).

7 «The excessive European interest in female dancers, and the fact that Europeans monopolized the dancers' services, intensified the dissatisfaction of the ulamâ and caused a more general Egyptian protest» (Van Nieuwerk, 1995).

del Magrib. La transformació de la dansa, adaptada a les expectatives i a la mirada dels occidentals va seguir el seu curs, fet que va tergiversar encara més la realitat. Sol Bloom, productor americà d'espectacles, explica la trobada que va tenir amb la «cultura algeriana» durant l'exposició colonial a París el 1889, i el seu desig de promoure aquesta «falsa realitat»:

De totes les exhibicions de la fira, les de les colònies franceses m'han paregut les més fascinants. Dubte molt que res paregut s'haja vist mai a Algèria, però no em preocupaven les foteses. Els algerians eren genuïns sens dubte, i el que era realment important era que representaven un entreteniment variat que anava incrementant la meua excitació a mesura que m'hi anava familiaritzant. Sabia que en l'hemisferi occidental mai s'havia vist res igual que eixes ballarines, acróbates, menjadors de vidre i menjadors d'escorpins, i estava segur que podria fer fortuna amb ells als Estats Units. (Burnam, 2012)

Aquesta és la visió de la dansa que ha inspirat Occident i Orient i que s'ha propagat per Europa i els Estats Units fins arribar a influir en la dansa occidental. Un entusiasme frenètic va envair els cabarets occidentals i tot tipus de locals d'espectacles, fins a coincidir amb l'alliberament del moviment i del cos de la dona, amb les premisses de la *modern dance* de principis del segle xx, amb les americanes Loïe Fuller, Ruth Saint Denis i Isadora Duncan. En aquesta fase s'inicia un nou procés de reapropiació. Per millorar la reputació d'aquesta inspiració, aquestes ballarines van buscar les arrels divines d'un temps ancestral en què aquestes danses eren sagrades, una visió completament hipotètica no contrastada amb cap estudi de referència. Presentaven un feminisme «natural» i universal a través de nocions essencials de les dones i el cos, la raça i la nacionalitat, amb la idea d'un Orient misteriós i espiritual que legitimaria el cos com a vehicle d'expressió (Burnam, 2012).

Per la seua banda, les ballarines de les exposicions colonials s'acomodaven perfectament a les noves expressions i intentaven intensificar aquesta fan-

tasia per quedar-se a Occident i desenvolupar una carrera en locals on podien ballar amb seguretat. En eixa època s'usaven els termes «Hoochee-Coochee» o «The Shimmy and Shake», i algunes ballarines van aconseguir un gran prestigi, com la síria Fahreda Batre Spyropoulos, o Fatima Djemille (d'origen desconegut), anomenades conjuntament Little Egypt. La dansa es va transformar, amb moviments pelvians cada cop més pronunciats (Edison, 1896; The original *Little Egypt*, 2013), vestimentes que començaven a mostrar el ventre, joies, perfums i llargues cabelles soltes. Tots aquests detalls es van introduir per adaptar-se a la fantasia occidental. Les ballarines que tornaven a Egipte transmetien la nova visió a les ballarines egípcies, les quals, en els cabarets del Caire, remodelaven poc a poc la dansa per adaptar-se a la nova tendència.

L'exotisme d'esta dansa tan visual no va passar desapercbut a la indústria del cine de Hollywood, que es trobava en plena expansió: moltes pel·lícules històriques, bíbliques i mitològiques van optar per representar aquest tipus de dona oriental. Actrius com Hedy Lamarr (*Samson and Delilah*, de Cecil B. De Mille, 1949) o Rita Hayworth (*Salomé*, de William Dieterle, 1953), van encarnar belleses orientals, amb evident influència de la dansa oriental amb l'ús de vels, ventre descobert i peus descalços.⁸ Paral·lelament, al Caire, la producció cinematogràfica també es troba en ple auge:

1932 [...], punt de partida d'una nova època en la història del cine egipci, que va començar a explotar la fascinació popular per la cançó i el gust de la petita burgesia per la «dansa turca» (anomenada dansa del ventre a Occident i atribuïda al folklore àrab per error) executada al ritme d'una musiqueta oriental heteròclita (turco-àrab-judeo-mediterrània!). Aquesta xicoteta

8 «Les Américains, eux, me décrivaient leurs danseuses hollywoodiennes en voiles vaporeux aux couleurs de bonbons acidulés (...). Hollywood avait une expression pour ces mélos orientalo-suggestifs : «T and S». T est la première lettre de tits «nichons», et S est la première lettre de sand «sable» (Mernissi, 2000: 20-21).

burguesia va començar a freqüentar cada vegada més aquest nou gènere de cine egipci, que atreia també les multituds populars. Les sales de cine es van multiplicar ràpidament (fins arribar a la xifra de 50) així com el nombre de pel·lícules realitzades i difoses durant aquest període. (Farid, 1973: 25)

Les ballarines egípcies de cabaret del Caire, com Samia Gamal o Tahia Carioca, apareixen en les pantalles de cine i provoquen la mateixa fascinació que als Estats Units. Les representacions de Hollywood i el Caire col·lideixen. La imatge de la ballarina oriental amb vestit de dos peces (faldilla i sostenidors) i els cinturons de lluentons es convertixen en la visió més estesa en el cine nord-americà i egipci, i influeix en els cabarets orientals i occidentals. El vestuari hui generalitzat no és més que una visió hollywoodiana de la dansa oriental, a la qual les ballarines egípcies es van adherir. Com que la presència occidental sempre va ser important a Egipte —especialment en el període d'entreguerres—, es van homogeneïtzar les diferents representacions de la dansa oriental.

El vestuari es «va orientalitzar» amb purpurina, granadura i perles en un estil que devia la inspiració sobretot a Hollywood. El vel, preeminentment oriental, es va introduir per incrementar la imatge de vampiressa misteriosa de les ballarines. Als anys 20, el vestit de cabaret occidental s'havia convertit en una presumpta disfressa oriental, és a dir, un top de biquini amb lluentons, una falda de gasa baixa amb obertures laterals, i el ventre descobert. La versió orientaltzada, introduïda a Egipte per ballarines i les primeres pel·lícules americanes, va influir molt la indústria cinematogràfica egípcia en la dècada dels anys trenta i es va anar introduint gradualment en la vida nocturna egípcia. (Van Nieuwerk, 1995)

És aquesta la imatge que representa hui la ballarina egípcia, i per extensió, la dansa oriental, en l'inconscient col·lectiu. No és estrany trobar turistes, viatgers i apassionats d'Egipte que creuen sincerament que la dansa oriental sempre ha sigut així, amb eixe vestuari i eixa forma de ballar. I en realitat sorgeix d'un

contacte recent entre dos cultures, una relació asimètrica de dominació entre Orient i Occident, amb un rerefons de colonialisme patriarcal, per a reflectir-se després en les societats occidentals i remodelar la visió de la feminitat.

Ens pareixia impossible ometre aquesta realitat històrica, necessària per comprendre millor els reptes que ofereix la dansa oriental. A Orient crea un rebuig cap a la ballarina oriental i el que representa, però a pesar de tot, a contracorrent de tot un sistema (religiós, social i de l'estatut de la dona), forma part incontestable de la societat actual, i ens parla d'aquesta societat. I a Occident genera fascinació per aquesta dansa exclusivament de gènere, i que per això aporta un discurs sobre la feminitat, l'empoderament i, per tant, el feminisme.

LA POSICIÓ PROBLEMÀTICA DE LA DANSA ORIENTAL EN EL CAMP CULTURAL EGIPCI I LA VIOLÈNCIA CONTRA LES BALLARINES

Si la complexitat dels orígens de la dansa oriental deriva en interpretacions completament diferents de la dansa, la posició de la dansa oriental en el camp cultural egipci no és menys controvertida. Partint en primer lloc de la representació de la dona com a intèrpret artística —com hem destacat abans, en el solo de dansa oriental—, la recepció ve condicionada per la complexa relació que té el públic egipci amb aquesta expressió artística. Relacionada amb la dominació occidental, sota l'opressió de la qual es va desenvolupar als cabarets de principis del segle xx, la societat egípcia no considera la dansa oriental com a patrimoni propi. En aquest context, l'adscripció de la dansa oriental com a part del camp cultural no posseeix legitimitat ni consagració artística. Els egipcis relacionen les interpretacions de les ballarines orientals amb els cabarets del Caire, els espectacles obligats a les bodes i el cine dels anys cinquanta.⁹

⁹ Menció a part mereix la representació de la ballarina oriental al cine egipci dels anys 50, una imatge que es va transmetre a tot el món àrab i que es continua associant a Egipte.

Si a aquesta situació de rebuig hi afegim que les ballarines no disposen de canals per manifestar el propi discurs respecte al valor cultural de la dansa, entendrem la posició marginal que ocupa. No obstant això, hi ha acusacions d'apropiació cultural a les ballarines occidentals per practicar eixe patrimoni injuriat en la seua pàtria original. L'escena cairota contemporània compta amb un elevat nombre de ballarines procedents d'Occident. Les històries sobre les seues trajectòries professionals són diverses, però generalment coincideixen a evocar una fascinació primerenca per la imatge relacionada amb una bellesa intemporal i femenina de les ballarines: «Estava fascinada i volia convertir-me en eixa ballarina que el públic esperava i desitjava. Com que tenia una mala imatge de mi mateixa, somiava amb la transformació de l'aneguet lleig en princesa»¹⁰

La ballarina Diana Tarkhan va descobrir la dansa als cafés de Belleville (París) el 1975, i va viatjar al Caire per primera vegada quatre anys més tard. Al poc temps es va instal·lar com a ballarina i professora de dansa. En aquella època encara eren poques les occidentals que actuaven, «de manera que les egípcies no sabien molt bé què pensar d'aquestes estrangeres: si eren una amenaça potencial o un objecte risible». La seua experiència a Egipte desprén la complexitat que rodeja la situació de la dansa oriental:

No es pot dir que ballar a Egipte siga fàcil, té un preu determinat i cal ser capaç de descodificar ràpidament els usos i costums, a risc de trobar-se en situacions que seria preferible evitar. [...] La forma com les egípcies perceben les ballarines és ambivalent, són adulades i odiades. Són dones de mala vida que han caigut en el pecat i que desvien l'home honest de la seua dona i la seua família. Aquesta és la posició oficial. Moltes persones ho pensen i són més nombroses hui que quan vaig arribar a Egipte. (ibíd.)

Sonya, ballarina professional que actualment treballa al Caire en el vaixell-cabaret Nile-Maxim, explica que va tancar l'escola que tenia a França per viure «el seu somni al Caire». El públic del vaixell és bàsicament familiar i turístic, mentre que el jovent cairota assisteix als espectacles que fa en discoteques. Les seues alumnes del Caire són majoritàriament estrangeres, i les egípcies que fan classes amb ella ho fan «per plaer personal».

La doble percepció de la dansa en la societat, admirada per l'aura imaginària que envolta una tècnica complexa del cos femení i detestada per imperatius morals i religiosos, genera contradiccions com la de les dones de l'alta burgesia que explicaren a Tarkhan que havien après a ballar mirant cine egípcí, desenvolupant una tècnica professional, i li confessaren que hagueren volgut ser ballarines «si hagueren pogut». Però si la respectabilitat de les egípcies perilla si admiren la dansa, les professionals estrangeres també temen que el seu ofici no estiga completament acceptat, ni tan sols entre les classes educades:

Vaig aprendre ràpidament a no parlar del meu ofici davant d'egipcis de qui no coneixia les opinions. De fet, aquest ofici m'obligava a seleccionar els meus coneguts entre els egipcis que mostraven una actitud liberal. I dic «mostraven», perquè és possible que en el fons siga un judici de valor d'acord amb el pensament majoritari. Per a detectar açò, cal temps i coneixement de la cultura. Quan ho perceps, tens la sensació d'haver sigut enganyada. (ibíd.)

La mateixa paradoxa li ocorre a Sonya, qui explica que les seues amigues expatriades saben a què es dedica, però en canvi, en el barri on viu creuen que treballa en l'exportació de bosses de mà per evitar que la consideren «una dona fàcil».

Respecte a la recepció entre els estrangers que visiten el Caire, Tarkhan no detecta més comprensió: «Per a ells es resumeix en una forma de *striptease*, una exhibició vulgar, perquè no poden en absolut descodificar aquesta dansa, ni el sentit de l'hu-

¹⁰ Entrevista realitzada per aquest article per les autores el maig del 2019 a la ballarina francesa Diana Tarkhan, que fou ballarina al Caire durant dècades.

mor que sovint l'acompanya». Per a Tarkhan, les ballarines orientals són percebudes igual que en l'imaginari occidental del segle XIX, «on el burgès i l'aristòcrata van a gastar-se els diners i a envilir-se per escapar del pes de les funcions oficials que se'ls atorguen». Al llarg del segle XX s'ha mantingut l'associació de la dansa oriental relacionada amb el luxe i l'alcohol dels cabarets, llocs on es toleren aquests hàbits pel contacte històric amb la població occidental. Hui la burgesia egípcia, incloent-hi les dones, assisteix als cabarets, que continuen sent un refugi per a aquests hàbits.

La societat egípcia segueix sense considerar el que denominem dansa oriental com a patrimoni cultural o una dansa folklòrica,¹¹ quan paradoxalment és un dels productes turístics més cotitzats des de fa aproximadament un segle. Malgrat la complexitat tècnica dels moviments i el fet que la dansa oriental egípcia és la base de totes les derivacions artístiques de les altres disciplines Tribal i Fusion Bellydance, considerades danses de ple dret a Occident, la dansa oriental depén administrativament del Ministeri de Turisme egipci, i no del de Cultura, cosa que demostra la seua vinculació amb el públic estranger.¹²

La situació actual de les ballarines orientals en els països àrabs segueix les pautes d'altres repressions relatives a l'emancipació femenina vinculades amb els règims religiosos. A l'Orient Mitjà, la dansa oriental com a pràctica professional està molt desprestigiada, tant pel puritanisme com pel costum que dicta que les dones no han d'aparèixer descobertes davant d'homes amb qui no tenen parentiu. Les ballarines que apareixen en públic són percebudes

per la societat egípcia com a desobedients d'aquests costums i en l'imaginari social es vincula les professionals de la dansa amb la prostitució. En els basars del Caire, els venedors denuncien amenaces perquè no es venguen determinats vídeos de ballarines. Tot i que les creences fonamentalistes no són universalment acceptades, aquest tipus de dansa és molt controvertit en les societats musulmanes, a diferència de les danses regionals folklòriques (Shay i Sellers-Young, 2012).

Al marge de la percepció en relació al públic masculí, les professores de dansa oriental a Egipte treballen de forma pràcticament clandestina, i segons Tarkhan, els egipcis ignoren que les egípcies fan classes. «A més, si eres estrangera exercint la professió a Egipte, es crea un ressentiment, com si estigueres cometent un robatori cultural». No obstant això, la discriminació cap a la ballarina oriental, independentment del seu origen, degenera en violència, especialment aplicada a les professionals egípcies, ja que agredir una occidental està severament castigat. «Els insults, les violacions, el xantatge econòmic i el menyspreu són freqüents», explica Tarkhan.

Una de les paradoxes més importants en el camp cultural egipci és que és precisament el consum dels occidentals —els circuits turístics inclouen sempre un espectacle de dansa— el que ha aconseguit preservar la dansa oriental fins hui a pesar de la voluntat dels sectors religiosos que hi han actuat en contra, especialment des de la revolució. El públic occidental es troba igualment dividit entre dos recepcions de la dansa: d'una banda, els que la consumeixen com a producte exòtic, i en segon lloc, un grup format per *amateurs* o professionals de la dansa, que s'hi aproximen com un retorn a les arrels. L'excel·lència tècnica i interpretativa de la dansa oriental egípcia és reconeguda per les ballarines occidentals, que acostumen a viatjar sovint a Egipte per seguir-se formant. Alguns estudis apunten a un cert discurs orientalista per part de les ballarines occidentals (Hooi, 2015) que perpetuaria una mirada colonialista, reforçada per un imaginari romàntic criticat pels estudis postcolonials. Altres, no obstant això,

11 Les danses folklòriques van adquirir la seua legitimitat cultural amb la direcció de Mahmud Reda, coreògraf encarregat d'institucionalitzar-les.

12 «En el camp artístic egipci, la dansa oriental pateix una doble marginalització: per una banda, la pressió religiosa i la jerarquia eurocèntrica pressionen els poders governamentals per promoure únicament les danses folklòriques tradicionals i la dansa clàssica, com el ballet; per altra banda, la reivindicació de la dansa com a femenina s'ha convertit en un obstacle per reconèixer-la com a art escènica» (Tena Medialdea, 2015).

afirmen que la dansa oriental moderna és un «estil autònom fruit de la cultura urbana de *fin-de-siècle* i caracteritzat per ser transnacional i híbrid» (Tena Medialdea, 2015). Finalment, la tesi de Caitlin McDonald exposa com la dansa oriental introduïda en els processos de globalització dialoga constantment amb les cultures que l'acullen, la desenvolupen i acaben influïnt-hi, mantenint en tots els casos una centralitat com a eina feminista de construcció de la feminitat, una consideració contemporània i bàsicament occidental (McDonald, 2010).

LA RECEPCIÓ DE LA DANSA ORIENTAL A OCCIDENT: UNA REAPROPIACIÓ D'ALLÒ FEMENÍ A TRAVÉS DEL COS

A partir de la dècada dels 90, la transmissió de la dansa oriental s'ha desenvolupat a Occident de forma exponencial fins hui. Aquesta fascinació es tradueix en una àmplia oferta de classes, tot i que la situació inestable en els països d'Orient Mitjà i una actualitat preocupant en aquesta regió hagueren pogut crear una desafecció (Aprill, Djakouane i Nicolas-Daniel, 2013). La predominança de la imatge orientalista basada en una intemporalitat de la ballarina pareix desconnectada d'una realitat geogràfica i política. A la vista d'aquest fet, resulta interessant entendre les motivacions que mouen les alumnes dels cursos de dansa oriental, excloent la cultura d'un país i la seua realitat actual.

L'experiència de Caroline Achouri com a professora de dansa oriental des de fa 20 anys a França m'ha permès comprendre les raons més o menys conscients que porten les occidentals a fer classes d'aquesta disciplina. Una primera conclusió s'imposa: les alumnes de dansa oriental tenen majoritàriament molt pocs vincles amb la cultura oriental. Una segona observació és la importància de la ballarina i de la dona oriental com a motor inicial, inclús si les alumnes no tenen cap referència precisa de cap ballarina oriental real, històrica o contemporània. Es tracta «essencialment de familiaritzar-se amb els ritmes i els moviments i d'adherir-se a un imaginari exòtic de la dansa oriental» (Boldrin, 2015).

Al contrari, la qüestió de la feminitat s'evoca sovint en termes de seducció, gràcia, voluptuositat, bellesa, llibertat del cos. Amb aquestes associacions, semblaria que ens trobem davant d'una cerca individual i personal de reapropiació del cos femení, amb l'afegit de succeir en un lloc —l'acadèmia de ball— de caràcter generalment no mixt.¹³ Poder ballar lluny de la mirada masculina i dels dictats socials sobre la identitat femenina sembla permetre una experiència de llibertat i de recerca de la identitat de la dona:

La pràctica de la dansa oriental dins de les classes és un moment de joc, de sensualitat, de posada en escena d'una mateixa, sota la mirada masculina. [...] Exterioritzar el plaer del moviment i del deixar-se anar emocionalment, guiades per la música, afavoreix l'experimentació de noves relacions amb una mateixa. Per a les dones occidentals en particular, l'expressió de les emocions és sovint considerada com una actitud vergonyosa, que deroga la imatge social i professional que cadascú ha d'assumir. [...] En un espai tancat com és la classe de dansa, moltes dones aprenen una corporeïtat emocional. (Boldrin, 2015)

Resulta paradoxal dirigir-se a una altra cultura i utilitzar una de les expressions icòniques d'eixa cultura, no per a conèixer-la, sinó per a conèixer-se més a una mateixa, en el propi context cultural. No es tracta en la majoria dels casos d'una mirada cap a l'exterior, sinó del retorn a una mateixa i a la identitat pròpia, sota l'aparença d'un desenvolupament personal i d'un empoderament femení. La primera persona a qui volen conèixer i seduir les alumnes de dansa oriental és a elles mateixes com a dones.

Les evolucions de la disciplina de la dansa oriental han seguit el camí de la introspecció femenina, sense aproximar-se amb curiositat a la cultura oriental i, no obstant això, amb distància respecte de la imatge de

¹³ Aquesta no sol ser una decisió de la professora, sinó que l'experiència constata que generalment les classes de dansa oriental són molt poc freqüentades pel públic masculí, la participació del qual continua sent anecdòtica.

la ballarina de cabaret cairota. L'exemple de la Tribal Bellydance, i particularment la seua primera branca, l'American Tribal Style®, és revelador. Aquest estil de dansa va nàixer a San Francisco, la meca del *new age*, a principis dels huitanta. Va ser creat per nord-americans que tenien una idea llunyana de la cultura d'Orient Mitjà, i van adoptar diferents estètiques de danses anomenades orientals, en un sentit ampli, que comprenien des del Magrib i Egipte fins a l'Índia. Respecte a la filosofia que mou la dansa —no entrem a detallar-ne la tècnica—, cal destacar que, en lloc de voler seduir amb una mirada sovint masculina, busca la solidaritat entre dones i la sororitat d'una «tribu» exclusivament femenina que balla entre i per a elles, per trobar una força col·lectiva exclusivament femenina. L'anècdota del nom de la tribu creada per Carolena Nericcio, fundadora de l'ATS® és reveladora:

Quan vam haver de buscar un nom per a la companyia de ball, un amic va suggerir la rima FatChanceBellyDance, a partir de la pregunta absurda que es fa a les ballarines, per part d'un públic que pensa que la bella i femenina dansa oriental és simplement un entreteniment exòtic per al seu plaer personal. En altres paraules, la resposta és «Ja pots esperar sentat si esperes que et faça un xou privat».¹⁴ (Nericcio, 2019)

La desviació de la mirada és en aquest cas evident, perquè es dirigeix a una mateixa, i només té importància respecte a una mateixa i al grup amb què es balla. La mirada exterior del públic i les expectatives que tinga (o les fantasies) són enterament secundàries. Es tracta d'un empoderament col·lectiu en femení, on totes les descodificacions de la dansa oriental es posen en dubte: el vestuari és molt més cobert, la noció de solista es dilueix en una dansa de grup, en l'interior de la qual la imatge de la feminitat és múltiple, inclús la música, que no sol pertànyer al repertori oriental. El que interessa al corrent coreogràfic de la Tribal BellyDance és més la recerca de les feminitats i com s'expressen, que no l'adhesió a una cultura i a la seua història. Com explica Tina Frühauf

respecte al Gothic Bellydance: «Aquesta dissociació d'Orient —podem anomenar-la una descolonització cultural— no és tant una decisió conscient com una evolució genuïna» (Frühauf, 2009).

Es tracta realment d'una «descolonització» o més aviat d'una forma d'apropiació cultural? Aquesta fugida de la cultura i la història d'origen en la pràctica occidental i en la recepció femenina suggereix algunes preguntes. La falta d'informacions veraces sobre els orígens de la dansa oriental, la distorsió per part de l'orientalisme, així com la falta de reconeixement en el seu país d'origen, obren la porta a diferents interpretacions i reescriptures de la realitat d'esta dansa. Així doncs, actualment no resulta estrany que, per deixar de banda la mala reputació de la dansa oriental, s'invente una nova història que li conferisca una respectabilitat mil·lenària i quasi divina, a la recerca de la «feminitat sagrada». No obstant això, aquesta visió no ha sigut demostrada ni recolzada històricament. No és la posició de les ballarines egípcies, que acusen les ballarines occidentals —sobretot les americanes— d'«evocar la dansa oriental com una forma de comunió misteriosa i arcaica» (Boukobza, 2009). La motivació seria «legitimar la disciplina als ulls d'un públic ampli, inscrivint-la en una història mil·lenària que donaria testimoni de la pertinença als gèneres de rituals i erudits» (Garrec, 2013).

Els coreògrafs intenten valorar la dansa oriental atribuint-li un origen ancestral: seria l'hereua d'un ritu de fecunditat practicat als temples antics per ballarines-sacerdotesses en honor a la Deessa Mare. Però no hi ha cap empremta escrita o iconogràfica que testifique amb certesa una tradició mil·lenària de naturalesa sagrada. Com subratlla l'etnomusicòleg Christian Poché, «és cert que basant-se en el que és sagrat, la *raqs sharquí* seria automàticament legitimada i sostreta de l'oprobri que la rodeja». (Garrec, 2013)

Aquesta reinterpretació i reapropiació històrica transgredeix en reemplaçar en el seu discurs una realitat, no sols històrica, sinó també la realitat actual de les ballarines orientals a Egipte. El procés a través del qual la dansa oriental pot generar un

¹⁴ «Fat chance you can have a private show», de l'anglès original.

empoderament femení i una consciència feminista és perfectament comprensible i acceptable, però no és fidel a la realitat en un context global en què precisament els dos hemisferis que practiquen la dansa oriental no es comuniquen. Com descriu l'exballarina professional Diana Tarkhan:

Si Occident sent la necessitat d'apropiar-se d'esta dansa per convertir-la en un símbol de reivindicació feminista, per què no? Però com justificar el fet de centrar-se a transformar el que les feministes perceben com un símbol de la dona objecte? Caldria, en aquest cas, modificar i redirigir aquest símbol cap al bon camí? Crec que és més complex, i que la lectura aplicada a la dansa oriental pel feminisme és massa reduccionista. Al cap i a la fi, pareix que les feministes volen justificar l'atracció que senten per eixa representació de la dona vestint-la amb noves gales, per fer acceptables els seus desitjos inconscients.¹⁵

Resulta paradoxal que a Occident es detecte un gran entusiasme per la dansa oriental acompanyat d'una falta de coneixement d'Orient que no sempre evoluciona cap a un interès o curiositat cap a la cultura oriental. L'experiència ens mostra que l'atractiu d'aquesta dansa pareix referir-se molt més a la cerca del que és femení, entès en aquest cas com a universal, més enllà de l'espai i el temps. D'aquesta manera, en l'imaginari occidental, paradoxalment, aquesta imatge femenina correspondria a una ballarina oriental.

Precisament, l'espectre de l'orientalisme és el que ha generat una autonomia de la ballarina cap a una evolució introspectiva en la pràctica *amateur* en l'Occident contemporani. Si, d'una banda, la *performance* en cabarets sembla atorgar una importància capital a la capacitat de la ballarina de seduir el públic, les declaracions de les ballarines permeten intuir que, més enllà del marc determinant econòmic, l'objectiu final de l'espectacle de dansa oriental no és la

reacció masculina, sinó la sensació de la pròpia ballarina. «La visió orientalista de la dansa desencadena un imaginari que juga a favor d'aquests objectius, relacionant per exemple els vestits com a expressió de poder sexual i, per tant, emanació d'una visió positiva del propi cos femení, relacionada amb el poder i la confiança, de forma molt més intensa que en altres estils de dansa» (Dox, 2006). A més, en el cas de determinades estètiques de les evolucions de la dansa oriental, com el Gothic Bellydance, l'estètica gòtica escollida i l'actitud distant de les ballarines que no busquen la interacció amb el públic, representen formes d'autonomia del subjecte dansaire respecte a la mirada masculina associada amb el públic de la dansa oriental de cabaret (Frühau, 2009).

Hi ha nombrosos estudis sobre com la pràctica de la dansa en general aporta en els subjectes una eina fonamental de construcció de la pròpia identitat. Partint d'un feminisme materialista de construcció del gènere (Marquié, 2008, 2016), les noves metodologies en què l'investigador se situa com a practicant permeten comprendre millor l'impacte que aquesta pràctica té sobre les dones, per exemple en casos d'una relació problemàtica amb el cos o quan hi ha consideracions respecte a la mirada masculina en contextos patriarcals (Thorin, 2017). L'associació generalitzada de la dansa oriental amb el que socialment és reconegut com a femení representa el seu major atribut entre les occidentals que la practiquen (Reis i Zanella, 2010). Especialment, pel fet que la pràctica de la dansa des de qualsevol morfologia femenina «ofereix una escapatòria de la tirania dels estàndards de les imatges del cos en la moda i els mitjans de comunicació occidentals» (Dox, 2006).

Aquesta autonomia de les ballarines *amateurs* té lloc per una mala interpretació de la dansa per part la majoria del públic masculí. Si hem de jutjar pels testimonis de les ballarines professionals i *amateurs*, el públic masculí occidental encara no sembla haver comprès hui el poder emancipador de la dansa oriental ni posseir els codis per a comprendre el llenguatge de la dansa més enllà d'un exercici de seducció. No obstant això, com hem mencionat anteriorment,

15 Entrevista realitzada per les autores per al present article.

la motivació principal de les occidentals per a practicar-la sorgeix d'una voluntat de relacionar-se amb el seu propi cos, sense pensar necessàriament a actuar en públic. Però la perspectiva occidental sí que prevalença *a priori* en els prejudis sobre la dansa, almenys en un estadi inicial. De la mateixa manera que una part de les ballarines *amateurs* accedeixen per primera vegada a la dansa oriental seguint una fantasia orientalista, la interpretació masculina de la dansa com a públic remet a una imatge patriarcal integrada en el colonialisme amb què es descodifica el món oriental, i particularment la dona oriental: una espècie de «consum eròtic» que a més d'accessible és barat (Deagon, 2018: 71). Andrea Deagon, acadèmica i ballarina oriental, parla de la seua pròpia experiència en explicar que les ballarines es perceben com a «criatures d'una sexualitat desempoderada i alhora entusiasta», en clara oposició amb la comunitat *d'amateurs* i professionals:

El discurs autodefinit de la comunitat de dansa del ventre als Estats Units busca mantindre's allunyat dels mercats d'esclaus i de les xiques de l'harem, centrant-se en canvi en la comunitat de dones, la història de les dones, la solidaritat femenina, el gaudi personal, l'experiència sensual, l'intercanvi cultural i l'art, sovint entrelaçat amb la teologia de la deessa. No obstant això, els espectres de venalitat, la sexualitat comercialitzable i el negoci del sexe es neguen a desaparèixer. Ja siga en fòrums d'internet o en classes i tallers, les ballarines nord-americanes estan en guàrdia contra les pràctiques de dansa sexualment contaminades, les critiquen amb vehemència i no les consideren com a dansa oriental. (Deagon, 2018)

No obstant això, les arrels de l'orientalisme patriarcal han calat profundament en l'imaginari occidental. Un exemple literari —per citar-ne només un— és el de l'escriptor i crític francès Théophile Gautier, que exposa en *Loin de Paris* com interpretar la dansa de Zorah: un esclau il·lumina diferents parts del cos de la ballarina mentre balla, i el públic li ofereix monedes i altres ofrenes col·locant-les en la part que més han admirat. Segons Deagon, Gautier mai con-

sidera la possibilitat que foren els moviments, i no les parts del cos, el que Zorah decideix mostrar «com a artista i subjecte», sinó que l'escriptor ho relaciona directament amb propines a una apreciació parcial de la ballarina (Deagon, 2018: 75).

Aquest malentès interpretatiu pareix inherent entre les persones que practiquen la dansa, conscients que aquesta dansa contribueix a la construcció de la identitat femenina, i les que al llarg de la història l'han observat des de lluny, instituint-la en una fantasia autosuficient i ahistòrica. Malgrat tot, sembla que entre les ballarines s'imposa la més gran de les paradoxes, perquè tal com hem exposat anteriorment, no conceben la dansa de la mateixa manera dependent de l'hemisferi on la practiquen.

CONCLUSIONS

La complexitat de la interpretació de la dansa oriental prové del seu origen com a expressió artística híbrida vinculada a la història colonial d'Egipte i al moviment orientalista. L'evolució de la dansa està tan estretament vinculada a les relacions de dominació entre Egipte i les potències colonials (França i Regne Unit), que la recepció per part de les persones receptores ha sigut polèmica i condicionada. Les artistes egípcies són reconegudes en l'escena internacional però no formen part de l'àmbit cultural local, i no obstant això, la disciplina gaudeix d'un èxit global.

Precisament per la falta de reconeixement oficial de la dansa, que no és acceptada en la societat egípcia (a pesar d'exercir una certa fascinació), la transmissió a Occident ha permès obviar el context colonial en què va nàixer i potenciar una imatge orientalista en què, malgrat tot, l'empoderament femení, l'acceptació del propi cos i la sororitat entre dones serien característiques pròpies de la dansa des dels seus orígens. Les ballarines *amateurs* occidentals practiquen la dansa oriental des d'una òptica individual, busquen un benestar harmònic amb el seu cos i la construcció d'una identitat femenina. Probablement

per desconeixement de la situació actual de les ballarines egípcies, o perquè l'objectiu personal transcendeix al col·lectiu, no pareixen manifestar interès per la contesa de les ballarines egípcies. En aquest context, tal vegada seria pertinent preguntar-nos si la dansa oriental a Occident no s'estaria transmetent com una forma d'apropiació cultural.

A Egipte, les ballarines orientals viuen una lluita quotidiana, sense teoritzar-la ni mostrar-la en els seus discursos, contra el sistema social, religiós i cultural que espera de la dona la discreció màxima i pudor, que la relega a la llar, i en cap cas l'anima a ballar en públic. Amb la seua presència, les ballarines que han trobat l'autonomia econòmica en la demanda turística viuen diàriament les dificultats de practicar una dansa que els permet una emancipació econòmica, però cap reconeixement social i les conseqüències de distintes formes de violència. Des del

nostre punt de vista, tot i que aquestes conseqüències no es manifesten a través d'un discurs explícit en les seues declaracions, la lluita quotidiana i sense teoritzacions pot ser considerada com a feminista, cap a una autonomia de la dona artista i la representació legítima d'una forma de feminitat alliberada de les imposicions religioses i socials.

Ja que el punt de partida és la dansa oriental, resulta paradoxal que les dos interpretacions per part de les ballarines d'aproximar-se a la dansa en Orient i Occident no dialoguen entre elles per a participar d'una mateixa causa a favor de la dona i la seua emancipació. Actualment, mentre que les ballarines occidentals es dediquen a utilitzar la dansa per a desenvolupar pràctiques d'empoderament i sororitat, les ballarines egípcies, origen històric de la disciplina, s'enfronten diàriament i de forma aïllada als reptes contemporanis del patriarcat internacional.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Apprill, C., Djakouane, A. i Nicolas-Daniel, M. (2013). *L'enseignement des danses du monde et des danses traditionnelles*. París: L'Harmattan.
- Suriol, B. (26 d'agost de 2013). *The Original 'Little Egypt'*. [Vídeo] https://www.youtube.com/watch?v=xLgk3Lsp6g8&list=PL9YW2ILM5wI2Zj90PmwN0HSrU2_vWq-c1&index=2
- Boldrin, B. (2015). Le voile dans la danse orientale ou les codes du dévoilement de l'intime. *Recherches en Danse*, 4. DOI: 10.4000/danse.1110
- Boukobza, J. (2009). Danser l'Orient: Touristes et pratiquantes transnationales de la danse orientale au Caire. *Cahiers d'études africaines*, 193-194, 203-226. DOI: 10.4000/etudesafriaines.18692
- Burnam, A. R. (2012). *Bellydance in America: Strategies for Seeking Personal Transformation*. (Tesi doctoral, University of California, Los Angeles, EE.UU).
- Deagon, A. (2018). The Golden Mask : Tipping the Belly Dancer in America. *Feminist Studies*, 39(1), 71-97. Recuperat de <https://www.jstor.org/stable/23719295>
- Dox, D. (2006). Dancing around Orientalism. *TDR/ The Drama Review*, 50(4), 52-71. DOI: 10.1162/dram.2006.50.4.52
- Duncan, I. (1999). *Ma vie*. París: Gallimard.
- Farid, S. (1973). Naissance et développement du cinéma égyptien (1922-1970). *Ecran*, 15, 21-33. Recuperat de http://collections.cinematheque.qc.ca/wp-content/uploads/2013/06/DCQ_1984_13_p21-33w.pdf
- Frühaufl, T. (2009). Raqs Gothique: Decolonizing Belly Dance. *TDR*, 53(3), 117-138. Recuperat de <https://www.jstor.org/stable/25599497>
- Fuller, L. (2016). *Quinze ans de ma vie*. París: Mercure de France.
- Garrec, A. L. (2013). Danse indienne vs danse orientale. Divergence des danses extra-occidentales en France. *Corps*, 1(11), 315-322.

- Henni-Chebra, D. i Poché, C. (1996). *Les danses dans le monde arabe, ou l'héritage des almées*. París: L'Harmattan.
- Hooi, M. (2015). *Oriental Fantasy: A Postcolonial Discourse Analysis of Western Belly Dancers' Imaginations of Egypt and Dance Festivals in Egypt*. Linköpings universitet.
- Marquié, H. (2008). Engagements chorégraphiques: Danse, féminisme et politique. *Femmes, création, politique, Aug 2008*. França: Cerisy-La-Salle.
- Marquié, H. (2016). *Non, la danse n'est pas un truc de filles! Essai sur le genre en danse*. Tolosa: Éditions de l'Attribut.
- McDonald, C. (2010). *Bellydance and Glocalisation: Constructing Gender and on the Global Stage*. (Tesi doctoral, University of Exeter, Regne Unit).
- Mernissi, F. (2000). *Le harem et l'Occident*. París: Albin Michel.
- Nericcio, C. (3 de juny de 2019). About American Tribal Style. Recuperat de <https://fcbd.com/about/about-ats/>
- Reis, A. C. i Zanella, A. V. (2010). A constituição do sujeito na atividade estética da dança do ventre. *Psicologia & Sociedade*, 22(1), 149-156. DOI: 10.1590/s0102-71822010000100018
- Said, E. W. (1978). *L'orientalisme. L'Orient créé par l'Occident*. París: Éditions du Seuil.
- Shay, A. i Sellers-Young, B. (2012). Belly Dance: Orientalism: Exoticism: Self-Exoticism. *Dance Research Journal*, 35(1), 13-37.
- Watson, S. (20 de febrer de 2013). *Little Egypt (Fatima Djemille) 1896 Edison*. [Vídeo] https://www.youtube.com/watch?v=LObvE8C5dGI&list=PL9YW2ILM5wI2Zj90PmwN0HSrU2_vWq-c1&index=4
- Tena Medialdea, M. D. (2015). *Danza oriental, género y políticas coloniales: Del cabaret moderno al mercado global de la cultura*. Universitat de València. (Tesi doctoral, Universitat de València, València). DOI: 10.13140/RG.2.2.33662.18241
- Thorin, E. (2017). *Dancing Interventions: A Feminist New Materialist Engagement in Three Dance Stories*. (Tesi doctoral, Universiteit Utrecht, Països Baixos).
- Uffreduzzi, E. (2018). Danse et orientalisme dans le cinéma muet italien. *Danse & cinéma, la recherche en mouvement*, 1. Recuperat de <https://imagessecondes.fr/index.php/2018/06/28/danse-et-orientalisme-dans-le-cinema-muet-italien/>
- Van Nieuwerk, K. (1995). *A Trade like any Others : Female Singers and Dancers in Egypt*. Texas: University of Texas Press.

NOTA BIOGRÀFICA

Maria Patricio Mulero

És doctora en Sociologia i Gestió de la Cultura per la Universitat de Barcelona i per la Université Paris 8, amb la tesi *La ciudad literaria. Representación urbana y creación literaria en Barcelona (1970 - 2015)*. Ha ensenyat llengua i civilització espanyoles en l'Institut d'Études Européennes de la Université Paris 8 i en la Université Toulouse Jean Jaurès.

Caroline Achouri

Té un màster en Literatura Moderna per la Université Jean Jaurès i és professora de dansa oriental i Tribal Belly dance (ATS® i Tribal Fusió Datura Style) a Tolosa des del 1997. Coreògrafa formada en el Centre de Dansa James Carlès i intèrpret, és directora artística de la companyia Al-Raqs i de les tribus Purple Haze i BellyWarda, a més de cofundadora del Festival Back to the Roots. Actualment les seues creacions coreogràfiques aborden els dos temes centrals de la seua trajectòria professional: la identitat femenina i les transferències culturals entre Orient i Occident.

ENTREVISTA

Fer justícia a partir de les xarxes socials*

Obiageli Ezekwesili, exministra d'Educació de Nigèria, va impulsar la campanya internacional #BringBackOurGirls per a reivindicar l'alliberament de 276 xiquetes segrestades pel grup terrorista Boko Haram al nord-est del país. L'acció va tenir una enorme repercussió internacional i personalitats com Michelle Obama o Angelina Jolie van sumar-se a la campanya. Hui en dia bona part de les xiquetes són lliures, però la vulneració dels drets de les dones continua.

Begonya Enguix Grau

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA/MEDUSA
GÈNERES EN TRANSICIÓ (UOC)

* **Agraïments.** Aquesta entrevista es va fer en el context del projecte «Las Redes Sociales como instrumento de lucha contra las violencias de género» (2017 RICIP0000), finançat per l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), i el seminari «Paz y Derechos Humanos: #enREDadas en la lucha contra las violencias de género» (EXP2018/001338), finançat per l'Institut de la Dona. Agraïm a la Dra. Oby Ezekwesili el seu temps i generositat per viatjar fins a Barcelona per fer una conferència que va moure les nostres consciències i per afegir aquesta entrevista al nostre arsenal d'arguments per a la investigació. També volem expressar el nostre agraïment a la Sra. Debbie Olumoulu per participar en la gestió d'aquesta aventura intel·lectual i política.

L'entrevista és literal i no ha sigut editada.

Aquesta entrevista a Obiageli Ezekwesili es va dur a terme el 20 de setembre de 2019, després que intervingués en les jornades «Paz y derechos humanos: enrREDadas en la lucha contra las violencias de género» (Barcelona, 19 i 20 de setembre, Palau Robert).

L'objectiu de l'entrevista era il·lustrar el potencial de canvi, tant de l'activisme digital individual i grupal com de les campanyes activistes ideades especialment per a les xarxes socials com ara #BringBackOurGirls.

La primera pregunta que volia plantejar-li per a assegurar-me que tenim el context correcte és: quina és la seua relació amb la campanya #BringBackOurGirls?

Sóc una de les cofundadores de la campanya. Això va significar moure la campanya més enllà de les xarxes socials. La campanya en les xarxes socials va començar abans del que després va esdevenir el moviment i es va construir entorn de la meua activitat en Twitter —el meu nom d'usuari en Twitter— per a cridar l'atenció del món sobre el fet que les xiquetes havien desaparegut. Era necessari que el nostre govern fera immediatament una operació de recerca i rescat. Més tard, les dones que compartíem les mateixes preocupacions en les xarxes sobre qüestions d'empoderament femení comencem a parlar sobre la necessitat de desenvolupar un moviment físic sobre el terreny per a protestar per la inacció del nostre govern enfront del segrest de les joves de Chibok. I així formem el nostre partit, el 30 d'abril, mentre continuem amb la campanya #BringBackOurGirls, que ja era popular en les xarxes socials.

I abans de la seua participació en #BringBackOurGirls ja havia participat en altres campanyes utilitzant les xarxes socials o va ser aquesta la primera vegada que va decidir utilitzar-les?

El meu compte de Twitter és ben conegut, sóc una ciutadana activa a l'hora d'exigir responsabilitat al meu govern. Abans d'aquesta campanya ja utilitzava el meu Twitter per a informar la ciutadania, per a convèncer-la del poder de la seua veu, per a pressionar el govern a fer el correcte i retre comptes pel poder que se'ls ha atorgat en el procés electoral.

En termes de campanya específica, n'havíem fet una que es basava en la idea que les xiquetes no havien de casar-se, sinó anar a escola. Així que hem fet coses d'eixe tipus. Hi haurà hagut un parell d'altres accions relacionades, ja saps, de les quals formem part en Twitter. Però cap de semblant a la campanya per les xiquetes de Chibok, perquè la magnitud d'aquesta tragèdia és enorme.

Així que realment confia en les xarxes socials? Pensa que la digitalització pot fer molt per l'activisme, no?

Pensa-hi així: què és l'activisme sinó l'ús de la veu per a cridar l'atenció de les persones que poden actuar sobre un tema en què tenen un camp per a actuar? Llavors, el que fan les xarxes socials és amplificar la veu, perquè significa que no hi ha barreres d'entrada. Quan has de reunir persones de diferents parts del món en un sol lloc, hi ha barreres d'entrada, però quan has d'utilitzar un mitjà digital, quan has d'usar l'espai i l'oportunitat creats per internet, realment no hi ha barreres. L'única barrera que hi ha és la barrera de l'accés a l'eina tecnològica. I una vegada la tens i pots fer que la gent aborde el mateix problema, amplifiques la veu, i l'acció col·lectiva recull el que pot quedar fora de les xarxes socials.

I supose que els mitjans de comunicació tradicionals que presten atenció al que s'està dient contribueixen a aquesta amplificació de la veu. Perquè els periòdics o les celebritats potser no haurien estat tan preocupats si la veu no haguera tingut una repercussió tan gran a través de les xarxes socials i altres mitjans.

Sí. Saps? Has de pensar en les xarxes socials com si estigueren davant la teua cara. Eixe poder de les xarxes socials a la teua cara existeix. És prou intrusiu, perquè et troba estigues on estigues. Llavors, si eres el president dels Estats Units, el president de Nigèria o una celebritat, si l'atenció de les xarxes socials està en tu, succeeix instantàniament. No hi ha filtre. La forma instantània d'arribada a l'audiència és un accelerador de l'efectivitat. I així, ja saps, el segrest de les xiques de Chibok va ser molt trist perquè els nostres mitjans nacionals van col·laborar amb el govern en no dir ni una paraula al respecte. Nosaltres vam forçar la conversa, vam fer que s'inclouera en l'agenda, tant del nostre govern com dels nostres mitjans locals, perquè la nostra veu va ressonar a tot el món.

El missatge que teníem era molt simple i no obstant això, molt —com dir-ho?— ressonant. No importava si estaves a Espanya, Europa occidental, Amèrica o Àsia. Si senties #BringBackOurGirls, et paraves un minut per a dir: «quines xiques hem de recuperar?», i després et conten que unes joves que anaven cap a l'escola van ser segrestades per terroristes. La primera cosa que et passa pel cap és: «Mare meua, i si aquestes xiquetes foren les meues filles? Què fan amb la meua filla? Les filles dels meus amics?». Tot comença a moure's immediatament. La teua humanitat s'activa i dius: «Què faig? Què puc fer per a garantir que aquesta demanda arribe a les persones corresponents?». Eixa és una part important, desitjar que una cosa tinga efecte. Desitjar.

Les xarxes socials van ser per a nosaltres una forma de crear benestar, de fer que les persones saberen que havia succeït una tragèdia, i, després, d'anar més enllà de la consciència per a aconseguir que les persones exerciren pressió suficient. És una forma col·lectiva i global d'acció de masses per a aconseguir que les persones adequades, les que tenen el poder d'actuar, prenguen les mesures necessàries per a assolir l'objectiu.

I hui l'impacte de #BringBackOurGirls segueix actiu? Continua sent el mateix o creu que l'impacte d'aquest tipus de campanyes és molt instantani, molt fort, però que es debilita amb el temps?

No és sorprenent que ja no siga tan fort. Aquesta campanya es va mantindre molt activa durant més temps que la majoria de campanyes. De fet, encara la sostenim i tenim el nostre programa en internet. Encara tenim el nostre diari, encara seiem a un parc a Abuja, encara tenim el grup central que continua mantenint espelmes enceses per la tornada de les xiquetes de Chibok. Aquesta campanya ha durat molt i hem dit que no ens detindrem fins que tornen totes les xiquetes. Ara, en termes de l'escala de participació global en l'assumpte, diria que en realitat ho vam fer molt bé. És probable que tinguem el rècord d'haver mantingut l'atenció mundial durant més temps, perquè, com saps, hi ha tantes coses que succeeixen arreu del món! Moltes coses competeixen per l'atenció de tothom i la gent passa ràpidament d'una cosa a una altra, però #BringBackOurGirls va retindre l'atenció del món el temps suficient, fins que algunes de les joves van començar a tornar.

La segona part de la teua pregunta és més delicada. Alguna gent assumeix que simplement amb una reivindicació en les xarxes socials ja n'hi ha prou. Jo els dic: «No n'hi ha prou, has de complementar el que fas en les xarxes socials amb moltes altres coses que fas a nivell d'acció en el camp, has d'estar molt compromesa, perquè les xarxes socials són un amplificador». Les xarxes socials atrauen molta més atenció al tema, et donen molta més veu sobre el tema, però no substitueixen l'acció sobre el terreny. Les xarxes socials generen la sensació que hi ha moltes persones preocupades per un assumpte. Així, les xarxes socials intensifiquen. Intensifiquen la part crítica, i la urgència d'un problema a causa del nivell d'atenció que atrauen. Però les accions en el camp s'han de dur a terme i, quan això passa, estan determinades per les xarxes, sí, però també per moltes altres coses que van més enllà de les xarxes socials.

Estic completament d'acord amb vosté, perquè hi ha gent que pensa que simplement creant un *hashtag* estan fent la revolució, i amb això no n'hi ha prou. I, al mateix temps, crec que planteja un punt de vista molt interessant en relació amb algunes de les crítiques que s'han publicat relatives a la campanya. Algunes crítiques postcoloniales diuen que en aquesta campanya la veu de moltes dones del nord (geogràfic, social i econòmic) s'ha apropiat de les veus de les dones africanes. És en aquest punt que la campanya esdevé molt famosa i Angelina Jolie ix a parlar... I moltes diuen que Angelina Jolie s'està apropiant de la veu de la...

No tenim eixa sensibilitat ni creiem que hi haja veus que sobren en el que clarament és una campanya global. Som tots els ciutadans i ciutadanes del món qui ens devem els uns als altres el deure d'actuar contra les injustícies i el terror, ja siga a Espanya, a Àfrica, a Amèrica o al l'Orient Mitjà, hi estem tots implicats. La humanitat és una. I la nostra premissa és que compartim una humanitat amb les

xiquetes que van ser segrestades. Per tant, va ser bàsicament una campanya que es va convocar amb l'esperit d'humanitat compartida i del respecte absolut cap a la dignitat humana. No es va definir la vida humana en termes de qui és blanc, qui és negre, qui és africà, qui és europeu, qui és occidental, qui és oriental... No, la vida humana estava en perill i el món sencer es va alçar a l'uníson per a dir «feu-hi alguna cosa». Desitge que el món sempre trobe eixe esperit de col·laboració en afers que ens toquen a tots. Per a nosaltres no hi havia res d'apropiació. Les xiquetes de Chibok i la ciutadania del món es van unir per a exigir el rescat.

Tot i així, el problema, sens dubte, era més pròxim a les dones de Nigèria. Però mai vam percebre que ningú s'estiguera apropiant de la nostra veu. Ens alegra que ens felicitaran i que les nostres veus s'amplificaren pel clamor que va sorgir a tot el món. De manera que això no va passar. Veig molta gent intel·lectualitzant aquesta qüestió, algunes persones volen convertir les joves en una investigació acadèmica. Són éssers humans. I el que va ocórrer va ser que vaig dir: «D'acord, he d'actuar». Mostrar-se en públic amb el missatge de la campanya va ser molt beneficiós gràcies a totes les persones que ho van fer. De fet, en aquesta història tots som secundaris. No es poden crear nivells de discussió sobre qui està més a prop o més lluny del problema. Vam crear més consciència. Els pares i mares de les xiquetes de Chibok són els principals amos del dolor i la tragèdia, la resta som secundaris, i tota la resta de persones que es van unir a tot el món són tan secundàries com nosaltres. No són les meues filles, però m'importen. Siguen o no les nostres filles, ens importen. Tu i jo ens convertim en una veu darrere la veu dels pares, que eren massa vulnerables, tan dèbils que les seues veus no podien tindre l'ímpetu necessari per a l'acció que necessitàvem veure.

Sí. Però, desafortunadament, alguns acadèmics i acadèmiques sempre empren aquestes qüestions per a generar debat.

El que ens preocupa són els resultats. Vull dir, quan li vaig dir al Secretari Kerry: «Els Estats Units podrien haver fet més», o quan li vaig dir a Cameron, del Regne Unit: «Podries haver fet més», ¿estava parlant amb ells perquè són presidents de Nigèria? No, estava parlant amb ells perquè són líders polítics del món i, per tant, les joves de Chibok... La globalització actual implica que totes estem estretament relacionades i connectades. I per això hi ha una responsabilitat que ens afecta com a humanitat. Tota aquesta conversa acadèmica mentre les xiquetes encara estan desaparegudes no m'interessa en absolut. Si no estiguérem parlant de la vida humana, probablement m'interessaria eixa conversa. Però açò, ja saps, açò ho desmereix, la tragèdia monumental que va caure sobre eixes xiques.

És un punt molt important perquè a les universitats de vegades discutim sobre qüestions i oblidem els éssers humans que hi ha darrere. Per tant, és molt bo centrar-se en els éssers humans que són...

Sí, podríem aplaudir l'acadèmic pel passadís... On són les xiquetes de Chibok? Eixa és la qüestió...

Eixe és el tema, sí. Hi ha un altre punt controvertit amb aquest tipus de campanya, com vosté sap, perquè tots sabem que els grups terroristes sempre busquen visibilitat i publicitat. Així que també hi ha hagut grans discussions sobre què dir dels terroristes, què dir de les seues accions i quanta

importància donar-los, perquè podríem contribuir a amplificar-ne la visibilitat social. Com gestiona vosté aquest conflicte?

Hi ha una tensió entre la necessitat d'amplificar la veu per al rescat de persones i la necessitat de no prestar atenció a aquells que s'estan comportant... ja saps, qui s'està comportant de forma delictiva. Són terroristes i es presenta una situació incerta.

Però quan ens enfrontem a aquest tipus de situacions en què hem de fer un intercanvi, cal pensar quina és l'opció menys roïna. Realment, l'opció menys dolorosa era garantir l'atenció a les accions necessàries per a rescatar les xiquetes, les accions necessàries per a atacar els terroristes... Rescatar les xiquetes va ser part del procés de reducció de la força dels terroristes. Si no actue, si no cride l'atenció sobre la necessitat d'actuar, de rescatar-les, ells utilitzaran l'èxit per a dir al món que, ja saps, nosaltres... Aleshores, es tracta... és el dilema del presoner. Però quan t'enfrontes a això, has de començar dient: «D'acord, analitzem-ho un poc més». I, per a nosaltres, la reflexió va ser que si aconseguïem que un govern actuara per a rescatar les xiquetes, durant el procés tindríem l'oportunitat d'abordar el problema real, que és el problema de l'existència del terrorisme.

Després de tot el que hem estat parlant fins ara, hi ha algun aspecte negatiu en #BringBackOurGirls o en les campanyes digitals? Alguna cosa que canviaria? Alguna cosa que no va preveure quan va planificar aquesta campanya?

Jo diria que el ciberterrorisme, ja saps, perquè nosaltres... hi havia gent que estava enfadada amb la campanya i el ciberassetjament... vull dir...

Per què estaven enfadats?

Estaven enfadats perquè, al seu parer, estàvem molestant tothom. Ja saps, gent aliada del govern que ens va perseguir. Llavors ens van atacar. Vaja, aliats del govern i el mateix govern van seguir atacant-me en internet. T'ataquen i et calumniem. És fàcil amb la mateixa tecnologia amb què ràpidament vam poder cridar l'atenció sobre les xiques de Chibok. També va atraure una certa atenció negativa cap a nosaltres, perquè persones que no havien tingut cap problema amb nosaltres van decidir que érem el seu problema. I llavors van contractar tot tipus de trols, em van assetjar i van atacar la meua pàgina de Twitter, perquè no tothom està interessat a rescatar les xiques de Chibok, no? Una cosa va portar a l'altra.

Un altre problema amb aquest tipus de campanya és que la gent no segueix tot el que ocorre ni els esdeveniments posteriors amb el mateix interès, així que hi ha moments en què la gent em veu amb la xapa de #BringBackOurGirls i diu: «Oh, gràcies a Déu, han tornat totes les xiquetes». I he de dir-los: «No, no. No és el que penses». Veuen notícies en què s'anuncia que les xiquetes han tornat i suposen que han tornat totes. La capacitat d'atenció d'algunes persones és limitada: van saber que havien segrestat les xiquetes i després que havien rescatat algunes xiquetes. I per a ells, això és tot. Eixe també pot ser un aspecte negatiu, perquè la gent creu que ja s'ha acabat tot.

I després, el principal problema és que algunes persones imaginaven que una resposta al segrest d'escala global conduiria immediatament a l'èxit. Quan l'èxit va tardar, es van cansar, es van fatigar, i simplement van passar a una altra cosa, saps?

Els tuits de la campanya mostren una trajectòria amb molts alts i baixos: la resposta de la gent s'activa en moments precisos, però després decreix.

Sí, la gent es cansa. Pensa que ja han fet el que podien. Les campanyes necessiten un grup de persones que no paren mai fins que s'aconsegueixca el resultat desitjat.

I creu que en aquest cas hi ha un grup de persones que treballa per a tots?

Sí! El tenim.

No estic parlant de vosté. Estic parlant d'altres persones que es mobilitzen, de la mobilització contínua...

No, no, ja saps, es para... Quan fem esdeveniments especials sobre les joves de Chibok, com ara denunciar que han passat 2000 dies des que van ser segrestades... En fer això, per exemple, persones que havien estat callades reapareixen en aquest tipus d'esdeveniments. En la conversa diària, en la defensa diària, és el nostre grup central de persones a Abuja, Lagos, Washington i Nova York el que se n'ocupa, el que encara està compromès i que té aquest grau de compromís. Sí.

Han considerat involucrar novament les celebritats per a reactivar la situació i que el món siga conscient que açò s'ha acabat?

La situació actual és responsabilitat exclusiva del nostre govern. Les celebritats serveixen per a crear consciència que algunes de les xiquetes encara estan allí. Tenim un govern, és la responsabilitat del nostre govern. Ja han tornat 107 joves, però encara en falten 112. El govern ja sap com poden recuperar-les. Cal pressionar-los més per a poder recuperar més joves. És com si haguérem topat amb un mur de pedra, però no pararem. No ho deixarem passar.

Finalment, creu que a més de treballar per la justícia i recuperar les xiquetes, aquesta campanya ens permet pensar en un lloc diferent al món per a homes i dones?

Sí. Estem en un moment en què diverses investigacions han evidenciat que construir societats inclusives és clau per a resoldre els problemes del món, ja siga el canvi climàtic, la governança, el capital humà o l'economia. Per a ser efectiu, necessites demanda. Necessites que les dones treballen activament juntes. Els països més inclusius, els escandinaus i altres països que s'esforcen per reduir la bretxa entre homes i dones, van bé. També sabem que les societats igualitàries obtenen indicadors més elevats. Per tant, si vols ser un país fort has de ser un país que es preocupe per crear cohesió,

apostar per la inclusió i gestionar bé la diversitat. Això suggereix que la igualtat de gènere és una conversa que hem de continuar mantenint fins que tot el món estiga d'acord amb aquest objectiu. I, llavors, no hi haurà cap tipus de barrera basada en: «Oh, la meua religió, la meua cultura, la meua condició social, la meua economia...». No, no, no. El món necessita que tots operem de la millor manera possible, i quan ho fem, nosaltres —el món— estarem millor. En eixe punt, ens adonem que, com va dir la meua col·lega Chimamanda, som feministes.

Moltes gràcies pel seu temps i atenció.

ARTICLES

Vaga-xarxa: una proposta per a reorientar les lluites socials en el segle XXI

Germán Llorca Abad

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

German.Llorca@uv.es

Rebut: 13/05/2019

Acceptat: 29/07/2020

RESUM

La globalització de l'economia i la pèrdua gradual de poder dels estats a favor de l'empresa global i dels capitals financers ens obliga a redefinir la manera de fer les vagues. Les institucions que legitimaven aquesta forma de reivindicació han canviat profundament en el segle XXI i, com a eines de lluita social, han de recuperar la seua capacitat de transformació de la realitat. El següent article exposa les raons del declivi de les vagues modernes i proposa el concepte de *vaga-xarxa*: una fórmula per a adaptar-la als reptes del temps present.

Palabras clave: empresa global, capital financer, globalització, drets socials.

ABSTRACT. *Network Strike: A Proposal for Re-orienting Social Struggles in the 21st Century*

The globalisation of the economy and the steady loss of Nation-States' power to global enterprises and financial capital force us to redefine strikes as a weapon for advancing social causes. The institutions that legitimised this form of protest have changed greatly in the 21st Century. They must recover their ability to change things if they are to remain an effective tool. The following paper reveals the reasons behind the decline of strikes in the modern world and proposes the concept of *net-strike*: a formula for bringing strikes up to date to meet today's challenges.

Keywords: global enterprise, financial capital, globalisation, social rights.

SUMARI

Introducció

Conceptes de partida

- Què és una vaga?
- Per què i contra qui es fa una vaga?
- El factor econòmic i legal de les vagues
- El factor de la comunicació en les vagues

Discussió i proposta

- Un canvi d'estratègia
- Vaga-xarxa

Conclusions

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Germán Llorca Abad. Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació Dpt. Teoria dels Llenguatges i Ciències de la Comunicació Av.- Blasco Ibáñez, 32 (46010) València (Espanya).

Suggeriment de citació / Suggested citation: Llorca Abad, G. (2020). *Vaga-xarxa: una proposta per a reorientar les lluites socials en el segle XXI*. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 135-150. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.10>

INTRODUCCIÓ

«Perquè hi haurà un dia que no podrem més i llavors ho podrem tot».

Vicent Andrés Estellés (1983: 69)

Un estudi de la consultora especialitzada McKinsey Global Institute (2017: 21) estima que cap a l'any 2030 un 20 % de la mà d'obra a nivell mundial podrà ser substituïda per robots. La projecció presenta un exhaustiu desglossament per àrees geogràfiques i professions, i augura una destrucció neta d'ocupació en tots els sectors. Autor i Salomons (2017) duen a terme una anàlisi retrospectiva dels antecedents d'aquesta qüestió i apunten que en el futur l'ocupació no serà destruïda, sinó redistribuïda a costa dels sous dels treballadors, que seran d'inferior quantia.

Amb independència de la (in)exactitud de les previsions, l'horitzó que ambdós esbossen planteja un nombre important de qüestions que no són de fàcil resolució: quines tensions provocarà la redistribució global de l'ocupació? Estan els governs i les institucions fent alguna cosa per anticipar-s'hi? O, la pregunta que entenem que és la més important de totes: serviria d'alguna cosa que governs i institucions prengueren decisions respecte d'això? Del que no pareix dubtar ningú és de la velocitat de la transformació, tal com fan palés les notícies que se succeeixen al voltant d'aquesta qüestió.¹

El procés que sustenta aquests canvis és, segons el nostre parer, la transformació de les economies industrials, centrades en els estats nació, i la consolidació definitiva de l'actual paradigma econòmic de la globalització, centrat en l'empresa global i el capital financer. Els estats han anat cedint funcions de la gestió d'allò públic a entitats supranacionals, que ara se n'arroguen capacitat normativa, i a les empreses globals i el capital financer, responsables en molts

aspectes de la destrucció generalitzada en els nivells social, cultural i econòmic (Llorca-Abad, 2011).

Les implicacions d'aquesta conjuntura són múltiples. En aquest article ens interessa, en particular, la reformulació de la noció de vaga com a instrument de protesta i de reivindicació tradicional de drets inexistents, limitats o que han sigut vulnerats. La nostra aproximació deixarà de costat, o abordarà només parcialment, les perspectives econòmica i legal. El nostre propòsit és elaborar el concepte de «vaga-xarxa» com a problema basat en les necessitats i obligacions de comunicació derivades del procés de globalització imposat.

Per la seua dimensió i les seues implicacions, la complexitat de l'objecte d'estudi requeriria una aproximació metodològica que excedeix les possibilitats d'aquesta investigació. Per aquest motiu, l'elaboració del contingut del text ha sigut ajustada a una proposta assagística que, no obstant això, planteja una contextualització teòrica i metodològica definida. En l'anàlisi adoptem una visió constructivista a l'hora d'abordar les idees, que dona prioritat als textos d'autors vinculats a la teoria i crítica de l'economia de la informació.

Aquest enfocament de les idees comprén una revisió de la bibliografia de referència existent, que presenta una visió composta de la realitat analitzada. En el fons també subjauen els treballs d'autors que, des d'una perspectiva d'estudis culturals, avancen una crítica a les desviacions de la modernitat. Les conclusions assolides resulten d'una anàlisi hermenèutica de tres tipus de fonts d'informació: alguns dels principals estudis que anualment publiquen les consultores especialitzades del sector i les seues sèries històriques, les propostes fetes per altres autors de referència en l'àmbit i la utilització de casos emblemàtics a mode d'exemple.

La nostra intenció és proporcionar una revisió útil del concepte de vaga i revitalitzar el seu valor estratègic com a mecanisme de control dels poders

¹ Doncel, L. (1 d'abril de 2018). «El empleo no peligra; tu sueldo sí.» *El País*. Recuperat de <https://elpais.com>

establits. El principal repte seria, precisament, identificar els esmentats poders a fi d'establir els termes d'una lluita en igualtat de condicions. Els fluxos de la informació i de la manipulació comunicativa del segle XXI fan difícil la identificació d'un enemic que sap per endavant qui som, què pensem i com ens comportem (Llorca-Abad i Cano-Orón, 2016). Al nostre entendre, ens trobem lluny de la possibilitat que les vagues generals, revolucionàries o salvatges, tal com han sigut definides històricament, transformen les nostres societats en crisi. Per tot això, cal redefinir la noció de vaga com a eina de lluita i reivindicació social.

CONCEPTES DE PARTIDA

Què és una vaga?

En una cita atribuïda a l'activista nord-americana i líder del partit Pantera Negra Assata Shakur, afirmava el següent: «Ningú en la història ha aconseguit mai la seua llibertat apel·lant al sentit moral dels seus opressors». El problema de fons plantejat en aquesta sentència remet, en realitat, a molts llocs freqüents en la història de les lluites socials. Unes lluites que, en línies generals, han sigut el resultat de diferents xocs d'interessos i que ja en el segle XIX van definir la vaga com un dels possibles instruments de mediació en aquests conflictes. «Hi ha un dret a la revolució o a rebutjar prestar suport i legitimitat a un govern quan és tirànic i la seua ineficàcia profundament insuportable» (Thoreau, 2017: 10).²

El pensament de Thoreau, entre d'altres, ha influït al llarg de les dècades en molts defensors dels drets civils com ara Ghandi o Luther King, i de la mateixa manera, les vagues van tindre una relació inicial molt estreta amb la idea de la reivindicació de drets i millores de tipus laboral. Aquest tipus de protesta o lluita, que va acabar convertint-se en un dret en molts països, era exercit per aquells que desitjaven

continuar treballant en el mateix lloc, però en millors condicions (Gourevitch, 2016: 309). En aquest sentit, la vaga consistia a «subvertir la normalidad productiva a partir del rechazo del trabajo como instrumento de dominación ejercido por un poder privado sobre las personas» (Baylos Grau, 2014: 22), qüestió que no deixava de ser l'expressió d'un conflicte entre la ciutadania i els poders públics.

No hem d'oblidar el fet que les vagues van començar a cobrar sentit en el si de les societats modernes altament industrialitzades. En aquell context, l'estat, com a institució representant del màxim poder polític i administratiu, aprovava l'orde legal en què es definia la relació entre els propietaris dels mitjans de producció i els treballadors. Per aquest motiu, la vaga es va instituir com un fenomen de caràcter politicoeconòmic, que fundava el seu discurs com a força exterior al dret a fi de transformar-lo o destruir-lo (Ruay Sáez, 2017: 130). A diferència d'altres accions de protesta, la vaga implica un esforç sostingut en el temps i, en el sentit més elemental, consisteix en una abstenció col·lectiva del treball (Santos Azuela, 2015: 480).

Com a mesura de pressió, cal apuntar que, amb el temps, l'exercici d'aquest dret va sumar el requeriment del «mantenimiento de una relación bilateral [de los trabajadores] con las autoridades de gobierno, [y] una interlocución que se concretara en un proceso de intercambios y de cesiones» (Baylos Grau, 2014: 14). Una part important d'aquesta funció de mediació, la van assumir les associacions obreres, que van ser el germen dels actuals sindicats i del paper dels quals en parlarem més avant. En la primera meitat del segle XX, la Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH, 1948) i la Declaració de l'Organització Internacional del Treball (DOIT, 1944), relativa als principis i drets fonamentals en el treball i el seu seguiment, van arreplegar en els seus articles els fruits d'aquesta evolució.

La DUDH exposa la potestat, capacitat o facultat que té tota persona per a desenvolupar qualsevol activitat física o intel·lectual que genere el seu

2 En francès en l'original. Traducció pròpia.

manteniment diari, així com el de la seua família. Segons la DOIT, el treball no pot estar sotmés al control dels propietaris del capital i en els articles 87 i 98 es reconeix el dret a la llibertat sindical i a la negociació col·lectiva.³ I en aquest context conceptual, tal com l'hem definit, és on en ple segle XXI se segueixen concebant les vagues com un instrument mediador de molts conflictes, particularment els de caràcter laboral. Segons Baylos Grau, «las huelgas son una forma de alterar y orientar un diseño legislativo y una política social» (2014: 19). És per això que cal plantejar la pregunta de si aquesta definició continua sent operativa en el context de la globalització.⁴

Per què i contra qui es fa una vaga?

A final de 2016, el gegant tèxtil Inditex comptava amb una plantilla de més de 160.000 persones repartides per tot el planeta. En xifres absolutes, suposava tota la població de persones funcionàries d'un país com Romania, el doble de les de Bulgària o la meitat de les de Grècia.⁵ L'impacte que genera la seua activitat és semblant al d'un estat nació modern. La diferència respecte d'aquests últims és que l'abast de les seues accions és clarament global i no es limita només a territoris locals. Inditex, en realitat, és un garbuix difús d'empreses, filials i subcontractes amb inversions, interessos i capital repartits en més de 90 països, tal com es descriu en la seua pròpia pàgina web corporativa.⁶

Apple Inc., propietària de la marca de telèfons mòbils iPhone, va assolir també el 2016 un valor borsa-

ri de 886.000.000 milions de dòlars.⁷ Aquesta xifra és igual o superior al producte interior brut (PIB) de països com Sud-àfrica, Noruega o Suècia. Quant a la seua estructura, podríem fer algunes afirmacions semblants a les fetes respecte d'Inditex. Ambdues empreses, pertanyents a àmbits econòmics diferents, s'erigeixen com a exemples emblemàtics d'un model d'organització global que ha excedit, de molt, el poder de gestió de no pocs estats nació.⁸

Podria semblar que des dels temps de Thoreau, en un procés de més de 150 anys, el paradigma del poder hauria evolucionat substancialment. Aquest hauria sigut progressivament transferit des de les estructures dels estats nació a les de l'empresa global (EG, d'ara en avant).⁹ El poder hauria *mutat* d'una forma moderna centralitzada a una estructura complexa i altament descentralitzada. Encara que l'estat continua mantenint el control sobre alguns àmbits clau de la vida quotidiana, el seu funcionament s'assembla més a una entitat que dona suport a l'EG per a la consecució dels seus interessos. Moltes vegades, l'estat se serveix, per a aquest fi, d'altres organismes supranacionals, als quals també ha cedit una part de la seua capacitat de gestió (Fernández Martínez, 2009).

Però els estats no estan limitats únicament en la seua capacitat de gestió per les empreses i els òrgans supranacionals. Com a resultat del projecte globalitzat de l'economia neoliberal, hui predominen, sobretots els altres, els interessos del capital financer, que busca el benefici a curt termini (Dierckxsens, 2009: 152), igual que fa l'EG. Açò afavoreix de forma evident un tipus d'especulació particularment destructiva, la qual Carcanholo (2019: 44) ha descrit exhaustivament i definit com a «paràsita». Només l'1 % de

3 La redacció definitiva d'aquests articles es va dur a terme en la 86a sessió de 1998, en la Conferència Internacional de l'OIT.

4 Streeck (2017a: 38) apunta que aquest model de reivindicació va arribar al seu apogeu en la dècada de 1970. A partir d'aquest moment, entre altres molts factors, l'avanç del neoliberalisme va limitar la seua utilitat.

5 Villaécija, E. (16 de març de 2017). «Inditex ya maneja magnitudes propias de un Estado.» *El Mundo*. <https://www.elmundo.es>

6 <https://www.inditex.com>

7 Redacció BBC (14 de desembre de 2017). «Las 10 empresas más valiosas del mundo.» BBC. <https://www.bbc.com>

8 Pozzi, S. (3 de setembre de 2016). «10 empresas más grandes que 180 países.» *El País*. <https://elpais.com>

9 En aquest treball, el concepte d'EG s'empra amb independència de la seua naturalesa juridicoadministrativa. Els límits de definició entre empreses transnacionals, multinacionals, internacionals i globals no són rellevants a aquests efectes.

les transaccions financeres diàries està destinat a crear «nova riquesa». Els fons de capital de risc adquireixen empreses de l'economia productiva amb l'objectiu d'obtenir taxes de rendibilitat d'entre el 20 % i el 25 % (Fernández Martínez, 2009: 2). De fet, resulta cada vegada més freqüent que el creixement econòmic no resulte en una millora clara de les xifres d'ocupació (Dierckxsens, 2015; Horwitz i Myant, 2015: 9).

Aquestes dinàmiques generen altres efectes perversos. Sovint la funció dels organismes supranacionals, l'EG i els agents financers ha sigut i és obligar els governs a prendre decisions que els porten a privatitzar serveis públics (Arrizabalo, 2013: 9), reduir barreres comercials, desmantellar el control de la circulació del capital, reduir la despesa pública i limitar, cada vegada més, l'abast dels drets socials (Streeck, 2017a). És a dir, les multinacionals i les institucions financeres aconseguen forçar canvis socials al marge de la ciutadania (Fernández Martínez, 2009: 25).

L'any 2000, el conegut com a *Informe Meltzer* (TMC, 2000) va posar en evidència que el deute que molts països tenien amb organitzacions com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional o l'Organització Mundial del Comerç promovia l'especulació dels béns objecte i de les persones i els seus drets en educació, sanitat, seguretat i treball. Es visibilitzava, així, una interpretació de la globalització que va ser ratificada immediatament per molts experts (Mikesell, 2001) i que, en el cas particular europeu, produïa la «generació d'enormes masses de capital fictici» (Arrizabalo, 2013: 8). Al seu torn, es va fer evident que els tradicionals cicles baixos de l'economia eren molt més destructius a causa dels canvis estructurals succeïts (Dierckxsens, 2015: 75).

Amb el temps, aquests canvis seguirien augmentant la inseguretat econòmica en l'accés al mercat laboral (De Lange, Gesthuizen i Wolbers, 2014: 4). Els autors insisteixen en el fet concret que aquesta economia financera globalitzada afavoreix la demanda d'uns pocs treballs altament especialitzats i induïx la degradació de tots aquells que no requereixen una formació elevada (Dierckxsens, 2015: 77). Aquest és

un dels motius pels quals les multinacionals poden aprofitar-se de la progressiva desregulació de la protecció en els mercats de treball, ja que poden pressionar per fer descendir els sous en tots els països on tinga lloc la seua activitat (De Lange, Gesthuizen i Wolbers, 2014: 5; Arrizabalo, 2016: 6).

Establits els límits de la situació, les preguntes amb què obríem aquest apartat es responen de manera diversa. Els motius generals pels quals es convocaria una vaga en el segle XXI es podrien equiparar als de les vagues modernes del segle XIX, és a dir, com a mecanisme de resistència a les formes de dominació personal i estructural associades als mercats laborals (Gourevitch, 2016: 309). No obstant això, en un context en què aquestes estructures de dominació són globals, el repte hauria de començar per identificar bé el subjecte contra qui es fa la vaga. Açò exigeix explorar noves formes de vulnerabilitat en les esmentades estructures (Webster, 2015: 7) i, en conseqüència, adoptar les noves estratègies de lluita necessàries.

El factor econòmic i legal de les vagues

La globalització neoliberal ha imposat un model econòmic hiperconsumista basat en l'obsolescència programada dels béns de consum (Dierckxsens, 2015). Aquest model afavoreix la deslocalització de les ocupacions a països amb regulacions laborals i ambientals molt laxes o inexistents, i suposa també la destrucció de l'ocupació ben pagada en les economies dels països més desenvolupats (Libaert, 2017: 22 i següents).¹⁰ Tot açò és possible gràcies a la ubiqüitat de l'EG i del capital financer, que permet inundar les botigues del planeta d'objectes barats i de baixa qualitat, ja que han sigut produïts en condicions de precarietat o, directament, d'es-

¹⁰ Una qüestió interessant en relació amb aquest concepte és que tradicionalment la professió era un dels valors que servia per a afirmar la identitat pròpia, tant davant d'un mateix com davant dels que ens rodegen (Fernández Martínez, 2009; Jones, 2013). Sens dubte, les implicacions culturals i socials contingudes en aquesta afirmació han de ser tingudes en compte en qualsevol anàlisi sobre l'impacte de la globalització econòmica neoliberal.

clavitud. Segons Dierckxsens (2015: 75), aquesta lògica productivista és una contradicció intrínseca del sistema.

Al subjecte, a més, se li diu que el valor de la seua existència es basa en la seua suposada llibertat i sobirania com a consumidor (Hardy, 2014: 51) d'aquests productes brossa, i d'aquesta manera es tanca un cercle vicios de producció del poder (Foucault, 2004) constituït i reforçat per mitjà dels discursos corporatius. La ciutadania, amb ocupacions cada vegada pitjors i pitjor remunerades, d'alguna manera, es veu obligada a comprar els objectes econòmics que se li ofereixen (De Lange, Gesthuizen i Wolbers, 2014: 9). Podríem especular amb la possibilitat que aquestes circumstàncies formaren part d'una estratègia general, orquestrada per les maquinàries del màrqueting polític i publicitari més efectives. Segons Latouche (2013), la publicitat excita el desig de consumir; si cal crèdit, proporciona els mitjans, i l'obsolescència programada renova una falsa necessitat de coses superficials. Des d'una perspectiva més àmplia, però complementària, Streeck (2017b: 10) ha definit el recent auge de l'entusiasme en la difusió d'aquestes narratives com l'«era postfàctica».

Quin és, llavors, l'encaix econòmic i legal de les vagues com a eina de reivindicació de drets perduts o lacerats? La primera variable a tindre en compte és que el dret a la vaga, tal com l'hem abordat, va ser reconegut en relació amb el paradigma estat nació (Fernández Martínez, 2009). La segona qüestió important és que en aquest reconeixement s'incloua també el dret a causar perjudici a l'empresari. Això es contempla de forma explícita en moltes legislacions, ja que el propòsit d'una vaga és forçar el propietari dels mitjans de producció a una «nueva relación de fuerzas en un sentido más favorable para ellos [los trabajadores]» (Céspedes Muñoz, 2017: 270).

El denominat «dany lícit» que provoca una vaga es caracteritza per ser un dany permès i tolerat per l'ordenament jurídic. «El sistema normatiu, expressament o tàcitament, en autoritzar l'exercici de determinats drets o facultats, accepta com a possible que

es cause un dany, ateses diverses raons de política legislativa» (Céspedes Muñoz, 2017: 250). A conti-nuació, l'autor, citant diversos textos, sosté que els danys lícits són certs danys que l'ordenament jurídic no repel·leix, que algunes vegades tolera i que, fins i tot, pot afavorir. Si, com hem afirmat, el paradigma del poder en el segle XXI ha canviat d'un context localitzat a un de globalitzat, en quina mesura es mantenen aquests drets i de quina forma s'hi podrien exercir?

Els límits interns de les vagues es definien en funció de si es consideraven abusives —per la seua potencialitat danyosa—, il·legals —per resultar alienes al seu fi— i/o il·lícites —per ignorar el procediment previst per la llei— (Céspedes Muñoz, 2017: 273). Els límits externs, a més dels que es pogueren establir de tipus genèric en relació amb els drets de tercers (orde moral, orde públic o de seguretat general de l'estat), estaven relacionats amb la col·lisió d'altres drets garantits en els textos constitucionals o d'ordenament superior (Céspedes Muñoz, 2017: 275).

En molts països s'han aprofitat els moments econòmics difícils derivats de les tensions del procés de la globalització per a degradar els ordenaments jurídics que regulen el dret a la vaga i altres de l'àmbit del treball (Arrizabalo, 1993: 64; Espinosa Meza i Chible Villadangos, 2015: 57 i següents; Santos Azuela, 2015: 480). Com a resultat d'aquest fenomen, el mercat laboral és cada vegada més injust, atés el desavantatge estructural en què queden els treballadors (Gourevitch, 2016: 315; Jansen, Akkerman i Vandaele, 2017: 101). En el cas espanyol, per exemple, Horwitz i Myant (2015: 6) han destacat el desastre que ha suposat, en aquest sentit, la reforma laboral de 2012, ja que ha limitat la possibilitat de negociar els convenis col·lectius i ha donat prioritat a les empreses a l'hora d'imposar les condicions finals de treball. D'altra banda, Arrizabalo (2016; 2019: 275) atribueix la precarització del mercat laboral a les polítiques de desregulació dutes a terme pels estats.

Constatada la tendència dels estats a introduir aquest tipus de modificacions en els respectius

marcs jurídics, juntament amb la implementació de mesures de flexibilització dels mercats laborals, assistim a la progressiva devaluació de la vaga en la seua concepció tradicional, és a dir, com a mesura de pressió eficaç. Per a Gourevitch (2016: 314), la forma més subtil que adopta la dominació estructural [en el segle XXI] és la por de ser acomiadat, o de no ser contractat en primera instància. En la seua anàlisi, Jansen, Akkerman i Vandaele (2017: 101) apunten en la mateixa direcció quan afirmen que, si bé la flexibilitat no afecta la participació en les mobilitzacions, sí que afecta altres factors com ara els nivells de sindicació o de satisfacció en el lloc de treball.

I aquest patró, adaptat a les especificitats concretes, es repeteix en major o menor mesura en totes les economies d'escala local. Gupta (2017) ha constatat la impossibilitat de dur a terme aturades llargues a l'Índia. En una situació de vaga sostinguda, els treballadors, que majoritàriament no disposen d'estalvis ni de cap altra font d'ingressos, no poden deixar de percebre el seu salari. De White (2018) ha encunyat el terme *job insecurity* ('inseguretad laboral') en relació amb els processos de transformació dels mercats laborals a Europa des de la dècada de 1990. Participar en una vaga requereix un esforç personal i econòmic considerable que cada vegada menys persones estan en disposició d'afrontar.

En moltes d'aquestes lectures també es recalca la limitació dels sindicats com a institució mediatra tradicional, tal com apuntàvem a l'inici del nostre text, ja que també han sigut els governs els que hi han intervingut directament per controlar l'experiència sindical i reprimir-la (Santos Azuela, 2015: 492), o que han fomentat la protecció institucional de l'economia de mercat i, en conseqüència, s'ha devaluat la seua funció de representació dels treballadors (Streeck, 2017a: 75). Com a conclusió general, hem d'afirmar que les nostres institucions no estan adaptades al canvi estructural que suposa el nou paradigma de l'economia globalitzada (Boix, 2007: 132; De Lange, Gesthuizen i Wolbers, 2014: 4) i que moltes vegades són aquestes mateixes institucions les que, cedint a pressions externes, afavoreixen aquest canvi.

El factor de la comunicació en les vagues

La idea que una elevada protecció de l'ocupació redundaria en majors taxes de desocupació va guanyar força a nivell mundial des de la seua sanció per part de l'OCDE l'any 1994 (Horwitz i Myant, 2015: 10). La dècada de 1990 és considerada, per molts autors, com la de la consolidació de la segona revolució neoliberal, la dimensió comunicativa de la qual és molt important. En relació amb aquesta afirmació, coincidim plenament amb l'anàlisi de Naomi Klein (2001 i 2007). Klein explica que al llarg de l'última dècada del segle XX, les empreses globals van ocupar un espai ideològic que tradicionalment mai havien ocupat. I això va suposar, entre moltes altres conseqüències, la introducció d'una sèrie de conceptes-força¹¹ en el si de la societat, tendents a desarmar dialècticament els discursos tradicionals de l'esquerra, entre els quals destaca la difamació de l'acció sindical com a impediment, la degradació de la seua imatge pública i «proposiciones normativas que afianzan la represión gubernativa a través de una penalización económica extensa» (Baylos Grau, 2014: 17).

Com és possible que les empreses siguen capaces de forçar els treballadors a acceptar condicions laborals cada vegada més denigrants sense que hi haja conseqüències? Com és possible que l'EG i el capital financer gestionen, sense aparents restriccions, marges d'explotació descomunals sense que la ciutadania siga conscient de la repercussió que açò té en la degradació progressiva del bé comú? Com s'explica que s'haja degradat tant el propi concepte de bé comú?¹² Com és possible que els nivells de sindicació i de percepció de la vaga siguen cada ve-

11 D'aquest procés, Streeck (2017b: 7) ha destacat la imposició del concepte TINA (*There Is No Alternative*), com a idea transversal al que ha denominat «tomb neoliberal».

12 Emprem ací el concepte de «bé comú» en el sentit de «gestió dels béns i serveis que tots volem consumir o posseir» i la necessitat de distribuir-los equitativament (Tirole, 2017: 36 i 66).

gada pitjors?¹³ Al nostre entendre, un dels majors suports dels problemes concernents a aquestes preguntes té a veure amb un control social i estructural legitimat conceptualment pels mitjans i les empreses de comunicació, que són els que administren l'espai públic tecnològic i comunicatiu (López-García et al., 2018: 779).

És en la dècada de 1990 quan s'inicia, a nivell mundial, la concentració en massa de les empreses de comunicació. Aquesta aglomeració ha derivat en un augment creixent de les relacions entre empreses multimèdia, de continguts, de telecomunicacions i de continguts per a internet (Hardy, 2014: 86). Segons aquest autor, una de les claus per a comprendre els problemes de la concentració comunicativa és que la crítica radical ha exposat molt bé els perjudicis que, pel que fa a la pèrdua de pluralitat i de limitació de representativitat de les idees, ha comportat deixar que el mercat organitze l'espai públic de comunicació, però no ha sabut proposar alternatives viables (Hardy, 2014: 62 i següents). I el resultat de més de 25 anys de concentracions ha suposat que unes poques empreses controlen la major part dels fluxos en les estructures de la comunicació global (Llorca-Abad i Cano-Orón, 2016).

En altres paraules, a diferència del context d'escassetat d'informació tradicionalment associat als mitjans analògics, el nou paradigma digital hauria de definir-se per l'abundància de continguts i la dispersió en els espais de comunicació digitals. McNair (2006) l'ha definit com el pas d'un paradigma de

control a un de caos. No obstant això, és un error plantejar-ho com una evolució d'estat de concentració a dispersió, o en termes de control i caos, ja que la concentració i el control han portat, en realitat, una concentració i un control encara més grans. Conseqüentment, la crítica hauria de fer-se ara en termes no sols de producció sinó de distribució i de consum de recursos informatius. Simultàniament, l'ús massiu de les tecnologies digitals de la comunicació ha suposat l'aparició d'un nou tipus de risc específic (Virilio, 1996), que implica la limitació de la pluralitat i la veracitat de la informació.

Els emporis de la comunicació han pres les decisions necessàries per a continuar sent emporis en el mercat d'internet mitjançant diverses estratègies. De totes elles, la més cridanera ha sigut l'entrada, en el negoci de continguts, d'empreses que tradicionalment havien estat centrades en el negoci de gestió de les infraestructures que fan possibles els fluxos de comunicació (Noam, 2016). Encara no controlen de forma absoluta el nou entorn comunicatiu, però influeixen en la manera com moltes persones construeixen les seues formes simbòliques (Winseck i Jin, 2012: 123) a l'hora d'entendre i construir la realitat.¹⁴ En conseqüència, al nostre parer, no hauríem de restringir el sentit de la dominació per a no limitar-lo només a les estructures de distribució i propietat dels continguts comunicatius (Gourevitch, 2016: 312).

Per descomptat, en tots aquests processos i en relació amb l'erosió progressiva de la idea i el concepte de vaga, també ha tingut un paper important la crisi de legitimitat de les estructures representatives en les nostres societats (Streeck, 2017b: 8). Per al cas concret dels mercats laborals, es constata una bretxa entre els diversos agents del diàleg social, que té com a conseqüència un increment

13 Gourevitch (2016: 307) explica que l'activitat de la vaga ha decrescut entorn del 90 % des de la dècada de 1970. Streeck (2017a: 106) il·lustra aquest descens per mitjà del còmput del nombre de dies de vaga per cada 1.000 empleats al llarg de la sèrie històrica 1971-2007. Streeck (2017b: 8) també indica que el col·lapse de les organitzacions sindicals s'inicia en la dècada de 1980. Jones (2013) ha descrit amb detall el projecte comunicatiu neoliberal de connotació negativa de la classe obrera. Klein (2007) ha exposat exhaustivament les mesures de pressió ideològica que han conduït a generar en les poblacions del planeta un estat de xoc emocional, a fi de neutralitzar qualsevol acció reactiva que puguen dur a terme contra les conseqüències de l'aplicació de polítiques neoliberals salvatges.

14 Aquest enfocament segueix la tradició en sociologia que considera els mitjans de comunicació com a ens socialitzadors (Wolf, 1992; Berger i Luckmann, 2002) i configuradors de la realitat com a constructe conceptual associat als seus missatges (Mills, 1963; Bourdieu, 1998).

en l'esmentat dèficit de representació (Fernández Martínez, 2009: 20). Podem afirmar que la bilateralitat de les relacions entre les estructures de poder i els treballadors de què parlàvem més amunt ha quedat conceptualment i efectivament desequilibrada en favor de les primeres. En relació amb aquesta qüestió, ens sembla emblemàtica l'anàlisi de Jones (2013).

Baylos Grau (2014: 17) ha proposat dos exemples que expliquen molt bé la paradoxa de les vagues en el segle XXI. Les aturades generals convocades a Espanya els anys 2012 i 2013 van ser un èxit des del punt de vista de la mobilització. No obstant això, «la eficacia sindical [fue] es nula si se interpreta como capacidad para obtener resultados apreciables para las relaciones laborales». La vaga ja no altera de forma contundent i sostinguda la normalitat quotidiana en qüestions com comprar, traure diners o fer vida social, i açò les converteix en un ritual sense efectes, però no en un mecanisme eficaç de reivindicació (Baylos Grau, 2014: 18). L'estat, en conseqüència, és inclús permissiu amb la celebració de les aturades, perquè sap que no solen tindre conseqüències greus i perquè les vagues, generals o sectorials, ja no subverteixen la normalitat.

Un dels efectes de tot el procés és que cada vegada costa més explicar al conjunt de la població què és i per a què serveix una mobilització en forma de vaga. En un context d'aparent pluralitat comunicativa en què s'afirma que «tot està en internet», es dona una forta contradicció entre la possibilitat d'accedir a la informació i la possibilitat d'emprar aquesta informació per al benefici comú (Morozov, 2012; Winseck i Jin, 2012: 108). Perquè la realitat és que els nous hàbits relacionats amb l'ús de les xarxes socials encapsulen els usuaris en una mena de bombolla ideològica (Pariser, 2013; Mahrt, 2014: 130) des de la qual és difícil articular un pensament crític o analític i, en conseqüència, potencialment combatiu.

En la dècada de 1970, Gerbner i Gross (1976) van desenvolupar la denominada «teoria del cultiu». La

hipòtesi de partida afirmava que una major exposició dels individus als continguts televisius feia que tendiren a configurar una visió deformada de la realitat, coincidint amb la que el mitjà proposava. La teoria reprenia les anàlisis de les aproximacions crítiques dels mitjans des de 1950. Des del nostre punt de vista, aquesta teoria es veuria d'alguna manera actualitzada en els seus pressupòsits elementals en el model de bombolla exposat per Pariser (2013). Els mitjans de comunicació de llavors i els espais de comunicació d'ara configuren la mirada que projectem sobre la realitat. Els seus continguts i el seu comportament, no obstant això, no poden derivar-se exclusivament de l'estructura de la propietat (Winseck i Jin, 2012: 106) i caldria afegir microestudis que problematitzaren la qüestió de la producció cultural.

La situació de repressió en matèria de comunicació massiva i multitudinària es combina convenientment amb una repressió física real. Les paraules de Thoreau (2017: 26) tornen a servir-nos d'indicador en relació amb la violència física autèntica que encara administren i instrumentalitzen els governs: «L'estat no està dotat d'un esperit superior ni d'una honestat superior, sinó simplement d'una força física superior», que no dubta a utilitzar per a servir als interessos de l'hegemonia, que en el segle XXI és de caràcter global (Klein, 2007). Dit d'una altra manera, el poder coercitiu i el poder simbòlic es combinen per a generar control (Winseck i Jin, 2012:196) sobre el cos social.

DISCUSSIÓ I PROPOSTA

Un canvi d'estratègia

Què tenim fins al moment? En els apartats anteriors hem descrit la crisi del paradigma de l'estat nació, com a ostentador del poder real en el segle XXI, que s'ha convertit en un paradigma de poder centrat en l'EG. En aquest sentit, hem apuntat a un deteriorament progressiu de la legitimitat en la representació del poder polític i, per tant, democràtic (Streeck,

2017a: 97), així com de les institucions modernes que l'encarnen. Entre les esmentades institucions, en relació amb el nostre objecte d'anàlisi, es troben els sindicats i la vaga com a eina de reivindicació de drets reprimits, eliminats o lacerats. Així mateix, les estructures de comunicació, controlades per les EG del sector, sancionen aquests desequilibris fomentant obertament una ideologia neoliberal, que promou un aïllament comunicatiu dels individus (Virilio, 1998; Gitlin, 2005; Morozov, 2012 i 2013; Pariser, 2013). En aquest context, la ciutadania té més difícil identificar qui o quins són els «enemics» responsables de la destrucció dels drets socials i laborals.

Castells (1996) i Standing (2010), des de perspectives complementàries, han explicat que la força laboral hauria de ser activa en les respostes als reptes que planteja la globalització sobre el treball i altres drets socials. Si la globalització neoliberal ha debilitat les estructures de control i de poder tradicionals i de les organitzacions per a plantejar respostes als seus desafiaments, el principal objectiu de qualsevol moviment de resistència hauria de ser identificar quines instàncies tenen ara aquest control i aquest poder (Horvat, 2020). Aquesta lògica connectaria amb la idea d'explorar les vulnerabilitats del nou paradigma de control rígidament dominat per l'EG, els capitals financers i el romanent dels estats nació que apuntem línies arrere.

Al nostre entendre, el canvi d'estratègia es podria ancorar en la proposta teòrica de «societat xarxa» descrita per Castells (2003). En la mesura que els estats formen xarxes, en les quals exerceixen el paper de nodes subsidiaris i legitimadors d'una nova superestructura que en realitat no controlen, les interaccions entre ells ens haurien d'indicar com ha canviat la seua naturalesa per a poder traure'n profit. Castells, al seu torn, afirma que les xarxes es combaten amb xarxes que operen des de dins i des de fora del sistema. En aquest sentit, els moviments socials, així com els sindicats i les ONGD, podrien organitzar-se en accions de coordinació que tingueren en compte

noves estratègies i eines de contestació.¹⁵ En la mesura que el poder resideix en nosaltres, cal defensar la idea d'un capital humà organitzat en contra dels abusos (Castells, 2003).

Podríem pensar en l'EG com una espècie de xarxa global, la paralització de la qual seria equivalent a la paralització de les fàbriques localitzades en els estats nació en els segles XIX i XX? Imaginem, per un moment, que en compte d'intentar coordinar milions de persones en una vaga general en un país qualsevol del món, es coordinara l'aturada total i persistent d'uns pocs milers (o potser pocs centenars) de treballadors clau en una EG com ara Apple, Inditex o McDonald's. No hi ha dubte de l'enorme quantitat d'interrogants de qualsevol tipus que es poden (i cal) plantejar davant d'aquesta possibilitat, però del que tampoc hi ha dubte és que, des del punt de vista de la comunicació, seria una tasca més senzilla «convèncer» dels motius d'una aturada a unes poques persones que a una població general, que, a més, està cada vegada més desencantada amb el sistema.

D'una banda, aquesta estratègia exigiria una coordinació internacional. De l'altra, hauria de personalitzar el missatge de mobilització a la vaga en funció de la singularitat i la situació de la persona receptora. El sindicalisme revolucionari francès del segle XIX ja «concebí y promovió la idea de la huelga general revolucionaria: suspender todo trabajo a la misma hora, a escala internacional» (Pérez López, 2015: 216). La diferència és que en el segle XXI les estructures internacionals que decideixen sobre el destí de milions de persones a tot el planeta són una realitat més palpable que en el segle XIX. A diferència també de la idea de vaga general revolucionària proposada pels francesos en el segle XIX, ja no faria falta l'aturada de *tots*, sinó l'atu-

15 Martell (2015: 234-235) ha proposat una síntesi interessant d'aquesta estratègia: «Cada lluita és original i té elements propis, per això abans d'encetar-la cal estudiar cada cas concret [...], però també hi ha molts elements comuns a altres lluites, llavors paga la pena elaborar una visió de conjunt basada en coneixements previs».

rada d'*uns quants*. Des d'aquesta perspectiva, seria «fácil imaginar [...] que la globalización económica puede también promover el efecto globalizador de la organización y la lucha sindical» (Santos Azuela, 2015: 477).¹⁶

Webster (2015) ha constatat la multiplicació de protestes en tot el món en què ha sigut clau la identificació de les debilitats de la nova estructura de dominació. Per exemple, treballadors de les granges de raïm del nord-est del Brasil han aconseguit mantindre sous elevats i una ocupació permanent aprofitant la pressió que els distribuïdors europeus de raïm de qualitat exerceixen sobre els propietaris de les explotacions agrícoles. Johannes (2016: 302 i següents) ha destacat l'èxit de les aturades continuades i sostingudes dels treballadors de la mineria a Sud-àfrica per motius semblants a les de les aturades al Brasil. I són molts els exemples en aquest sentit (Selwyn, 2012). Seria possible estendre aquesta estratègia a objectius de caràcter i àmbit mundial?

Ubicant-nos en un hipotètic èxit de les estratègies comunicatives associades a les vagues-xarxa, es podrien emprendre accions de comunicació dirigides a la sensibilització de l'opinió pública general per tal d'iniciar la reversió de la influència de la ideologia neoliberal. No són enfocaments excloents: es podrien explorar fórmules per a contestar al poder des dels mitjans mateixos a través de la integració en el discurs oficial dels propòsits d'aquest nou tipus de vagues estructurals, o fomentant mitjans i espais de comunicació alternatius (Hardy, 2014). En aquest sentit, un dels primers conceptes que mereixeria ser reformulat i explicat al públic general és el de dany lícit, ja que les vagues del segle XXI han d'establir el seu nou marc d'interpretació en el context dels abusos comesos per l'EG.

16 En el Congrés d'Atenes de les centrals sindicals europees (CES) de 2011 s'inicia la consideració d'una acció sindical coordinada contra les polítiques monetàries europees (Baylos Grau, 2014: 15). No obstant això, en el moment d'escriure aquestes línies continua sense saber-se si s'hi han assolit objectius concrets.

Vaga-xarxa

Tot estat, pel fet de pertànyer a l'OIT, hauria de complir amb les declaracions sobre vaga i drets que aquest organisme internacional autoritza, ja que sobre el paper són vinculants. Aquest marc regulador internacional, encara que precari i precaritzat per moltes legislacions locals (Fernández Martínez, 2009: 19), podria servir de paraigua inicial a les organitzacions que impulsaren les vagues-xarxa. Amb tota seguretat, açò exigiria la redefinició del concepte de sindicat en aquells països on la seua activitat està ben regulada i la (re)definició d'entitats equivalents en aquells països on l'acció sindical està prohibida, perseguida i fins i tot castigada.

Podríem estar d'acord que hauria de prevaldre sempre la possibilitat d'una revolució pacífica, és a dir, duent a terme accions que no desencadenaren la violència del poder.¹⁷ No obstant això, la submissió a un govern o sistema injustos no ha de fer-se mai per raons utilitaristes. De vegades, un grup o un individu han de fer el que és just, no importa a quin preu (Thoreau, 2017). De fet, encara que la vaga hauria de ser l'últim recurs, aplicable només quan totes les negociacions han fracassat (Espinosa Meza i Chible Villadangos, 2015: 67), certes formes de violència haurien d'estar emparades dins de l'exercici del dret a la vaga (Ruay Sáez, 2017).

Des d'aquest plantejament definim les vagues-xarxa com a aturades dutes a terme per uns pocs milers de persones (fins i tot, en alguns casos, pocs centenars) estratègicament seleccionades, que ocupen llocs clau en l'estructura global de funcionament d'una EG. Atesa la primera condició, aquestes persones treballadores detindrien la seua activitat després d'un treball d'informació i comunicació dut a terme per sindicats i organitzacions de treballadors, els quals, a més, proveïrien els implicats de les mesures de protecció legal, econòmica o social que pogueren necessitar com a conseqüència de la decisió de secundar la vaga. Les aturades haurien de mantindre's fins que

17 Thoreau (2017) parla del desencadenament de la violència de l'estat.

el dany lícit ocasionat, o aquell que siga previsible si no es detenen, obligara l'EG a canviar les polítiques lesives per al conjunt dels seus treballadors, per a les societats en què exerceixen la seua activitat o per al medi ambient.

En els últims temps hem assistit a una sèrie d'aturades i accions de vaga dutes a terme per diferents col·lectius que mostren alguna característica compatible amb la definició de vaga-xarxa. Totes comparteixen l'absència d'una dimensió global, que entenem que és fonamental i que ens obliga a incidir en el que s'ha afirmat: són útils a la definició de vaga-xarxa només per algun tret concret. En la selecció dels exemples disposats a continuació, atenent a les limitacions apuntades en aquest paràgraf, destaquem allò que considerem singular i compatible amb la definició de vaga-xarxa proposada.

- En les aturades dels treballadors de McDonald's al Regne Unit durant 2017 van estar implicades nombroses organitzacions internacionals. Els objectius de la vaga, a més d'augmentos salarials per als treballadors al Regne Unit, van tindre en compte les repercussions econòmiques indirectes per al grup en altres països diferents del Regne Unit.¹⁸ Aquest exemple il·lustra amb claredat el potencial organitzatiu de les diferents entitats a escala internacional quan els objectius de la vaga estan ben definits.
- L'aturada de 19 centrals nuclears a França l'any 2016 va obligar el govern de Macron a negociar un pla general per a tot el sector energètic del país.¹⁹ Podríem imaginar una aturada d'aquestes característiques a nivell europeu en què, a més, els costos resultants de les mesures de pressió recaigueren en les multinacionals elèctriques?

18 Wilkinson, A. (22 d'agost de 2017). «La lucha por un salario justo en McDonald's se hace internacional.» *elDiario.es*. <https://www.eldiario.es>

19 Yárnoz, C. (25 de maig de 2016). «Las 19 centrales nucleares se suman a la oleada de protestas en Francia.» *El País*. <https://elpais.com>

El valor de l'exemple radica en la possibilitat de paralització d'un sector estratègic la repercussió de la qual és òbvia quant a dany lícit en altres sectors de l'economia.

- Les aturades de 2017 del sector de l'estiba a Espanya, on *només* hi treballen 7.500 persones, van provocar la paralització de l'activitat portuària i econòmica del país.²⁰ Podríem imaginar una aturada semblant coordinada a tot Europa i sostinguda durant dues setmanes? Igual que en l'exemple anterior, s'hi infereix el poder del dany lícit associat a la vaga d'unes poques persones, si poguera estendre's a una escala global.
- Al començament de 2018, uns 800 treballadors dels centres logístics d'Amazon a Espanya van organitzar una aturada en contra del nou conveni col·lectiu.²¹ Podríem imaginar una aturada coordinada a tot Europa, que implicara només uns pocs milers de treballadors i que es mantinguera més de dos dies?
- La vaga feminista del 8 de març de 2018, Dia Internacional de la Dona, va ser convocada en 23 països. A més de l'èxit rotund de l'aturada en països com Espanya,²² cal destacar la singular mostra d'associacions i moviments que van prendre part en la coordinació internacional. Els valors i drets reivindicats en aquesta vaga van ser de caràcter global, fet que demostra l'existència de problemàtiques universals.

20 Agència EFE. (14 de febrer de 2017). «Los estibadores mantienen los paros tras una nueva reunión sin acuerdo.» *elDiario.es*. Recuperat de <http://www.eldiario.es>

21 Agència EFE. (12 de març de 2018). «Los trabajadores convocan dos días de huelga en el mayor centro logístico de Amazon en España.» *elDiario.es*. Recuperat de <http://www.eldiario.es>

22 Redacció La Vanguardia (8 de març de 2018). «La prensa internacional se hace eco de la huelga feminista "histórica" y "sin precedentes" en España.» *La Vanguardia*. Recuperat de <https://www.lavanguardia.com/>

Davant d'aquesta perspectiva i aquestes preguntes, el repte hauria de consistir únicament a millorar els mecanismes de comunicació i coordinació internacional. Per això caldria un canvi, no sols d'estratègia, sinó de mentalitat. En un món globalitzat en què tota l'economia està interconnectada i en què les accions dels treballadors en un país poden tindre conseqüències per a la resta de la societat, no és possible continuar ancorats en els límits ficticis dels estats nació a l'hora de construir accions reivindicatives. Ens encabotem a continuar identificant els conceptes de riquesa, economia i prosperitat-precarietat laboral amb uns estats nació el poder dels quals ha sigut cedit a un nou marc capitalista (Arrizabaló, 2016: 9-10), les estructures del qual el superen en totes les seues dimensions. La resposta a una economia turbocapitalista globalitzada exigeix accions també globalitzades.

CONCLUSIONS

La configuració històrica dels conflictes de caràcter laboral s'estableix entre institucions que hui en dia han modificat de manera radical el seu estatus: l'estat, les empreses, els partits polítics, les unions sindicals i la classe treballadora. Entendre bé açò és crucial a l'hora de redefinir la funció de les vagues en el segle XXI. L'estat conserva només una part del poder coercitiu. Les (grans) empreses globals i els fons d'inversió de què depenen els estats per al seu finançament estenen la seua activitat molt més enllà de les seues fronteres.

Els partits polítics i les unions sindicals arrossegueu, des de fa dècades, una crisi de legitimitat i de representativitat, ja que no han sabut adaptar-se a les exigències d'un món que no s'assembla gens a aquell en què van cobrar sentit com a institucions. I la classe treballadora, progressivament, ha sigut desdibuixada i deslegitimada per les pròpies transformacions del mercat laboral, però sobretot per la influència d'una ideologia neoliberal que ha sigut implacable en el desprestigi. Aquesta ideologia impregna tots els discursos i és reforçada per aquells de tipus publicitari i corporatiu, que insisteixen en valors excloents com l'individualisme, la competitivitat i l'egoisme.

No és cap secret que les corporacions multinacionals tenen més influència que 4/5 parts de la humanitat i tan sols estan controlades pels seus accionistes (Fernández Martínez, 2009: 43). Necessàriament, en algun moment, açò acabarà minant per complet la capacitat de (re)acció dels estats. Des del punt de vista de la comunicació, la situació requereix un reenfocament estratègic en almenys tres direccions: visibilitzar i identificar correctament els detentors del poder en el segle XXI, construir la noció de vaga-xarxa en el seu sentit més global reconeixent i aprofitant les pròpies debilitats estructurals del sistema, i, finalment, trencar la tendència aïllacionista de les persones en les pràctiques actuals de la comunicació mediàtica i digital.

Tal com s'ha defés al llarg de les línies precedents, tots aquests canvis haurien d'obligar també a una redefinició autocrítica i profunda del concepte de sindicat (Brinkmann et al., 2008) i a la incorporació d'altres estructures organitzatives (Lucerga, 2013) en les noves exigències de la lluita social. Els reptes que imposa la globalització actual exigeixen comprendre millor el marc en què s'exerceixen les activitats econòmiques i socials dels éssers humans. Un context global on tot està interconnectat exigeix accions també globals.

La proposta d'un concepte com el de vaga-xarxa exigeix donar prioritat als criteris d'eficiència en la configuració de les accions comunicatives per dur a terme una aturada o un cessament de les activitats. Les mobilitzacions del segle XXI haurien de servir per a poder obligar els nous grups detentors del poder a transformar d'arrel les destructives polítiques econòmiques que imposen i a assumir els costos de reparació dels danys ocasionats en la que és, probablement, la pitjor versió possible de la globalització (Dierckxsens, 2009). Per descomptat, qualsevol acció que conduga a aconseguir aquests objectius a mitjà i llarg termini no exclou la possibilitat de continuar exercint les fórmules de contestació tradicionals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Andrés Estellés, V. (1983). *Vaixell de vidre. Obra completa, 8*. València: Edicions Tres i Quatre.
- Arrizabalo, X. (1993). Estructura social y modelos de desarrollo: El caso chileno. *América Latina Hoy*, 7, 59-65. DOI: 10.14201/alh.2265
- Arrizabalo, X. (2013). El euro, caballo de Troya del FMI en Europa. *Argumentum*, 5(2), 6-26.
- Arrizabalo, X. (2016). ¿Es inevitable la precariedad en el capitalismo del siglo XXI? Rentabilidad, explotación y destrucción de fuerzas productivas en el estadio imperialista. *Revista Libertas Juiz de Fora*, 16, 2, 1-16.
- Arrizabalo, X., Pinto, P. i Vicent, L. (2019). Historical Significance of Labor's Increased Precariousness in Germany, the United Kingdom, and Spain. *American Journal of Economics and Sociology*, 78, 1. DOI: 10.1111/ajes.12266
- Autor, D. i Salomons, A. (2017). *Does productivity growth threaten Employment? «Robocalypse now?» NBER Economics of AI Conference*. <https://static1.squarespace.com/static/59c2a584be42d60a2772ba71/t/59c2c4f48dd041abd143f00f/1505936632457/Autor.pdf>
- Baylos Grau, A. (2014). Derecho de huelga, crisis económica y gestión sindical del conflicto. *Revista de Derecho Social*, 66, 13-33.
- Berger, P. L. i Luckmann, T. (2002). *Modernidad, pluralismo y crisis de sentido*. Barcelona: Paidós.
- Boix Palop, A. (2007). De McDonald's a Google: La ley ante la tercera revolución productiva. *Teorder*, 1, 124-146.
- Bourdieu, P. (1998). *On Television*. Nova York: The New Press.
- Brinkmann, U. et al. (2008). *Strategic Unionism: Aus der Krise zur Erneuerung?* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Carcanholo, R. A. (2019). Speculative Capital and the Dematerialization of Money. En G. M. de Cavalcanti Mello i M. de Souza Sabadini (ed.), *Financial Speculation and Fictitious Profits* (p. 43-62). Londres: Palgrave Macmillan.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2003). *La societat xarxa*. Barcelona: UOC.
- Céspedes Muñoz, C. (2017). El daño lícito y el derecho de huelga. *Revista de Derecho de la Universidad del Norte*, 47, 250-289. DOI: <http://dx.doi.org/10.14482/dere.47.9765>
- De Lange, M., Gesthuizen, M. i Wolbers, M. (2014). Youth Labour Market Integration across Europe. *European Societies*, 16(2), 194-212. DOI: 10.1080/14616696.2013.821621
- De White, H. (ed.). (2018). *Job Insecurity, Union Involvement and Unions Activism*. Nova York: Routledge.
- Dierckxsens, W. (2009). ¿Réquiem por el libre mercado? Hacia la utopía poscapitalista. En W. Dierckxsens et al., *La gran depresión del siglo XXI: causas, carácter, perspectivas* (p. 151-156). San José: Departamento Ecueménico de Investigaciones (DEI).
- Dierckxsens, W. (2015). La gran transición hacia una nueva civilización. *Tareas*, 151, 73-86.
- DOIT (1944). *Declaración de la OIT relativa a los principios y derechos fundamentales en el trabajo y su seguimiento*. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_467655.pdf
- DUDH (1948). *Declaració Universal dels Drets Humans*. <https://dudh.es/declaracio-universal-de-drets-humans/>
- Espinosa Meza, M. F. i Chible Villadangos, M. J. (2015). La huelga pacífica en la negociación colectiva y el proyecto de reforma laboral: Un análisis crítico. *Revista chilena de derecho del trabajo y de la seguridad social*, 6(12), 56-80. DOI: 10.5354/0719-7551.2015.38448
- Fernández Martínez, E. (coord.). (2009). *Guía sindical para la defensa del trabajo en la globalización*. València: Fundació Pau i Solidaritat.
- Foucault, M. (2004). *Vigilar y castigar*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Gerbner, G. i Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26(2), 172-199. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1976.tb01397.x
- Gitlin, T. (2005). *Enfermos de información*. Barcelona: Paidós.
- Gourevitch, A. (2016). Quitting Work, but Not the Job: Liberty and the Rights to Strike. *Perspectives on Politics*, 14(2), 307-323. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592716000049>
- Gupta, J. K. (2017). Impact of Trade Unionism on Industrial Relations. *Journal of Management Science, Operations and Strategies*, 1(1), 5-11.
- Hardy, J. (2014). *Critical Political Economy of the Media*. Londres / Nova York: Routledge.
- Horvat, S. (2020). *Poesía del futuro*. Barcelona: Paidós.

- Horwitz, L. i Myant, M. (2015). Spain's Labour Market Reforms: The Road to Employment - or To Unemployment? *European Trade Union Institute*, 3, 5-34. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2628065>
- Jansen, G., Akkerman, A. i Vandaele, K. (2017). Undermining Mobilization? The Effects of Job Instability on the Willingness to Strike. *Economic and Industrial Democracy*, 38(1), 99-117. DOI: 10.1177/0143831X14559782
- Johannes, C. J. (2016). An Estimation of the Impact of the 2012 Platinum-sector Strike on the South African Economy. *Sajems*, 19(2), 302-320. DOI: 10.17159/2222-3436/2016/v19n2a9
- Jones, O. (2013). *Chavs. La demonización de la clase obrera*. Madrid: Capitán Swing Libros.
- Klein, N. (2001). *No Logo*. Barcelona: Paidós.
- Klein, N. (2007). *The Shock Doctrine*. Londres: Penguin.
- Latouche, S. (2013). *La irracionalidad de la obsolescencia programada*. Barcelona: Octaedro.
- Libaert, T. (2017). *Déprogrammer l'obsolescence*. París: Les Petits Matins / Institut Veblen.
- Llorca-Abad, G. (2011). *Lucidez: Una modernidad sin excesos*. Barcelona: UOC.
- Llorca-Abad, G. i Cano-Orón, L. (2016). How Social Networks and Data Brokers Trade with Private Data. *Redes: Revista de estudios para el desarrollo social de la comunicación*, 14, 84-103.
- López García, G., Llorca-Abad, G., Valera-Ordaz, L. i Peris Blanes, À. (2018). Los debates electorales, ¿el último reducto frente a la mediatización? Un estudio de caso de las elecciones generales españolas de 2015. *Palabra Clave*, 21(3), 772-797. DOI: 10.5294/pacla.2018.21.3.6
- Lucerga, M. J. (2013). Nuevas herramientas para viejos interrogantes. Contradicciones de la comunicación de las organizaciones de desarrollo en la era de la solidaridad digital. *Commons, Revista de Comunicación y Ciudadanía Digital*, 2(3), 65-90. DOI: 10.25267/COMMONS.2013.v2.i2.03
- Mahrt, M. (2014). Vom Lagerfeuer zur *filter bubble*. Konsequenzen der Nutzung digitaler Medier für die Integrationsfunktion. En K. Königslöw i K. Förster (ed.), *Medienkonvergenz und Medienkomplementarität aus Rezeptions und Wirkungsperspektive* (p. 129-146). Baden-Baden: Nomos.
- Martell, V. (2015). *Antropología de la revolta*. Albaida: CMR.
- McKinsey Global Institute (MGI) (2017). Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions in a Time of Automation. McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/global-themes/future-of-organizations-and-work/what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>
- McNair, H. (2006). *Cultural chaos*. Londres: Routledge.
- Mikesell, R. F. (2001). The Meltzer Commission Report on International Institutions. *Economic Development and Cultural Change*, 49(4), 883-894. DOI: <https://doi.org/10.1086/452529>
- Mills, C. W. (1963). *Power, Politics, and People*. Nova York: Ballantine Books.
- Noam, E. M. (2016). *Who Owns the World's Media? Media Concentration and Ownership around the World*. Oxford Scholarship Online.
- Pariser, E. (2013). *El filtro burbuja*. Madrid: Taurus.
- Morozov, E. (2012). *The Net Delusion*. Nova York: Public Affairs.
- Morozov, E. (2013). *To Save Everything, Click Here*. Londres: Allen Lane - The Penguin Books.
- Pérez López, C. (2015). Walter Benjamin y Georges Sorel: Entre el mito de la huelga general y una política de medios puros. *Trans/Form/Ação*, 38(1), 213-238. DOI: <http://dx.doi.org/10.1590/S0101-31732015000100012>
- Ruay Sáez, F. A. (2017). Elementos para un análisis de la relación entre el derecho fundamental a huelga y la violencia. *Revista de Ciencias Sociales de la Universidad de Valparaíso*, 70, 123-168. DOI: 10.22370/rcs.2017.70.1052
- Santos Azuela, H. (2015). La globalización monetarista y el derecho constitucional de huelga. *Alegatos*, 91, 475-496.
- Selwyn, B. (2012). *Workers, State and Development in Brazil: Powers of Labour, Chains of Value*. Manchester i Nova York: Manchester University Press.
- Standing, G. (2010). *Work after Globalisation: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Streeck, W. (2017a). *¿Cómo terminará el capitalismo? Ensayos sobre un sistema en decadencia*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Streeck, W. (2017b). El retorno de lo reprimido. *New Left Review*, 104, 7-22.
- The Meltzer Commission (TMC) (2000). The Future of the IMF and World Bank. Committee on Foreign Relations United States Senate. <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-106shrg66721/pdf/CHRG-106shrg66721.pdf>

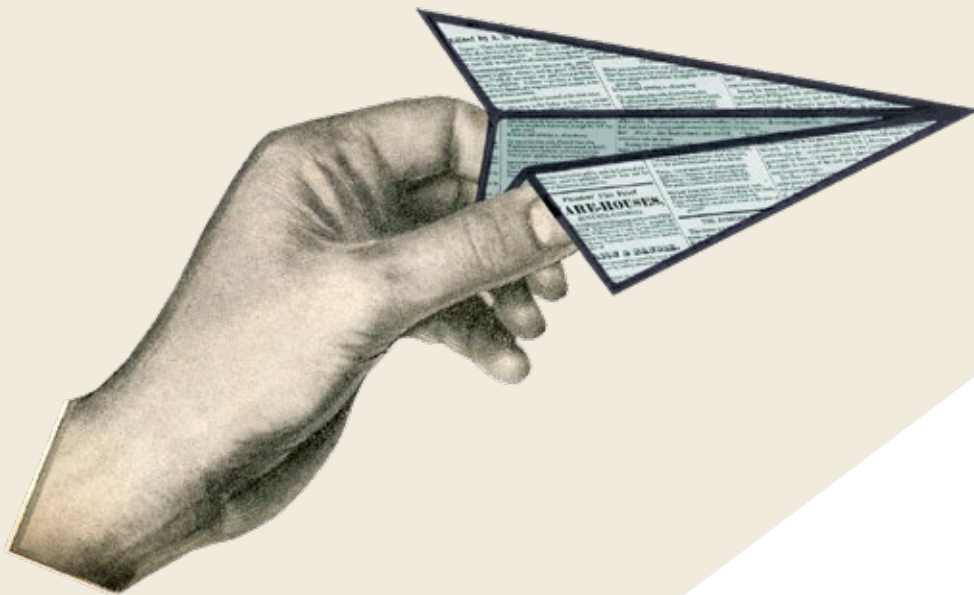
- Thoreau, H. D. (2017). *La désobéissance civile*. París: Éditions Gallmeister.
- Tirole, J. (2017). *La economía del bien común*. Barcelona: Taurus.
- Virilio, P. (1996). *Cybermonde: la politique du pire*. París: Galilée.
- Virilio, P. (1998). *La bombe informatique*. París: Galilée.
- Webster, E. (2015). Labour after Globalisation: Old and New Sources of Power. *ISER Working Paper Rhodes University*, 1, 1-15.
- Winseck, D. i Jin, D. (ed.). (2012). *The Political Economies of Media: The Transformations of the Global Media Industry*. Londres: Bloomsbury.
- Wolf, M. (1992). *Els efectes socials dels mitjans de comunicació de masses*. Barcelona: Pòrtic.

NOTA BIOGRÀFICA

Germán Llorca-Abad és professor titular de Comunicació Audiovisual de la Universitat de València. És membre del Grup de Recerca Mediaflows sobre anàlisi del discurs polític i pertany a la Red Latina de Teorías Críticas en Comunicación y Cultura (CRITICOM). Ha sigut becari «José Castillejo» a la Johannes-Gutenberg Universität Mainz i professor convidat a diferents universitats europees i llatinoamericanes. Ponent en més de 80 congressos i jornades acadèmiques, és autor de dos llibres d'assaig i de nombrosos articles en revistes nacionals i internacionals.

RESSENYES

NOGUERA FERNÁNDEZ, Albert

La ideología de la soberanía. Hacia una reconstrucción emancipadora del constitucionalismo

Madrid: Taurus, 2019, 162 pàg.

Aarón Hocasar de Blas

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

ahode@alumni.uv.es

Clara Cortés Tasa

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

clacorta@alumni.uv.es

La ideología de la soberanía és la publicació més recent d'Albert Noguera, polítòleg, jurista i professor de Dret Constitucional a la Universitat de València. En aquesta obra podem diferenciar clarament tres parts. En primer lloc, els dos primers capítols tracten d'analitzar, a través d'un cert treball historiogràfic, l'estat actual de la sobirania i la distribució de poders. En segon lloc, en els capítols tercer i quart s'argumenta la impossibilitat o animadversió de certs projectes constitucionals. Finalment, en el capítol final, Noguera ens ofereix una guia orientativa, un full de ruta constitucional alternatiu, i explica el seu potencial emancipador, així com el seu sentit i la seua aplicació en l'actualitat.

Si entrem directament en l'obra, la tesi principal és que vivim una contradicció de la sobirania que dificulta la construcció d'un projecte politicoconstitucional emancipador i garantista per part de l'esquerra. Aquesta tesi naix de la paradoxa generada per l'acceptació generalitzada que la noció moderna de so-

birania com a forma d'organització del poder i de la societat està en crisi, i en la simultània formulació de propostes per a superar-la basades en la ideologia de la sobirania.

Inicialment, a partir d'un cert recorregut històric, l'autor il·lustra el procés de gènesi de la sobirania com a forma de producció social pròpia de la Modernitat, és a dir, com s'ha constituït com una unitat orgànica historicoconcreta entre una forma d'organització de les relacions socioeconòmiques i una ideologia que la legitima. Així, la ideologia de la sobirania es defineix pels seus dos supòsits essencials: l'existència d'un únic nucli organitzador de la societat des del qual emana el poder i l'existència d'una connexió exclusiva entre aquest nucli i un únic dret vàlid i legítim. Noguera hi assenyala que actualment l'estat experimenta una doble tendència: d'una banda, cap a la integració o l'homogeneïtzació global, amb la corresponent erosió de la seua autonomia en benefici de poders supranacionals, i

de l'altra, cap a la fragmentació o la diferenciació de les formes d'exercici de la ciutadania, fet que dona lloc a nous grups vulnerables en condicions de no-drets o drets més limitats, per als quals la via alternativa d'accés a la ciutadania i a la inclusió en la societat es dona per mitjà de canals no estatals. Com a resultat d'aquest procés, vivim una superposició d'espais-temps històrics, cadascun amb el seu propi centre de poder —el preliberal de la comunitatització, el liberal de l'estat i el postliberal de la globalització—, és a dir, el camp dels drets hauria esdevingut més complex a causa de la substitució de la forma d'organització política i social pròpia de la noció moderna de sobirania per formes policèntriques, cadascuna amb els seus propis subjectes i mitjans de garantia i vulneració de drets. En aquest punt cal destacar la reformulació que fa l'autor de la tradicional dicotomia estat-societat: identifica l'estat amb l'espai d'allò que és públic i la societat amb l'espai d'allò que és privat i té utilitat pública; així, fa més complex el camp de la lluita dels drets, constituït per tres eixos: el clàssic eix públic-privat, la utilitat pública —amb la seua potencialitat cooperativa o extractiva— i l'entorn de relacions interestatals, que pot ser igualitari o desigualitari. D'aquesta manera naix la contradicció de la sobirania: l'estat ha quedat reduït a la funció directiva per mitjà de la desagregació de funcions cap a la societat, mentre que l'esquerra política resulta incapaç de reconciliar els tres centres de poder i continua construint alternatives des de l'estatcentrisme. En contraposició, Noguera postula que un projecte polític garantista ha d'operar en la realitat policèntrica, i això requereix una reconstrucció del constitucionalisme que permeta la superació de la ideologia de la sobirania mitjançant una redefinició.

En aquesta obra s'estudien tres projectes polítics amb una posició que varia significativament respecte de la ideologia de la sobirania. En primer lloc, l'autor repassa l'hiperconstitucionalisme, que pretén un enfortiment de la ideologia de la sobirania, a partir de la proposta de Luigi Ferrajoli, el qual en constitueix el màxim exponent. La tesi principal de Ferrajoli és que, per tal de fer front als poders salvatges propis de

la globalització i generar justícia social, cal recuperar un estat constitucional enfortit i ampliat.

Aquest projecte, segons Noguera, presenta dos problemes essencials. En primer lloc, un enfortiment de l'Estat i un debilitament de la societat en un moment en què la tendència real és la contrària; a més, la seua implantació requereix determinades condicions objectives —com a mecanismes de garantia dels drets— i subjectives —pròpies d'una cultura basada en el patriotisme constitucional que tampoc s'hi donen, fet que planteja dificultats reals, estructurals i culturals per a una implantació efectiva.

En segon lloc, analitza el model del postconstitucionalisme, que es fonamentaria en l'abolició de la ideologia de la sobirania, ja que apunta a noves realitats sense Constitució, i afirma al respecte que «sin constitucionalismo no hay posibilidad de construir una sociedad con dignidad, seguridad ni garantía de los derechos». Segons Noguera, els elements constitutius del constitucionalisme, immanents a qualsevol constitució, són la sistematicitat i l'establiment de límits al poder, que estan sent erosionats a causa de la superposició de diferents espais-temps històrics amb les seues pròpies formes de juridicitat, de vegades contradictòries. Així, amb la supressió del constitucionalisme com a forma d'ordenació sistematitzada i limitada de la relació entre dominadors i dominats, es preveu la tendència cap a formes de pluralisme distòpiques en què no operaria cap element d'unitat, de manera que resultaria impossible la construcció de projectes de dignitat humana. En suma, la desintegració sistèmica de la societat pròpia de societats sense constitucionalisme ni unitat en un context de capitalisme degeneratiu i d'hiperexplotació conduiria a una societat de naturalesa hobbesiana.

Finalment, davant la conjunció de diversos factors que exigeixen nous paradigmes juridicoconstitucionals —l'esgotament de l'estratègia tant reformista com revolucionària, la deriva degenerativa d'un capitalisme terminal i la incapacitat de les propostes anteriors per a constituir-se com a projectes polítics

garantistes—, Noguera planteja una redefinició de la teoria de la sobirania. *L'alterconstitucionalisme* supera l'antítesi reforma-revolució i la reconcilia amb una estratègia de reformisme revolucionari orientada a un nou sistema de relacions socials, polítiques, econòmiques i culturals anticapitalista i construït des del constitucionalisme.

En l'actualitat, la vella antítesi entre revolució i reforma es reformula en una nova confrontació entre dos tipus de reformisme: un de subjecte, objecte i pràctica singular, que ha passat a ser inoperant, enfront d'un altre, un nou reformisme de subjecte, objecte i pràctiques plurals amb potencial transformador, és a dir, un reformisme revolucionari. La complicació del camp dels drets i la fragmentació i superposició de distintes lògiques d'explotació que l'acompanyen han provocat que les pràctiques de conflicte que operen dins del marc capitalista per a disminuir les quotes d'explotació i millorar les condicions de vida de les classes treballadores ja no puguem adoptar fórmules de reformisme de subjecte, objecte i pràctiques singulars capaces d'actuar únicament en l'eix públicoprivat, sinó que exigeixen una diversificació de les formes d'organització del col·lectiu i les pràctiques de conflicte que operen simultàniament en els tres eixos de disputa de drets. A més, les diferents formes d'organització del col·lectiu en cada eix no constitueixen únicament estructures de lluita, sinó que també prefiguren un nou orde social, polític i econòmic.

Noguera preveu que la transició cap a noves formes d'alterconstitucionalisme pot durar tot el segle XXI, ja que no pot tancar-se un full de ruta, sinó que s'ha d'anar avançant empíricament a partir d'encerts i errors. En aquest marc, les experiències d'autoorganització popular constitueixen l'avantguarda, mentre que la teoria és la rereguarda. Així, per activar un reformisme plural es requereix una dialèctica entre un dret constitucional menor d'anticipació i de consumació, és a dir, la utilització del dret per a facilitar la creació d'espais d'utilitat pública cooperativa que desenvolupen una funció promotora i educativa al voltant d'aquest tipus d'institucions

d'autoorganització social. Aquest procés implica una desestatització parcial de la regulació social i una pèrdua de centralitat del poder de l'estat, la qual cosa produiria una desorganització del dret oficial, que coexistiria amb un dret no oficial emanat de legisladors fàctics que compliquen i diversifiquen les formes de juridicitat i vida social. No obstant això, aquestes formes de pluralisme haurien d'estar cohesionades per formes d'universalisme, i el principal instrument democràtic d'universalisme amb capacitat de sistematitzar l'espai social al voltant de valors d'unitat és la Constitució, que constitueix un instrument juridicopolític a través del qual s'articula una ideologia. Noguera conclou que la Constitució de l'alterconstitucionalisme ha de ser producte d'un procés constituent ampliat que adopte la fórmula diversitat-sobirania-*Konstitution*, fet que implicaria la institucionalització de formes d'organització i sistematització social pluralistes que superen l'estat liberal modern: una institucionalitat política d'horitzontalitat asimètrica i desordenada que no només supose el reconeixement de les múltiples formes de pluralisme econòmic i associativitat social sinó que també opere en sintonia amb una nova racionalitat descentralitzadora-comunal basada en la necessitat de coordinar i facilitar recursivament formes d'organització estatal amb altres d'autoorganització i cooperació social.

* * *

Pel que fa al comentari crític de l'obra, podem ressaltar diferents aspectes. En primer lloc, i fent al·lusió directament a les primeres impressions que ens va provocar la lectura del llibre, trobem a faltar dades empíriques que reforcen la postura de l'autor. En aquest sentit, els postulats de l'obra es fonamenten en una infinitat de citacions bibliogràfiques, motiu pel qual es tracta de manera quasi integral d'una dissertació teòrica en què l'únic contacte directe amb la realitat social de l'autor són les dades que aporten les seues fonts de manera secundària. Aquesta crítica es fa evident sobretot en els apartats dedicats a l'eix de la utilitat pública col·laborativa, en què les afirmacions sobre la proliferació de xarxes ciutadanes

de suport mutu per a suplir els espais que l'estat ha anat abandonant després del seu replegament neoliberal podrien haver apel·lat a estadístiques de capital social —en el sentit més politològic de Robert Putnam i no en el sociològic de Pierre Bourdieu— o a experiències concretes que hagen tingut lloc en la societat civil per a combatre les grans plataformes de la utilitat pública extractiva. En aquesta línia, s'hi podrien haver comentat iniciatives com la de Libelista, una xarxa de llibreries que es va associar per a competir contra Amazon (Agències, 2017) o s'hi podria haver parlat d'accions ciutadanes concretes en diferents municipis, i no simplement versar, en abstracte, sobre grups de comaternitat o bancs de llibres sense cap suport empíric sobre la seua constatació material en la realitat. Així mateix, ens pareix més sorprenent que en l'apartat dedicat a l'economia de l'alterconstitucionalisme Noguera sí que hi indique exemples concrets de cooperatives afectades per la crisi econòmica de l'any 2008, quan aquest aspecte podria haver estat sigut més intuïtiu i versemblant i se'n podria haver prescindit del reforç empíric.

D'altra banda, el fet que d'aquest tipus d'associacions, se n'espere un paper de primer ordre en la construcció del model constitucional emancipador que ens proposa no proporciona gaire seguretat. En aquest punt, considerem que l'autor pot estar intentant exportar esquemes de praxi pertanyents a altres tradicions polítiques la implantació dels quals en els països de l'òrbita europea pot ser qüestionable i generar una certa incertesa pel que fa a la viabilitat del model. És sabut que Noguera ha treballat i estudiat sobre la situació política i social a Amèrica Llatina, on aquest tipus de projectes sí que hi han tingut una presència significativa. No obstant això, si posem com a exemple Espanya, el nivell de capital social —amb l'excepció dels territoris de Catalunya, el País Basc i Navarra— és relativament baix (Subirats, 2008: 653-656), per la qual cosa, malgrat que la proposta es planteja a llarg termini, *a priori* no pareix un plantejament significativament sòlid pel que fa a l'espai preliberal.

Finalment, si fem especulacions en un to més pervers, ens pareix quasi inevitable qüestionar l'apli-

cabilitat del model alterconstitucional després de la conjuntura crítica generada per la COVID-19, perquè no seria la primera vegada en la història que un fenomen d'aquest tipus fa virar el rumb que els esdeveniments socials pareixien prendre amb relativa autonomia. Per exemple, els canvis en l'estructura de la propietat de la terra provocats per la pesta negra van ser determinants en les diferències posteriors entre l'est i l'oest d'Europa (Acemoglu i Robinson, 2018: 125). És per això que dedicarem la resta del comentari a la vigència del llibre després que, en paraules de David Harvey, el virus punxara la història (Harvey, 2020: 85). I és que, tot i tractar-se d'una obra recent, la seua vigència podria quedar sepulrada per un escenari en què s'ha produït una radicalització d'allò que Michel Foucault denominava la *biopolítica*, és a dir, «la forma en què, a partir del segle XVIII, s'han intentat racionalitzar els problemes que plantejaven per a la pràctica governamental fenòmens propis d'un conjunt d'éssers vius constituïts com a població» (Foucault, 2016: 206).

En primer lloc, en una de les seues habituals columnes d'opinió publicada pocs dies abans de l'inici del confinament a Espanya, Noguera argumentava que aquesta crisi suposaria l'avantsala de grans mesures de reajustament estructural en un escenari en què l'opció d'esquerra no és prou forta per a construir una hegemonia (Noguera, 2020), perquè les úniques opcions que hi podrien aspirar estarien formant part de l'executiu, de manera que les opcions de dreta serien les que canalitzarien el descontentament. Així doncs, estava platejant un escenari semblant al de l'any 2008, en què les mesures de reajustament van ser la reforma del 135 de la Constitució i la política econòmica de la troika, i el descontentament es va canalitzar per part de la dreta en la victòria del PP el 2011, després de la massiva abstenció d'habituals votants socialistes. Aquest mateix esquema ja havia sigut plantejat per Noguera pocs mesos abans en relació amb la llavors vaticinada recessió econòmica, article en què recomanava a Unides Podem no entrar en l'executiu per a poder constituir-se com a alternativa de govern després de la conjuntura (Noguera, 2019b).

Aquest pessimisme no ha sigut compartit per algunes figures rellevants de l'esquerra. Per exemple, David Harvey considera que aquesta «venganza de la naturalesa por más de cuarenta años de grosero y abusivo maltrato a manos de un violento y desregulado extractivismo neoliberal» farà que, probablement, els Estats Units es vegem obligats a prendre mesures molt més intervencionistes que qualsevol proposta formulada per Sanders, i això, sota l'administració Trump (Harvey, 2020: 88-96).

Així mateix, pel que fa a Ferrajoli, malgrat que la seua proposta hiperconstitucionalista pugua percebre's com a anacrònica en l'escenari de la globalització a causa de la pèrdua de poder dels leviatans estatals, aquesta conjuntura ha fet que alguns dels seus postulats recuperen força. Durant la pandèmia hem contemplat com els estats recuperaven antics espais d'acció amb l'objectiu de garantir determinats serveis bàsics. Així, aquests fets estan projectant de cara al futur un escenari discursiu, diferent del 2008, en què la necessitat d'un sector públic fort estiga representada en el joc simbòlic de l'arena política amb la finalitat de fer possible l'adopció de mesures corresponents a aquestes posicions discursives semblants a les propostes de Ferrajoli. A més, a causa del fet que l'impacte del virus no entenga de fronteres entre estats, una altra de les seues idees en auge és la de la «constitució planetària» com a fórmula de garantia de drets global (Dezordi Wermuth i Bolzan de Morais, 2020: 13-18) per tal de lligar l'espai-temps liberal amb el postliberal.

Des de la nostra perspectiva, no afirmem que inevitablement estem davant del gran moment de la transformació radical, però sí que en el moment actual s'eixamplen els marges d'allò contingent. Així doncs, de la mateixa manera que la marginal escola econòmica neoliberal va poder aprofitar la crisi del petroli del 1973 per posar-se en la primera línia d'allò ideològic, és possible que el descontentament es canalitze des de sectors de l'esquerra amb vista a algun tipus de canvi. En contraposició al pessimisme de Hayek, Milton Friedman deia: «Solamente una crisis, ya sea real o percibida, pro-

duce un cambio real. Cuando llega la crisis, las acciones que se emprenden dependen de las ideas que haya disponibles, [...] lo políticamente imposible se vuelve políticamente inevitable» (Jones, 2014: 45). Des d'aquesta perspectiva, s'obrin les possibilitats de transformació i és possible —tot i que no inevitable— que d'aquesta situació sorgisca un escenari d'emancipació col·lectiva. D'aquesta manera, el 2020 ja no seria la repetició del triomf de la dreta del 2008, com afirma Noguera, sinó que, en tot cas, correspondria amb el que l'any 1973 va ser la victòria de Thatcher i Reagan, però aquesta vegada protagonitzada pels seus antagonistes ideològics. L'any 2008 ja no es veuria com un punt de retorn, sinó com un precedent, de la mateixa manera que, per exemple, el 1905 ho és per al 1917. Dit això, no pretenem afirmar deterministament el rumb que prendran els esdeveniments després de la conjuntura, sinó que, davant d'aquesta conjuntura, més projectes poden ser possibles enfront de la inestabilitat d'allò extraordinari, fins i tot l'agrupació de determinats elements que acaben desembocant en alguna fórmula semblant a l'alterconstitucionalisme de Noguera.

A manera de conclusió i tornant al contingut del llibre, considerem que, a pesar de les apreciacions comentades, Noguera du a terme un treball d'anàlisi i síntesi impecable, en el qual condensa una immensa bibliografia de diferents disciplines en una obra breu sense perdre gens de rigor i en un to d'allò més divulgatiu. Així mateix, destaquem positivament el fet que no caiga en una visió unilineal i determinista, típica en alguns marxistes. Contràriament, contempla diferents dimensions i variables que han de ser considerades i harmonitzades per a construir una praxi integral en què el full de ruta no és una recepta tancada, sinó que es va construint i perfeccionant al mateix temps que es fa, avançant empíricament a partir de dinàmiques d'assaig i error. Finalment, creiem que la major aportació de l'obra és el fet que se sintetitzen diversos postulats de les ciències socials i es traslladen a l'àmbit del dret, de manera que es tendeixen ponts entre ambdues disciplines per a la construcció d'una praxi de visió més holística.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Acemoglu, D. i Robinson, J. A. (2018). Pequeñas diferencias y coyunturas críticas: El peso de la historia. En D. Acemoglu i J. A. Robinson, *Por qué fracasan los países* (p. 198-199). Barcelona: Ediciones Deusto.
- Agències (2017). Nace el Amazon de las librerías independientes. *El Español*. 25 de juliol de 2017. https://www.elespanol.com/cultura/libros/20170725/233977137_0.html
- Dezordi Wermuth, M. Â. i Bolzan de Morais, J. L. (2020). Da exceção agambeniana à Constituição Planetária de Ferrajoli: desafios impostos pela pandemia do novo coronavírus às categorias jurídico-políticas tradicionais. *Revista Eletrônica do Curso de Direito da UFSM*, 15(1): 1-29. DOI: 10.5902/1981369443057
- Foucault, M. (2016). Nacimiento de la biopolítica: Curso 1978-1979. En M. Foucault, *Historia política de la verdad. Una genealogía de la moral. Breviarios de los Cursos del Collège de France* (p. 198-199). Madrid: Biblioteca Nueva.
- Harvey, D. (2020). Política anticapitalista en tiempos de coronavirus. En P. Amadeo, *Sopa de Wuhan*. ASPO. Recuperat de <http://iips.usac.edu.gt/wp-content/uploads/2020/03/Sopa-de-Wuhan-ASPO.pdf>
- Jones, O. (2014): *El establishment*. Barcelona: Editorial Planeta.
- Noguera Fernández, A. (2019a). *La ideología de la soberanía*. Madrid: Taurus.
- Noguera Fernández, A. (2019b). El gobierno de coalición como antesala del desastre. *eldiario.es*. 18 de novembre de 2020. https://www.eldiario.es/contrapoder/Gobierno-coalicion-antesala-desastre_6_964913518.html
- Noguera Fernández, A. (2020). La izquierda ante el escenario post-coronavirus. *eldiario.es*. 16 de març de 2020. https://www.eldiario.es/contrapoder/izquierda-escenario-postcoronavirus_6_1006559348.html
- Subirats, J. (2008). ¿Ha servido de algo? Más de veinticinco años de comunidades autónomas en España. Notas para un balance. En M. Jiménez de Parga y Cabrera i F. Vallespín Oña (coord.), *La política* (p. 198-199). Madrid: Biblioteca Nueva.

Normes per als autors de *Debats. Revista de cultura, poder i societat*

Normes per a l'autor/a

Les persones que envien treballs per a publicar a *Debats. Revista de cultura, poder i societat* hauran de verificar prèviament que el text enviat s'ajusta a les normes següents:

S'acceptaran diferents tipus de treballs:

- **Articles:** seran treballs teòrics o empírics originals, complets i desenvolupats.
- **Punts de vista:** article de tipus assagístic en el qual es desenvolupa una mirada innovadora sobre un debat en el camp d'estudi de la revista o bé s'analitza una qüestió o un fenomen social o cultural d'actualitat.
- **Ressenyes:** crítiques de llibres.
- **Perfils:** entrevistes o glosses d'una figura intel·lectual d'especial rellevància.

Els treballs s'enviaran en OpenOffice Writer (.odt) o Microsoft Word (.doc) a través del lloc web de la revista. No s'acceptarà cap altre mitjà d'enviament ni es mantindrà correspondència sobre els originals no enviats a través del portal o en altres formats.

Els **elements no textuais** (taules, quadres, mapes, gràfics, il·lustracions, etc.) que continga el treball apareixeran inserits en el lloc del text que corresponga. A més, es lliuraran per separat com a arxiu addicional els gràfics editables en format OpenOffice Calc (.ods) o Microsoft Excel (.xls) i els mapes, il·lustracions o imatges en els formats .jpeg o .tif a 300 ppp. Tots estaran numerats i titulats, se n'especificarà la font al peu, si escau, i s'hi farà referència explícita en el text.

Els treballs enviats seran inèdits i no es podran sotmetre a la consideració d'altres revistes mentre es troben en procés d'avaluació a *Debats. Revista de cultura, poder i societat*. Excepcionalment, i per raons d'interés científic o de divulgació d'aportacions especialment notòries, l'Equip de redacció podrà decidir la publicació i traducció d'un text ja publicat.

Números monogràfics

A *Debats* hi ha la possibilitat de publicar números monogràfics. Aquesta secció també està oberta a propostes de la comunitat científica. L'acceptació d'un número monogràfic està condicionada per la presentació d'un projecte amb els objectius i la temàtica del número monogràfic, així com una relació detallada de les contribucions esperades o bé de la metodologia de la convocatòria de contribucions (*call for papers*). En el cas que el Consell de redacció accepti el projecte de monogràfic, el director del monogràfic gestionarà l'encàrrec i la recepció dels originals. Una vegada rebuts, els articles seran transmesos i avaluats per la revista. L'avaluació la faran experts i pel mètode amb cegament doble (*double blind*). Tots els treballs enviats a *Debats. Revista de cultura, poder i societat* s'avaluaran d'acord amb criteris d'estricta qualitat científica. Per a obtenir informació més detallada sobre el procés de coordinació i avaluació d'experts d'un número monogràfic, les persones interessades han de contactar amb l'equip editorial de *Debats*.

Llengües de la revista

Debats. Revista de cultura, poder i societat es publica en la versió en paper i digital en valencià-català i en castellà.

Els treballs enviats han d'estar escrits en valencià-català, castellà o anglès. En el cas que els articles siguin avaluats positivament pels revisors anònims i aprovats pel Consell de redacció, *Debats. Revista de cultura, poder i societat* es farà càrrec de la traducció al valencià-català i al castellà.

Els monogràfics es traduiran a l'anglès i anualment s'editarà un número en paper amb el contingut dels monogràfics publicats.

Format i extensió de la revista

Els articles i propostes de *Debats* aniran precedits d'un **full de coberta** en què s'especificarà la informació següent:

- Títol, en valencià-català o castellà, i en anglès.
- Nom de l'autor/a o dels autors/es.
- Filiació institucional: universitat o centre, departament, unitat o institut de recerca, ciutat i país.
- Adreça de correu electrònic. Tota la correspondència s'enviarà a aquesta adreça electrònica. En el cas d'articles d'autoria múltiple, s'haurà d'especificar la persona que mantindrà la correspondència amb la revista.
- Breu nota biogràfica (d'un màxim de 60 paraules) en què s'especifiquen les titulacions més altes obtingudes (i per quina universitat), la posició actual i les principals línies de recerca. *Debats. Revista de cultura, poder i societat* podrà publicar aquesta nota biogràfica com a complement de la informació dels articles.
- Identificació ORCID. En cas de no disposar-ne, *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, recomana als autors que es registren en <http://orcid.org/> per obtenir un número d'identificació ORCID.
- Agraïments: en el cas d'incloure'n, aniran després del resum i no tindran una extensió superior a les 250 paraules.

El text dels articles anirà precedit d'un **resum** d'una extensió màxima de 250 paraules (que exposarà clarament i concisament els objectius, la metodologia, els principals resultats i les conclusions del treball) i d'un màxim de 6 **paraules clau** (no incloses en el títol, i que hauran de ser termes acceptats internacionalment en les disciplines científicosocials i expressions habituals de classificació bibliomètrica). Si el text està escrit en valencià-català o en castellà, s'hi afegirà el resum (*abstract*) i les paraules clau (*keywords*) en anglès. Si el text està originalment escrit en anglès, l'Equip de redacció podrà traduir-ne el títol, el resum i les paraules clau al valencià-català i al castellà, en el cas que l'autor o autora no en proporcione la traducció.

El text dels articles s'haurà d'enviar anonimitzat: se suprimiran (sota el rètol d'**anonimitzat**) totes les citacions, agraïments, referències i altres al·lusions que poguessen permetre directament o indirectament la identificació de l'autor o autora. La redacció de *Debats. Revista de cultura, poder i societat* s'assegurarà que els textos compleixen aquesta condició. Si l'article és acceptat per a publicació, se n'enviarà la versió no anonimitzada a la revista, en cas que diferís de l'enviada prèviament.

Tret de casos excepcionals, els **articles** tindran una extensió entre 6.000 i 8.000 paraules, incloent-hi les notes al peu i excloent-ne el títol, els resums, les paraules clau, els gràfics, les taules i la bibliografia.

Els **punts de vista** constaran de textos d'una extensió aproximada de 3.000 paraules cadascun, incloent-hi les notes al peu i excloent-ne el títol, els resums, les paraules clau, els gràfics, les taules i la bibliografia. Un dels textos haurà de ser una presentació de l'aportació que siga objecte de discussió, realitzada per l'autor o autora o bé pel coordinador o coordinadora del debat.

Les **ressenyes** tindran una extensió màxima de 3.000 paraules. A l'inici, s'especificaran les dades següents de l'obra ressenyada: autor o autora, títol, lloc de publicació, editorial, any de publicació i nombre de pàgines. També s'hi haurà d'incloure el nom i els cognoms, la filiació institucional i l'adreça electrònica de l'autor o autora de la ressenya.

Les **entrevistes** o glosses d'una figura intel·lectual tindran una extensió màxima de 3.000 paraules. A l'inici, s'especificaran el lloc i la data de la realització de l'entrevista i el nom, els cognoms i la filiació institucional de la persona entrevistada o a la qual es dedica la glossa. També s'hi haurà d'incloure el nom i els cognoms, la filiació institucional i l'adreça electrònica de l'autor o autora de l'entrevista o la glossa.

El **format del text** haurà de respectar les normes següents:

- Tipus i mida de lletra: Times New Roman 12.
- Text a 1,5 espais, excepte les notes al peu, i justificat.
- Les notes aniran numerades consecutivament al peu de la pàgina corresponent i no al final del text. Es recomana reduir-ne l'ús al màxim i que aquest ús siga explicatiu (mai de citació bibliogràfica).
- Les pàgines aniran numerades al peu a partir de la pàgina del resum, començant pel número 1 (el full de coberta amb les dades de l'autor o autora no es numerarà).
- No se sagnarà l'inici dels paràgrafs.
- Totes les abreviatures estaran descrites la primera vegada que es mencionen.

Els diferents apartats del text no han d'anar numerats i s'escriuran tal com es descriu a continuació:

- **Negreta, espai dalt i baix**
- *Cursiva, espai dalt i baix*
- *Cursiva, espai dalt*. El text començaria en la mateixa línia, com en aquest exemple.

Les **citacions** hauran de respectar el model APA (American Psychological Association).

- Les citacions apareixeran en el cos del text i s'evitarà d'utilitzar notes al peu l'única funció de les quals siga bibliogràfica.
- Se citarà entre parèntesis, incloent-hi el cognom de l'autor o l'autora, l'any; per exemple, (Becker, 1984).
- Si en dues obres del mateix autor coincideix l'any, es distingiran amb lletres minúscules darrere de l'any; per exemple, (Bourdieu, 1989a).
- Si els autors són dos, se citaran els dos cognoms units per «i»: (Lapierre i Roueff, 2013); si són entre dos i cinc, se citarà el cognom de tots els autors la primera vegada que apareguen en el text; en les citacions subsegüents, però, se citarà únicament el primer autor seguit d'«et al.» (en lletra redona); per exemple, (Dean, Anderson, i Lovink, 2006: 130) en la primera citació, però (Dean et al., 2006: 130) en les citacions subsegüents. Si els autors són sis o més, se citarà sempre el cognom del primer autor seguit d'«et al.».
- Si s'inclouen dues o més referències dins dels mateixos parèntesis, se separaran amb punt i coma, per exemple: (Castells, 2009; Sassen, 1999). O d'un mateix autor: (Martínez, 2011; 2013).
- Les citacions literals aniran entre cometes i seguides de la referència corresponent entre parèntesis, que inclourà obligatòriament les pàgines citades; si sobrepassen les quatre línies, es transcriuran separadament del text principal, sense cometes, amb una sagnia més gran i una mida de lletra més petita.

La **llista completa de referències bibliogràfiques** se situarà al final del text, sota l'epígraf «Referències bibliogràfiques». Les referències es redactaran segons les normes següents:

- Només s'hi inclouran els treballs que hagen estat citats en el text.
- Caldrà incloure el DOI (Digital Object Identifier) de les referències que en tinguen (<http://www.doi.org/>)
- L'ordre serà alfabètic segons el cognom de l'autor o autora. En cas de diverses referències d'un mateix autor/a, s'ordenaran cronològicament segons l'any. Primer s'inclouran les referències de l'autor o

autora tot sol; en segon lloc, les obres compilades per l'autor o autora, i, en tercer lloc, les de l'autor o autora amb altres coautors o coautores.

- S'aplicarà sagnia francesa a totes les referències.

L'apartat de referències bibliogràfiques seguirà el model APA (American Psychological Association) segons el tipus de document citat:

- **Llibres:**

- Un autor: Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Londres: Verso.
- Dos autors: Harvey, L., i Knight, P. T. (1996). *Transforming Higher Education*. Buckingham/Bristol: The Society for Research into Higher Education / Open University Press.
- Més de sis autors: Es faran constar en la referència els sis primers autors seguits d'«et al.».
- Obres compilades, editades o coordinades i amb diferents volums: Campo, S. del (ed.) (1993). *Tendencias sociales en España (1960-1990)*, vol. II. Madrid: Fundación BBV.
- Referència a una edició que no siga la primera, la primera edició anirà entre claudàtors després de l'edició utilitzada Condorcet, N. (2005 [1793-1794]). *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. Chicoutimi/Quebec: Les Classiques des Sciences Sociales.

- **Article de revista:**

- Un autor: Hirsch, P. M. (1972). Processing fads and fashions: An organization-set analysis of cultural industry systems. *American Journal of Sociology*, 77(4), 639-659.
- Dos autors: Bielby, W. T., i Bielby, D. D. (1999). Organizational mediation of project-based labor markets: Talent agencies and the careers of screenwriters. *American Sociological Review*, 64(1), 64-85.
- Més de dos autors i menys de set: Dyson, E., Gilder, G., Keyworth, G., i Toffler, A. (1996). Cyberspace and the american dream: A magna carta for the knowledge age. *Information Society*, 12(3), 295-308.

- **Capítol d'un llibre:** DiMaggio, P. (1991). Social structure, institutions and cultural goods: The case of the United States. En P. Bourdieu, i J. Coleman (ed.), *Social theory for a changing society* (p. 133-166). Boulder: Westview Press.

En aquest punt cal incloure articles en llibres d'actes, en monogràfics, en manuals, etc.

- **Referències d'Internet:**

- Documents en línia: Raymond, E. S. (1999). *Homesteading the noosphere*. Recuperat el 15 de gener de 2017 de <http://www.catb.org/~esr/writings/homesteading/homesteading/>
- Generalitat Valenciana (2017). Presència de la Comunitat Valenciana en FITUR 2017. Recuperat el 7 de març de 2017 de http://www.turisme.gva.es/opencms/opencms/turisme/va/contents/home/noticia/noticia_1484316939000.html
- Articles de revistes en línia: Ros, M. (2017). La «no-wash protest» i les vagues de fam de les presoneres republicanes d'Armagh (nord d'Irlanda). Una qüestió de gènere. *Papers*, 102(2), 373-393. Recuperat el 18 de març de 2017 de <http://papers.uab.cat/article/view/v102-n2-ros/2342-pdf-es>
- Articles de diaris en línia. Amb autor: Samuelson, R. J. (11 d'abril de 2017). Are living standards truly stagnant? *The Washington Post*. Recuperat el 12 d'abril de 2017 de https://www.washingtonpost.com/opinions/are-living-standards-truly-stagnant/2017/04/11/10a1313a-1ec7-11e7-ad74-3a742a6e93a7_story.html?utm_term=.89f90fff5ec4

- Sense autor: *La Veu del País Valencià* (11 d'abril de 2017). Els valencians són els ciutadans de l'Estat que més dies de treball necessiten per a pagar el deute públic. Recuperat el 12 d'abril de 2017 de <http://www.diarilaveu.com/noticia/72769/valencians-pagar-treball-deute-public>

Es prega als autors o autores dels originals enviats que adapten la bibliografia al model APA en tots aquells casos no exemplificats en aquest apartat. Els textos que no s'ajusten a aquest model seran retornats als autors o autores perquè hi facen els canvis oportuns.

Normes del procés de selecció i publicació

Debats. Revista de cultura, poder i societat publica treballs acadèmics de recerca teòrica i empírica rigorosa en els àmbits de les ciències socials i les humanitats en general. No obstant això, en alguns monogràfics es podran incorporar algunes aportacions d'altres disciplines afins a la temàtica de cultura, poder i societat, com la història, la ciència política i els estudis culturals.

L'avaluació serà encarregada a acadèmics experts i es desenvoluparà pel mètode amb cegament doble (*double blind*) en els articles de la secció de monogràfic anomenada «Quadern» i en els de miscel·lània d'articles de recerca. Tots els treballs d'aquestes seccions enviats a *Debats. Revista de cultura, poder i societat* s'avaluaran d'acord amb criteris d'estricta qualitat científica

Els errors de format i presentació, l'incompliment de les normes de la revista o la incorrecció ortogràfica i sintàctica podran ser motiu de rebuig del treball sense passar-lo a avaluació. Una vegada rebut un text que complisca tots els requisits formals, se'n confirmarà la recepció i començarà el procés d'avaluació.

En una primera fase, l'Equip de redacció efectuarà una revisió general de la qualitat i l'adequació temàtica del treball, i podrà rebutjar directament, sense passar a avaluació externa, aquells treballs amb una qualitat ostensiblement baixa o que no efectuen cap contribució als àmbits temàtics de la revista. Per a aquesta primera revisió, l'Equip de redacció podrà requerir l'assistència, en cas que ho considere necessari, dels membres del Consell de redacció o del Consell científic. Les propostes per a «Punts de vista» podran ser acceptades després de superar aquesta fase de filtre previ sense necessitat d'avaluació externa.

Els articles que superen aquest primer filtre s'enviaran a dos avaluadors externs, especialistes en la matèria o línia de recerca de què es tracte. En cas que les avaluacions siguin discrepants, o que per qualsevol altre motiu es considere necessari, l'Equip de redacció podrà enviar el text a un tercer avaluador o avaluadora.

Segons els informes dels avaluadors o avaluadores, l'Equip de redacció podrà prendre una de les decisions següents, que serà comunicada a l'autor o autora:

- Publicable en la versió actual (o amb lleugeres modificacions).
- Publicable després de revisar-lo. En aquest cas, la publicació quedarà condicionada a la realització per part de l'autor o autora de tots els canvis requerits per la redacció. El termini per a fer aquests canvis serà d'un mes i s'hi haurà d'adjuntar una breu memòria explicativa dels canvis introduïts i de com s'adeqüen als requeriments de l'Equip de redacció. Entre els canvis proposats, podrà haver-hi la conversió d'una proposta d'article en nota de recerca / nota bibliogràfica i viceversa.
- No publicable, però amb la possibilitat de reescriure i reenviar el treball. En aquest cas, el reenviament d'una versió nova no implicarà cap garantia de publicació, sinó que el procés d'avaluació tornarà a començar des de l'inici.
- No publicable.

En cas que un treball siga acceptat per a publicació, l'autor o autora haurà de revisar les proves d'impremta en el termini màxim de dues setmanes.

Debats. Revista de cultura, poder i societat publicarà anualment la llista de totes les persones que han fet avaluacions anònimes, així com també les estadístiques d'articles acceptats, revisats i rebutjats, i la durada mitjana del lapse entre la recepció d'un article i la comunicació de la decisió final a l'autor o autora.

Bones pràctiques, ètica en la publicació, detecció de plagi i frau científic

Debats. Revista de cultura, poder i societat es compromet a complir les bones pràctiques i les recomanacions d'ètica en les publicacions acadèmiques. S'entenen com a tals:

- Autoria: en el cas d'autoria múltiple s'haurà de reconèixer l'autoria de tots els autors o autores i qui figure com a responsable haurà de garantir que tots els autors o autores aproven les revisions i la versió final.
- Pràctiques de publicació: l'autor o autora haurà de notificar una publicació prèvia de l'article, incloent-hi les traduccions o bé els enviaments simultanis a altres revistes.
- Conflicte d'interessos: cal declarar el suport financer de la recerca i qualsevol vincle comercial, financer o personal que pugui afectar els resultats i les conclusions del treball. En aquests casos s'haurà d'acompanyar l'article d'una declaració en què consten aquestes circumstàncies.
- Procés de revisió: el Consell de redacció ha d'assegurar que els treballs d'investigació publicats han estat avaluats almenys per dos especialistes en la matèria, i que el procés de revisió ha estat just i imparcial. Per tant, ha d'assegurar la confidencialitat de la revisió en tot moment i la no-existència de conflictes d'interès dels revisors. El Consell de redacció haurà de basar les seues decisions en els informes raonats elaborats pels revisors.

La revista articularà mecanismes i controls per tal de detectar la comissió de plagis i fraus científics. S'entén per plagi:

- Presentar el treball alié com a propi.
- Adoptar paraules o idees d'altres autors sense el degut reconeixement.
- No emprar les cometes en una citació literal.
- Donar informació incorrecta sobre la veritable font d'una citació.
- Parafrasejar d'una font sense esmentar la font.
- Parafrasejar abusivament, fins i tot si s'esmenta la font.

Les pràctiques constitutives de frau científic són les següents:

- Fabricació, falsificació o omissió de dades i plagi.
- Publicació duplicada i autoplagi.
- Apropiació individual d'autoria col·lectiva
- Conflictes d'autoria.

Debats. Revista de cultura, poder i societat podrà fer públiques, en cas que les haja constatades, les males pràctiques científiques. En aquests casos, el Consell editorial es reserva el dret de desautoritzar aquells articles ja publicats en què es detecte una manca de fiabilitat posteriorment com a resultat tant d'errors involuntaris com de fraus o males pràctiques científiques, esmentats anteriorment. L'objectiu que guia la desautorització és corregir la producció científica ja publicada, assegurant-ne la integritat. El conflicte de duplicitat, causat per la publicació simultània d'un article en dues revistes, ha de ser resolt determinant la data de recepció de l'article en cadascuna. Si només una part de l'article conté algun error, aquest es pot rectificar posteriorment per mitjà d'una nota editorial o una fe d'errates. En

cas de conflicte, la revista sol·licitarà a l'autor o autors les explicacions i proves pertinents per a aclarir-lo, i prendrà una decisió final basada en aquestes.

La revista publicarà obligatòriament, en les versions impresa i electrònica, la notícia sobre la desautorització d'un determinat text, en la qual s'han d'esmentar les raons de la decisió per tal de distingir la mala pràctica de l'error involuntari. Així mateix, la revista notificarà la desautorització als responsables de la institució a la qual pertanga l'autor o autors de l'article. Com a pas previ a la desautorització definitiva d'un article, la revista podrà emetre una notícia d'irregularitat, aportant la informació necessària en els mateixos termes que en el cas d'una desautorització. La notícia d'irregularitat es mantindrà el temps mínim necessari, i conclourà amb la retirada o amb la desautorització formal de l'article.

Avís de drets d'autor

Sense perjudici del que disposa l'article 52 de la Llei 22/1987 d'11 de novembre de propietat intel·lectual, BOE del 17 de novembre de 1987, i segons aquest, les autores i els autors cedeixen a títol gratuït els seus drets d'edició, publicació, distribució i venda sobre l'article, per tal que siga publicat a *Debats. Revista de cultura, poder i societat*.

Debats. Revista de cultura, poder i societat es publica sota el sistema de llicències Creative Commons segons la modalitat «Reconeixement – NoComercial (by-nc): Es permet la generació d'obres derivades sempre que no se'n faça un ús comercial. Tampoc no es pot fer servir l'obra original amb finalitats comercials».

Així, quan l'autor o autora envia la seua col·laboració, accepta explícitament aquesta cessió de drets d'edició i de publicació. Igualment autoritza *Debats. Revista de cultura, poder i societat* a incloure el seu treball en un fascicle de la revista perquè es pugui distribuir i vendre.

Llista de verificació per a preparar trameses

Com a part del procés de la tramesa, els autors o autores han de verificar que compleixen totes les condicions següents:

1. L'article no s'ha publicat anteriorment ni s'ha presentat abans en cap altra revista (o s'ha enviat una explicació a «Comentaris per a l'editor o editora»).
2. El fitxer de la tramesa està en format de document editable d'OpenOffice (.odt), Microsoft Word (.doc).
3. S'han proporcionat els DOI de les referències sempre que ha sigut possible.
4. El text utilitza un interlineat d'1,5 espais, lletra de mida 12 punts; s'utilitza cursiva en comptes de subratllat. Pel que fa a totes les il·lustracions, figures i taules, es col·loquen al lloc corresponent del text i no al final.
5. El text compleix els requisits estilístics i bibliogràfics descrits en les instruccions als autors o autores.
6. Si es trameta a una avaluació per experts d'una secció de la revista, s'han de seguir les instruccions a fi d'assegurar una avaluació anònima.
7. L'autor o autora ha de complir les normes ètiques i de bones pràctiques de la revista, en coherència amb el document disponible a la pàgina web de la revista.

La tramesa s'ha d'enviar a: secretaria.debats@dival.es

En cas que no se segueixquen aquestes instruccions, les trameses es podran retornar als autors o autores.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom i cognoms _____

Carrer _____ Ciutat _____ CP _____

Tel. _____ Adreça electrònica _____ Fax _____

Desitge subscriure'm per un any (dos números) a partir del proper número de *DEBATS. Revista de cultura, poder i societat*, mitjançant:

Transferència bancària a Bankia: 2077 0049 8631 0092 4708 – Código swift: cvalesv
DEBATS/DIPUTACIÓ VALÈNCIA

Domiciliació bancària:

Entitat bancària _____ Codi _____

Domicili sucursal _____ Codi _____

Número de compte _____

IBAN _____

Data _____

Signatura

Per import de:
Espanya: 10 €; Europa: 14 €; resta de països: 15 €.
Preu per exemplar: 6 €.

Els exemplars endarrerits (llevat dels que estiguen exhaurits) se sol·licitaran a Sendra Marco, distribució d'edicions, SL / Carrer Taronja, 16. 46210 Picanya. Tel. 961 590 841 / sendra@sendramarco.com

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

ISSN: 0212-0585

9 770212 058502

6,00 €